

13

1906 nov. 26

*Vajda Sándor határozati javaslata az 1868. évi nemzetiségi törvénynek belügyminiszteri hatáskörbe tartozó intézkedései végrehajtása ügyében*¹
Képv. Jkvei, 1906, T. 379. 1., 64. ülés, 1372. sz.²

Vajda Sándor képviselő benyújtja a következő határozati javaslatot:

„Határozza el a t. Ház: utasíttatik a belügyminiszter úr, hogy az 1868. évi XLIV-ik tc. mindazon intézkedéseit, melyek hatásköréhez tartoznak, haladéktalanul végrehajtsa és végrehajtsassa, miután ezen törvény mind ez ideig végre nem hatása, kijátszása és megsértése, hazánk hírnevét mint alkotmányos jogállam illuzóriussá teszi – idézett törvény alkotóinak emlékét sérti és Ő Felsege legmagasabb intenciójával nem egyeztethető össze, miután az összes nem magyar ajkú nemzetiségi honpolgárok felfogása szerint Ő Felsege esküje: hogy a törvényeket megtartja és megtartatja, ezen törvényre is vonatkozik.”

Szólásra senki sincs följegyezve, és szólni senki sem kíván, mihez képest elnök a vitát berekeszti.

14

*A magyar közösügyi bizottság (delegáció) 1906. évi külügyi költségvetési vitája*¹

A

1906 dec. 4

Gr. Aehrenthal-Lexa Alajos közös külügyminiszter 1907. évre szóló expozéjának Romániára és Szerbiára vonatkozó részlete
Közösügyi Biz. Ir., 1907, 23–24. l.

Határozottan ki akarom még emelni, hogy a szomszédos Romániával szemben a legbarátságosabb viszonyt vettem át. Bulgária, Görögország, Montenegró és Szerbia iránt, balkáni programunkhoz híven, a legszívélyesebb rokonszenvvel és őszinte jóakarattal viseltetünk. Szerbiával való politikai viszonyainkról elmondhatjuk, hogy azok normálisak. Nem normális, sajnálatomra gazdasági viszonyunk.

¹ Uo., 1373. sz.: „Elnök fölolvastatja Vajda Sándor határozati javaslatát, és fölteszi a kérdést, hogy elfogadja-e a Ház a határozati javaslatot, igen vagy nem? – A felállással megejtett szavazás eredménye szerint: a Ház Vajda Sándor határozati javaslatát nem fogadja el.

² Az ülészak fontosabb határozati javaslatai, interpellációi és miniszteri válaszai közül *Vlád* Aurél román nemzetiségi képviselő 1906. nov. 23-án „a miniszterek és főispánok nyugdíjigényének eltörlését célzó törvényjavaslat benyújtása ügyében” beterjesztett határozati javaslata érdemel figyelmet. (Képvh. Jkvei, 1906. I. 366. l. 62. ülés, 1339. sz.)

¹ A magyar közösügyi bizottság közölt felszólalásai közül figyelmet érdemel a Monarchia és Szerbia közötti gazdasági viszonyok nem normális szakaszáról szóló külügyminiszteri bejelentés (A). Ennél is nagyobb figyelmet érdemel *Sághy* Gyula függetlenségi koalíciós képviselő bátor hangú külpolitikai elemzése az egykorú német-magyar külpolitikai „szövetségi” viszonyról (C). – Itt említjük meg, hogy a magyar delegáció szóban levő ülészaka túlnyomórészt a délkelet-európai kérdések iránti érdeklődés jegyeit mutatja. Már a közösügyi bizottság elnökének a delegáció ülészakát megnyitó beszédére adott 1906. nov. 25-i uralkodói válasz hangsúlyozza az okkupált tartományok kulturális előbbrevitelének fontosságát, és mélyreható reformokat helyez kilátásba. (Közösügyi Biz. Ir., 1907. 2. l.) – Figyelmet érdemel az a külügyminiszteri átirat is, amely megküldi a magyar delegációnak a Szerbiával folyó kereskedelmi tárgyalások iratanyagát. (Közösügyi Biz. Ir., 1907. 10. l.) – A gr. Goluchowski Agenor örökébe lépő gr. *Aehrenthal-Lexa* Alajos (1854–1912) – előzőleg a monarchia pétervári nagykövete – 1906–1912-ig, Berchtold Lipót februári kinevezéséig volt közös külügyminiszter.

E kérdés korábbi állásáról a delegáció előtt fekvő barnakönyv ad felvilágosítást; ma így áll a dolog: Hivatalba lépésemkor a szerb kormánynak egy, még hivatali elődömhöz intézett jegyzékét találtam, mely azonban, ami a szerb állami szállítások kérdését illeti, csak általános és nem eléggé világos és kötelező ígéreteket tartalmazott. Ezen jegyzék felett tárgyalt a múlt hó 20-án tartott vám- és kereskedelmi értekezlet. Ennek határozatai alapján utasítottam belgrádi követünket a szerb jegyzékre adandó válasz tekintetében. A szerb kormánytól korábbi ígéreteinek szabatos meghatározását kívánjuk, ami nemcsak a szerb kormánnyal eddig folytatott levelezésünk alapján, hanem egész általánosságban már azon körülménynél fogva is igazolt kívánság, hogy Ausztria–Magyarország ebben kompenzációt találna a szerb mezőgazdasági termékek befogadásáért. Szerbiának most alkalom van nyújtva arra, hogy ismét normálissá tegye gazdasági viszonyát is a monarchiával.

B

1906 dec. 20

Laszkáry Gyula¹ határozati javaslata és a közözügyi bizottság határozatai a magyar nyelv hadi iskolai tanítása, az ezrednyelvek megállapítása, valamint a katonai iskolákban használt tankönyvek tárgyában
Közözügyi biz. Jegyzőkönyvei, 1907., 30., 31–32. l.

9. A magyar nyelvnek a hadi iskolában való tanítását illetőleg adott válasz tárgyalásánál határozathozatal alá bocsáttatván Laszkáry Gyulának határozati javaslata:

az országos bizottság a határozati javaslatot mellőzi és elfogadja az albizottság jelentésében előterjesztett következő határozati javaslatot:

Az országos bizottság utasítja a közös hadügyminisztert, hogy akár az által, hogy a hadi iskolába a magyar nyelv kötelezőleg taníttassák, akár az által, hogy a hadi iskolába való fölvetelnek a magyar nyelv tudása föltételévé tétessék, akár valamely más megfelelő módon gondoskodják arról, hogy a vezérkar tisztjei a magyar nyelvet bírják, s e tárgyban teendő intézkedéseiről a legközelebb egybehívandó országos bizottságnak tegyen jelentést.

12. Az ezrednyelvek megállapítása tárgyában az albizottság jelentésében előterjesztett határozati javaslat elfogadásával az országos bizottság a következő határozatot hozta:

Az országos bizottság tudomásul veszi a hadügyminiszternek az ezrednyelvek megállapítása tárgyában adott válaszát, s fenntartván továbbra is azon elvet, hogy a magyarországi ezredekben az ezrednyelvnek megállapításánál és a legénységnek oktatási és kiképzési nyelv szempontjából való osztályozásánál elsősorban a magyar nyelv tudása veendő figyelembe, és csak azoknál, akik azt nem tudják, a nem magyar anyanyelv, felhívja a hadügyminisztert, hogy az e részben tett intézkedések eredményéről a jövő országos bizottság elé is terjesszen jelentést.

14. A katonai iskolákban használt tankönyvek tekintetében adott válaszra nézve az országos bizottság a hadügyi albizottság javaslatának elfogadásával a következő határozatot hozza:

Utasíttatik a közös hadügyminiszter, hogy a m. kir. honvédelmi miniszterrel egyetértőleg intézkedjék az iránt, hogy a katonai iskolákban használt azon tankönyveket, amelyek még fölül nem vizsgáltattak, a magyar kormány a magyar közjog szempontjából felülvizsgáltassa, s a közjognak meg nem felelő tankönyveket már a jövő tanévre megfelelőekkel cserélje ki, és Magyarország területén levő katonai iskolák vizsgáin a magyar honvédelmi miniszter kiküldöttje a magyar nyelv oktatásának és a magyar nyelvű oktatásnak ellenőrzése céljából mindig jelen legyen.

¹ A főrendiház tagja, a Dunán inneni ág. ev. egyházkerület felügyelője.

C

1906 dec. 21

Sághy Gyula¹ felszólalásának a Magyarországra kiterjedő „allddeutsch”-mozgalmakra vonatkozó részlete a külügyi költségvetés közözügyi bizottsági vitájában
Közözügyi Biz. Naplója, 1907, 140–141. l.

...Én csak azt tarthatom szilárd és biztos szövetségnek, amely nemcsak a kormányok meg-
egyezésén, hanem a népek kölcsönös érdekei és érzelmei azonosságán alapszik. Éppen szövetségi
viszonyunk megszilárdításának szempontjából nem lesz helytelen, ha rámutatok, hogy ezen
szövetséges viszony Németországgal, melynek éppen Magyarország volt mindig támasza a kettős
monarchiában, utóbbi időben nagyon sok kívánnivalót hagyott hátra. Éppen az utóbbi időkben
a nemzeti küzdelem idejében Magyarország nem tapasztalta a magyar állami függetlenség fel-
fogásával szemben, amelyre pedig a magyar nemzet legérzékenyebb, azt a respektálást, amelyet
éppen Németország részéről megvárhatott volna. Igaz, hogy Bülow kancellár² éles szemével észre-
vette azt a káros visszahatást, amelyet Magyarország elhidegülése, Magyarország bizalmatlan-
sága a Németországgal való szövetséges viszonyra gyakorolhatna, és jóindulatú, barátságos
nyilatkozatok által iparkodott a terjedő bizalmatlanságnak gátat vetni. Bár ezt Bülow kancellár
nem előbb tette, mint mikor Németországra nézve az izoláció veszedelmes jelenségei kezdtek
mutatkozni, és nagyon is szükségesnek látszott Magyarország barátságos érzületének újra való
felkeltése; ennek dacára Bülow kancellár ezen nyilatkozatát megnyugvással vesszük és honoráljuk.

De nem lehet csodálkozni, hogy azon jelenségek után, melyek Németországban még az
utóbbi időben is minduntalan előfordulnak vonatkozással Magyarországra és a kettős monarchiára,
a lelkesedés és a bizalom nem oly határtalan többé Németország iránt, mint volt szövetséges
viszonyunk első időszakában. Én nem akarok nagy jelentőséget tulajdonítani az olyan tünetnek,
amelyet pl. a tudós világnak egyesseinél, mint pl. Roschernél³ találunk, hogy egyenesen utalja a
németeket Magyarországra, mint második német hazára. Ezek sporadikus jelenségek, melyek,
mint a víz sima tükrén a kis buborékok, feltűnnek és el is tűnnek, hanem ilyen jelenségnek tartom
az allddeutsch-mozgalmakat, a Schulverein működését, különösen azt, hogy ezek a mozgalmak
kiterjednek nemcsak az osztrák örökös tartományokra, hol sajnos egyes körökben nagyon meleg
visszhangot keltenek, hanem kiterjednek Magyarország területére is, mégpedig anyagi támogatás-
sal, pénzsegélyek osztásával.

Én megengedem, sőt erősen hiszem, hogy ez nem Németország hivatalos támogatásával és
hozzájárulásával történik, csakhogy itt a semlegesség álláspontjánál messzebb kellene menni,
egyáltalában nem volna szabad megengedni, hogy ez a működés idegen állam területére, még-
pedig anyagi eszközök alkalmazásával kiterjesztessék. Nem tudom, mit szólna hozzá Német-
ország, és szövetségi és barátságos viszonyunkkal összeegyeztethetőnek tartaná-e, ha mi a poseni
lengyelek támogatására pénzt gyűjteni engednénk. A mi kormányunk, meg vagyok győződve,
a magyar nemzetnek a lengyelek irányában érzett minden rokonszenve dacára ilyesmit semmi
körülmények között – és pedig igen helyesen – megtűrni nem fogna; hasonló eljárást tehát
méltán várhatnánk a német kormány részéről is.

Jó lesz mindezt Németország diplomatájával és külügyi vezetőségével megértetni és meg-
értetni azt is, hogy amennyiben tőlük – mert hisz minden nemzetnek államférfiai nagyon
is nagy befolyást gyakorolhatnak a nemzet közhangulatára –, ha Magyarország ragaszkodását
a hármasszövetséghez biztosítani óhajtják, a német nemzeti közvéleményt Magyarországgal
szemben barátságosabb magatartásra szükséges terelni.

A német nemzeti közvélemény egészen más volt a hármasszövetség megalakulásakor és
fennállásának első időszakában. Nemcsak Németországnak hivatalos magatartása ellen nem es-
hetett akkor kifogás a magyar nemzet szempontjából, hanem a német sajtó és német nemzeti

¹ Sághy Gyula jogász, egyetemi tanár, Pozsony megye somorjai kerülete függetlenségi és 48-as párti képviselője.

² Bülow, Bernhard herceg (1849–1929) német birodalmi kancellár (1900–1909), egyben porosz miniszterelnök; a világháború alatt római nagykövet.

³ Roscher, W. G. F. német, közgazdász (1817–1894), több műve jelent meg magyarul is; a történeti közgazdaságtani iskola megalapítója.

közvélemény is Magyarország nemzeti törekvéseit, megerősödését és fejlődését rokonszenvennel és erkölcsi támogatással kísérte. (*Helyeslés.*)

Akármenyire is óhajtjuk azon külpolitikánknak alapjául a hármas szövetséget fenntartani, és a magyar nemzet a hozzájárulásával kötött szövetség mellett akármilyen őszintén és híven kívánjon is kitartani, mégis nagy hiba lenne a mellettünk bekövetkezett hatalmi alakulásokat és hatalmi eltolódásokat pusztán a hármas szövetség erejében és fennmaradásában bízva, teljesen ignorálni, mert a legerősebb szövetségek sem szoktak örökéletűek lenni; azok is az események folytán lazulhatnak. És fel is bomolhatnak, amint a kölcsönös érdekek nem fedezik egymást, vagy pláne összeütközésbe kerülnek egymással...

15

*Iratok az 1906–07. évi gör. kel. szerb nemzeti–egyházi kongresszus és fejleményei történetéhez*¹

A

1906 dec. 8

Balla Aladár újvidéki főispán jelentése Wekerle Sándor miniszterelnökhöz a szerb radikális pártnak az 1906. dec. 6–7-i gör. kel. szerb nemzeti–egyházi kongresszusi választások alkalmával aratott nagyarányú győzelméről

ME 1906–XXXV–338

(Eredeti irat.)²

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

A görögkeleti szerb nemzeti kongresszusra a választások f. hó 6-án és a mai napon folytak le.

Ez alkalommal, amint azt már távirati úton is jelenteni bátorkodtam, oly feltűnő győzelmet aratott a szerb radikális párt, hogy kétségbevonhatatlanul megállapítható, miszerint a nevezett párt fogja a folyó évi december 22-re egybehívott kongresszuson az abszolút többséget bírni.

¹ A gör. kel. szerb nemzeti–egyházi kongresszus 1906. dec. 23-án Karlócára történt egy behívása új fejezetet nyitott a magyarországi szerb egyházi és politikai történetben. A kérdés szervezeti előzményeire vonatkozóan I. Brankovičs pátriárka 1905. nov. 14-én br. *Fejérváry* Géza miniszterelnökhöz intézett átíratát–ME 1907–XXXV–121 (367–4919/1905)–az összehívandó püspöki zsinaton tárgyalandó ügyekről, valamint a pátriárka válaszirátát Fejérváryhoz annak a szerb nemzeti egyházi alapok és alapítványok kezelése és felhasználása tárgyában a kongresszusi választmányhoz intézett leiratára – ME 1906–XXXV–628/906. – Az utóbbi irat hoz mellékelt részletes kimutatásokból kitűnik, hogy a szerb egyházi–nemzeti alapok és alapítványok összege az 1868-tól 1903-ig terjedő negyedszázadban jelentős tökeemelkedésen ment át. A kimutatások zárszámadási adatai szerint 1868. elején a kongresszus igazgatása és ellenőrzése alá tartozó alapok és alapítványok összege 5.635.129 korona 92 fillér, míg 1903 végén már 19.799.185 korona 74 fillér volt. – Az 1902. évi radikális győzelemmel záruló, de még inkább az 1906. évi döntő radikális többséggel járó kongresszusi választások után, 1906 végén tehát egy gazdaságilag elsőrendűen megalapozott szerkezet kerül a nagyarányú választási győzelemmel a radikálisok kezére. Így a radikális győzelem jegyében összeülő kongresszus a tízes évek elejéig, tehát egy közel tízéves szakaszon berekesztette a szerb liberálisok (Polit-párt) és az önálló pártiak évtizedes kongresszusi uralmát. A liberálisok régi befolyásukat a radikális uralom megszűnte után sem nyerték többé vissza, annál kevésbé, mert 1912-ben bekövetkezett a szerb gör. kel. egyházi–nemzeti önkormányzat rendeleti úton történt felfüggesztése (I. 114/C. sz. irat). – Az 1906/07. évi karlócai szerb nemzeti–egyházi kongresszus alkalmából a kormányzat hozzájárult a püspöki zsinat összehívásához is, amivel a magyarországi gör. kel. szerb egyházi–nemzeti önkormányzati szervezet működése – ha átmenetileg is – teljessé vált. (Általában elmondható, hogy a koalíciós kormányzat kezdeti szakaszán a hazai gör. kel. egyházi önkormányzatok belső életében bizonyos kétségtelen fellendülés jelentkezett. Ekkor, okt. 20-án jelenik meg a magyarországi gör. kel. román egyház kél fontos szabályrendelete is a plébániák szervezéséről stb., illetve „a fegyelmi ügyekben való bíraskodási rendtartásról” a gör. kel. román érsekségben. – Egykorú szövegét,

Győzelmük illusztrálására bátor vagyok nagyméltóságod előtt felemlíteni, hogy Brankovics patriárcha székhelyén, vagyis Karlócán, Brankovics jelöltjével szemben Dr. Kraszojevics György országgyűlési képviselő, delegátus, ezen párt jelöltje lett megválasztva. A Bács megyei püspökségben, még Zomborban is valamennyi helyen radikális párti lett megválasztva. Polit Mihály Nagy-kikindán ugyan megválasztatott, de párthívei közül egyik sem. A radikálisokon kívül nagyobb számban a zágrábi függetlenek (szamosztalci), azután konservatívok, klerikálisok lettek beválasztva. A verseci egyházmegyében 11 képviselő közül 10 radikális egyhangúlag, a tizenegyedik óriási szótöbbséggel lett megválasztva. Végeredmény 41 radikális, 34 a többi fentemlített különféle párthoz tartozó. Nyolc város közül radikálisok 7 városban győztek. Horvát-Szlavonországban harmincnegyzet képviselő közül tizenkét radikális, Magyarországon 37 képviselő közül 29 radikális. A radikális párt, mely loyális viselkedésével, a magyar szerb barátságának újabb időben lapjaiban való propagálásával, nemkülönben a nemzeti ellenállás idejében itt helyben az alkotmány védelmében kifejtett tevékenységével méltán rászolgált a magas kormány jóakarására, most a közelgő kongresszus alkalmával királyi biztosul oly férfiút szeretne látni, ki a jelenleg nagyon zilált szerb egyházi ügyeket pártatlanul, tisztán az igazság iránt érzett meggyőződésével vizsgálná meg és vezetné a tárgyalásokat.

A *hozzám beérkezett jelentések szerint*,³ nemkülönben az említett párt helybeli vezérférfiainak szóbeli előadása folytán is királyi biztos gyanánt gróf Teleki Árvédet, Újvidék szab. kir. város országgyűlési képviselőjét óhajtának. Az ő személyében látják összpontosulva mindazon méltán óhajtott előnyöket, melyeket a kiküldendő királyi biztostól elvárnak.

Tekintve, hogy a nevezett, bár nem szerb nemzetiségű és vallású, mégis a szerb egyházi ügyekben kellő jártassággal bír, a szerb nyelvben is kellő előrehaladást tett, közelismerésre talált tudásával, pártatlanságával, mélységes igazságérzetével, az én szerény véleményem szerint is kiválóan alkalmas a jelzett méltóságra.

Midőn ezen körülményt Nagyméltóságodnak, további kegyes mérlegelés és esetleges figyelembevétel végett bejelenteni bátorkodom, fogadja ez alkalommal is kiváló tiszteletem őszinte nyilváníását.

Újvidék 1906. december 8-án

Balla Aladár⁴ sk.
főispán

1. Veritas: A magyarországi románok... Bp. 1908. 165–171., ill. 171–180. 1.) – A mellékelt eredeti kongresszusi jegyzőkönyvekből feltárul a radikális többség és a töredék liberálisok, illetőleg a szerb önálló párt közötti küzdelem több lényeges indítéka, melynek előterében a radikálisok által Branković pátriárka ellen indított bizalmatlansági akció és nyílt; politikai harc áll. – Még a kongresszus előkészületei időszakában jelent meg a szerb liberális sajtóban a szerb nemzeti-egyházi kongresszus választóihoz intézett felhívás és annak mellékleteként a Szerb Nemzeti Liberális Párt autonómia-programja (*Biračima za sprski narodno crkveni sabor – Autonomni program srpske narodne slobodoumne stranke* A szerb nemzeti-egyházi kongresszus választóihoz – A szerb nemzeti liberális párt programja – Branik, 1906. nov. 8; 250. sz. 1–2. 1.). Ez a program, mely világosan összegezi a szerb nemzeti-egyházi önkormányzat alapelveit, azonban már nem válhatott irányadóvá, mert a váratlan arányú radikális előretörés mind a liberális, mind a szerb önálló párti befolyásnak véget vetett. A radikális többség ennek ellenére nem érte el kitűzött célját. Branković pátriárka 1907-ben bekövetkezett haláláig a helyén maradt. A kormányzat ügyelt arra, hogy biztos támaszát a rendkívüli hevességű és megalapozott támadások keresztüzében is megvédelmezze. Ezért engedélyezi hangsúlyozottan, a pátriárka közbenjárására való hivatkozással, a püspöki zsinat egybehívását. Ezért érkezik meg még az üléselő kongresszushoz az uralkodói legfelsőbb kézirat, melyben köszönetet mond a kongresszus és a pátriárka újévi jókívánságaiért. – Az 1906–7. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus a radikális uralomátvétel ellenére sem volt lényegében eredményes. A szerb önálló párttal való viszály kiindulópontja lett a radikálisoknak a horvát-szerb koalícióból való, 1907-ben bekövetkezett kiválásának, s ez meggyorsította a szerb-magyar, sőt szélesebb értelemben a hazai magyarszláv politikai kapcsolatok fellazulását, majd felbomlását, amit a koalíciós kormányzat balkezes nemzetiségi politikája, kivált a vasúti pragmatika törvényjavaslattal és egyéb nemzetiségellenes intézkedéseivel maga is előidézett. – A radikális uralom egyébként a liberáliséhoz hasonló visszaélésekre vezetett. Az egyházi alapok és alapítványok körüli akciók, s általában az egyházi önkormányzat keretében levő javakkal való felelőtlen eljárás meggyorsította az önkormányzat kormányzati felszámolását.

² *Újvidék Szab. Kir. Város Főispánja* feliratú, dombornyomású beadványpapíron 61. res. 1906. számmal.

³ Ceruzával aláhúzva.

⁴ Balla Aladár, újvidéki ügyvéd (1867–1935), a koalíció kormányzása alatt újvidéki főispán, 1917-ben függetlenségi képviselő, 1918-ban a Károlyi-kormány belügyi államtitkára.

B

1906 dec. 24

Branković György gör. kel. szerb pátriárka jelirata Wekerle Sándor miniszterelnökhöz „a gör. kel. szerb püspöki zsinat összehívása” tárgyában

1 melléklettel

ME 1907–XXXV–121

(Gépelte eredeti irat)

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Az Ő császári és apostoli királyi Felségének 1906. évi november hó 4-én kelt legfelsőbb engedélye következtében 1906. évi december hó 10/23-ik napjára Karlócára egybehívott görög keleti szerb nemzeti egyházi congressus elé oly szabályzatjavaslatok is terjesztettek, melyeknek egy része, a congressuson történt letárgyalatásuk után, az 1875. évi május hó 14-én kelt legfelsőbb királyi rendelet (congressusi szervezet) 19. §-ának zárópontjában foglalt rendelkezés alapján a görögkeleti szerb püspöki zsinathoz juttatandó a végből, hogy a püspöki zsinat, törvény adta jogával élvén, a vonatkozó javaslatokról nyilatkozhassek.

Miután a congressus a gör. keleti ünnepnapok miatt megszakított üléseit 1907. évi január hó 9/22-én újból folytatja s többek közt a fent említett javaslatokat is – minden valószínűség szerint tárgyalás alá veendi; s tekintettel arra, hogy ennek következtében a fenti ügyeken kívül a püspöki zsinat összeülésére a hatáskörébe eső még más ügyek is várnak különösen pedig:

a) a karlócai görögkeleti szerb teológiai tanintézetre vonatkozó jelentések és beadványok;

b) a karlócai görögkeleti szerb teológiai seminarium szervezésére, igazgatására és felügyeletére vonatkozó jelentések és beadványok és

c) egyéb még érkezendő ügyek,

amiért is a püspöki zsinat egybehívása szükségessé vált, van szerencsém Nagyméltóságodat mély tisztelettel kérni: méltóztassék Ő császári és apostoli királyi Felsége legfelsőbb engedélyét kieszközölni arra, hogy a görögkeleti szerb püspöki zsinat, még a congressus összeülése alatt, Karlócára egybehívassák.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Karlóca, 1906. évi december hó 24-én/1907. évi január hó 6-án

Brankovics György sk.
Patriarcha

Melléklet:

1907 jan. 12

Tóth János vallás- és közoktatásügyi államtitkár átirata Wekerle Sándor miniszterelnökhöz a gör. kel. szerb püspöki zsinat egybehívása tárgyában

ME 1907–XXXV–121 (251/907)

(Gépírási irat)

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Folyó évi jan. hó 10-én 121. sz. alatt kelt nagybecsű átiratára hivatkozással a gör. kel. szerb püspöki zsinatnak Karlócára leendő egybehívása tárgyában van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy tekintettel a patriarcha előterjesztésében felhozott nyomós indokokra is, a püspöki zsinat egybehívására vonatkozó legfelsőbb engedély kieszközölése ellen, nemkülönben a tárgyalandó ügyek tárgysorozata ellen *észrevételem nincs*:¹ nézetem szerint azonban ez ügyben a horvát bán úr véleménye is kikérendő volna.

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1907. január hó 12.

A miniszter helyett:

Tóth sk.
államtitkár

C

1907 jan. 3

*Balla Aladár újvidéki főispán jelentése Wekerle Sándor miniszterelnöknek a gör. kel. szerb nemzeti-
egyházi kongresszus munkájáról és az önállópártiak kongresszusi vádjairól Branković György gör.kel.
szerb patriárka ellen¹*

ME 1907–XXXV–416 (155/907)

(Eredeti tisztázat*)

I. res. szám

1907

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

A görögkeleti szerb nemzeti congressus keddi ülésén történtek arra készítetnek, hogy Nagyméltóságodnak megbízható értesítéseim alapján jelentést tegyek.

A congressus megnyitása óta a samostalcik (önállópártiak) magatartása folytán f. hó 1-éig érdemleges dolgot nem végzett. A többségben levő radikális párt a *11 megtámadott mandatum*² közül kilencet igazolni és kettő ellen a vizsgálatot elrendeltetni kívánta. A vizsgálat elrendelése ellen valóságos obstructio ellenállást fejtettek ki a „samostalcik”. Tegnapelőtt végre határozatot hozhatott a congressus ez ügyben, és elrendelte a vizsgálatot Polith Mihály és társának megválasztása ügyében. Ezután következett a tegnapelőtti ülés szenzációja. Az önállópártiak szóvá tették a radikális párt hivatalos lapjában – „Zasztavában” – a patriárka ellen közölt cikkeket és felszólították a radikális pártot, hogy járuljanak ahhoz, hogy a congressus azonnal vegye tárgyalás alá a patriárka ügyeit, mert ha a vádak igazak, úgy ő szentsége nem elnökölhet többé a congressuson. A radikális párt szónoka azonban csak elvben járult ehhez az indítványhoz, mert az érvényben levő congressusi szabályzatok értelmében ilyen indítvány a plenum elé csakis annak a választmányban történt tárgyalása után kerülhet – határozathozatal céljából. A congressus így is határozott.

Ugyancsak tegnap előtt választotta meg a congressus *az új statutumok*³ előkészítésével megbízott 17 tagú választmányt. Ezen választmány hatáskörébe utalni kívánták az önálló pártiak a kolostorvagyon kezelésére és a jelzálogi hitelügyletek rendezésére vonatkozó statutumok előkészítését is. A radikális párt ez utóbbi két statutumnak a plenum előtti tárgyalását azonnal kívánta, mert ezeket illetőleg már ismerni véli a magas kormány elvi álláspontját és intencióját. A congressus a radikális párt javaslata értelmében határozott, és a jelzálogi hitelügyletek kezelését szabályozandó statutumokra vonatkozó javaslatnak tárgyalásába mindjárt bele is fogott.

A radikális párt a congressus együttmaradását a fenti két statutum megalkotásán kívül a congressusi, az episkopalis és iskolaszéki választmányok jelentéseinek letárgyalásáig; ezen választmányok újbóli megválasztása után a budgetnek letárgyalásáig és az egyházi nemzeti vagyon revidiálásáig – mely utóbbihoz a patriárka ügyének megvizsgálása is tartozik-óhajtja. A samostalcik pedig arra való tekintettel, hogy a legközelebb megnyíló horvát tartománygyűlésen a cong-

¹ Az irat szövegéből is kitűnik, hogy a horvátországi szerb önálló párt (Srpska Samostalna Stranka) kongresszusi képviselői a Branković patriárka kongresszusi elnöki működésének felfüggesztését javasoló indítványukat a szerb radikális sajtó (Zastava) Branković pátriárkát támadó közleményeire hivatkozva jelentették be.

* Újvidék Szab. Kir. Város Főispánja feliratú, dombornyomásos, címeres beadványpapíron.

² Kék ceruzával aláhúzva, a lapszálon „I” jelzéssel.

³ Kék ceruzával aláhúzva, a lapszálon „II” jelzéssel.

ressusi tagok közül 5 pártjukbeli és 2 radikális párti ott el lesz foglalva – elnapolni szeretnék. Ezen indokot a radikális párt nem tartja elfogadhatónak, mert 7 képviselő nélkül is munkálkodhat a congressus és mert a pártarányok ezen 7 képviselő távollétével változást nem szenvednek.

Az itt előadottak után a következőket vagyok bátor Nagyméltóságodnak nagybecsű figyelmébe ajánlani:

A szerb nemzetiség vezető embereivel folytatott eszmecsere folyamán azt az impressiót sőt meggyőződést szereztem, hogy ők a magas kormányoknak népnevelés terén programba vett, a magyar nemzet gyors és nemzeti irányba való kiépítését célzó törvényhozási intézkedéseivel szemben nem fognak intransigens álláspontot elfoglalni, hogy *ha a szerb egyházi élet autonómiára*⁴ vonatkozó *óhajaikat a magas kormány*⁴ honorálni fogja. Meggyőződésem az is, hogy a magyarországi szerb országgyűlési képviselők – Polith [Polit] Mihály kivételével – *a nemzetiségi clubból is ki fognak ez esetben válni* – igen rövid időn belül, ami a magyar nemzet, a magyar magas kormány politikájának hitelét, erkölcsi súlyát a külföld előtt nagymérvben növelné.

Ezért nagyon kívánatosnak tartanám, hogy ha *Nagyméltóságod a congressus együttmaradása mellett méltóztatnék bölcsen dönteni*,⁴ amennyiben annak a fentjelzett munkaprogram bevezése előtt való elnapolása bármely oldalról óhajtatnék. Ez iránt különben bátor voltam már egyszer szóbeli előterjesztésemet megtenni és Nagyméltóságod nagybecsű helyeslését kiérdemelni.

Még csak azt vagyok bátor megjegyezni, hogy a congressuson előfordult *zászlóaffairben*⁵ a patriarcha akként intézte a fekete-sárga lobogó bevonását, hogy ez által fegyvert kovácsolhasson Bécsben a congressus tagjai ellen, és ezzel a congressus mielőbbi hazaküldését ott szorgalmazhassa.

Mert másképp nem tudnám megérteni, hogy miért követelte az indítványt tett Muaćevits Vazul congressusi képviselőtől, hogy nem ötletszerű felszólalásban, hanem rendes írásbeli indítványban tegye meg a sárga-fekete lobogó bevonására vonatkozó javaslatát. Belement mindezekbe a patriarcha, dacára annak, hogy jól tudta, hogy a rendszeres indítványt beterjeszteni és a felett határozni a congressus csakis szabályszerű megalakulása után van jogosítva.

Midőn mindezeket Nagyméltóságodnak további kegyes mérlegelés és esetleges figyelembevétel végett bejelenteni bátorkodom, fogadja ez alkalommal is hódolatom és kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Újvidék, 1907. évi január 3-án

Balla Aladár sk.
főispán⁶

⁴ Kék ceruzával aláhúzva, a bekezdés a lapszélen is kék jellel.

⁵ Kék ceruzával aláhúzva.

⁶ Az irat felzetén a következő kézirásos megjegyzés áll: „Az 1875. évi május 14-én kelt legf. kir. Rendelet 7. §-a szerint „a congressusi ülések rendszerint hat hét alatt befejeztetnek” s „minden eltérés az összejövetel idejétől, *a rendes összejövetelnek további meghosszabbítása*...” Ó Felségének *előlegesen*⁵ bejelentendő. Ha tehát a kongresszus a hatheti idő lejártá után, vagyis 1907. február 2. után is együtt kíván maradni, ezt előlegesen kérelmeznie kell.

A felterjesztésben említett egyik statutum (a kölcsönadásra vonatkozó) már megalkottatott; a másik statutum (a zárdajavak kezelése) a január 22. ülés napirendjére kitűzetett és úgy ezen statutumnak mint a költségvetésnek letárgyalására, nemkülönbén a jan. 22. ülésre kitűzött számadási ügynek letárgyalására is elegendő idő van. A kongr. választmány újbóli megválasztása tárgyalás nélkül történik.

A főispán úr ezen előterjesztése intézkedést nem igényelvén, tudomásulvétel után:

Budapest, 1907. I/

ad acta

Ioanovics s. k.”

[Az irat felzetén ceruzával:] „Br. Skerlec átadta 907. I/8-án”.

D

1907 jan. 19

*A karlócai gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus
aznapi ülésének jegyzőkönyve¹
ME 1907–XXXV–637 (689/907)
(Gépirásos másolat)*

Fordítás szerbből

Jegyzőkönyv

A gör. kel. szerb nemzeti-egyházi congressusnak Karlócán 1907. évi január hó 19-én /Február hó 1-én/ tartott XXII. üléséről.

Elnök: Dr. Gyurgyevics Miklós alelnök.

Jelen vannak: Nikolics Mirón, Gruics Mihály, Zmejánovics Gábor, Bogdánovics Lucián, Sevics Mitrofán és Dr. Létics György Főtisztelendő püspök urak és 62 képviselő, az alelnök kivételével. Alelnök megnyitja az ülést d.u. 4 ¹/₄ órakor.

1 és 2 kihagyva

3. szám

Dr. Novák Szvetiszlav mint a számvizsgáló bizottság előadója következő jelentést és javaslatot tesz:

E magas congressus Dr. Popovics Dusán és társainak következőleg hangzó sürgős javaslatát elfogadta:

„Annak következtében, hogy a szerb nemzeti független pártnak a congressusi többség részéről, szakadatlanul odadobáltatik, hogy a congressuson obstrukcióval dolgozik; annak következtében, hogy a radikális párt főorgánuma, a „Zasztava” nem szűnik meg a congressusi többséget ebben támogatni; annak következtében, hogy ezen orgánum ezen állítólagos obstrukciót oly törekvésenként (bemutatja), miszerint a valóság megtudása lehetetlenné tétessék Őszentsége a patriarchának számadási tekintetében, melyek a „Zasztava” szerint szabálytalanok; annak következtében, hogy ugyanaz az orgánum állítja, hogy a szerb nemz. független párt congressusi működése akadályozása annak, hogy e congressus elé még vagy 80.000 Korona jusson, mely összeggel „Zasztava” szerint a patriarcha Őszentsége a szerb nemzeti-egyházi alapokat megkárosította; látván, hogy a congressusi többség arról hallgat; látván hogy a congressusi választmány jelentése olyképpen van szerkesztve, hogy azt maga a patriarcha is aláírta – a szerb. nemz. független párt a radikális párt főorgánumának ráfogásait undorral utasítja vissza, és lépése fontosságának öntudatában, valamint /tekintve hogy/ abból a konsekvenciákat levonni kész, és joga lévén saját megvédésére, valamint a valóság megtudására e kérdésben, indítványozza: hogy ezen számadások és kár megtérítésére vonatkozó kérdés a jelentés egyéb részeire való tekintet nélkül napirendre tétessék – s hogy a congressusi választmány azonnal tegyen jelentést arról, mi igaz az ügybenmiáltal az egész metropoliabeli szerb nép jogának elég fog tétetni, hogy valódi és tiszta igazságot megtudjon, s miáltal a congressusi többségnek alkalom fog szolgáltatni, hogy egyszer valahára belássa, hogy a szerb nemz. független párt őt abban nemcsak nem akadályozza, hanem tulajdonképpen fölhívja a „Zasztava” példátlan denunciációi tekintetében mindazt megtegye, amit mint többség megtenni köteles.”

Dr. Musiczki Dömötör kiegészítésével, mely így hangzik: „hogy a congressusi választmány sürgősen terjessze be az iratokat és jelentést, azután pedig hogy a számvizsgáló bizottság megejtett vizsgálat után a congressusnak jelentést és javaslatát tegye, s hogy az nyilvános ülésben le-tárgyaltassék.”

¹ Mellékelve az ülési jegyzőkönyv eredeti szerb nyelvű szövege is. – Az 1906. dec. 23–1907. febr. 16. között ülésezett gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus szerb és magyar nyelvű jegyzőkönyveinek teljes anyagát I. MF. 1910–XXXV–1692 (909).

A nagytekintetű gör. kel. szerb nemzeti-egyházi congressusi választmány a fenti ügyben jelentését tette Milutinovics Cseda, a szerb nemz.-egyh. alapok és al[aj]pítványok könyvelőségénél működő számvizsgálónak 8. jelentése kapcsán, és ezen számvizsgáló bizottság a fizikai lehetőség végső határáig dolgozott és vizsgálta a két első jelentést, és tekintettel arra, hogy a fenti indítvány sürgőssége kimondatott 1907. évi január 18/31-én tartott ülésében következőket határozott: „A magas congressusnak jelentés teendő a végzett munkálatokról, valamint jelentés arról, hogy egyrészt a technikai lehetetlenség nevezetesen az idő rövidege miatt, másrészt pedig az indítvány sürgőssége miatt a számvizsgáló bizottsághoz utasított összes jelentéseket átnézni és teljesen átvizsgálni nem lehetett.”

A számvizsgáló bizottság működésének eredményeként következő, a szavazatok többségével elfogadott javaslatok jelentkeznek.

I.

A metropolita-patriarcha Őszentsége mint az akkori te[m]esvári püspök, köteles az elidegeníthetetlen alapba beszolgáltatni a püspöki kert (pres.g.) melletti korcsma tiszta jövedelmet, melyet mint a volt temesvári püspök 1882. évi VI./1.–1891. IV./1-ig terjedő időre jogosítatlanul szedett, mégpedig az 1882. VI./1. 1884. X./31-ig terjedő időre 4069 forint 65 kr. összegben máig terjedő késedelmi kamatokkal, de az ezen idő alatt fizetett nyilvános járandóságok levonása után, melyek e jövedelmet terhelik; 1884. XI./1–1891. IV/1-ig terjedő időre pedig azon jövedelmet, melyet tényleg beszedett, és mely 1884.XI/1–1889.IV/1-ig terjedő időre legalábbis 8437 forint 68 kr.-t kell hogy lett legyen, 1889.IV/1–1891.IV/1-ig terjedő időre Őszentségének 1891. évi III.19/31-ikén C.V. 644/129.ex 1891. szám alatt kelt átiratához képest legalábbis 1200 forintot, ennél fogva utasítandó a congressusi választmány, hogy a fenti összeget pontosan megállapítsa, s azután per útján beszédje.

II.

1. Brankovics György patriarcha Őszentsége, mint az akkori temesvári püspök 1885. VII/3.C.V.799/290 sz. alatt átvett kérvényében jelenti, hogy a bolthelyiségek kijavítása megkezdődött, mégpedig oly mértékben, hogy azt többé nagy kár és még nagyobb szégyen nélkül beszüntetni nem lehet.

E javításokra vonatkozó költségvetés, valamint az elszámolás és az elszámolási jegyzőkönyv nem található. Vitolics Zs. és Dr. Ilijcs B. számvizsgáló bizottsági tag urak feljelentéseiből kitetszik, hogy Őszentsége egész püspökségének ideje alatt, illetve 1885. évi februártól 1899-ig ezen bolthelyiségeken semmiféle látható és nevezetesebb javítás nem eszközöltetett, az azon időbeli két házlakó előadásából következik, hogy csak egyszer egy csekély két forintba kerülő javítás végeztetett. Ennek alapján nincs kizárva annak lehetősége, hogy az 5050 forintos előleg céljához nem vezetett, ennél fogva utasítatik a congressusi választmány, hogy ezen ügyet pontosan megvizsgálva ha azt megállapítja, a pör útján megállapított kárt Őszentségétől hajtsa be.

2. Brankovics György patriarcha Őszentségének mint az akkori temesvári püspöknek az 1885. évi congressusi választmány 1885. évi április hó 11/23-án tartott ülésében C.V.452/209. sz.a. 5050 ft 63 kr. előleget engedélyezett a bolthelyiségek javítására azzal, hogy a temesvári püspöki székházban levő három bolthelyiség bérbeadandó, és ezen három bolthelyiség után járó évi bér ezen előleget visszatérítése céljából az alapokba beszolgáltatandó. Az akkori temesvári püspök úr 1886.I/1-től 1891.IV/1-ig évenként 600 forintot szolgáltatott be. De Vitolics Zs. számvizsgáló bizottsági tagnak mellékelt feljelentéséből sejtethető, hogy az évi házbér e három bolthelyiségre vonatkozólag évi 1080 ft-ot tett. Ha az valóban bizonyulna, akkor az akkori temesvári püspök az alapokba évenként 480 ft-tal kevesebbet szállított. Ehhez képest utasítandó a congressusi választmány, hogy ezen ügyet pontosan megvizsgálja s ha megállapítja, hogy az akkori temesvári püspök a fenti idő alatt az ezen bolti helyiségek után járó házbér nevében az alapokba kevesebbet szállított, mint amennyit kapott, a mutatkozó különbözetet per útján Őszentségétől mint az akkori temesvári püspöktől behajtsa.

3. Brankovics György metropolita-patriarcha Őszentsége mint az akkori temesvári püspök köteles az elidegeníthetetlen alapnak visszatéríteni a temesvári püspöki szé[k]házban levő bolthelyiségek után járó 1885. évi jövedelmet, ennél fogva utasítandó a congressusi választmány, hogy e jövedelmet pontosan megállapítva Őszentségétől per útján behajtsa.

4. Brankovics György metropolita-patriarcha Őszentsége mint az akkori temesvári püspök 1884. évi C.V.639/329. számú átiratában az 1885–1891-ig terjedő időre a temesvári székház után fizetendő egész évi adót és községi pótdadókat 714 ft 92 kr-ral mutatja ki; az 1891. évi C.V. 643/227. sz. átiratában pedig azt az évi adót és pótdadókat 486 ft 83 kr-ral mutatja ki; azonkívül a mellékelt iratokból kitetszik, hogy az 1885–1891 évig terjedő időre az egész adó a községi pótdadókkal együtt 484 ft 60 kr-t tett ki, mégpedig a székház és a bérbeadott bolthelyiségek után ehhez képest utasítandó a congressusi választmány, hogy e különbözetet pontosan megállapítva per útján Őszentségétől hajtsa be.

III.

Brankovics György metropolita-patriarcha Őszentsége mint az akkori temesvári püspök a szerb nemz.-egyh. alapok pénztárából püspöki dotációja fejében és 1882. VI/1 1882.VII/31-ig terjedő időre 1524 korona 66 fillérral többet vett fel, ennél fogva utasítandó a congressusi választmány, hogy ezen összeget Őszentségétől per útján hajtsa be.

IV.

Brankovics György metropolita-patriarcha Őszentsége mint a temesvári egyházmegye természetes adminisztrátora 1890. V/1–1891. III/31-ig terjedő időre járó püspöki dotációja fejében 21.870 Kor. 80 fillér összeget vett fel, amely összeget a Rescriptum Declaratorim 19. §-a értelmében elszámolnia kellett, de amit eddig nem tett. Ennél fogva utasítandó a congressusi választmány, hogy Őszentségét az elszámolás bemutatására szólítsa fel, és amennyiben az elszámolt és igazolt összeg a fenti összegnél kisebb lesz, hogy a különbözetet per útján behajtsa: ha Őszentsége elszámolást nem adna, az egész fenti összeget per útján hajtsa be.

Dr. Manojlovics Vladiszlav mint másik előadó folytatja a jelentés indokolását.

Alelnök az ülést 10 percre megszakítja. Ez idő lefolyása után pedig az ülést megnyitja.

Azután Dr. Manojlovics Vladiszlav a számvizsgáló bizottság jelentésének megokolását folytatja.

Dr. Putnik Száva mint a kisebbség előadója csak kötelességéhez képest és nem a párt nevében, melyhez tartozik, a bizottsági kisebbség álláspontját adja elő.

Szónok kérelmére az alelnök az ülést 10 percre megszakítja.

A tovább tartott ülésben Dr. Putnik Száva beszédét folytatva a számvizsgáló bizottsági kisebbség néhány tagja nevében következő indítványt tett[e]:

[Ad [1] „Hogy a bizottsági többség erre vonatkozó javaslata (indítvány) visszautasítottassék és kimondassék: miszerint Brankovics György kötelessége és kötelezettsége nem állapítható meg, hogy az úgynevezett „Präsidenten Garten”-i korcsmától járó állítólag megrövidített jövedelem bizonyos összegeit megtérítse az elidegeníthetetlen alapnak.”

[Ad] 2. Elutasítandó a bizottsági többség javaslata, hogy a további vizsgálat a congressusi választmányra bízassék és elhatározni, hogy nem állapítható meg Brankovics Györgynek kötelezettsége és kötelessége, hogy a temesvári székházban levő helyiségek után járó állítólag megrövidített bizonyos jövedelmeket az elidegeníthetetlen alapnak meg kellene térítenie.

Ad 3. Kifejti, hogy e factum nincs megállapítva, s ennél fogva a többség javaslata ellen fog szavazni.

Ad 4. Azok factumok tekintetében, hogy Brankovics György az 1890. évi áprilisi évnegyedre járó fizetést mint temesvári püspök felvette, kimondani, hogy az április 1-én esedékessé vált fizetést joggal felvehette: annak tekintetében pedig, hogy a fizetést a többi időre s mindaddig felvette, míg boldogult Dimitrijevic Nektár nem jött adminisztrátornak, kimondani, hogy e viszony a patriarchai mandatárius és az alapok igazgatósága közti viszonynak tekintendő és mint ilyen elintézendő.

Dr. Belobrck Péter kijelenti, hogy a többség javaslatára fog szavazni.

Dr. Musiczki Dömötör a számvizsgáló bizottság javaslatához következő kiegészítést indítványozza:

A számvizsgáló bizottság jelentése, mely a szerb nemz.-egyházi congressusnak tétetett külö[n]féle alkalmatlanságokról, melyek nemzeti-egyházi alapjainknak György metropolita-patriarcha Őszentségével voltak, e szerb nemzeti-egyházi congressust mélyen meghatotta s megdöbbenette is.

A számvizsgáló bizottság az általa eddig megvizsgált számadásokból mindenben véglegesen nem vizsgálhatta meg azon ügyet, melyet a metropolita-patriarcha Őszentsége 1885-ben a bolt-helyiségek kijavítására a szerb nemz.-egyházi alapokból felvett. Vajon Őszentsége a patriarcha, mint akkori temesvári püspök ezen kölcsönt a bolthelyiségek kijavítására fordította-e, kétség áll fenn, melyet nyilatkozatok támogatnak: de a számvizsgáló bizottság a további vizsgálatot a congressusi választmánynak engedi át annál inkább, hogy ezen ügyben fontos iratok eltűntek.

Ezen jelentésből kitűnik, hogy a metropolita-patriarcha Őszentsége mint az akkori temesvári püspök az úgynevezett „Präsidenten Garten”-i korcsma jövedelmét jogosítatlanul beszedte, mégpedig az 1882. évi június 1-től–1891. évi március hó 31-ig terjedő időre, amely jövedelem, amint meg van állapítva, csak első évben 1684 forintot tett.

Ezen jelentésből kitűnik, hogy a metropolita-patriarcha Őszentsége 1885–1891-ig a congressusi választmányhoz évi adót 714 ft 92 k-ral elszámolt, kitűnt azonban, hogy az 1885–1891-ig terjedő időre az egész évi adó csak évi 486 ft 83 kr-t tett ki.

E jelentésből kitűnik, hogy a metropolita-patriarcha Őszentsége a szerb nemzeti-egyházi alapok pénztárából 1882-ik évi április 1-től 1882. évi december 31-ig, püspöki dotáció fejében 1524 kor. 66 fillérrel többet vett fel, mint amennyi rátartozott.

E jelentésből kitűnik, hogy a metropolita-patriarcha Őszentsége mint a temesvári egyházmegye adminisztrátora az 1890. évi május 1-től 1891. május 31-ig terjedő időre püspöki dotáció fejében 10.935 ft-ot vett fel, amely összeg tekintetében a Declaratorium 19. §-a értelmében elszámolást beterjesztenie kellett, s melyet máig sem terjesztett be.

A szerb nemzeti-egyházi alapoknak György metropolita-patriarcha Őszentségével való ilyen alkalmatlanságai nem jelentkeznek csak ma. Ez alkalmatlanságok már 10 év óta népünk idegeit megrázkódtatják: ez alkalmatlanságok fenyegetnek, hogy egész nemzeti-egyházi életünket megingassák, és veszélyes rázkódtatásokat idéznek elő.

Az 1902. évi szerb nemz.-egyh. congressus megállapította, hogy György metropolita-patriarcha Őszentsége, úgyis mint volt zombori esperes s úgyis mint volt temesvári püspök különféle pénzt átvett, melyet a nemz.-egyh. alapokba beszállítania kellett, de nem szállította.

Az 1902. évi szerb nemzeti-egyházi congressus megállapította, hogy György metropolita-patriarcha Őszentsége mint a zombori terület esperese az egyházközségektől, az újságokban s utoljára a congressusi választmánytól megintve hat, tíz és több év múlva kifizeti az átvett pénzt kamattal s a nélkül.

Az 1902. évi szerb nemzeti-egyházi congressus megállapította, hogy számos község ugyanazokat a congressusi költségeket és az egyházi járulékot kétszer fizették: egyszer Brankovics György akkori zombori esperes úrnak, később pedig a nemzeti-egyházi alapoknak is, mert e pénzt az esperes úr az alapokba nem szállította be, a községekből pedig követeltetett, hogy e költségeket fizessék.

Az 1902. évi szerb-nemz.-egyh. congressus megállapította, hogy György metropolita-patriarcha Őszentsége a temesvári egyházmegyei alapnak 1533 forintot visszafizetett, mely összeget még mint a temesvári püspök átvett, de az alapokba nem szállította. E hiányt kamat nélkül csak akkor fizette, mikor arra Nikanor akkori temesvári püspök felhívta.

Midőn a congressusi választmány az 1888. évi december 8-tól 1890. évi május 1-ig terjedő intercalaris számadásokat átvizsgálta, megállapította, hogy György metropolita-patriarchának 4853 forintot megtérítenie kell. A congressusi választmány azt György metropolita-patriarchával 1896. évben közölte, György metropolita-patriarcha pedig csak 1899-ben csak 4385, tehát 468 fr-tal kevesebb[et] szállított a szerb nemzeti-egyházi alapokba. Ezen összeg miatt azután a szentpéteri feleslegessé vált papitelek és egyebek miatt kénytelen volt a congressusi választmány György metropolita-patriarcha Őszentségét rendes bíróságnál bepörölni, s csak akkor megtérítette ez összeget patriarcha Őszentsége.

E nagy alkalmatlanságok, melyeket György patriarcha úr mint esperes és mint püspök, sőt úgy is mint patriarcha a szerb nemzeti-egyházi alapoknak okozott, sajnos nem származnak mindig feledékenységből.

El kell ismerni, hogy némely ügyekben világosan még a rossz-szándék (dolus) is kitűnik, sok cselekményt még az esetben is, ha nem volnának dolosusok, nem tehetne, nem kellett, nem mert megtenni – a szerb patriarcha. Ez az, amiért nemz.-egyh. alapjaink ezen alkalmatlanságainak nem csak pénzbeli, hanem erkölcsi jelentősége is van, melyek e congressus előtt különösen tekintetbe vétetnek.

A karlócai metropolia szerb népe elvárta, hogy György metropolita-patriarcha Őszentsége

abból, amit 1902. évben nemzeti-egyházi congressusunk megállapított, a konzekvenciákat le fogja vonni.

Számos zavar egyházunk és autonómiánkra nézve és sok kellemetlen küzdelem azáltal lett volna elhárítva.

György metropolita-partiarcha Őszentsége e szerb nemz.-egyh. congressus IX-ik ülésében kijelentette, hogy e congressusnak határozatából, midőn ügye napirendre jön, a konzekvenciát levonandja.

Ezen congressus a számvizsgáló bizottságnak a kár megtérítésére vonatkozó javaslatát elfogadja és kijelenti:

hogy mélyen sajnálja és elítéli azon rossz szándékból előidézett zavarokat, melyeket György patriarcha úr nemzeti-egyh. alapjainknak tett. Egyben a congressus meg van győződve, hogy a karlócai metropolia egész szerb népének reményét fejezi ki, hogy György metropolita-patriarcha Őszentsége az egyház és autonómia békéjének érdekében és a szerb metropolita-patriarchák tekintélye és méltóságának tekintetéből a szükséges konzekvenciákat levonni és az általa ma még elfoglalt széket (trónust) elhagyni fogja.

Dr. Peles Dusán kijelenti, hogy a számvizsgáló bizottság többségének indítványára fog szavazni.

Dr. Miladinovics Zsárkó a számvizsgáló bizottság indítványa és Musiczki kiegészítése mellett szól.

Dr. Musiczki Dömötör zárószavában kiegészítése mellett marad.

Dr. Putnik Száva zárószavában ellenindítványához ragaszkodik.

Dr. Novák Szvetiszlav a számvizsgáló bizottság indítványához ragaszkodik.

Alelnök tíz percre felfüggeszti az ülést.

A folytatott ülésben megejtetik a szavazás.

Szavaztatott felállással elsősorban a számvizsgáló bizottság indítványára. Ez indítványra nagy többség szavazott, ellene pedig kisebbség.

Azután felállással szavaztatott Dr. Musiczki Dömötör kiegészítésére. E kiegészítésre 38 congressusi tag szavazott 30 ellen.

O

Ennek alapján alelnök kihirdeti, hogy a számvizsgáló bizottság javaslata Dr. Musiczki Dömötör kiegészítésével elfogadtatott.

Dr. Belobrck Péter úgy saját, mint társai nevében kijelenti, hogy ezen határozat után ők a congressust elhagyják.

4 kihagyva

Felolvastatott és hitelesített a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi congressusnak Karlócán 1907. évi január hó 20-án (február 2-án) tarott XXIII. ülésében. Dr. Gyurgyevics Miklós s.k. alelnök, Kliczin Dömötör s.k. tollnok.

A másolat hitelül:

Dr. Gyurgyevics Miklós s.k. alelnök

A fordítás hitelül:

Dr. Szekulits Lázár s.k.

gör. kel. szerb nemz.-egyh. titkár

E

1907 jan. 27

*Wekerle Sándor miniszterelnök felterjesztése az uralkodóhoz a gör. kel. szerb püspöki zsinat egybehívásának engedélyezése tárgyában*¹

ME 1907–XXXV–121 (487/907)

(Eredeti kézirásos irat)

Legkegyelmesebb Úr!

A görögkeleti szerb metropolita patriárka folyó évi január hó 6-án² 674/906 szám alatt kelt s hódolatteljesen idemlékelt felterjesztésében azon kérelmét terjesztette elő, miszerint eszközölném ki császári és apostoli királyi Felséged legmagasabb engedélyét, hogy a görögkeleti szerb püspöki zsinat a Felséged 1906. évi november hó 4-én kelt legfelsőbb engedélye alapján 1906. évi december hó 23-án Karlócára egybehívott görögkeleti szerb nemzeti-egyházi congressus tartama alatt ugyancsak Karlócára összehívassék.

Ezen *kérelmét* a metropolita-patriárka azzal indokolja, hogy a congressus elé oly szabályzatjavaslatok is terjesztettek, melyeknek egy része, a congressuson történt letárgyalása után, az 1875. évi május hó 14-én kelt legfelsőbb rendelet 19. §-ának zárópontjában foglalt rendelkezés alapján a görögkeleti szerb püspöki zsinathoz juttatandó a végből, hogy a zsinat a vonatkozó javaslatokra nézve nyilatkozhassék.

A metropolita-patriárka felterjesztését szabályszerű tárgyalás alá vettem, melynek során a püspöki zsinat összehívása ellen sem a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, sem a horvát-szlavon-dalmátországi bán részéről kifogás nem emeltetett.

Mínthogy a metropolita-patriárkának a görögkeleti szerb püspöki zsinat összehívására irányuló kérelmét a fennforgó körülmények között magam is indokoltnak találom, a legalázatosabban javasolni bátorodom, hogy császári és apostoli királyi Felséged a görögkeleti szerb püspöki zsinat egybehívását legkegyelmesebben megengedni méltóztassék.

Ezen legalázatosabb előterjesztésem legkegyelmesebb elfogadásának reményében a legfelsőbb elhatározás tervezetét 2. alatt hódolatteljesen csatolni bátorodom.

Wekerle Sándor s. k.

Ezen előterjesztés tartalmát tudomásul vevén, megengedem, hogy a görögkeleti szerb püspöki zsinat Karlócára összehívassék.

Kelt Bécsben, 1907. évi január hó 27-én

Ferencz József s. k.

Wekerle Sándor s. k.

¹ Az irathoz I. mellékelve gr. *Pejacsevich* Tivadar horvát bán 1907. jan. 14-i, horvát nyelvű táviratát. A bán táviratának az iraton levő egykorú magyar fordítása a következő: „Dr. Wekerle miniszterelnök úr önagyméltóságának 121/M. E. II. számhoz. Zsinat összehívása ellen nincs észrevételem. Gróf *Pejacsevich*”.

² Vö. B irat. – Értsd: 1906 dec. 24/1907 jan. 6-án. – A miniszterelnöki felterjesztés – nyilvánvaló elírásból – az orthodox naptár időpontját közli.

F

1908 márc. 25

Branković György gör. kel. szerb pátriárka felterjesztése Wekerle Sándor miniszterelnökhöz a személyét érintő 1907. jan. 19-i kongresszusi határozat következtében a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus és kongresszusi választmány kényszerű szüneteltetésével kapcsolatban előállott helyzet tárgyában

ME 1907–XXXV–637 (689[1914]/907)

(Eredeti tisztázat)

M. 173.

ex 1907

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A gör. kel. szerb nemzeti-egyházi congressus által f. évi január hó 19-én (február hó 1-én). hozott ismert sérelmes határozat ellen már két hónappal ezelőtt jogorvoslattal éltem, mindazonáltal mai napig nélkülözöm az ügy illetékes hivatalos elintézését.

Tekintettel e tényre, valamint tekintettel arra, hogy ezen ügy elintézésétől sok tekintetben rendes autonóm egyházbeli működésünk is függ, amely működés addig, míg a sérelmes határozat megtámadott része hatályon kívül nem helyeztetik, szünetelni kénytelen, miután p.o. az 1875. évi május hó 14-én kelt legfelsőbb királyi rendelet 23 [§]-ában megállapított rendes márciusi ülésbe a congressusi választmányi tagokat össze nem hívhatom addig, míg a sérelmes határozat fennáll, mert éppen e tagok azok, kik a sérelmes határozat megtámadott részét nemcsak megszavazták, hanem annak létrehozásán igaz vezérszerepet játszottak van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék folyó évi január hó 21-én (február hó 3-án) M. 43/ex 1907 szám alatt benyújtott felterjesztéseim, illetve felfolyamodásom *sürgős*¹ elintézése iránt intézkedni, inert tisztelettel alólírt kénytelen tisztelettel kijelenteni, miszerint magára felelősséget nem vállalhat azon állapotért és illetve káros következményekért, melyek esetleg beállhatnának az autonóm szervek működésének megzavart menetéből.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Karlóca, 1907. évi március hó 25-én

április hó 7-én

Brankovics s.k.
Patriarcha

¹ Piros ceruzával is aláhúzva.

G

1907 máj. 14

*Branković György gör. kel. szerb pátriárka felterjesztése Wekerle Sándor miniszterelnökhöz a személyét érintő 1907. jan. 19-i nemzeti-egyházi kongresszusi határozat hatályon kívül helyezését célzó kérelem tárgyában*¹

ME 1907–XXXV–637 (689[2891]/907)

(Eredeti tisztázat)

Ad M 240 ex 1907

Zsin.46

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A görög keleti szerb nemzeti-egyházi congressus folyó évi január hó 19-én (február hó 1-én) tartott XXII. ülésében 3. jkvi szám alatt, egyebek között, következőket is határozott: „hogy mélyen sajnálja és elítéli azon rossz szándékból előidézett zavarokat, melyeket György patriarcha úr nemzeti-egyházi alapjainknak tett. Egyben e congressus meg van győződve, hogy a karlócai metropolia egész szerb népének reményét fejezi ki, hogy György metropolita-patriarcha Őszentsége az egyház és autonómia békéje érdekében és a szerb metropolita-patriarchák tekintélye és méltóságának tekintetéből a szükséges konsekvenciákat levonni és az általa ma még elfoglalt széket elhagyni fogja”.

Tekintettel azonban arra, hogy a nemzeti-egyházi congressus hatáskörét túllépte, és az egyházi bíraskodás hatáskörébe behatolt, mely utóbbi egyedül hivatva megítélni, vajon valamely egyháznagy méltó-e vagy sem arra, hogy állásában megmaradjon, amely hatáskörrel a nemzeti-egyházi congressus nem bír nemcsak az alap- és változhatatlan kánoni szabványok értelmében, hanem a nemzeti-egyházi autonómiánk szabályrendeletei szerint sem, amelyek kifejezetten az 1875. évi május hó 14-én kelt legfelsőbb kir. rendelet 18. §-ában foglalják;

Tekintettel arra, hogy ezen congressusi határozat a gör. kel. egyház kánonjogába ütközőleg annak életébe beviszi az egyház előtt eddig ismeretlen és szigorúan perhoreskált ítélkezési módot az egyháznagyok felett nevezetesen: hogy egy váddal, mely a papi személyek illetékes fegyelmi fóruma elé nem is terjesztetik eljárás és határozathozatal végett, egyszerűen diffamáló hatásánál fogva, bizonyos papi személy elítéltetik;

tekintettel továbbá arra, hogy a kérdéses congressusi határozat arra irányul, hogy az egyházi életbe az egyházi szolgálatokról önkényt való lemondás iránti kényszert bele akarja vinni, ami egyházunk kánoni rendeletei szerint mint káros és veszedelmes meg van tiltva;

végül tekintettel arra, hogy e congressusi határozat következtében a nemzeti-egyházi autonóm közegek működésében káros pangás beállott, és az egyházfő és a legfőbb autonóm képviselőtestület között levő viszony megzavartatott, minélfogva a hívek közt nagy megbotránkozás okoztatott meg, az egyházi fegyelem pedig alapjában megingattatott, különösen azon ténykörülmeny miatt, hogy a congressusi tagok közt, kik az egyházi bíróságok határozatát megelőzőleg a kérdéses sérelmes határozatot, illetve ítéletet megszavazták, néhány pap is volt, noha a papok egyházuk feje iránt minden alkalommal kötelesek tiszteletet tanúsítani, kötelesek mindaddig, míg az illetékes egyházi bíróságok azt a személyt esetleg állásához nem méltónak nem nyilvánítják, szigorú kánoni szabványok értelmében, amelyek a papi személyekre vonatkozólag az ún. „privilegium canonicum”-t megállapítják, ami ellen különösen a főegyházi papság erősen vétett, megsértvén megyés püspökét, akivel mindenkor az odaadás és szeretet zavartalan kapcsolatában állani köteles – a tisztelettel alólírt püspöki zsinat mint az egyházi tanítás legfőbb öre és az egyházi alapszabályok, a kánonok, egyedüli illetékes magyarázója autocephal (önálló) metropolija területén, valamint úgyis mint az egyházi fegyelem és egyházjogi rend felügyelője és oltalmazója ugyanezen egyházi tartományban, tartozván mindezekért felelősséggel az egyetemes egyháznak, e mai napon tartott ülésében hozott határozatához híven óvást emelve a nemzeti egyházi congressus

¹ A Branković pátriárka felterjesztésében foglaltak kormánypárti cáfolatául I. Balla Aladár újvidéki főispán 1907. ápr. 17-én kelt, Wekerléhez intézett újabb jelentését, melyben a Branković-szervezte, személyét támogató rokonszenv-tüntetés teljes csődjéről tudósít (I. ME 1907–XXXV–637 (689[1191]/907).

susnak az egyházi bíraskodás hatáskörébe megtörtént behatolása ellen, és tiltakozván az újdonságoknak az egyházi fegyelembe az egyházi büntető jog reformálása által való bevezetése ellen, miután e zsinat mind a két cselekményt a püspöki zsinat mint az önálló metropoliánk legfőbb egyházi hatósága jogai megsértésének tekinti, amelynek jogi körébe, különösen az 1848. évi XX. tc. szellemében is, kizárólag és elidegeníthetetlenül tartozik úgy az egyházi fegyelemre vonatkozó törvényhozási jog, mint a tagjai feletti bíraskodási jog: *az állam oltalmát hívja fel.*

Ennélfogva bátorodik e püspöki zsinat egész tisztelettel kérni Nagyméltóságodat, kegyeskedjék Őcsászári és apostoli királyi Felségének legfelsőbb elhatározását kieszközölni arra, hogy az egyházi önkormányzatunkban érvényben álló jogállapot alapján a fent idézett sérelmes kongressusi határozat mint illetéktelenül hozott és a mi egyházunk szellemével ellentétes, ennélfogva pedig egészen semmis, és egyházjogi érvennyel nem bíró, megsemmisíttessék és hatályon kívül helyezzessék.

Kelt a görögkeleti szerb püspöki zsinatnak Karlócán, 1907. évi május hó 14 (27)-én tartott üléséből

Brankovics s.k.
Patriarcha

H

1907 nov. 9

Polit Mihály interpellációja Wekerle Sándor miniszterelnökhöz „a szerb egyházi ügyekben és a jövő patriarchaválasztás tárgyában”¹

Képv. Napló, 1906, XIII. 229. l.

Interpelláció a m. kir. miniszterelnök úrhoz a szerb nemzeti-egyházi autonómiában felmerült zavarok tárgyában, kapcsolatban a jövő szerb patriarcha választásával.

1. Hogyan igazolja a miniszterelnök úr ezt a mai napon létező törvénytelen állapotot a szerb nemzeti autonómiában, nevezetesen a törvénytelenül fennálló kongresszusi választmányt a törvénytelen elnökével?

2. Mit szándékozik a miniszterelnök úr elrendelni, miszerint a patriarchai szék üresedésének időtartama alatt az új patriarcha megválasztásáig törvényes állapotok a szerb egyházi autonómiában érvényesüljenek?

3. Szándékozik-e a miniszterelnök úr azoknak az 1906. évi csonka szerb kongresszus által beterjesztett különféle statutumoknak, amelyekre nézve a szerb püspöki kar meghallgatva nem lett, a legfelsőbb jóváhagyását kieszközölni vagy nem?

4. Szándékozik-e a miniszterelnök úr az új patriarcha megválasztását a mostani vagy az új választások folytán létrejött kongresszus által megejteni és e tekintetben a koronának az illető javaslatot beterjeszteni? (*Taps a horvátoknál.*)

¹ Az 1907. júl. 30-án elhunyt patriárka helyének betöltése körül újjáéledő politikai küzdelem érdekes mozzanata *Polit Mihály* felszólalása (Képv. Napló, 1906. XIII. 225–229. l.) és ezt követő, *Wekerle miniszterelnökhöz* intézett fenti interpellációja. A szerb liberális politikus – pártállásából következően – érthetően sürgeti az új kongresszusi választásokat, melyektől a töredékpárt helyzetébe szorult kongresszusi liberális csoport számarányának javítását reméli. A függetlenségi párt részéről barátságtalan fogadtatásban részesített beszéd elhangzása után egy héttel, 1907. nov. 16-án *Polit* ismét felszólalt a kongresszusi határozatok tárgyában. (Uo., 292–293. l.) *Viharos* közbeszólásokat kiváltó beszédében élesen elhatárolja magát a szerb radikális *Musitzky* Dömétől, aki szerinte a szerb nemzetiségi érdekek feláldozása árán is hajlandó együttműködni a függetlenségi párttal, és követeli, hogy a kongresszusi pártviszonyokra való tekintet nélkül biztosítsák a kongresszus mint szuverén szervezet intézkedési jogát. – *Branković* patriárka utolsó hivatali ténykedéseiből még említést érdemel a Karlócán ülésező gör. kel. szerb püspöki zsinat nevében felterjesztett „hódoló felirata” az uralkodóhoz a koronázás negyvenedik évfordulója alkalmából. (ME 1907–XXXV–121 (3163/907). Jellemző egyébként, hogy *Wekerle* időnyerésre törekvő, lényegében *Branković* konszolidálását célzó taktikai magatartása mennyire felbátorítja a koalíció konzervatív szárnyát. A néppárti *Rakovszky* Béla már 1907. máj. 25-én a kormányelnökhöz intézett interpellációjában (Képv. Napló, 1906, IX. 291–296. l.) úgy nyilatkozik, hogy a hazai szerb radikális törekvések támogatása valósággal államellenes álláspont lenne. „Nincs józan gondolkodású magyar ember – véli az interpelláló –, aki a függetlenségi és 48-as pártról feltételezné, hogy a szerb radikálisokkal szemben kötelezettséget vállalt volna a patriarcha eltávolítására”.

I

1907 nov. 16

Musitzky Döme szerb nemzetiségi képviselő interpellációja és Wekerle Sándor miniszterelnök válasza a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus határozatainak felterjesztése tárgyában¹

I

Musitzky Döme interpellációja Wekerle miniszterelnökhöz fenti ügyben
Képvh. Jkvei, 1906, II. 84. l., 219. ülés, 4377. sz.

Áttérvén az interpellációra, Musitzky Döme a következő interpellációt terjeszti elő:

„Szándékozik-e az igen tisztelt miniszterelnök úr a múlt és folyó évben Karlócán megtartott gör.kel. szerb egyházi kongresszus határozatait legfelsőbb jóváhagyásra ajánlani és felterjeszteni?”

Az interpellációt a Ház kiadja a miniszterelnöknek, kinek azonnal megadott válaszát a Ház tudomásul vette.

2

1907 nov. 16

Wekerle Sándor miniszterelnök válasza Musitzky Dömének a karlócai gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus határozatai ügyében hozzá intézett interpellációjára

Képv. Napló, 1906, XIII. 293. l.

Wekerle Sándor miniszterelnök: T. Ház! Messze vezetne, ha én most itt a szerb kongresszus által hozott egyes határozatok fejtegetésébe bocsátkoznám. Ez olyan adminisztrációs kérdés, amelyhez a kormánynak, éspedig úgy a magyar kormánynak, mint a bán hozzájárulásával a horvát országos kormánynak is szava van, és amelyet a kormány mint adminisztrációs kérdést kezel, és amelyet egyrészt a szerb egyházi autómianak, másrészt jogrendünknek, valamint főleg az állami érdekeknek figyelembevételével fog eldönteni. Nagyon természetes, hogy habár ez adminisztrációs kérdés, ezen adminisztrációs kérdésnek elvi része akkor, hogy ha majd a kormány az ő állásfoglalását nyilvánosságra hozta, minden képviselő úrnak ellenőrzési joga alá fog kerülni, s itt a házban is szóba lesz hozható.

Én csak annyit vagyok bátor a hozzám intézett kérdésekre válaszolni, hogy a kormány a közelebbi napokban fogja határozatát ez ügyben meghozni. Kérem válaszom tudomásul vételét. *(Helyeslés.)*

Elnök: Kérem a t. házat, tudomásul veszi-e a miniszterelnök úr válaszát, igen vagy nem? *(Igen! Nem!)* Kérem azokat, akik a választ tudomásul veszik, szíveskedjenek felállani. *(Megtörténik.)* A ház a miniszterelnök úr válaszát tudomásul veszi.

¹ A változott új helyzetre jellemző, hogy a radikális *Musitzky Döme* is határozott bejelentésre kényszerül. 1907 nov. 16-án *Wekerle miniszterelnökhöz* intézett interpellációjában felveti a kérdést, hajlandó-e a kormányzat az 1906–07. évi karlócai gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus határozatait „legfelsőbb hozzájárulásra ajánlani és felterjeszteni”. – Az interpellációra *Wekerle* még az 1907 nov. 16-i ülés keretében válaszol. Kijelenti, hogy a kormányzat – a horvát bán és a horvát országos kormány megkérdezése után – a kongresszusi határozatok mint adminisztrációs kérdés elvi vonatkozásaira is válaszolni fog. – Ezzel az újabb nyilatkozattal lényegében lezárul a mozgalmas 1906–07. évi gör. kel. szerb kongresszus határozatai ellen indított kormányzati akció, mégpedig a függetlenségi koalíció pirrhusi győzelmével. Hiszen a határozatok több lényeges pontját – amint az *Apponyi kultuszminiszter Wekerle*-hez intézett év végi átiratából (*J*) kitűnik, így is kénytelen a kormányzat elfogadni, de a kongresszus munkáját lényegében megbénító ellenőrzési feltételekkel. – *Bogdanovič* Luciánnak, a *Brankovič* örökébe lépő új pátriárkának kétségkívül nem kell többé tartania a radikális többség összpontosított támadásaitól. A „patriarchai tekintély” formai megvédésének azonban nagy ára van: 1908 és 1912 között fokozatosan megdől a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi önkormányzat, s ezzel arányosan – most már pártállásra való tekintet nélkül megromlik, az 1908. évi annexió után válságossá válik a magyar-szerb viszony.

J

1907 dec. 21

Gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter átírata Wekerle Sándor miniszterelnökhöz a gör.kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus által hozott „Szabályzat”-tal kapcsolatban felmerült ellenőrzési kérdések tárgyában
ME 1910–XXXV–1281 (6130/907)
(Gépírásos eredeti irat¹)

136 892. szám

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Hivatkozással Nagyméltóságodnak f. év ápr. hó 26-án 1281., továbbá f. év júl. hó 20-án 2936., f. év okt. hó 19-én ad 3785. s legutóbb f. év dec. hó 3-án 2 ad 3785. sz. alatt kelt nagybecsű átíratára, a gör.kel. szerb nemzeti-egyházi congressusnak 1907. évi febr. hó 14-én tartott XXIX. ülésében 3. jkv. sz. alatt a gör. kel. szerb zárdai javak igazgatása, felügyelete és felhasználása, valamint a zárdai baráti testület tagjainak javadalmazása tárgyában alkotott szabályzat velem közölt magyar nyelvű példányát oly tiszteletteljes értesítéssel van szerencsém Nagyméltóságodhoz tisztelettel visszaszármaztatni, miszerint figyelemmel hiv. elődömnök 1903. évi aug. hó 6-án 46.550. sz. alatt és dec. hó 3-án ad 83 416. sz. alatt Nagyméltóságod hiv. elődéhez intézett átíratában foglaltakra is, a szóbanforgó szabályzat ellen – *minthogy intézkedései a zárdai, tehát gör. kel. szerb egyház-nemzeti vagyon megőrzését, helyes kezelését, a jövedelmek célszerű felhasználását*

kellően biztosítják, nézetem szerint csak az a kifogás emelhető, hogy a congressus² ezen szabályzat szerkesztésénél az egyébként legapróbb részletekre is kiterjedő figyelmet nem irányította² az 1868. évi aug. hó 10-én kelt legf. elhatározással jóváhagyott szabályzat V.A. 9. §-ára, mellyel annak idején a zárdai javakat illető számadási ellenőrzés gyakorlására vonatkozó szabályzatalkotás² is kötelességévé tétetett.

Miután nézetem szerint ezen legfontosabb hézag betöltése a tárgyalás alapjául szolgáló szabályzatterv keretében fennakadás nélkül eszközölhető, amennyiben Nagyméltóságod azt a patriarcha és a legközelebből érdekelt szerzetesi rend hozzájárulásainak mellőzésével vélné² a legf. jóváhagyás alá terjeszhetőnek, nézetem szerint a szabályzat 13. § b) pontja kiegészítendő volna azzal, hogy a zárdai javaknak nyilvános árverés útján való *haszonbérbeadása csak a m. kir. miniszterelnökség jóváhagyásával emelkedik²* jogerőre, miért is az ezen ügyletekre vonatkozó összes iratok esetről-esetre a m. kir. miniszterelnökséghez felterjesztendők.

Fölveendő volna továbbá véleményem szerint a 13. § n) pontjaként, hogy a *kongressusi választmány²* ezen, jelentős mérvű hatáskörére vonatkozó felmentvényének elnyerhetése céljából, *kötelessége évenként a zárdák bevételeiről és kiadásairól egyesített okmányolt számadást a m. kir. miniszterelnökséghez²* bemutatni s ehhez az egyes zárdák vagyonáról nem szerint részletezett kimutatásokat csatolni.

Végül nyomatékosan kimondandó volna e szabályzatban is, hogy a *kongresszusi választmány²* ezen szabályzat alapján tett intézkedései ellenében is a m. kir. miniszterelnökséghez való *felfolyamodhatóság* és ennek megsemmisítési joga teljes mértékben fenntartatik^{2, 3}

Nézetem szerint e most javasolt pótlások olyanok, melyek a szabályzatot megerősítő legf. jóváhagyási záradékban is kimondhatók.⁴

Nem mulaszthatom el ez alkalommal Nagyméltóságod nagybecsű figyelmét felhívni az elfekvő szabályzat 11. §-ának rendelkezésére, mely szerint a tiszta jövedelemnek 1/3-ad része a zárdai és 2/3-ad része pedig a klerikális iskolai alapba folyik be. – A szabályzat eme rendelkezésével ugyanis az 1868. évi aug. hó 10-én kelt legf. kir. rendelet V. 6. §-a módosítottatik, mely utóbbi szerint ugyanis a tiszta jövedelem fele illeti a zárdai alapot és fele az iskolai vagy klerikális alapot. – Minthogy azonban a klerikális iskolai alap szükségletei sokkal nagyobbak, mint a zárdai

¹ Magyar Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minister feliratú, dombornyomású beadványpapíron.

² Kék ceruzával aláhúzva.

³ Az utolsó három mondat a lapszálon kék ceruzával 1., 2., 3. jelölésű; 1.- és 2.-höz összevont megjegyzés ceruzával: „eddig sem volt, lásd 75. III.”.

⁴ A lapszálon kék ceruzával megjelölve.

alapéi, s minthogy a congressus 118/1906. sz. felterjesztése szerint a fentjelzett módosítást maga a zárdai főnökök bizottsága is indítványozta, ennél fogva a módosítás ellen észrevételelem nem lehet.

Van szerencsém tisztelettel felkérni Nagyméltóságodat, hogy teendő nagybecsű intézkedései eredményét annak idején velem is közölni, s a legf. jóváhagyás esetén a jóváhagyott szabályzat egy másolati példányát részemre is megküldeni méltóztassék.

Ami a congressus üléseinek törvényességét illeti, erre vonatkozólag a f. évi április hó 19-én 952. sz. alatt kelt nagybecsű átiratára, a f. évi május hó 7-én 1581. sz. alatt kelt átirattal volt szerencsém véleményemet Nagyméltóságoddal közölni.

Ami a karlócai érsekség *szervesi egyesülete*² igazgató választmányának f. évi február hó 26-án kelt és Nagyméltóságodhoz intézett felterjesztésében, ezen zárdai szabályzat ellen felhozottakat illeti, nézetem *szerint figyelembe nem vehetők*² annál kevésbé, mert míg egyrészt a congressusnak elvitázhatatlan joga a zárdai szabályzat megalkotása és elfogadása, s az ellen kifogásul ama körülmény, hogy a szabályzat elkészítésébe sem a püspöki kar, sem a congressusi választmány, sem a zárdafőnökök testülete be nem folyt – fel nem használható, addig másrészt sem a congressus törvényessége, azért mert azon az alelnök elnökölt, sem a congressus határozatképessége azért, mert csak 42 tag volt jelen, kifogás tárgyává nem tehető. A congressus törvényessége kérdésében tisztelettel van szerencsém a f. évi május hó 7-én 1581. eln. szám alatt kelt átiratomban foglaltakra utalni: a határozatképesség kérdése pedig, miként azt a f. évi 48907. sz. alatt kelt átiratomban is kifejtteni szerencsém volt, csak akkor bírhat jogi jelentőséggel, ha az magán a congressuson tényleg felvetetett, és ott a határozatképtelenség constatáltatott.

Ami a gör. kel. szerb *patriarchának*² a szabályzat ellen M. 75. sz. alatt kelt felterjesztését illetőleg abban a congressus törvényessége ellen a *patriarcha és püspökök távolléte*,² a gör. kel. szerb püspöki zsinat jogainak megsértése miatt emelt kifogásokat illeti, azok véleményem szerint *figyelembevételre igényt nem tarthatnak*.² E most említett kifogásokra különben van szerencsém megjegyezni, hogy a patriarcha fenti számú felterjesztésében foglalt *azon kifogás sem állhat meg*,² hogy az 1875. május hó 14-én kelt legf. rendelet 27. §-ának rendelkezésénél fogva a szóban levő szabályzat meghozatalára az *összes kongresszusi tagok kétharmadának beleegyezése szükséges, mert*² az idézett szakasz csak a congressusi szervezet megváltoztatásánál követeli a kétharmad többséget. Már pedig a most tárgyalt szabályzat *nem tekinthető a kongresszusi szervezet megváltoztatásának*² és pedig annál kevésbé, mert a zárdajavak igazgatásáról, kezeléséről és hovafoordításáról rendelkező jelen szabályzat nem minősíthető olyan határozatnak, amellyel a kongresszusi szervezet bármi irányban változást szenvedne. Nem áll ugyanis a patriarcha azon beadványbeli panaszos állítása, hogy a szabályzat a szerzetesek rendfokozatát is megváltoztatja, illetve *hogy az a rendfokozat tekintetében is illetéktelenül rendelkezik, mert a szabályzat a rendfokozatok dolgában jogosulatlan rendelkezést egyáltalán nem tartalmaz*², és csakis a szerzeteseknek rendfokozat szerinti fizetését szabályozza, ami pedig a kongresszusnak jogos hatáskörébe van utalva, s ami nem lelki ügy.⁵

Ami végül a zárdák tulajdonjogát illetőleg, nemkülönben az 1868. évi aug. hó 10-én és az 1875. évi május hó 14-én kelt legf. királyi rendeletek megsértését illetőleg emelt kifogásokat illeti, e részben van szerencsém hiv. elődömnök 1903. évi 46 550. és 1903. évi ad 83 416. sz. alatt kelt átirataira utalni, melyekből kitűnőleg ama körülmény, *hogy a zárdai javak egyházmegyei javaknak nyilvánítottak*², és kezelésük szigorúan szabályoztatik, a *zárdák tulajdonjogát nem sérti, és csak*² annyiban érinti, amennyiben azt az 1868. évi és 1875. évi kir. rendeletek eddig is érintették és korlátozták. Az 1868. évi és 1875. évi kir. rendeletek megsértéséről pedig annál kevésbé lehet szó, mert amint azt hiv. elődöm a fent idézett átirataiban is kifejtette, az 1875. évi május hó 14-én kelt legf. kir. rendelet 19. §-ának 4. pontja szerint a congressus teendői közé tartozik a nemzeti-egyházi javak – ideértve a zárdajavakat is –, alapok és alapítványok igazgatására, ellenőrzésére és hovafoordítására vonatkozó szabályzatok elkészítése, illetve megállapítása, amiből önként következik, hogy a congressusnak rendelkezési joga a zárdák igazgatására – kezelésére –, azok jövedelmeinek hovafoordítására és a zárdai szerzetesek ellátása módjaira vonatkozó szabályzatok megállapítására is kiterjed, s így a congressus⁶ a jelen szabályzat megalkotásával tulajdonképpen csak érvényt szerzett az 1868. és 1875. évi kir. rendeletek azon parancsának, hogy a zárdai papság ellátásáról s a zárdajavak kezeléséről szóló szabályzatok elkészíttessenek.

Fogadja Nagyméltóságod őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Budapest, 1907. december hó 21-én

Apponyi s.k.

⁵ A bekezdés első két mondata 1, 2, utolsó aláhúzott mondatrésze 3 „nem áll” széljegyzettel.

⁶ Ceruzajegyzet hozzá: „módos – a püspöki kartól, s a szerzetes testülettől függetlenül”.

16

*Adalalékok a kormánytámogató erdélyi szász nemzetiségi mozgalom 1906. évi mozzanataiból*¹

A

1906 dec. 11

Minisztertanácsi határozat gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére Teutsch Frigyes nagyszzebeni lelkésznek az erdélyi ág. ev. egyház püspökévé történő felterjesztéséről
MT 1906: 53/3

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előadván, hogy a Magyarország erdélyi részeiben levő ágostai hitvallású evangélikus országos egyház közgyűlése nyugalomba vonult püspöke helyébe annak eddigi helyettesét *dr. Teutsch Frigyes* nagyszzebeni lelkészt választotta meg, felhatalmazást kért, hogy nevezettnek, aki úgy hazafias, mint politikai és egyéb tekintetben is teljesen kifogástalan, új püspöki minőségében leendő megerősítését Ő Felségénél javaslatba hozhassa.

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadta.

B

1906 dec. 18

*Thalman Gusztáv Szeben megyei főispán átirata Wekerle Sándor miniszterelnökhöz a kormánytámogató erdélyi szász sajtó (Hermannstädter Zeitung) elmaradt szubvenciójának folyósítása tárgyában*¹

ME 1906–V–15 (6190/906)
(Eredeti tisztázat)

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök úr!

Folyó évi augusztus hó 17-én Nagyméltóságodnál levő audencia alkalmával szóbeli intézkedésével a fent nevezett lap részére 2000 korona évi államsegélyt engedélyezni és a 3-ik ez évi évnegyedre eső részletét 500 koronában azonnal is kezeimhez kiutalványozni méltóztatott, amely összeget én Nagyméltóságod elnöki pénztáránál f. év augusztus hó 18-án fel is vettem, és a „Hermannstädter Zeitung” szerkesztőségnek ki is szolgáltattam.

De azóta az a negyedik évnegyedre eső részlet (1906. októbertől–decemberig), amely ez-előtt rendszeren az illető évnegyed első napjaiban hozzám leküldetett, kimaradt, és ez mai napig sem érkezett le hozzám dacára annak, hogy folyó évi október hó 25-én 77 res. sz. alatt kelt átíratommal a Miniszter Elnöki segédhivatalok főigazgatója nagyságos Kazár Adolf urat az esedékes segélyösszeg leküldése végett megkerestem volt.

¹ Az erdélyi szász politikai mozgalom jellegén a magyar közvéleményben gyökeres változást hozó 1905–06. évi fejlemények különösebb változást nem okoztak. Az egykori szabadelvű párti, illetve kormánytámogató szász politikai szereplő tényezők – sorukból a közölt iratok *Teutsch Frigyes* szebeni ág. ev. püspököt és *Thalman Gusztáv Szeben megyei főispánt* említik – a korábbi szabadelvű vagy pártönkívűli programmal is (a függetlenségi koalíció közel négy éves párturalma alatt sem tudott teret nyerni a Szászföldön, a Barcaságban és az erdélyi szász diaszporákon) a mindenkori kormányzatot támogatják. „Lojalitásuk” fejében pedig sikerül biztosítaniuk a nemzeti egyházuk erdélyi szász vezetését, sajtójuk szubvencionálását.

¹ Sz. 78/1906 főisp. res. számon „bizalmas” jelzéssel, a következő tárgymegjelöléssel: „A Hermannstädter Zeitung vereinigt mit dem Siebenbürger Boten” című lap részére állami segély kiutalása” (ad 1559–906. III. M. E.)

Miután már most az év vége felé jár, és ezen lap szerkesztősége már többször a pénz végett hozzám járult, bátorkodom Nagyméltóságodat mély tisztelettel kérni, miszerint sürgősen intézkedni kegyeskedjék, hogy a Nagyméltóságod által már engedélyezett 2000 kor. évi államsegély hozzám leküldessék és pedig a f. évi október havától – december végéig esedékes 500 kor. azonnal, a jövőre nézve pedig évnegyedenként mindég az illető évnegyed kezdetével.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Nagyszeben, 1906. december 18.

Thalman Gusztáv s.k.
főispán és szászispán

17

A nemzetiségi kérdés az 1907. évi közoktatásügyi költségvetés képviselőházi vitájában

A

1906 dec. 13

Goldis László beszéde a görögkeleti román egyház kívánalmairól és az iskolaiügy országos problémáiról a közoktatásügyi költségvetés tárgyalásakor¹

Képv. Napló, 1906, V. 27–28. l.

Beszéde bevezető részében a magyarországi és erdélyi gör. kel. román egyház törvényekben (1868: IX. és XLIV. tc.) és az 1869. évi Szervezeti Szabályzatban megállapított jogai biztosításáról szól, és kérte az ezekben használt „román” népnév használatának a köz- és társadalmi életben való általánossá és kötelező érvényűvé tételét.

Ezek azok az előzetes megjegyzések, amelyekkel elmondandó beszédemet bevezetni kívántam. Áttérek most már a költségvetés egyes tételeire, és mindenekelőtt a központi igazgatásra vonatkozólag bátor leszek egy pár megjegyzést tenni. (*Halljuk! Halljuk!*) Ezen a címen a költségvetésbe 1.226.450 korona van felvéve. A görögkeleti román egyháznak eddig legnagyobb sérelme az, amit ennél a tételnél bátor leszek elmondani. Hogy azonban az, amit mondani fogok, annál érthetőbb legyen, engedje meg a t. ház, hogy előbb egy kis statisztikát olvassak fel. E szerint anyaegyház volt 1904-ben a római katolikus 3231; görög katolikus, rutén és magyar, az eperjesi és munkácsi püspökségek területén 578; görög katolikus román 1529; görögkeleti román 1863; görögkeleti szerb 271. A görögkeleti egyház együttvéve magában foglal 2113 anyaegyházat, az ágostai evangélikus 894-et, az evangélikus református 2010-et, az unitárius 113-at és az izraelita 555-öt.

Önálló lelkész volt 1904-ben római katolikus 2764, görög katolikus, rutén és magyar 313, görög katolikus román 1025, görögkeleti szerb 193, görögkeleti román 1786. Összesen görögkeleti 1985. Ágostai evangélikus 882, evangélikus református 1967, unitárius 109, izraelita rabbi volt 391.

A felekezeti iskolák számaránya százalékokban volt 1904-ben római katolikus 32,15%, görög katolikus 12,14%, evangélikus református 11,31%, görögkeleti 10,57%, ágostai evangélikus 8,26%, izraelita 2,89%, unitárius 0,22%.

Ezen statisztikai adatokból látható, hogy úgy az anyaegyházak, mint az önálló lelkészek és különösen a felekezeti iskolák tekintetében a görögkeleti egyház mindjárt a római katolikus egyház után következik és pedig úgy számban, mint fontosságra nézve.

Az iskolákra nézve a dolog még másképpen áll, mert maga a miniszteri jelentés mondja, hogy a magyar után legtöbb, 2339 tiszta román tanítási nyelvű iskola van.

A közoktatásügyi minisztérium központi igazgatásában alkalmazva van 2 államtitkár, 6 mi-

¹ Az utóbbi kérdéshez szolt hozzá Vajda Sándor is „a nők felsőbb iskolai tanítása és szabad pályaválasztása tárgyában” 1906. okt. 10-én Apponyihoz intézett interpellációjában. (Képv. Napló, 1906, III. 17. l.).

niszteri tanácsos, 10 osztálytanácsos, 11 titkár, 9 segédtitkár és 8 fogalmazó, összesen tehát 46 magasabb hivatalnok. Ezeket az adatokat szembehelyezem azzal a ténnyel, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium magasabb hivatalaiban egyetlenegy görögkeleti román ember sincs alkalmazva. (*Felkiáltások a baloldalon: Dehogy nincs!*)

Elnök: Csendet kérek!

Goldis László: Nem akarom azt mondani, mintha jogos volna az a követelés, hogy a nemzeti-ségek számarányukhoz képest legyenek képviselve minden egyes hivatalban. Nem mondom ezt, de engedje meg a t. ház, mégis jogosult azon kívánság, hogy egy olyan egyháznak, amely mostan különösen a tanítói fizetések kiegészítéséről szóló törvényjavaslat által a legszorosabb összeköttetésben van a kultuszminisztériummal, fiai közül legalább egy legyen a magasabb minisztériumi hivatalnokok között abban az osztályban, amely ezekkel az ügyekkel foglalkozik...

...Áttérek most már a görögkeleti román egyháznak egy másik sérelmére. (*Derültség.*) Persze, az igen tisztelt képviselő urak mosolyognak az ilyeneken, mert nekik nem fáj. De nekünk ez fáj. Ezért csak azt kérem, hogy egymás fájdalmait a kellő barátsággal hallgassuk meg. (*Helyeslés.*)

Mielőtt azonban e sérelem előadására áttérnék, megint bátor vagyok egy kis statisztikát előrebocsátani. Kérem az igen tisztelt ház bocsánatát, hogy türelmével ennyire visszaélek, de nem bírom kellő világításba helyezni szavaimat, ha azokat számokkal nem támogatom. Az 1900. évi népszámlálás adatai szerint az ország népessége vallásra nézve a következőleg oszlott meg: római katolikus 8.198.497, evangélikus református 2.427.232, görögkeleti 2.199.199, görög katolikus 1.841.272, ágostai hitvallású evangélikus 1.258.560, izralita 831.162, unitárius 68.851.

Ebben a kimutatásban is együtt szerepel az egész görögkeleti felekezet, éppen úgy, mint a statisztikai évkönyvben. Utánajártam azonban a dolognak, és a nagyszebeni kongresszus adataiból megtudtam, hogy a görögkeleti román hívők száma 1.738.896. Lássuk most már, miképpen segíyezi a kormány ezeket az egyházakat, és van-e alapjuk ezeknek a panaszra. Ágostai hitvallású evangélikus és ev. református van az országban 3.686.092, tehát 21%, görögkeleti van 13%. A segélyből a görögkeleti egyház kap összesen 200.000 koronát, az ágostai hitvallású és ev. református pedig, amint a miniszter úr is előadta, 3 millió koronát, tehát tízszer többet, mint amennyi számarány szerint megilletné. (*Zaj.*) A sérelem még nyilvánvalóbb, ha csak a görögkeleti román egyházat vesszük tekintetbe. A román egyház kap kb. 98 ezer korona segélyt. Mégpedig úgy, hogy a nagyszebeni érsekség kap 50 ezer koronát, az aradi görögkeleti román egyház 30 ezer koronát, a karánsebesi 18 ezer koronát...

Az 1.738.896 lelket számláló románság tehát annyi évi segélyt kap, mint körülbelül az izraelita felekezet, amely [a] költségvetésben 92 ezer korona segélyben részesül. Kevesebbet kapunk tehát, mint a 68.551 lelket számláló unitárius egyház, amely 115.800 korona segélyben részesült. (*Felkiáltások: Jó hazafiak!*) Vessük össze a két számot, és konstatálhatjuk, hogy mennyire igazságos arány? (*Elnök csenget.*)

Ez év július hó 16-ik napján, a t. háznak 29-ik ülésén a következőket válaszolta gr. Apponyi Albert ezen padokról felszólalók sérelmeire: „A legnagyobb figyelemmel leszünk minden olyan sérelemre, ahol az illető kimutatja, hogy törvényben gyökerező jogai meg nem óvttak.”

Mint az előbb elmondottam, bízva az igen t. miniszter úr ezen szavaiban, merészkedtem előadni felekezetem néhány sérelmét...

Befejezésül Goldis bírálta a tudományos élet, kivált a Magyar Tudományos Akadémia, továbbá az egyetemi, a főiskolai és főként a középiskolai oktatás színvonalát. Kifogásolta, hogy a hivatalos művelődéspolitikai elzárkózik a külfölddel való kapcsolatok kiszélesítése elől, hogy a kultuszkormányzat az ösztöndíjak hiánya következtében „mintegy elzárja a fiatalságot attól, hogy külföldi egyetemet lásson”. (Goldis fejtegetésének ez a része nem volt megalapozott. Évekkel később a Galilei-Könyvtár egyik, az 1909. évi ösztöndíjhelyzetet, vizsgáló helyzetjelentésében arról olvasunk, hogy a nemzetiségi hallgatóknak is jelentős számú ösztöndíj állott rendelkezésre, a belső megoszlás azonban valóban helyt elen volt, mert aránytalanul nagyszámú ösztöndíjban részesültek a horvát-szlavon, az erdélyi szász és a magyarországi német, és aránytalanul kevésben a többi nemzetiséghez tartozó egyetemi és főiskolai hallgatók.) – A felszólaló ezután statisztikai adatokkal igyekezett kimutatni egyes felekezetek aránytalan közép- és főiskolai, egyetemi előretörését, és részletesen foglalkozott, a középiskolai oktatás színvonal-emelkedését gátló okokkal: a tanárképzés hiányosságai, a középiskolák túlszűfoltóságával és a tanulók iskolai túlterhelésével.

B

1906 dec. 15

Szabó¹ Károly felszólalása a Bánffy-féle sovinszta nemzetiségi politika követéséről a közoktatásügyi tárca költségvetési vitájában²

Képv. Napló, 1906, V. 69–70. l.

...T. ház! Örömmel, hazafiúi megnyugvással látom úgy a költségvetés idevonatkozó tételeiből, mint annak indokolásából, hogy a közoktatásügyi miniszter úr igen nagy súlyt helyez az állami iskoláknak minél nagyobb számban és főleg oly vidékeken való felállítására, ahol a magyar állam tekintélye és a magyarság szupremáciája ellen állandóan támadást intéznek. Megvallom, sem a közoktatásügyi tárca költségvetésében, sem általában az egész budget-ben nem találok ennél okosabb és a kamatot gazdagabban meghozó befektetést, meggyőződésem lévén az, hogy ebben a tekintetben semmi áldozattól visszariadnunk nem szabad, miután a magyar nemzeti állam kiépítésének egyik hatalmas fundamentuma az iskolában van. (*Helyeslés.*)

A nemzetiségi kérdésnek, szerény véleményem szerint, egyik biztos eszköze abban áll, ha a nemzetiségi vidékeken minél több állami iskolát állítunk fel, és ezáltal megadatik a mód és alkalom arra, hogy a magyar állam ezeken a vidékeken megvesse a maga lábát, egyszersmind mód és alkalom nyújtatik arra, hogy az idegen ajkú honpolgárok ifjabb nemzedéke megismerje a magyar nyelvet az ő szépségében, megismerje történelmünket a maga valóságában és nem hamis megvilágításban, megismerje küzdelmeinket, és megtanulja azt, hogy a magyar állam alkotmányát a magyarság védte meg, és ennek az alkotmánynak sáncai között találtak ők is mindenkor menedéket és oltalmat, amit – fájdalom – sokan azzal háláltak meg elődeik közül, hogy segítettek ontani azt a magyar vért, amely már megáztatta Magyarország földjének minden talpalatját. Megismerve küzdelmeinket, szenvedéseinket és azt a szolgálatot, amit az ő érdekükben is kifejtettünk, nem tartom kizártnak, hogy eljön még az az idő, amidőn megszűnik az izgatás gyűlöletes munkája, amikor majd a nemzetiségek szívében a most táplált gyűlöletet a szeretet váltja fel; nem az a szeretet, amelyet néhány nap előtt Maniu Gyula képviselőtársam felkínált, és amelyből a miniszterelnök úr az egész ház helyeslése mellett nem kért, hanem az a szeretet, melyet a magyarság a haza minden ajkú polgárától méltán megérdemel.

Én hiszem, t. ház, hogy eljön az az idő, amidőn a nemzetiségek küldöttei nem azért kérnek helyet a magyar parlamentben, hogy itt folytonosan a magyarság általi elnyomatás igaztalan vádjával hozakodjanak elő, hanem azért, hogy segítsenek velünk együtt építeni az alkotmány bástyáit, amelyeknek védelme nélkül régen elsöpörte volna őket a múlt időknek vihara...

Az eddigi, szerinte „gyengéd és kíméletes” nemzetiségpolitika helyett a Bánffy által alkalmazott eszközök igénybevételét sürgeti. Szerinte „br. Bánffy Dezső van a helyes úton”.

¹ Szekszárd függetlenségi és 48-as párti képviselője.

² Hasonló hangnemben szólott hozzá a kérdéshez Nagy György és Sziklay Ottó (Képv. Napló, 1906. V. 72–76., ill. 76–81. l.) Utóbbi éles támadást intézett Juriga Ferdinánd ellen. Idézeteket közölt Juriga nyilatkozataiból és a Katolicke Noviny-ban megjelent cikkeiből. Felszólalása befejező részében hangsúlyozza, hogy bár a kérdéshez „nem mint kálvinista pap, hanem mint, magyar ember” szólott hozzá, köszöni gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszternek, hogy az új költségvetésben a protestáns egyházaknak nagyobb anyagi támogatást helyezett kilátásba.

C

1906 dec. 18

*Gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter felszólalása a nemzetiségi képviselők kijelentéseivel kapcsolatban az 1907. évi közoktatásügyi költségvetés vitájában*¹

Képv. Napló, 1906, V. 139–142. l.

Beszéde bevezető részében részletesen foglalkozott Goldis Lászlónak a tanárképzés hiányosságairól szóló fejtegetéseivel. Kijelentette, hogy a „gyakorlati” [é. a gyakorló] tanárképzés hiányainak orvoslásáról, rövidesen 33, erre a célra átalakított gimnáziumban gondoskodnak. – Visszautasítja Juriga kijelentését, hogy „sokat markol”, és még többet: ígér. Kultuszminiszteri „ígéreteit” – közölte – rövid időn belül és sorra beváltja. Végre kívánja hajtani az 1848:XX. törvénycikket, is. Bejelenti, hogy „már az 1908-ik költségvetésben találkozni fogunk a katolikus lelkészi kongrua kiegészítésével”... A tanítói fizetés rendezése nem terv, hanem tény”, amit részben 1907-ben, egészében pedig 1908 végéig megvalósít. – Apponyi ebben a beszédében jelenti be népiskolai törvényjavaslatát (későbbi 1907:XXVII. törvénycikk). Ez – mondotta ekkor – „... készen van, s januárban, legkésőbb február elején fogom benyújtani.” Hangsúlyozza, jóllehet, a nemzetiségi képviselők, s kivált Juriga és társai félnek az egyházaknak nyújtandó segélytől, programjának ezt a részét is „nemzeti életünk erkölcsi alapja” megerősítése érdekében maradéktalanul végrehajtja.

...Mi igenis várunk, követelünk a lelkészekről és tanítóktól az állami támogatás fejében valamit, de semmi egyebet, mint azt, hogy kötelességüket minden irányban híven teljesítsék (*Helyeslés*), és hogy kötelességteljesítésüknek azt a részét, amely egyedül tartozik reánk, ti. az állammal és nemzettel szemben való kötelességnek teljesítését, el ne mulasszák. (*Élénk tetszés és taps.*) Akinek számára ez nyűg, akinek számára ez korlátozás, az nem áll azon a talajon, amely talajon minden civilizált államban, minden öngyilkosságot elkövetni nem akaró nemzetnek kebelében a szabadságnak nyugodnia kell. (*Helyeslés és taps.*)

Persze, ha a képviselő úrnak a magyar állameszme és a hazafiság gondolata politikai eszme, és ha aztán arra a csodálatos felfogásra jut, hogy az iskola ne politizáljon, minthogy pedig a hazafiság szerinte egy politikai eszme, tehát...

Vajda Sándor: Bánffy-féle állameszme! (Zajos felkiáltások: Ne beszéljen! Halljuk! Halljuk! Apponyi-féle állameszme!)

(Az elnöki széket Justh Gyula elnök foglalja el.)

Gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter: Én nem ismerek sem Bánffy-féle, sem Apponyi-féle, sem Wekerle-féle, sem Polónyi-féle állameszmét, csak egy magyar állameszmét ismerek, mely tulajdonképpen definícióra nem szorul, mert mindenki tudja, hogy mi a magyar állam, mindenki tudja, hogy mi a magyar nemzet (*Mozgás.*) és ennek folytán aki vagy nem tudja, vagy úgy teszi magát, hogy nem tudja, azzal ezen a téren vitatkozni egyáltalán felesleges. (*Mozgás.*) A hazafiság nem politikai eszme abban az értelemben, amelyben vannak politikai eszmék, amelyek közt válogatni lehet. Nem politikai eszme abban az értelemben, mint a közös vámterület vagy a külön vámterület, mint a két évi katonai szolgálat vagy a háromévi katonai szolgálat, mint az állami oktatás vagy a községi vagy felekezeti oktatás, amely eszmék közt lehet válogatni, mindenki megalkothatja magának a maga meggyőződését, anélkül, hogy nemzeti, hazafias kötelességeivel ellentétbe jutna.

A hazafiság, a hazához való ragaszkodás nem politikai kontroverz kérdés, hanem politikai téren egy erkölcsi kötelesség. (*Élénk éljenzés és taps.*) Nem hiszem, hogy bármely tényező, aki a népnek vagy a nép bármely részének erkölcsi irányítására hivatva van, erkölcsi kötelességét teljesítené; nem hiszem, hogy ahhoz hűtlenné ne válnék, ha nem tartja az erkölcsi hivatás egyik alkotó részének azt is, hogy a hazafiság magvát ültesse el. (*Élénk helyeslés, taps jobbról és balról. Mozgás a középén.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

¹ Ugyanennek a képviselőházi ülésnek a keretében, röviddel Apponyi felszólalása előtt Juriga Nándor szlovák nemzetiségi képviselő is hosszabb beszédben foglalkozott a kilátásba helyezett tanítói fizetésrendezéssel. Kifejtette aggályait a készülő törvényjavaslat, nyilvánvaló asszimiláló célzatával szemben, és hangsúlyozta, hogy megítélése szerint a készülő tanítói illetményrendezés, mely továbbra is jelentős különbséget tesz majd állami és felekezeti iskolai tanerők között, az előbbiekre javára, olyan tendenciákat leplez, melyekkel szemben teljes bizalmatlansággal viseltetik. (L. Képv. Napló, 1906, V. 133–135. l.)

Gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter: T. ház! Ha arról beszélünk, hogy más országokban ennek keresztülvitelére mily eszközöket használnak, akkor én nem megyek Posenbe, nem megyek bele amaz eszközök illusztrálásába és bírálásába, melyeket a porosz állam használ. *(Halljuk! Halljuk!)* Egyáltalában nem feladatunk nekünk más állam belügyeinek körében történő intézkedéseket bírálat tárgyává tenni. Ha azokra hivatkozunk, akkor csak az összehasonlítás kedvéért hivatkozunk rájuk, és annak kedvéért, hogy azok, akik a magyar államot azzal vádolják, hogy nem magyar ajkú polgárai iránt, nem tudom, milyen zsarnoki hatalmat gyakorol, az összehasonlítás révén meggyőződhetnek, hogy mily igaztalan a vádjuk. De, mondom, e szempontból nem megyek Posenbe, hanem legszívesebben a szomszéd Romániába mennék el. *(Igaz! Úgy van! Halljuk!)* Tessék az ottani organizációt nézni.

*Lengyel Zoltán*²: Tudják ők! *(Felkiáltások a középén: Tudjuk!)*

Gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter: Nos, ha tudják, akkor a magyar állam e téren való páratlan szabadelvűségének himnuszokat kellene zengeniök *(Igaz! Úgy van!)*, nem pedig zsarnokságról és elnyomatásról panaszkodniok.

Vajda Sándor: Mi az erdélyi lakosság felét képviseljük ám! *(Hosszantartó nagy zaj és ellenmondás.)*

Lengyel Zoltán: Senkit sem képviselnek!

*Zakariás János*³: Csak a választókerületüket képviselik! *(Nagy zaj. Elnök csenget.)*

Gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter: T. képviselőház! Lesz talán a vita folyamán még ok és alkalom is, hogy a kérdésnek ezen részével behatóbban foglalkozzam. Most csupán le akartam számolni a vitának eddigi eredményeivel és azokat, amiket bevezető beszédemben mondtam, a hozzám intézett kérdések és a felmerült észrevételek nyomán kiegészíteni. Ezekután csak ismételhetem azt a kérésemet a t. házhoz, hogy a költségvetés megszavazása által engem a megkezdett úton támogatni méltóztassanak azon cél felé, hogy tervszerűen, fokozatosan, de a lehető leggyorsabb ütemben kiépíthessük a magyar nemzeti kultúrának nagy épületét. *(Hosszantartó meg-megújuló helyeslés, éljenzés és taps. Felkiáltások: Öt percet kérünk!)*

D

1907. jan. 11

*Bella*¹ Mátyás szlovák nemzetiségi képviselő felszólalása a nemzetiségek iskolai jogai tárgyában az 1907. évi közoktatásügyi költségvetés vitájában.²

Képv. Napló, 1906, V. 209–214. l.

T. képviselőház! A vallás- és közoktatásügyi költségvetésnek, a t. kultuszminiszter úrnak szavai szerint is, az 1848: XX. tc. és a tanítók fizetésrendezése lévén két kimagasló pontja; beszédemben szintén e két ponttal kívánok foglalkozni.

A t. kultuszminiszter úr a protestáns egyházak az 1848:XX. tc. alapján való dotációjának kérdését az igazság és a nemzeti érdek szempontjából tartja megoldhatónak. A nemzeti érdek hangoztatása a protestáns egyházfelekezetek dotációjánál azon benyomást kelti, mintha a t.

² *Lengyel Zoltán* (1873–1940) Zilah (Szilágy m.) függetlenségi és 48-as programmal megválasztott, ekkor már pártönkívüli képviselője. A pártönkívüli függetlenségi baloldal ekkori vezető politikusa. A *Braun Sándor*-féle független demokrata *A Nap* fővárosi napilap élpublicistája. Hosszabb időn át a *Független Magyarország* főszerkesztője. Mint neves fővárosi ügyvéd, jelentős munkásmozgalmi (az 1904. évi vasúti sztrájk szervezői elleni per, Rákosi-, Sallai- és Fürst-per) és büntetőperekben szerepelt védőként.

³ Kovászna (Háromszék m.) függetlenségi és 48-as párti képviselője.

¹ *Bella* Metód Mátyás lipótarnóci ev. lelkész, a lipótszentmiklósi kerület néppárti program-mal megválasztott nemzetiségi képviselője. – 1919-től egy évtizeden át pozsonyi zsupán (alispán), majd a pozsonyi Földművelésügyi Tanács és a Slovenská Liga elnöke.

² *Bella* beszédével az ülés keretében *Apponyi* kultuszminiszter és *Nyáry Béla* néppárti képviselő foglalkozott. (Képv. Napló, 1906, V. 214–218. l.) *Apponyi* – a koalíciós többség helyeslésétől és tapsaitól kísért beszédében – kifejti, hogy a „nem hazafias [é. a nemzetiségi érületű] tanerőknek nemcsak állami fizetést nem akar adni, hanem azoktól még a tanítás lehetőségét is meg akarja vonni. *Nyáry* szerint *Bella* felszólalása azért is elítélendő, mert „a nemzetiségi iskolákban nemcsak hogy nem tanítják a magyar nyelvet, hanem legtöbbször határozott rosszindulat és rosszakarat nyilvánul meg az iránt...”

kultuszminiszter úr a protestáns felekezeteket gyanúba fogná, hogy a nemzeti érdekek fenntartását és a magyar állameszmét nem tartják eléggé szem előtt...

Kállay Tamás (pártonkívüli 48-as, székelyudvarhelyi ker.) korábbi képviselőházi nyilatkozatával vitatkozva azon a véleményen van, hogy az ún. egyházi önkormányzatok semmi esetre sem jelentenek „védőbástyát” a magyar állameszmével szemben, mert az erőszakos asszimiláció hulláma – kivált a protestáns egyházak viszonylatában – régen áttört ezen az állítólagos védőfalán. Példaként felhoz néhányat az evangélikus egyház közelmúltban hozott esperességi törvényszéki ítéleteiből. A világi bíróság *Csobrda Pál* szmrecsányi lelkészt „nemzetiségi izgatás vétsége miatt” háromhavi fogházra ítélte, az egyházi bíróság ugyanezért hivatalától és nyugdíjigényétől is megfosztotta. A békési esperességi törvényszék néhány hónappal ezelőtt *Hrdlicska Lajos* tótkomlói evangélikus lelkészt és *Styk* itteni evangélikus tanítót szintén hivatalvesztésre ítélte. Mi volt az egyházi bíróság által elmarasztaltak bűne? Az, hogy *Csobrda* szót emelt a nemzetiségi nyelvi jogok ügyében, *Hrdlicska* a kizárólag szlovák ajkú tótkomlói ev. egyházban a presbiteri gyűlések jegyzőkönyvének magyar nyelven mellett második jegyzőkönyvi nyelvként a szlovákot is elfogadta, s ezt a presbiteri gyűlés által hozott határozatot a helybeli tanító is támogatta. „Hasonló eljárás – mondotta – a katolikus hívők között Liptó megyében is ilyen eredményre vezetett.” Itt, a rózsahegy-i járásban *Párvy* szepesi püspök – az 1907. őszi véres csernovai sortűz, (1. ott) egyik értelmi okozója – sovíniszta rendelkezései miatt a lakosság hónapok óta nem veszi igénybe az egyházi szolgáltatásokat, és nyíltan arra készül, hogy elszakad az egyháztól.

...Mi az oka ennek, t. képviselőház? Nevezett községeknek papjait *Párvy* püspök felfüggesztette. Nevezett lelkészek a múlt képviselőválasztáson tót nemzetiségi jelöltre szavaztak. (*Élénk ellenmondás.*) Az illető községek lakói összetett kézzel könyörögtek a püspök úrnak, hogy papjait adja vissza, és ne helyettesítse őket olyanokkal, akik éppen ezen ultrasovíniszta irányt vitték be az egyházba, de a püspök úr nem engedett, nem tágított. (*Felkiáltások: Jól tette!*) Tágítani fognak valószínűleg a barcsiak példájára ők.

Ugron Gábor: Helyesen tette! A katolikus egyház nem nemzetiségi izgatásra való, nem lehet felhasználni az egyházban való izgatásra. (*Zaj. Mozgás.*) Ha mind így tenne, más rend lenne, más papokat nevelnének, önök is másképp nőnének fel.

Bella Mátyás: Az állami dotáció, amelyet azzal a feltétellel adnak az egyháznak, éppen nem alkalmas arra, hogy ezt az irányt apassza, hanem erősen fenyegeti az egyház belbékéjét, sőt ellenkezőleg. Csak a közelmúltban a bányakerületi ülésben oly indítvány tétetett, hogy a Grünwald-féle magyar állameszme el nem fogadása kanonikus vétségnek statuáltassék. (*Nagy mozgás. Felkiáltások: Mi az?*)

Ugron Gábor: Nem Grünwald-féle, hanem ezeréves állameszme!

Bella Mátyás: Eltekintve attól, hogy ez irányzat támogatása veszedelmes magára az egyházra, az állami dotáció révén bizonyos beavatkozási, felügyeleti jogot akar biztosítani a felekezetekkel szemben. Ez határozottan ellenkezik a protestáns egyházak autonómiájával, önkormányzati jogával. (*Mozgás. Felkiáltások: Fogadatlan prókátor!*) ...

Az 1848-ik törvénycikk³ feltétlenül megadja a protestáns egyházfelekezeteknek, valamint az összes egyházfelekezeteknek azt, hogy igényt tarthatnak államsegélyre.

Olay⁴ Lajos: Az kellene, hogy az iskolák államosíttassanak, magyarok legyenek! (*Zaj.*)

Bella Mátyás: Minden politikai elvektől és feltételektől függetlenül tessék megadni az állami segílyt.

Ugron Gábor: Az állam ellen?

Bella Mátyás: Mert inkább legyen a protestáns egyház szegény, de legyen szabad és független az államtól!

Olay Lajos: És legyen tót!

Harmincéves huzavona után kerül sor a tanítói fizetésrendezésre. Ez azonban korántsem lesz amolyan „fejedelmi ajándék”, amint azt a kultuskormányzat köreiben híresztelik. Hiszen például a néptanító 40 évi szolgálat után is csak 8–900 korona fizetést kap, míg ugyanakkor egy megyei díjnoknak ennyi évi szolgálat után „2200 korona fizetése és lakása van...”

³ É. az 1848:XX. tc.

⁴ *Olay Lajos* bajai ügyvéd, politikus és publicista. A szigetvári ker. függetlenségi és 48-as párti képviselője. A Khuen-Héderváry kormány ellen rendezett Bács-Bodrog megyei obstrukció irányítója. „Bajai Figyelő” című lapjában élesen támadta a nemzetiségi mozgalmakat, kivált a hazai szerb pártokat.

...Végezetül legyen szabad az 1848:XX. tc.-re is rátérnem. A kultuszminiszter úr azt mondja, hogy a 48-iki törvényhozás áttanulmányozása után arra a meggyőződésre jutott, hogy azon meglehetősen általánosságban elterjedt nézet, hogy az 1848-iki törvényhozás bizonyos vagyonek kobzásra és jogfosztásra gondolt volna, nagy tévedésen alapszik.

Az 1848:XX. tc. ide vonatkozó pontja szó szerint ezt mondja: A bevett vallásfelekezetek összes iskolai és egyházi szükségletei közálladalmi költségekből fedezendő. Hogy gondolhatott volna az 1848-ik törvényhozás arra, hogy egy ilyen óriási milliókba kerülő kötelezettséget magára vegyen, ha bizonyos rekompenzációra nem gondolt volna. Én azt hiszem, hogy a miniszter úr állításával szemben nem olyan nagy tévedés, ha valaki az 1848: XX. tc. értelmezésénél még a szekularizációra is gondol.

Az 1848:XX tc. hatvan év óta holt betű; nem lett belőle megvalósítva semmi sem, meggyőződésem szerint azért, mert a mindenkori kormányok és társadalmak nem akarták, nem merték a szekularizációt keresztülvinni. Pedig azt hiszem, hogy ha az 1848-iki demokratikus eszme testet öltene, akkor ezáltal úgy kulturális, mint gazdasági téren nagy lépést tennék a világosság és jólét felé. (*Helyeslés a középén.*) A költségvetést nem fogadom el. (*Helyeslés a középén.*)

Az 1907. évi közoktatásügyi költségvetés képviselőházi nemzetiségi vitájából még két felszólalás érdemel figyelmet. 1907 jan. 12-én hangzott el *Petrovics István*, a Krassó-Szörény megyei Nagyzorlenc szerb nemzetiségi képviselője felszólalása az anyanyelvi oktatás ügyében. (Képv. Napló, 1906, V. 253–257. l.) A magyar országgyűlésen első jelentősebb beszédét tartó képviselő *Polónyi Géza* igazságügy-miniszter röviddel előbb elhangzott sovíniszta nyilatkozatát cáfolta, aki szerint „a román a szerb és tót nemzetiségi képviselőket csakis egy alap, a magyar nemzeti állam és faj iránti gyűlölet egyesítette”. – Három nappal később – 1907 jan. 15-én – pedig *Maniu Gyula* mondott nagyobb beszédet a nemzetiségeket megillető arányos jogokról és az 1868. évi nemzetiségi törvény végrehajtása tárgyában. (Uo., 323–330. l.)

18

1906 dec. 13

*Szkicsák Ferenc szlovák nemzetiségi képviselő felszólalása és Darányi Ignác földművelésügyi miniszter válasza a „hegyvidéki akció”-val kapcsolatban a földművelésügyi költségvetés vitájában*¹

Képv. Napló, 1906, V. 10–12. l.

T. ház! Én a földművelésügyi miniszter úrnak abbéli kijelentését, hogy ő a hegyvidéki akciót a tót nemzetiségre is kiterjeszteni kívánja, nagy köszönettel vettem, de pártállásomnál fogva megakadtam azon az epitetonon, amelyet használt, hogy ugyanis a hazafias tót nemzetiségre is fogja kiterjeszteni. Én, t. ház, csakis hazafias nemzetiségeket ismerek (*Mozgás.*), és különösen, ami a tót nemzetiséget illeti, mondhatom, hogy ha a hazafiságot osztályba akarnók sorolni, jó, jobb és legjobb osztályba, akkor mindenesetre a tót nemzetiség az, amely a legjobb

¹ A földművelésügyi tárca 1907. évi költségvetésének „A hegyvidéki és székely földművelő nép segélyezésére” című tételle tárgyalásakor. – *Szkicsák Ferenc* (Skyčák, František) az Árva megyei Bobró képviselője, a szlovák néppárt alapítójának fenti felszólalásához l. még hozzászólását és interpellációját, az északi megyékben megnyilvánuló közigazgatási visszasságokról (1906. júl. 18., Képv. Napló, 1906, II. 129–131. l.), illetve *Szmetenay János* Árva megyei, námesztói járási főszolgabíró visszaélései tárgyában (Képv. Napló, 1906, III. 145–146. l.). – Említést érdemel, hogy a költségvetési viták idején *Achim András* békéscsabai agrárszocialista lapja közli *Apponyi* gerendási uradalma kivándorló agrárnincstelenjeinek nyílt, levelét földesurukhoz, mint a függetlenségi koalíció kultuszminiszteréhez (Paraszt Újság, 1906. jún. 24., 12. sz. 1. l.). – Az 1906. évi földművelésügyi költségvetés vitájában egyébként újabb széles körű nemzetiségi vita alakult, ki. A felszólalások sorrendjében az alábbiak beszédeit említjük meg: *Novacu Aurél* román nemzetiségi képviselő (1906. dec. 6., Képv. Napló, 1906, IV. 297–300. l.), *Tuskán Gergely* horvát-szlavon képviselő (dec. 10., uo., 359–360. l.), *Fenyvesi Soma* (erdélyi földbirtokviszonyokról és a nemzetiségi pénzügyi gazdasági szerepéről, uo. 366–370. l.), *Baross János* („a nemzetiségi vidékeken követendő nemzeti birtokpolitikáról”, dec. 11-én, uo. 382–384. l.), *Suciu János* román nemzetiségi képviselő (1906. júl. 20-án, uo. 202–204. l.). – A földművelésügyi tárca költségvetési tárgyalása forduló-pontján, 1906. júl. 21-én szélesebb körű vita zajlott le *Maniu Gyula* és *Brediceanu Coriolan*, illetve *Lengyel Zoltán* és *Darányi Ignác* földművelésügyi miniszter között az ún. *telepítési akciók* kérdésében (Uo., II. köt. 237–241. l.).

osztályzatot érdemli meg. Mert hiszen tudjuk, hogy az ország legterméketlenebb, legmostohább vidékén lakik, az a tulajdonsága, hogy szeretettel ragaszkodik hazájához, amely valóban nem nyújt neki semmit, de semmit, még az állami kedvezményekben sem; sőt az, hogy mi itt mint nemzetiségi képviselők vagyunk, jele annak, hogy még jogainkat is megcsorbítja az államhatalom, s mi azért is itt vagyunk, hogy ezeket számára itten megszerezzük.

T. képviselőház! Én ezt a hegyvidéki akciónál azért említettem fel, hogy figyelmeztessenem a t. miniszter urat, hogy valahogyan eszébe ne jusson folytatni azt a liberális politikát, amely politika vagy rendszer a hazafiságot pártszempontból, pártpolitika szempontjából definiálta, ti. aki kormánypárti volt, az hazafi volt, aki pedig ellenzéki volt, az már nem tartozott a hazafiak közé.

T. képviselőház! Felhozom ezt azért is, mert itten olyan hangok zengettek el, pl. amikor felemlítették a magyar birtokpolitikát, amikor politikailag megbízható és megbízhatatlan elemekről beszéltek – és ezek tisztán a nemzetiségek ellen voltak irányítva –, amelyeket itt szó nélkül semmi esetre nem hagyhatok. Hiszen nem is kell rámutatnom, hogy ezek a politikusok a liberális iskolából kerültek ki, és most a kis hamis szerepét játsszák. Ők ti. jól tudják, hogy az elmúlt liberális politika volt az, amely valóban és teljesen meghonosította a magyar birtokpolitikát. Hiszen tudjuk, hogy hivatalban, társadalmilag, sőt politikai tekintetben is egészen kisajátították maguk számára az összes állami kedvezményeket.

Most, amikor a nagy függetlenségi párt foglalja el az országgyűlésen a többség helyét, azt hiszem, ha ez a párt folytatná ennek a liberális felfogásnak a folyományát, és folytatná ily értelemben az örökségét, akkor rövid idő múlva elfordulna a függetlenségi párttól a nagy többség, a nagy közvélemény kedvező hangulata.

T. képviselőház! Egyebek között Baross János képviselő úr felemlítette a középbirtokosok bajait, és mintegy megmentésükre felhívta a kormány és a képviselőház figyelmét. Én azt hiszem, hogy ezt nem lehet a nemzetiségeknek felróni, ha ők a nagyúri fényűzés folytán tönkrementek. Ezt nekünk felróni legalábbis olyan naív felfogás, amit igazán nem is tudok minek nevezni. Én azt hiszem, hogy az ország kormányának nem áll semmiféle érdekében az, hogy államilag segítse azokat a tönkrement urakat, akik – mint mondtam – a nagyúri fényűzés folytán a tönk szélére jutottak. Hiszen, különösen a felvidéken, dolgozni kell azon a sovány földön, ahol a parasztember oly szerényen él, hogy csak valahogy mindennapi kenyerét megszerezhesse. Sőt, mint tudjuk, Amerikába vándorol ki a felvidéki paraszt, hogy biztosítsa azt a kis rögét, amelyen lakik, hogy megfizethesse adóját, és egyéb hazafias kötelességeinek eleget tegyen.

A középbirtokosnak talán valami kiváltság kell azért, mert a nagyúri fényűzések folytán tönkrement? Azt hiszem, ez legalábbis igazságtalan politika volna, és semmiképpen nem áll kapcsolatban a hazafisággal.

Felszólalásom tulajdonképpen tisztán a hegyvidéki akcióra vonatkozik. Van szerencsém ugyanis az igen t. miniszter úr figyelmét felhívni arra, hogy Árva megyében anélkül, hogy a költségvetést meg kellene terhelni, igenis már meg lehet kezdeni a hegyvidéki akciót.

Van ugyanis a mi járásunkban, a námesztói járásban egy magtárszövetkezet. Ez a 60-as években keletkezett és pedig az akkori kulturális viszonyoknak megfelelően csupán azért, hogy zabmagot gyűjtsön össze. Ez is jellemzi a vidék szegénységét, hogy a magtár csakis zabra szorított. Az egyes községek összetettek valami 500–1000 mérő vagy hektoliter zabot, melyet egy megbízott manipulált, mindegyik községből kiküldött két képviselőből és általuk megválasztott elnökből álló bizottságot a közigazgatás fejének felügyelete alatt. A magtár akképp segítette a szegény parasztembert, hogy mindig tavasz előtt, mikor rendesen drágább a mag, és mikor elkölte már az ő termését, kölcsönképp kiadta a szegény embereknek a zabot, hogy azt bevehessék, és azután valami kis kamattal visszadják. Időközben azonban az történt, hogy az urak, akik fent a Felvidéken a magyar állameszmét képviselik, szépen kivették a zabot, nem is bevetésre, hanem lovaik eltartására, mert véletlenül Árva megyében az úri lovak zabot esznek mint az emberek. Miután az egész közigazgatás baráti szisztémán alapult, nem is adták vissza többé úgy, hogy most már a magtár tőkeállományában csak egy kis zab van, a többi pedig künnlevőség.

Kérem a miniszter urat, legyen szíves, vizsgálta meg ezen magtár számadásait, és ezt a háznak is mutassa be, hogy meggyőződjünk, kik azok, akiket a felelősség terhel. Másodszor arra kérem a miniszter urat, hogy miután a kultúrának most egy kissé magasabb níveljén állunk, ezen magtárt modernizáltassa, ti. ezen tőkeállományt, a zabállományt eladhatná a magtár, és ezért az állam kedvezményes áron bocsátana talán a vidék rendelkezésére jobb magokat, pl. burgonyamagot, árpamagot, hogy ezen magtár vetőmagját regenerálva, reformáltan jobban meg-

feleljen hivatásának, és ezáltal a kisgazda, az a szegény nép meggyőződhessek arról, hogy az állam valamiképpen mégis csak törődik vele.

Miután éppen a perifériákon nem szabad megengedni, hogy a hazafias lepel alatt valami rendellenességek történjenek, én abban a reményben is teszem felszólalásomat, hogy a miniszter úr szigorúan fog eljárni.

Elnök: Szólásra nincs senki sem feljegyezve. Ha tehát szólni senki sem kíván, a vitát bezárom.

A földművelésügyi miniszter úr kíván szólni.

Darányi Ignác földművelésügyi miniszter: T. képviselőház! Ami a kérdéses magtárt illeti, ha ottan visszasságok fordulnak elő, azokat meg fogom vizsgáltatni. Azt azonban, amit a t. képviselő úr kíván, hogy én ebben az ügyben a háznak tegyek jelentést, azt – bocsánatot kérek – nem fogom tenni; csak akkor fogom megtenni azt, hogyha a ház elhatározná (*Helyeslés.*); mert az adminisztráció kis kérdéseit szükség nélkül idehozni a házba, azt hiszem, helytelen volna. (*Helyeslés.*)

Minapi beszédemben utaltam arra, hogy a hegyvidéki akcióból a hazafias tót nemzetiség nem fog kizáratni. (*Helyeslés.*) Hiszen már Zemplénbe és Sárosba is átnyúlik az akció. Az iránt a t. képviselő úr nyugodt lehet, hogy a földművelési tárcában pártpolitikát sohasem fogunk csinálni. Nem is csinálunk. (*Helyeslés.*) Én évekig voltam földművelésügyi miniszter, szembenállottam a t. függetlenségi párttal és akárhány függetlenségi párti képviselővel, akárhány függetlenségi párti gazdával a közérdekekben együttműködtünk. (*Helyeslés.*) Pártpolitikát tehát nem fogunk csinálni.

Az iránt is megnyugtathatom a t. képviselő urat, hogy a törvény előtt mindenki, e szerint minden nemzetiség is egyenlő lesz. De – bocsánatot kérek – tovább már nem mehetünk. Az államnak kedvezményeiben csak azokat a nemzetiségeket és csak azokat részesíthetjük, akik a magyar állameszme ellen nem izgatnak. (*Helyeslés.*) Arra az öngyilkos politikára, hogy mi azokat protezsáljuk, akik a magyar állameszme ellen kézzel-lábbal hadakoznak, ez a kormány vállalkozni sohasem fog. (*Élénk éljenzés és taps.*)

Elnök: Következik a szavazás. Kérem a t. házat: méltóztatik-e a tételt megszavazni, igen vagy nem? (*Igen!*) Ha igen, akkor kijelentem, hogy a képviselőház a tételt megszavazza.

19

Miniszterelnökségi iratok a századelő éveinek amerikai szlovák katolikus mozgalmairól

A

1906 dec.

*A koalíciós kormányzattal lojális magyarországi származású amerikai róm. kat. papok emlékirata Gibbons amerikai bíborshoz az ottani állítólagos nagyszláv egyházi-politikai mozgalmak tárgyában*¹

ME 1907–XXIV–94 (2522/907)

(Angol nyelvű nyomtatvány fordítása)

Amerikai Egyesült Államok

1906. december

Gibbons bíboros úr Őeminenciájának;
az Amerikai Egyesült Államok főtisztelendő érsek és
tisztelendő püspök urainak

Mi alulírott, római katolikus papok mint az Egyesült Államok egész nagy területén elszórt némely magyar és szláv gyülekezet lelkészei, tisztelettel felhívjuk figyelmüket egy oly bűnre, amely, ha eredete és kifejelete ismeretes, veszélyesnek és ártalmasnak minősítendő, mert nemcsak

¹ Az emlékirat eredeti címe: „To His Eminence, Cardinal Gibbons; To the Most Reverend Archbishops, and To the Right, Reverend Bishops of the U. S. of America.” – Az ügy történetéhez l. még a „lojális magyar és szlovák katolikus papok” *Vaszary* Kolos hercegprímáshoz intézett 1906. novemberi emlékiratát a pennsylvaniai Wilkes-Barre-ban tartott szlovák nemzetiségi kongresszus állásfoglalásával kapcsolatban. (ME 1907–XXIV–94.)

Szentegyházunk egységét veszélyezteti, hanem az ezen országban élő 500.000 szláv üdvét és katolikus hitét is.

Alázatosan kérjük a kegyet, hogy jelen tettünk ne tulajdoníttassék valami ellenséges érületnek, bármi nemzeti gyűlölségnek vagy bármilyen rosszindulatnak, mert bennünket csak a Szentegyházunk boldogulása iránti hev és buzgalom vezet és szlovák honfitársaink üdvössége, akiknek hitét veszélyeztetik a pánszláv szlovák papoknak mesterkedései, akik az orosz skizma felé hajlanak.

Emlékeztetnünk kell Méltóságokat, hogy a föld minden szláv népét serkenti az az irányzat, amelyet a politikai életben „*pánszlávizmus*”-ként ismernek. Ennek a politikai tannak a célja: „Az összes ’szláv’ törzsek egyesítése egy erős birodalomná az orosz cár jogara alatt”. És ezt a politikai tant mindig támogatta az orosz kormány, mely hatalmas pénzüsségeket költött az effajta politikai agitációra, különösen Magyarországon, amelynek területén körülbelül 2.000.000 szláv lakik. És valahányszor a magyar kormány megkísérelte, hogy azokat a felforgató politikai agitációkat elfojtsa, a szlovák sajtó felháborodottan lármázott, mintha a magyar kormány elnyomná nyelvüket és vallásukat.

Alázatosan kérjük, ne feledtessék el, hogy az orosz kormány és a skizma *szinonimák*. Az orosz kormány és a skizmatikus orosz egyház kéz a kézben járnak, és mindaddig, amíg a *pánszlávizmus* az orosz uralom felállítását jelenti minden szlávok fölött, addig azt jelenti: az orosz skizmába vezetettnek.

Mi tehát, tudván ezt, szomorúsággal és aggodalommal tekintettük azt az úgynevezett „Szlovák Katolikus Kongresszus”-t, amelyet 1906. szeptember 3-án, Labor Day napján², Wilkes-Barre-ban, Pa. tartottak, és amelyre „hitre” és vallásra való tekintet nélkül minden szlovákot meghívtak a „*pánszláv*” szlovák lelkészek. És ezen a kongresszuson valóban minden hitű szlovák jelen volt, és pedig: szabadkőművesek, protestánsok, lutheránusok, Kálvin követői, zsidók és néhány mohamedán szerb, amiből látni kegyeskedik, hogy ez a Kongresszus nem volt katolikus, hanem *felekezeti* Kongresszus, amelynek célja nem Szentegyházunk érdekeinek támogatása, hanem az emberek uszítása volt mindazon kormányok ellen, amelyeknek területén és törvényei alatt ma a szlovákok élnek, és a *pánszláv* lelkészek állítása szerint nyelvükben és vallásukban elnyomatnak.

Azok a kormányok, amelyek a „*pánszlávok*” kijelentése szerint ellenségesek a szlovákokkal szemben: Magyarország, a Német Birodalom és az Egyesült Államok.

Ezeket a pánszláv papokat azonban illetékes püspökeik azért küldték ebbe az országba, hogy őrizték a szlovák nép vallását, és legyenek gyámolítói ebben a nemzetközi országban; de ők szent küldetésük teljesítése és a szlovákok lelki üdvének gondozása helyett fanatikus propagálói lettek ebben az országban egy képtelen politikai álomnak, a „*pánszlávizmusnak*”, amit melleleg XIII. Leó Őszentsége is elítél, és hadakoznak azoknak az országoknak egyházi és politikai hatóságaival, ahol ma szlovák települések vannak.

Továbbá az úgynevezett kiváló laikus-katolikus, akit a Wilkes Barre-i Kongresszuson alelnökké választottak, Rovnianek P[éter] V., Magyarországon született, de most orosz szolgálatban áll, és Pittsburghban orosz konzuli tisztet tölt be. És ez figyelemreméltó tény, mert az orosz kormány sohasem bízna ilyen fontos hivatal idegenre, hacsak nem jutalmul valami nagyon nagy szolgálattért. És Rovnianek P. V. úr, az úgynevezett prominens katolikus laikus valóban tett nagy szolgálattal az orosz kormánynak; mert ő az az ember, aki ebben az országban a szlovákok körébe bevezette a „*pánszlávizmust*”.

Mindezeket tekintetbe véve felfoghatják, miért aggasztanak bennünket azok a pánszláv mozgalmak, amelyek teljes erővel folynak az ez országban szétszóródott szlovákok között.

És ugyanezek az érzések vezették Kossalko József tisztelendő urat, Bridgeport, Conn. Szent János egyházának plébánosát, amikor éppen a wilkes-barre-i, Pa. úgynevezett Katolikus Kongresszus előestéjén üzenetet intézett Önökhöz, és felhívta figyelmüket néhány alantas és hitvány, az egész katolikus hierarchiát sértő cikkekre, amelyeket tisztelendő Porubsky János „*pánszláv*” lelkész, a Kingston-i, Pa. szlovák gyülekezet plébánosa írt és egy másik „*pánszláv*” pap, Furdek István tisztelendő, a Lourdes-i Miasszonyunk cseh egyházának plébánosa Clevelandben, Ohio tett közzé, aki felelős kiadója a „Jednota” szlovák hetilapnak, amelyet körülbelül 40.000 szlovák olvas.

² Ünnepnep: a munka napja.

Felhívjuk Méltóságokat, „quos Spiritus Sanctus posuit regere Ecelesiam Dei”,³ mert tudjuk, megvan a hatalmuk, hogy beszüntessék ezeket a visszaéléseket, mielőtt a veszély akuttá és fenyegetővé válnék, és némely gyógyíthatatlan sebeket okozna kedves Anyánknak, a Szentegyháznak. Különösen kérjük, adják értésére pánszláv papjaiknak, hogy nem azért nyerték Önöktől képesítésüket, hogy bizonyos politikai pánszláv álmok vagy bármilyen más bolond politika védnökei legyenek, hanem, hogy a reájuk bízott hívők lelki jólétéről gondoskodjanak; tudassák velük, hogy a templom és a szószék Isten igéjének a hirdetésére valók, és nem a fajgyűlöletre, amint azt most minden alkalommal teszik.

Közöljük még, hogy azok a pánszláv papok nagyon ravasz emberek, akik a Wilkes-Barre-i Kongresszuson sok hízelgőt mondtak a püspökről és a Szentegyházról, elfátyolozni igyekezvén evvel valódi és igazi céljaikat; de az emberek, akik ezen a Kongresszuson jelen voltak, nyilvánvaló és félreérthetetlen szándékot mutattak a „független” egyház irányában, és csak egy jelre vártak, hogy kinyilvánítsák elszakadásukat az Egyesült Államok római katolikus püspökeinek hatáskörétől. És ez természetes következmény volt, mert az embereket Porubsky J. tiszteendő, Furdek I. tiszteendő és Rovnianek P.V., a szlovák lapok szerkesztői készítették elő. Ezt pedig senki sem tagadhatja, aki figyelmesen elolvasta azokat a cikkeket, amelyekkel a szlovákokat meghívták a Katolikus Kongresszuson való részvételre Wilkes-Barre-ban, (Pa).

Amikor ezt a figyelmeztető levelet Méltóságokhoz intézzük, indítatva érezzük magunkat leghevesebb tiltakozásunk és rosszalásunk kifejezésére azon hitvány sértések és gyanúsítások tekintetében, amelyek a Slovensky Dennik július 23-i és 3[1]-i számában, valamint a katolikus Jednota július 25-i augusztus 1-i számában a Szentatyára és a püspökökre vonatkozóan megjelentek; és szívünk legmélyéig sajnáljuk, hogy ezeket a sértéseket és gyanúsításokat egy katolikus pap írta, és egy másik katolikus pap jelentette meg, mint a „Jednota” katolikus újság felelős kiadója.

Még mielőtt befejeznék ezt a tiszteletteljes felterjesztést, bátrak vagyunk megjegyezni, hogy Katolikus Kongresszuson semmi másnak nem szabad elhangzania, csak az igazságnak. A Wilkes-Barre-i Kongresszuson azonban hamisságokat beszéltek, aminek folytán félrevezették a világot. Mert nem igaz az, hogy a magyarok elnyomják a szlovákokat Magyarországon, mivel Magyarországon minden nemzet azonos jogokat élvez, és a törvény sohasem kedvez a magyaroknak a szlovákok kárára. A magyar kormány sohasem avatkozik bele a szlovákok vallásába. Ők szláv énekeiket éneklik az istentiszteleteken, és a papok a maguk szláv nyelvén hirdetik nekik Isten igéjét. Amit a magyar kormány akar, az az: hogy minden Magyarországon élő személynek meg kell tanulnia az ország nyelvét. A magyar kormány sohasem tett olyan erőszakos és igazságtalan intézkedéseket a szlovákok ellen, mint a német és az orosz kormány lengyel alattvalóival szemben, ahol tilos a lengyel gyermekeket a maguk nyelvén imádkozni tanítani, és börtönbüntetés terhe mellett tilos lengyelül prédikálni a templomban.

Hamis továbbá az is, hogy a magyarok kisebbségben vannak Magyarországon. Az utolsó népszámlálás statisztikája a következő: magyar 8 millió; román 2 millió; német 2 millió 100.000; szlovák 1 millió 910.000; horvát 1 millió 700.000; szerb 1 millió 150.000 és egyéb különböző nemzetiségű 700.000. Ezek a számok mutatják, hogy a magyarok abszolút többségben vannak Magyarországon, és e tény feljogosítja őket az ország kormányzására.⁴

Az igazságnak e bizonyítását az Amerikai Hierarchia magas testülete elé tártuk, mégpedig azon okból, hogy megismertessük a magyaroknak és szlovákoknak, akik ugyanazon országból jönnek az Egyesült Államokba, jelenlegi és valóságos viszonyával, és hogy óvjuk a pánszlávizmus veszedelmétől, ami az orosz skizmát jelenti.

Most pedig végezzük e levelünket hűséggel és fiúi buzgalommal Egyházunk, a Római Pápa Őszentsége és Bíboros úr Őeminenciája, az Egyesült Államok püspökeinek magas testülete iránt.

³ „Akiket a Szentlélek Isten egyházának kormányzására állított”.

⁴ Az „emlékirat” hitelére jellemző, hogy az itt előforduló „statisztika” még a külföldi magyarellenes propaganda-irodalom adatközléseiben is túlmegy. Amennyiben úgy igyekeznék az egykorú Magyarországon magyar népességük „abszolút többségét” bizonyítani, hogy közben 54,4 százalékos nem magyar többséget mutat ki.

Maradunk Krisztusban tisztelettel
alázatos szolgálók

tiszt. Csernitzky István
lelkész, Johnstown, Pa.
tiszt. Csizmadia Pál
lelkész, McAdoo, Pa.
tiszt. Eller Ferenc
lelkész, Toledo, Ohio
tiszt. Fényes Lajos
lelkész, Throop, Pa.
tiszt. Gross Ferenc
lelkész, Chicago, Ill.
tiszt. Kossalkó József
lelkész, Bridgeport, Conn.
tiszt. Kovács Sándor
segédlelkész, Bridgeport, Conn.
tiszt. Lörík Béla
lelkész, Connellsville, Pa.

tiszt. Madár János
lelkész, Bridgeport, Conn.
tiszt. Paulovics Róbert
lelkész, Dillonvale, Ohio
tiszt. Policsek Károly
lelkész, Alpha, N. Y.
tiszt. Radóczy Károly
lelkész, Trenton, N. J.
tiszt. Szeneczey János N:
lelkész, New Brunswick, N. .T.
tiszt. Uhlárik János
lelkész, Charleroi, Pa.
tiszt. Várlaky Sándor
lelkész, South Bethlehem, Pa.
tiszt. Zrinyi Károly
segédlelkész, South Bethlehem, Pa.

B

1907 jan. 2

*A „Jednota” amerikai szlovák hírlap vezércikke a Várlaky–Kossalko akcióról és a Gibbons amerikai
róm. kat. bíborosnak átnyújtott emlékiratról¹*

ME 1907–XXIV–94 (2522/907)

(Német nyelvű gépirásos egykorú fordítás nyomán)

Megint újabb panasz

A magyarón szellemű lelkészek újév felé bepanaszolták az igazi szlovák papokat Gibbons bíborosnál, Amerika érsekeinél és püspökeinél.

A múlt évben Kossalko tiszteendő nevében panaszt nyújtottak be az amerikai püspököknek, amelyben azt akarja bebizonyítani, hogy az amerikai szlovák papok független szlovák egyházat akarnak alapítani. Kossalkó tiszteendő azt állította, hogy ha nem függesztenek föl több pánszláv lelkészt, akkor 500.000 itteni szlovák katolikus elvesz a katolikus egyház számára.

És mi történt? Egyetlen egy szlovák papot sem függesztettek fel. Ellenkezőleg, a püspökök határozottan kijelentették az apostoli küldöttnek, hogy azok a plébánosok, akiket Kossalkó tiszteendő felfüggesztésre javasolt, az érsekség legjobb lelkészei közé tartoznak.

A felfüggesztés helyett azok a papok dicséretet kaptak. Sőt mi több, Hoban főtiszteendő, Scranton² püspöke személyesen részt vett azon a kongresszuson, amely ellen Kossalkó tiszteendő annyira kikelt, és a szlovákoknak oly szimpatikus beszédet tartott, hogy a magyarónok panaszt akartak ellene Rómában emelni.

Mit ért el tehát panaszával Kossalkó tiszteendő?

¹ A mellékelt szlovák nyelvű lapkivágatból megállapíthatóan a 793. számban 1907. jan. 2-án megjelent szlovák nyelvű sajtóközlemény eredeti címe: *Zas nova žaloba*. (Megint újabb panasz.)

² Az eredetiben betűhibával: Seraton.

Az amerikai püspökök meggyőződtek róla, hogy a kongresszus ideje óta egyetlen független szlovák plébánia sem keletkezett Amerikában, bár Kossalko azt állította, hogy a skizma úgy fog terjedni, mint a tűz a prérin. Az amerikai érsekeknél és püspököknél most már Kossalko tisztelendőnek az a híre, hogy nem mondott igazat.

Ennyit a régi panaszról. E napokban új panaszt küldtek szlovák lelkészek ellen a bíborosnak, az érsekeknek és püspököknek. Ezt a panaszt Amerika sok magyaron papja írta alá. Betűrendben Csernitzkyvel kezdődik, követi Csizmadia, Eller, Kossalko és mások azok közül a szlovák kenyéren hizott magyar papok közül.

Azt jelentik, hogy szlovák katolikus lelkészek el akarják adni az oroszoknak az amerikai katolikus egyházat. A Wilkes-Barre-i, Pa. katolikus kongresszuson Rovnianek P[éter] V.-t választották alelnökül, ugyanazt a Rovnianeket, akit az orosz kormány Pittsburghba konzulává nevezett ki. A pánszlávizmus részéről nagy veszély fenyegeti a katolikus egyházat Amerikában.

Az amerikai szlovákok folytonosan azt hajtogatják, hogy honfitársaikkal Magyarországon nagy igazságtalanság történik, ez azonban nem igaz. Ezek szerint a magyarónok szerint a szlovákokkal Magyarországon nem történik igazságtalanság, hiszen ottani püspökeik megengedik nekik, hogy szlovákul imádkozzanak, és szlovák dalokat énekeljenek. Kossalko tisztelendő panaszának az volt a következménye, hogy az itteni püspökök megismerkedtek a szlovák nép üldöztetésével. Ez nem használt Kossalko tisztelendő igazságszerető hírének. A panasz, amelyet a magyaron papok a szlovák lelkészeknek újévi ajándékkul küldtek, nem fog a szlovák lelkészeknek ártani. Csak ahhoz fog hozzájárulni, hogy az amerikai hierarchia megismerje a szlovák nép üldöztetését. Könnyű védőnek lenni, ha igaz ügyért küzdünk.

C

1907 febr. 28

Br. Hengelmüller László washingtoni osztrák magyar nagykövet jelentése br. Aehrenthal-Lexa Alajos közös külügyminiszterhez a wilkes-barre.-i szlovák kat. egyházi-nemzetiségi kongresszus állásfoglalásával kapcsolatban ottani magyar és szlovák egyházi személyek Gibbons amerikai róm. kat. bíboroshoz intézett emlékiratáról és annak az amerikai szlovák nemzetiségi sajtóban észlelt fogadtatásáról

MK 1907–XXIV–94 (2522/907)

(Gépirásos német nyelvű másolat¹ fordítása)

Másolat

báró Hengelmüller nagykövetnek Washingtonban, 1907. február 28-án kelt, 5 B/U.A. számú jelentéséről

Amint már az 1906. december 14-i, 50 A./U.A. számú itteni beszámolómban jelentettem, a Wilkes-Barre-ban tartott szlovák kongresszus után több itteni lojális felfogású lelkész felhívta a magyar püspökség figyelmét az itteni pánszláv pártállású nemzetiségi papok veszélyes mozgalmára, és a Szt. Officium Kongregációja részéről egyházi cenzúrát javasoltak a mozgalom vezetői, Porubsky és Furdek I. tisztelendők ellen. Ugyanazon jelentésből kegyeskedett Excellenciád tudomásul venni, hogy az említett jó szándékú csoport, amelynek élén Kossalko és Várlaky lelkészek állanak, akkor lemondott eredeti szándékáról, hogy az itteni római katolikus püspökséget is figyelmeztesse, mennyire nem csak a magyar kormány ellen támadás a politikailag harcias szlovák lelkészek eljárása, hanem még inkább veszélyezteti a római katolikus egyház egységét.

Később azonban elenyésztek az e terv keresztülvitelére nézve annak idején felmerült kételyek, és a 16 aláíró lelkész a mellékelten két példányban csatolt körlevelet fogalmazta és küldte el az itteni egyházi főhatóságoknak.

¹ Az irat felzetén az ügyről az alábbi gépirásos feljegyzést olvassuk: „Közös külügyminiszter hátrítalag és visszakérőleg megküldi a washingtoni nagykövetség azon jelentésének a másolatát, mely arról szól, hogy Rev. Várlaky és Kossalko hazafias amerikai magyar papok Gibbon[s] érseknél a tót pánszláv lelkészek ellen panaszt emeltek, és feliratukban kifejtették, hogy milyen veszély fenyegeti a róm. kath. Egyházat a pánszlávizmus által (ti. a schisma).”– U.itt a lap alján a következő, fekete tintával írt feljegyzést találjuk: „N. B. A nagykövetségi jelentésnek csak másolatát, kaptuk, mit visszaküldeni felesleges. Tehát *ad acta*. Bpest, 908/II./21. K [leblsberg] K[uno]”.

A jelen emlékirat azon alapszik, hogy a pánszlávizmus azonos az eloroszosítással, utóbbi pedig a skizmatikus hitehagyással. E kiindulópont annyiban nevezhető szerencsésnek, mert az amerikai püspökség semmivel sem gyógyítható ki könnyebben az itteni pánszlávok iránt itt-ott megnyilvánuló szimpátiájából, mint a meggyőzéssel, hogy a pánszláv üzelmek fejlődésképes csírákat tartalmaznak a Rómától való elpártolásra.

Nem dönthető el, vajon egyházi szempontból tanácsosabb lett volna-e az előterjesztésbe kevesebb politikai indítékot bevonni.

A szóban forgó körlevelet tudomásom szerint eddig a szlovák sajtó részéről csak a „Jednota” tárgyalta, és van szerencsém Excellenciádnak az erre vonatkozó vezércikket német fordításával együtt csatoltan tisztelettel benyújtani.

Fogadja stb. ...

Az amerikai szlovák nemzetiségi mozgalom egykorú eseményeivel kapcsolatban l. még *Straszewski* pittsburghi osztrák-magyar alkonzul jelentését br. *Hengelmüller* László washingtoni osztrák-magyar nagykövethoz a Narodný Slovensky Spolok amerikai szlovák társadalmi egyesület Connellsville-ben (Pa., USA) tartott gyűléséről. (ME 1906–XX–588/4180.)

20

Nemzetiségi és magyar függetlenségi felszólalások a hazai nemzetiségi kérdés rendezése feltételeiről az 1907. évre szóló költségvetési felhatalmazási vitában

A

1906 dec. 17

Hodža Milán felszólalása a kiegyezést követő évtizedek kormányainak fejlődésellenes földbirtok- és nemzetiségi politikájáról az „1907. év két első hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló törvényjavaslat” (költségvetési felhatalmazási vagy indemnity-vita) tárgyalásakor¹
Képv. Napló, 1906, V. 98–100., 101–107. l.

T. ház! A költségvetési provizóriumot még akkor sem tartanám megadandónak, ha a kormány iránt bizalommal viseltetnénk. Teljesen igaza van a t. előadó úrnak abban, hogy a képviselőket nem szabad korlátozni panaszaik és véleményeik előadásában akkor sem, ha különben a kormánnyal szemben politikai bizalommal nem viseltetnek. De nem is a képviselő urakat okolom azért, hogy a kormány indemnitásra szorul, hanem okolom egyenesen magát a kormányt, még pedig azért, mert azt hiszem, helyes munkabeosztással, különösen a nyári szünetnek rövidebbre szabásával el lehetett volna érni az indemnitás kikerülését és azt, hogy a költségvetés még a karácsonyi szünet előtt meglegyen.

Rendes parlamenti viszonyok közt, t. ház, indemnitás kérésének abban az esetben van helye, ha nagyobb számú ellenzék részletesen hozza fel aggályait a kormánnyal szemben. De azt hiszem, a jelen esetben, amikor a kormánypárttal szemben csekély számú ellenzék van, és ez egyrészt kijelentette, másrészt az eddigi költségvetési vita során máris bebizonyította, hogy a kormány elé különleges nehézségeket gördíteni esze ágában sincs; azt hiszem, annál inkább okolhatom a kormányt, hogy mégis kér indemnitást.

Ez azonban természetesen kizárólag formális ok, amely talán nem elégséges ok az indemnity megtagadására. De bátor leszek egynéhány adattal szolgálni, oly adattal, amelyek különösen az eddig lefolyt költségvetési vita során szűrődtek le, és azért hozandók fel különösen részünkről, hogy megvilágítsuk a helyzetet, nevezetesen abból a szempontból, vajon a koalíció által támogatott kormány idestova báromnegyed esztendei uralma alatt rászolgált-e az ország bizalmára vagy sem.

¹ *Hodža* Milán emlékezetes költségvetési beszédében – nemzetiségi képviselőtársaihoz hasonlóan – egyértelműen elmarasztalja a kormányzat részéről érvényesülő asszimilációs törekvéseket. Ugyanakkor azonban sem ő, sem a többi nemzetiségi képviselő nem tesz különbséget az ilyen asszimiláló törekvések és a városokban és az iparvidékeken jelentkező természetes asszimilációs folyamat között.

T. ház! A költségvetési vita is megmutatta és mindnyájan érezzük, hogy politikánknak a gazdasági kérdések jegyében kell indulnia, és én a magam részéről az agrárkérdést tartom annak, mely elől most már senki nem menekülhet, melyre nézve mindenkinek színt kell vallania, melynek megoldása jelenleg a kormánynak és a háznak a legnagyobb feladatát képezi. én az agrárkérdést összeköttetésbe tudom hozni az összes gazdasági kérdésekkel, mert hiába fogjuk az ipart pártolni, hiába fogjuk tisztán finansiális téren erősíteni az országot: minden igyekezetünk hiábavaló lesz, ha az agrárkérdés helyes megoldásával magában az országban ipart fogyasztó közönséget nem teremtünk, s ha egész gazdasági politikánkat oda nem irányítjuk, hogy országunkból olyan gazdasági egyedet csináljunk, mely képes önmagát kielégíteni.

Miben áll voltaképpen nálunk az agrárkérdés? Azt hiszem, hogy annak megítélésénél mindenekelőtt maga a földbirtok-politika hozandó fel, másrészt a földbirtoknak túlterheltsége veendő tekintetbe, mindenekelőtt azonban a statisztikai adatok révén vizsgálnunk kell azt: apadt-e nálunk vagy növekedett-e a földbirtokok száma, és ha igen, mennyivel apadt és mennyivel növekedett...

Széles körű statisztikai fejtegetés keretében – az 1890. és 1900. évi népszámlálási adatok alapján – kimutatja, hogy az önálló gazdák száma a század utolsó évtizedében 76 ezer ötszázal apadt. „Ennyi önálló gazda jutott tönkre tíz esztendő alatt.” – A félhivatalos becslések – *Fellner* Frigyes közgazdász, egyetemi tanár számításai – szerint 1908-ban „Magyarország földbirtokainak összes becserkéke... 15 milliárd”. Ezt a becserkéket akkor 8 és fél milliárd jelzalog teher és egyéb közszolgáltatási teher terhelte. Azonban még ez a számítás sem helyes Hodža szerint, „mert Magyarország földbirtokának 34,5 százaléka kötött birtok, amely pedig túlnyomó részben távolról sincs annyira megterhelve, mint a szabad birtok”. Ezt a százaléket tehát – véli – nem a 15 milliárd, hanem csupán a 10 milliárd korona becserké után kell számítani, mert a fenti becserkékből levonandó a kötött birtok becserkéke. Ezért – jelenti ki összegezés-ként – „Magyarország földbirtokainak becserkéke 10 milliárd”. Ilyen gazdasági viszonyok következtében nem kell az ország 2 millió 700 ezer főre tehető kiscgazdáját különösképp felizgatni. Gondoskodik erről az „országos gazdasági politika”, az, hogy „az ország földbirtokának fele 24 ezer ember kezében van”, s „csak a másik fele adatott át azoknak az embereknek, akik tudnak és akarnak is dolgozni”. A Darányi-féle földbirtok-politikában nem lát egyetlen reformintézkedést sem.

...Velünk szemben hangoztatják az urak, hogy mi vagyunk nemzetellenesek, hogy mi izgatunk a nemzeti ideálok ellen. Nemzetellenesebb birtokpolitikát, mint amilyent a kormány követ, azt hiszem, elképzelni nem lehet. Itt van a nemzetrontás, ez képes igazán a nemzetet tönkretenni.

Gaal² Gaszton: Maga fogja megmenteni!

Hodzsa Milán: Most önöknek, a Kossuth-pártnak kellene megmenteni.

Zakariás³ János: Nem kérünk tanácsot.

Hodzsa Milán: Én tudom, hogy kisebb koncessziókkal el lehet csitítani az elégtelen kiscgazdaosztályt, de megmenteni nem lehet. Itt gyökeres intézkedésre van szükség.

A függetlenségi párt programjában benne volt az, hogy a kötött birtok adassék át a szabad forgalomnak, és mégis éppen a függetlenségi párt oldaláról hallottuk éppen a mostani költségvetés tárgyalása során a legreakciósabb felfogást. (*Úgy van! a nemzetiségiek padjain.*)

T. képviselőház! én nem helyeselném, de meg tudnám érteni a kormány gazdasági politikáját abban az esetben, hogy ha általános politikai motívumok vezetnék gazdasági politikájában, teszem azt, ha számolva a jövő fejlődéssel, a gyorsan haladó radikalizmussal szemben egy konzervatívabb osztályt akarna teremteni, illetve fenntartani, egy olyan konzervatívabb osztályt, amely útjában állana a túlradiális haladásnak. Azonban éppen ha ezt a konzervatívabb, ezt a visszatartó osztályt akarja a kormány megeremteni és fenntartani, akkor azt éppen a kiscbirtokos osztályban kell keresnie, mert én azt hiszem, hogy éppen ez az elem minden országban az, amely az ipari haladással, általában a radikális polgársággal szemben a mérsékelt elemet képviseli.

² *Gaal Gaszton* (1868–1932) földbirtokos, a függetlenségi és 48-as párt Lengyeltóti kerületi képviselője. A későbbi agrárius, majd kiscgazdapárti vezető politikus ebben a ciklusban volt első ízben tagja a Háznak.

³ *Zakariás János* brassói ügyvéd, a kovásznai kerület függetlenségi és 48-as párti képviselője. Az általa alapított, illetve szerkesztett helyi lapokban (*Brassó, Brassói Újság, Brassó megyei Hírlap*) éles politikai küzdelmet folytatott az erdélyi román és szász nemzetiségi mozgalmak ellen. Az 1902. évi tunsádi székely kongresszus összehívásában tevékeny szerepe volt.

Ezekkel a kérdésekkel szorosan összefügg a kivándorlás kérdése. 1903-ban, amely évre nézve már bátor voltam egynéhány adatot felhozni, 511 millió koronával fizettünk kamatot és közterheket. Én azt hiszem, hogy ezt az 511 millió koronát nem bírta volna el az ország abban az esetben, hogyha a kivándorlottak révén közel 80–100 millió korona Amerikából nem került volna hozzánk. Keserves pénz az, amely Amerikából kerül ide; keserves azért, mert csak azon az áron jutunk hozzá, hogy a munkásnép az itthon való munkálkodásból elmaradt, és mi a munkae-
 erő elvesztése folytán idehaza nagy gazdasági kárt szenvedtünk.

Én a kivándorlást annak dacára, hogy ideig-óráig segíteni tud a hazai viszonyokon, hazánkra nézve a legveszedelmesebbnek tartom, és úgy látom, hogy a kormány eddigi intézkedései egyáltalán nem alkalmasak arra, hogy a kivándorlást megakadályozzák.

A felszólaló a továbbiakban bírálja a belügyminiszter két betiltó végzését. *Andrássy* a Nyitra megyei Brezova község képviselőtestületét feloszlatta, mert, az a helyi zárszámadások szlovák nyelvű közzétételét kérte. – A Bányamunkások Szakegylete – ez ügyben interpellációt is intézett a belügyminiszterhez – pedig azért került hasonló sorsra, mert országos szövetségé alakulásának engedélyezését; kérte a belügyminisztertől. – Beszéde további részében a *nemzetiségi kérdéssel* foglalkozott *Hodža*. Ezt a kérdést – szerinte – a kormányzat egyszerűen nem veszi tudomásul, jelentőségét nem ismeri fel. *Wekerle* már korábbi kormányelnöksége idején – 12 évvel ezelőtt – [eszerint 1894-ben] kijelentette, hogy nemzetiségi kérdés pedig Magyarországon nincs, tehát olyan kérdéssel, mely szerinte nem is létezik, nem kíván foglalkozni. „Azonban mi tudjuk – jelentette ki ekkor *Hodža* –, hogy 8 millió népességnek politikai, gazdasági szociális és kulturális elnyomása által tartatott fenn a dualizmus. Abban az esetben, t. ház, hogyha önök a dualizmussal hozzák kapcsolatba a nemzetiségi kérdést – ez kizárólag elvi, akadémikus jellegű kijelentés –, abban az esetben a dualizmus sem tartható fenn anélkül, hogy a nemzetiségi kérdés megoldassék”. – Korábbi képviselőházi felszólalásokat elemezve, az erőszakos asszimiláló politika kudarcáról, az ezen a téren a kormányzat részéről jelentkező kiegyenlíthetetlen ellentmondásról szolt. „Vagy igaz az – mondotta –, hogy a magyarosítás politikája hiábavaló, aminthogy igaz, de akkor nem helyes a magyarosítás útján haladni..., és nem helyes a nemzetiségi törvény eltörlését kilátásba helyezni.” Ebből egészen ellentétes előjelű következtetéseket kell levonni. – Rámutat arra, mennyire megértőbb, emberibb légkörben jött létre a részleteiben joggal kifogásolható, de mégiscsak „nemzetiségi törvény”.

*Bozóky*⁴ *Árpád* (közbeszól).

Hodzsa Milán: T. ház! én nem vállalkozhatom arra, hogy *Bozóky Árpád* t. képviselő úr állításaival szemben *Deák Ferencet* megvédjem; kérem a t. képviselő urat, méltóztassék *Deákot* elolvasni. Mondom, 1867-ben nagyon kedvező volt a hangulat, és meg is alkották azután a nemzetiségi törvényt.

Vlád Aurél: De nem hajtották végre! (Úgy van! a nemzetiségi padjain.)

Hodzsa Milán: Megalkották azzal a céllal, hogy Magyarország nem magyar ajkú lakosságát nemzetiségi tekintetben kielégítsék, hogy ne keltsenek elégedetlenséget, ne szolgáltatassanak okot centrifugál törekvésekre. (Halljuk! Halljuk!) Még 1868-ban vagy 69-ben *Deák Ferenc* úgy értelmezte a költségvetés egyik tételét, hogyha egyúttal a nemzetiségi kulturális törekvéseket nem képes támogatni az állam, akkor ugyanolyan irányú magyar törekvéseket se támogasson. Azt hiszem egyebek között a Nemzeti Színház tételénél fejlődött ki akkor a vita. Az egyik szerb nemzetiségi képviselő azt mondta, hogy a törvény és a méltányosság szerint a szerb nemzeti színház is megkövetelheti az állam segélyét (*Mozgás és ellentmondások balfelől.*), és *Deák Ferenc* reflektálva azon szerb képviselőnek – gondolom *Dimitrievics* volt – beszédére, azt fejtegette, hogy a szerb nemzetiségi képviselőnek igaza van, mert a politikai egyenlőség alapján állunk, és ha támogatjuk az egyiket, támogatni kell a másikat is. Miután pedig lehetetlenség volt, hogy egyidejűleg támogassuk a szerbek és a magyarok érdekeit, azért *Deák Ferenc* azt indítványozta, és [az] indítvány el is fogadtatott, hogy a magyar nemzeti színház javára beállított segélytetele töröltessék.⁵

Akkor az önök helyzete nem volt olyan erős, hogy agresszív politikát folytathattak volna, azonban az 1870-es évek már újabb és újabb meglepetéseket hoztak. A 70-es években *Tisza Kál-*

⁴ *Bozóky Árpád* ügyvéd, politikai író és publicista, a kunszentmártoni kerület, függetlenségi és 48-as párti képviselője. „A magyar-osztrák unió” című, ifjúkorában, 1891-ben kiadott politikai tanulmányában „a tiszta perszonal-unió” hívének vallotta magát. Ezt a szélső függetlenségi álláspontját, később is fenntartotta. A koalíció utolsó hónapjaiban a függetlenségi baloldalhoz, a Justh-párthoz csatlakozott.

⁵ A *Hodža* által említett, vita nem 1868–69-ben, hanem 1870 elején, 1870 febr. 11. és 12-én zajlott le, a Nemzeti Színház állami költségvetésének képviselőházi vitája keretében. Az említett képviselő *Dimitrievič* *Miloš* volt. (Képv. Napló, 1869, V. 294–310. l. – Vö. *Iratok* I. köt., 213–216. l.)

mán kormányzata alatt elrabolták azokat a csekély számú tót kulturális gócpontokat is, amelyeket a tót társadalom saját pénzén alapított, és saját pénzén tartott fenn.⁶

Szmrecsányi György: Nem kulturális intézmények voltak! Politikai klubok voltak! (*Zaj.*)

Eitner⁷ Zsigmond: Nem lehet visszaéléseket eltérni!

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak! (*Halljuk! Halljuk!*)

Hodzsa Milán: Ha azokban az intézetekben visszaéléseket követtek volna el, a kormánynak rendelkezésére állott más mód is azok megtorlására. Talán elmozdíthatta volna a tanári kart, talán új tanárokat helyezhetett volna oda, vagy beszüntethette volna a tanítást, de akkor az elv fenntartása és a cél követése érdekében talán más, esetleg állami középiskolákban taníttathatta volna a tót nyelvet. (*Mozgás.*) Hiszen nemcsak a mi kívánságunk, hanem a társadalmi rendnek a követelménye az, hogy a magyaroknak a középiskolában módjuk legyen arra, hogy a társadalmi érdekeknek megfelelően képezhessék ki magukat...

Visszatérve a Wekerle-kormány nemzetiségi politikája bírálatára, Hodzsa kifejti, hogy a függetlenségi koalíció nem visz következetes politikát, a nemzetiségi kérdésben. Ennek bizonyításul felhossa, hogy míg a mostani országgyűlésen nem ismerik el a nemzetiségi pártot mint parlamenti pártot, a „parlamenten kívüli korszak”-ban (é. a „darabont-kormány” idején) *Kossuth* Ferenc, mint a „szövetkezett pártok vezérlő bizottságának elnöke” a nemzetiségi párt elnökéhez (Mihali) intézett levelében – a póttartalékosok családjai segélyezési ügyében összehívott értekezlet, meghívójában – elismerte, deklarálta azt. – Nem lehet azonban a függetlenségiiek vonatkozásában sem általánosítani, hiszen vannak közöttük felvilágosult, haladó politikusok is.

Mínt hogy éppen e kérdéstről van szó, bátor leszek reflektálni egy politikai cikkre, amelyet a „Pokroková Revue” című cseh folyóiratba Kovács Ernő t. képviselőtársam írt. (*Halljuk! Halljuk!*) Felhozom ezt azért, mert, amint mindnyájan tudjuk, bizonyos idő óta törekvések észlelhetők, amelyek azt célozzák, hogy Magyarország különösen az alkotmányküzdelemben keresse és találja meg a kapcsolatot a szomszéd nemzetekkel, így elsősorban a csehekkel, lengyelekkel, románokkal és másokkal. Nagyon jól méltóztatnak tudni, hogy ez a törekvés nagyon régi, e törekvés egy nagy politikai koncepcióból indul ki, nem intézhető el tehát incidentaliter, nem ötlet, hanem nagyszabású politikai eszme, amelyet csak akkor lehetne lerontani, ha helyette mást és jobbat találunk.

Ebben a cikkben Kovács Ernő történelmi adatok kapcsán rámutat arra, hogy Magyarország Ausztriával szerencsétlen házasságban van. (*Halljuk!*) Nem olvasom fel, mert cseh nyelvű. Történelmi adatokkal támogatja azon óhaját, hogy ennek a két államú monarchiának helyét más állami alakulás foglalja el. Azt mondja, hogy Ausztria–Magyarország egyszerűen nem képes betölteni hivatását, amely rá vár, különösen Oroszországgal szemben, és egyáltalában nem képes betölteni azt a hivatást, hogy Közép-Európa e darab földjén mintegy a politikai stabilitást képviselje.

Azt mondja Kovács Ernő, hogy érdekellentétek vannak az osztrák birodalom és a magyar birodalom között, és ha érdekellentétek vannak a két birodalom között, természetes, hogy együttes munkára ez a két birodalom nem képes.

Ugron Gábor: Dehogynem!

Hodzsa Milán: Egyenlő célra a két birodalom parallel haladni nem tud – mondja Kovács.

Ugron Gábor: Összeforrott munkára nem, de együttes munkára igen!

Hodzsa Milán: Azután azt mondja Kovács Ernő, hogy ő *Kossuth* Lajos eszméjét fogadja el, amely eszme a dunai konföderáció eszméje, és azon alapul, hogy a magyar nemzet csoportosítsa maga köré a szomszédos nemzeteket, és hogy ezekkel a nemzetekkel együtt, mindenestre tehát a németek nélkül, a szlávokkal, románokkal, esetleg egy hatalmas politikai faktort létesítsen, éppúgy Oroszországgal, mint Németországgal szemben.

Kovács képviselő úr azután azt mondja, hogy a függetlenségi párt többségben van. Mínt hogy pedig többségben van, ebből az tűnik ki, hogy a magyar nemzet el lesz tőkélve *Kossuth* Lajos eszméjének megvalósítására. Nemcsak a magyar nemzetre való tekintettel látja azonban Kovács Ernő kívánatosnak ezt az eszmét, de egyúttal ama népek érdekében levőnek tartja, amelyekre a konföderáció létesítésében *Kossuth* Lajos is gondolt.

⁶ Utalás a három szlovák középiskola – a nagyrócei, turócszentmártoni és a znióváráljai gimnáziumok –, valamint a Szlovák Matica (Matica slovenská) közművelődési egyesület 1874–75. évi bezárására, illetőleg felfüggesztésére. – L. *Iratok* I. köt. 425–451., 483–484., ill. 505–517. l.

⁷ Zalaszentgrót függetlenségi és 48-as párti képviselője.

Egészen helyesen jegyzi meg Kovács Ernő azt, hogy az osztrák birodalom keretein belül a csehek, a lengyelek és a délszlávok el voltak nyomva, mert csakis így volt összetartható Ausztria.

T. ház! Én azt hiszem, hogy a horvát fordulat előfutárja egy új politikai nézetalakulásnak, új politikai felfogásnak. A horvátok tradicionális politikája bécsi politika volt. Bécsi nevezetesen Khuen-Héderváry húszéves uralma alatt. Ő el tudta nyomni ugyan a horvát nemzeti törekvéseket, mert ott is az ököljogot proklamálták, mint itt ellenünk, ott is épp úgy üldöztek az agitátorokat, mint itt, de minden politikai üldözés ellenére is húsz év után a horvát nép szakított tradicionális felfogásával, és amikor a koalíció még nem is került volt győzelemre, megteremtették a horvát nép vezérei az ún. fiumei rezolúciót, amely egyenes hadüzenet Bécsnek. A horvátok ezzel bizonyították, hogy a Béccsel szemben megvívandó küzdelemben ők a magyarok oldalán lesznek.

T. ház! Meglehetősen jól ismerem a cseh politikai viszonyokat és a cseh politikusokat. Mindenesetre vannak köztük olyanok, akik bécsi vizeken úsznak, akik megalkudnak a helyzettel, kompromisszumot kötnek, és így kívánják hazájuk érdekeit szolgálni. Azonban nem találtam a csehek között egyetlenegy politikust sem, aki ezt az eszmét a priori visszautasította volna. Mind azt mondta, hogy ez az eszme ma talán még nem aktuális, de életképes, mert elvégre kenyértörésre kell hogy kerüljön a sor. Elvégre is bekövetkezik, hogy szembekerül egymással a szűkebb értelemben vett német érdek úgy a magyar érdekekkel, mint a centrális hatalom alá vont többi népek érdekeivel. Van azonban a cseh politikai világban a politikusoknak olyan töredéke, amely már most is aktuálisnak tartja ezt a kérdést. Ezek magyar politikusokkal is folytattak megbeszéléseket. Ezek közül különösen annak felfogására kell kitérnem, aki, azt hiszem, a legtöbbet dolgozott ezen a téren. Kľofáčot⁸ értem, akinek az az álláspontja, hogy Bécs ellen mindenkivel szövetségre kell. Kľofáč annyira ment ezen törekvésében, hogy nekünk, akik itt a függetlenségi politikusokkal szembehelyezkedtünk, és egyáltalában akik ellenzéket képezünk, szemrehányásokat tett, és azt tanácsolta nekünk, hogy az ellenzéki törekvésekről mondjunk le, és hogy támogassuk a koalíciót. Ez volt az ő álláspontja fél esztendővel ezelőtt, amikor a koalíciós kormány még a mézesheteit élte.

Nem tagadom, hogy köztünk viszont nagyon sokan voltak, akik a cseh politikusnak ezen felfogását nemcsak nem helyeselték, hanem perhorreszkálták, azt vetették szemére, hogy megfélemedezett egy testvérnép érdekeiről akkor, mikor oly alakulások segítségére akart bíni, amelyek esetleg ellenünk fognak fordulni. Az anticentralisztikus magyar–cseh szövetségnek ez a fanatikus híve⁹ ma már egészen más álláspontot foglal el. Azon az állásponton van, hogy addig, amíg Magyarországon az agitátoroknak nevezett nemzetiségi vezetők a kormány részéről oktalan üldöztetéseknek vannak kitéve, sem ő, sem társai nem látják a garanciáját annak, hogy a magyar nemzettel való szövetség a cseh nép szabadságát biztosítani alkalmas legyen.

*Hencz*¹⁰ *Károly*: Maradunk magunkra!

Hodza Milán: Könnyű azt mondani, hogy maradnak magukra, de az én felfogásom más. Nekünk nem lesz jó egyedül maradni, a fajmagyaroknak sem, nekünk sem. Kis nemzetek vagyunk mi, a fajmagyarság is kis nemzet. Önök elvesznek abban a nagy tengerben, hol egyrészt a germán-ság, másrészt a szláv-ság veszi körül. Itt kompromisszumokat kell kötni azon célból, hogy ezen

⁸ *Kľofáč* Václav (1868–1939) cseh politikus és publicista, a világháború alatt, a cseh Nemzeti Tanács egyik vezetője, majd tevékeny részese a csehszlovák állam létrehozásának, 1919-ben annak honvédelmi minisztere, majd a *Česke Slovo* főszerkesztője. – A Kľofáč-párti politikusok egyébként még 1905. június elején ellátogattak Budapestre, ahol *Kľofáč* és dr. *Sobotka* osztrák birodalmi gyűlési képviselők *Polónyival* tárgyaltak, és tárgyalásaikról – mint ezt a *Radikalni Listy* tudósítása nyomán a *Národní Noviny* is említi (*Pomoc Maďarom* – Segítség a magyaroknak. Nár. Nov. 1905, jún. 22; 72. sz.) – Prágában, a Vinohradyn levő Národní Dom-ban beszámoltak. „Ami a magyarokat illeti – mondotta ekkor *Kľofáč* –, harcuk a hadsereg egysége ellen rokonszenves lehet nekünk, és mi tiltakozunk az ellen, hogy cseh szájából olyan szó hangozzék el [Kramár ilyen értelmű beszéde ellen tiltakozik], amely a magyarokat felingerelhetné... A koronának meg kell győződnie róla, hogy *bennünket a magyarokhoz közös érdek fűz*”. (Vö. Iratok IV. 58. irat, 597–598. l.)

⁹ Hodzának az ellentmondás szándékos felnagyítása érdekében alkalmazott szónoki túlzása. *Kľofáč* sohasem vette komolyan a neki tulajdonított szerepet, ezért is találta meg oly könnyen az együttműködés lehetőségét Kramárzsal.

¹⁰ *Hencz* Károly ügyvéd, néppárti politikus, a Lövő-i kerület képviselője. Jelentős szerepe volt a korabeli katolikus ifjúsági szervezkedésben. Közismerten izgága és összeférhetetlen vitatkozó volt. Képviselőházi összeszólalkozás miatti párbajban, 1905 májusában megölte gr. *Keglevich* István szabadelvű képviselőt, az Operaház és a Nemzeti Színház egykori intendánsát. 1910-ben Zsolnán munkapárti programmal ismét megválasztották. 1919 tavaszán a szegedi ellenforradalmi kormány egyik szervezője.

áramlatok közt nemzeti létünket biztosítsuk. Ausztriához való jelen viszonyunk ideig-óráig való lesz, ilyen kompromisszum a stabilitás jellegével most nem bír...

Ismételten figyelmeztet Magyarország létérdekeire a szomszéd népek és a hazai nemzetiségek vonatkozásában. Ezt egyébként előírná a koalíció számára saját politikája is, ha ezt valóban komolyan venné. „A függetlenségi politika, amint azt *Mocsáry* definiálta annak idején, nem küzdhet egyszerre két irányban: Bécs ellen és a nemzetiségek ellen”. Kizárólag „közjogi radikalizmus”-sal nem jut messzire az a koalíció, mely a belügyi és gazdasági politikai radikalizmusról már jórészt és önként lemondott. Ennek a visszahatás irányában való elfordulásnak okát abban is látja, hogy a pártvezetésben döntő módon a reakciós erők jutottak szóhoz. Már pedig – jelenti ki a többi közt – „...hogyan Polónyi Gézának szociális felfogása egyezzen gróf Batthyány Tivadar szociális felfogásával, azt én Önöknek – engedelmet kérek – nem tudom elhinni, akármennyire mondják is”. Mivel pedig a függetlenségi párt ez idő szerint sem a belügyek terén, sem a gazdasági kérdésekben nem csinál radikális politikát, e párt jövőjét sem látja többé biztosítottnak. Ez az oka annak, hogy annak ellenére, hogy „a demokrácia volt az az alap, amelyen a koalíciónak állni kellett volna, és amelyen állania kellene ma is, ezen ház levegője mégis reakcionárius. Itt nemcsak a konzervativizmus, hanem úgy gazdasági, mint politikai téren a reakció ütött tanyát”. Mivel pedig – mondotta – „a reakció képviselőivel szemben bizalommal nem viseltetik” – nem szavazza meg a költségvetést.

B

1906 dec. 17

Kovács Ernő felszólalása és Vajda Sándor hozzászólása Hodža Milán beszédével kapcsolatban az 1907. év első két hónapjára szóló költségvetési felhatalmazási vitában
Képv. Napló, 1906, V. 107. l.

Kovács Ernő: Személyes megtámadtatás címén kérek szót. (*Zaj közepén. Felkiáltások: Halljuk! Halljuk!*)

Elnök (csenget): Csendet kérek! Kovács Ernő képviselő úr személyes megtámadtatás címén kér szót.

Kovács Ernő: Hodzsa Milán képviselő úr beszéde alatt egy közbeszólás hangzott el, amely lehetett ugyan élc is, de lehetett komoly megjegyzés is. Erre kell reflektálnom. (*Halljuk! Halljuk!*) Vajda Sándor képviselő úr azt mondotta, hogy ártatlanabbak vagyunk, mint voltunk. Ezt lehet olyanféleképpen is érteni, hogy valaki által meg lettem nyerve, hogy az én politikai irányom ellenvéleménye ellenében ne küzdjek. Ha ezt így értette, akkor ki kell jelentenem, hogy ez nem áll.

Tudjuk, hogy a politikában vannak viszonyok, amikor az ember helyesnek azt tartja, hogyha hagyja érni a gondolatokat. Én annak az eszmének, ti. a dunai konföderáció eszméjének hirdetésében most ezt az érési időszakot látom bekövetkezettnek. Legyen meggyőződve Vajda Sándor t. képviselőtársam és az egész ház, hogy akkor, mikor szükségesnek tartom, és ennek folytán kötelességemnek vélem azt, hogy valamely iránynak, amelyet helyesnek tartok, védelmére kiálljak a síkra, ki is állok, és nem hagyom magamat elrettenteni sem hatalomtól, sem terrorizmustól.

Csak ennyit kívántam megjegyezni.

Vajda Sándor: Félreértett szavaim helyreigazítása címén kérek szót.

Elnök: Az ülést öt percre felfüggesztem.

(*Szünet után.*)

Elnök: Az ülést újból megnyitom. Ki következik szólásra?

Vajda Sándor: T. ház! Félreértett szavaim helyreigazítása címén kérek szót.

Elnök: Vajda Sándor képviselő úr szavai értelmének helyreigazítása címén kíván nyilatkozni.

Vajda Sándor: Egy kis incidenst kívánok felderíteni. (*Halljuk! Halljuk!*) Az előbb, Hodzsa Milán igen t. képviselőtársam beszéde közben, amidőn ő Kovács Ernő képviselőtársamnak a magyar–cseh barátság kérdése körüli szerepéről beszélt, és amidőn azt mondotta Hodzsa Milán t. képviselőtársam, hogy Kovács Ernő azt szűzbeszédében mondta, amit akkor citált, én közbekiáltottam, hogy „akkor szűz volt Kovács Ernő” (*Mozgás a bal- és szélsőbaloldalon.*), én aztán hozzátettem: „most ártatlan”. Azt hiszem, hogy ez félreértésre nem adhat okot, mert ez nem volt egyéb, egy jó vagy rossz viccnél, aszerint, amint azt valaki felfogja.

Ami azonban Kovács Ernő szereplését illeti, a magyar cseh barátság dolgában iniciált mozgalomban, hát ez a szereplés előttem is nagyon szimpatikus volt, és csak sajnálom, hogy képviselőtársam nem találhatta meg azokat a pontokat, amelyek segítségével nyélbe üthették volna ezt az eszmét, mely kétségkívül egy még nagyobb eszmének is kiindulópontja lehetett volna.

Az aznapi indemnítási vitában még két jelentős nemzetiségi felszólalás hangzott el. *Vlád Aurél* hosszabb felszólalásban (Képv. Napló, 1906, V. 107–109. l.), fejtegette, hogy sem az indemnítást, sem a koalíciós kormány egyetlen javaslatát nem szavazhatja meg mindaddig, míg ez a kormány nem terjeszti be az általános választójogról szóló törvényjavaslatot, mert „ennek a kormánynak legkardinálisabb programpontja az általános szavazati jog volt”.–Suciú János román nemzetiségi képviselő ugyanakkor elhangzott beszédében (Képv. Napló, 1906, V. 112–114. l.) a nemzetiségi kérdésnek a nemzetiségi törvény életbe léptetése, útján történő előkészítő rendezésével foglalkozott. – Az 1907. évi költségvetési felhatalmazási vita nemzetiségi vonatkozásaival több ponton összefügg *Polónyi Géza* igazságügyminiszter és *Maniu Gyula* 1906. dec. 19-i „külön vitája” a „bírói és ügyési szervezet, némely módosításáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor. (Képv. Napló, 1906. V. 153–157. l.) – *Polónyi Géza* – az 1907. jan. 31-én lemondó igazságügyminiszter – ezekben a hetekben még egy alkalommal polemizál a nemzetiségi képviselőkkel. 1907. jan. 24-én az igazságügyi tárca 1907. évi költségvetési vitájában zajlott le emlékezetes szóváltása *Vlád Auréllal*. A dobrai kerület román nemzetiségi képviselője ekkor a kiegyezés utáni évek magyar vezető politikusait „liberálisabb”-nak mondotta a koalíció vezérkaránál, mire *Polónyi* így válaszolt: „kérdesse meg csak *Miletić*!” (Képv. Napló, 1906, VI. 53. l.) *Polónyi* célzása *Miletić Szvelozár* 1876. évi, képviselői mentelmi joga megsértésével történt, letartóztatására és fiktív vádak alapján eszközölt elítéltetésére vonatkozott. (L. bőv. Iratok I., 136. sz. irat.) *Polónyinak* abban kétségkívül igaza volt, hogy a Szerb Nemzeti Szabadelvű Párt, vezére elleni hajszát irányító *Perczel Béla* igazságügyminiszter semmivel sem volt „szabadelvűbb” koalíciós kollégájánál. Saját, magáról azonban elhallgatta, hogy a *Juriga* elleni 1906. évi pör során az erőszakos hatalmi beavatkozás és a törvénytelen és jogellenes üldöző eljárás hasonló módszereivel élt, mint *Perczel Béla* harminc évvel előbb. *Polónyi* nemzetiségpolitikai tájékozatlanságára egyébként jellemző, hogy szellemeskedő ríposznak szánt megjegyzése közel hat évvel *Miletić* halála után hangzott el. – *Polónyi* nemzetiségi tárgyú felszólalásait, és válaszait ez idő tájt állandó ingerültség, elfogultság és nagyfokú hozzá nem értés jellemzi. Így korábban az igazságügyi költségvetés tárgyalásakor, 1906. júl. 18-án mondott beszédében hasonló élességgel válaszolta meg *Pop Cs. István* és *Vlád Aurél* felszólalásait, (Képv. Napló, 1906, II. 105–108., ill. 112. l.)

Melléklet:

[1906 végén]

Részletek Karel Kramařnak a csehországi politikai helyzetet elemző tanulmányából¹

Bevezető

Az osztrák belpolitika új szakasz elébe siet. A cseh nép ellenállása dacára bevezetett alkotmányos intézmények ugyan most változatlanok maradnak – viszont azok alapja, a szavazati rendszer egészen új lesz majd. A birodalmi gyűlés képviselőháza, ha a választójogi reform az

¹ Lelőhelye: *Kramař, Karel: Anmerkungen zur böhmischen Politik.* Aus dem böhmischen übersetzt, von Josef Penížek. Wien, 1906. Verlagsbuchhandlung Carl Konegen. IV, 148 l. – A bevezető helye: 1–4. l. – Ezt megelőzi az az előszó (III–IV. l.), amelyben a szerző közli, hogy tanulmányát már 1905-ben – az első orosz forradalom idején – készítette elő, majd még az általános választójog osztrák parlamenti tárgyalása előtt írta meg azzal a céllal, hogy „a cseh népnek nemzeti és állami léte teljességének elérésére – nézete szerinti – utat mutasson”. – A közölt bevezetés szemléltető áttekintést ad *Karel Kramař* ekkori, nyilvánosan vallott „cseh közjogi radikalizmusáról”, ami korántsem adekvát; az ő ekkori cseh nemzeti függetlenségi, azaz elszakadási politikájával. Ez utóbbiban keresendő annak magyarázata is, miért volt – a Ferenc Ferdinánd-i politikai ügynök *Vajda Sándor* éretlen képviselőházi közbeszólásától eltekintve – eleve kudarcra kárhóztatva *Kovács Ernő* magyar – cseh közeledési akciója. Hiszen *Kramař* és általában a cseh nemzetiségi politika – pártkülönbség nélkül – minden korabeli vezetője (tehát *T. G. Masaryk* éppúgy mint *V. Klofáč*, *Fr. Soukup* és mások) nem a haladó magyar politikussal való megegyezésre, hanem az egykorú magyar kormányzati politika megtörése programjával egyidejűleg, a magyar népnek, a magyar társadalomnak, a magyarul beszélő elemnek a monarchián belüli minél nagyobb arányú visszaszorítására is törekedett. – Az „Anmerkungen” megjelenésekor *Karel Kramař* (1860–1937) az ifjú cseh politikai mozgalom vezére volt. – Az államfordulat után cseh nemzeti demokráta párti programmal *E. Beneš* centralista politikájának éles ellenfele.

általános és egyenlő szavazati jog alapján jön létre, modern népképviselő lesz. Befejezéséhez közeledik a politika népszerűsítése, amit a radikalizmus és az obstrukció viharosan kezdett meg – miáltal a parlamenti befolyás súlypontja már amúgyis erősen áttolódott a legnagyobb részét előjogok révén megválasztott úgynevezett állami pártokról a néppártokra, amelyek nem riadnak vissza a képviselőházi harc legszélsőségesebb eszközeitől sem: a nép követeléseinek teljes diadalára a mesterséges választójog kiküszöbölése után. Nem tartható fenn tovább a németek jogosulatlan túlsúlya, bár másrészt lehetetlen a németek mandátumait az abszolút lélekszámuknak megfelelő számra leszorítani.

Új kilátások nyílnak a cseh politika számára, új láthatár, tágabb és szabadabb. Végre lehetősége lesz a cseh népnek a birodalom sorsába úgy beavatkozni, ahogyan az létszámának és kulturális és gazdasági erejének megfelel. Sajnos azonban erre még akkor sem lesz úgy képes, ahogy tőle telne, és ahogy tenné, ha történelmi területén, közjogi keretei között tehetné.

Továbbra is arra lesz ítélve, hogy létérdekeiért idegen, számára nagyobbára ellenséges földön, idegen környezet szuggesztív befolyása alatt küzdjön. Mindazonáltal mégis más, új, erősebb és hatalmasabb tényező lesz ott, amely nélkül egyszerűen nem lesz többé nyugodt, és amennyire ez a centralista osztrák rendszer mellett egyáltalában lehetséges, egészséges politikai fejlődés.

Vajon a cseh nép beválik-e majd az új viszonyok magaslatán? Ért-e majd hozzá, hogy új és jobb hatalmi állását Bécsben a végső következményekig kihasználja? Az új cseh politika kívánalmait el tudja-e majd juttatni a beteljesedésig, a cseh nép befolyását az egész birodalomban tudja-e érvényesíteni, miután az alkotmányos harcában elszenvedett veresége folytán arra kényszerítették, hogy a bécsi birodalmi gyűlésben lépjen az aktív politika fáradságos útjára?

Ezt a kérdést én nem merem megválaszolni. A cseh belviszonyok zavarossága kemény fagyként semmisíti meg mindazon reményeket, amelyek az osztrák belpolitika erélyes átalakulásából fakadnak. Nem tudok megszabadulni attól a félelemtől, hogy mi abban a pillanatban, amikor elengedhetetlen volna az egész nép egységes és imponáló fellépése, hogy a bécsi politikát új, jobb módszerekre kényszerítse – egyenlenségünkkel és széthúzásunkkal lehetővé fogjuk tenni ellenfeleinknek, hogy az új viszonyokat is úgy rendezzék be, ahogyan nekünk legkevésbé használnak.

Végül: mindenki a saját szerencséjének kovácsa. A történelmi igazságszolgáltatás nem más, mint a történelem logikája. Oly sok hibát követtünk el, hogy mégiscsak ajánlatos volna kudarcaink, keservünk és szenvedésünk okát inkább magunkban mint mások igazságtalanságában keresnünk. A közjogi küzdelmet a mi hibáinkból veszítettük el, célkitűzésünk bizonytalansága és homályossága miatt, az erőviszonyok helytelen mérlegelése miatt, olyan események ignorálása miatt, amelyeket csak azért nem akartunk látni, mert másképp estek meg, mint óhajtottuk; a magunk erejének túlbecsülése miatt, végül merev nyakasságunk miatt, amely megakadályozott abban, hogy kihasználjunk gyakorta adódó alkalmakat a birodalmi gyűlésben a birodalom egész belső szervezetének átalakítására, mert az nem felelt meg közjogi meggyőződésünknek az elméleti abszolutizmusról – mindezek miatt sokkal inkább, mint ellenfeleink igazságtalansága miatt. Azok egyszerűen teljes mértékben kihasználták hibáinkat.

Valóban végzetes volna, ha a jelen pillanatban, amikor a népmozgalom hatalmas fellendülése hosszú, súlyos harcok után ismét megadja a lehetőségét, hogy a cseh ügynek új, jobb jövőt teremtsünk és biztosítsunk, mindezt újból meghiúsítanánk belviszállyainkkal, kis frakciókba való szétforgácsolódással, ami lehetetlenné teszi az egységes, messzire kitekintő cseh politikát. Mindenkinek aki a nép érdekét szíven viseli, kötelessége ennek elejét venni. én meg akarom kísérelni. Nem lángható szavakkal – hiszen nálunk inkább hisznek a rágalmakat és gyanúsításokat ejtő rossz nyelveknek –, hanem belső pártviszonyaink lehetőleg objektív megítélésével, valamint azoknak az utaknak a megmutatásával, amelyeken véleményem szerint a cseh politikának járnia kellene. Nem kell bizonykodnom, hogy nem fogok megijedni az igazság kimondásától akkor is, ha az kellemetlen lesz, és hogy nem vagyok hajlandó meghátrálni jelszavak és frázisok előtt, ha mégoly népszerűek is, amennyiben azokat nemzeti haladásunkra nézve bomlasztónak és károsaknak tartom. A népszerűség a politikai életben múló dolog, és aki csak arra törekszik, önkéntelenül is komikus alakká válik. Erre bizonyítékaink vannak. Csak a komoly meggyőződés, csak a kíméletlenség az igazság és a jónak és jogosnak tartott védelmében ébreszt valódi tiszteletet, és éli túl a politikai kudarcokat is. Erre is láttunk nálunk egy valósággal remek példát.

Az sincs szándékomban, hogy magasztalást írjak a pártról, amelyhez tartozom. Bárki másnál jobban ismerem hiányosságait és hibáit, és persze azt is tudom, milyen gyakran bánnak vele szándékosan és jogtalanul igazságtalanul. Csak mindenekelőtt ismerem programját, és mélységes meggyőződésem, hogy e program alapján népünk túlnyomó többsége egyesíthető, és ziláltságunkat csak igen csekély mértékben okozták programkérdések. Pártviszonyaink egyszerűsítése, az össze-

tartozó dolgok összefogása, különösképpen mindazoknak az egyesítése, akik pozitív népszerű politikát akarnak felesleges engedmények nélkül a politikai és szociális radikalizmus irányában – ez minden, amit óhajtok. Akkor lehetséges volna olyan politika, amely a cseh népnek megszerezhetné az őt jogosan megillető rangot az ausztriai népek között. És csakis ez volna egyben a biztos és megbízható útja végső céljaink elérésének, a cseh koronaországok törvényhozási és közigazgatási önrendelkezési joga megújításának a szövetséges Ausztria keretében.

21

Iratok az 1907. évi csernovai sortűz történetéhez

I.

Előzmények

Szlovák tárgyú és vonatkozású miniszteri iratok, interpellációk, népgyűlési betiltások és sajtóútleletek a csernovai sortűz előtti szakaszon

A

1907 febr. 11

A Földművelésügyi Minisztérium átirata gr. Andrássy Gyula belügyminiszterhez a („hazafias”) Magyarországi tót közművelődési társulat részére államsegély engedélyezése tárgyában, 1 melléklettel

BM eln. 1907–33–1412.

(Kézírásos eredeti irat)

17402/VI. 2. szám

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Hivatali elődömnök 1905 évi április hó 4-én 11.235 szám alatt kelt átirata¹ kapcsán van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy a „Magyarországi tót közművelődési társulat”-nak a felvidéken tartandó gazdasági előadások költségeire 2000 (:Kettőezer:) korona államsegélyt engedélyeztem.

Budapest, 1907. február 11.

A miniszter helyett:

Mezőssy [Béla] s. k.
államtitkár

¹ Ebben *Darányi* Béla min. tan. közölte, hogy „a Magyarországi tót közműv. egyesületnek előadások tartásának és mezőgazdasági ismeretek terjesztésének segélyezése iránt előterjesztett kérelmét előjegyzésbe vettem, s az egész ország területén tartandó előadások programjával és segélyezésével egyidejűleg érdemleges tárgyalás alá fogom vétetni.” – A Társulat 1905. jan. 10-én (Budapest VII., Csömöri út 72. címről) kelt kérelmét (1. BM eln. 1907–33–794) *Zsilinszky* Mihály elnök és *Ruffi* Pál titkár jegyezte és gr. *Tisza* István miniszterelnök mint megbízott belügyminiszter az 1905. febr. 7-én kelt fogalmazvány szerint támogatta a Földművelésügyi Minisztériumnál.

Melléklet:

1907 jún. 14–júl. 25

Turóc vármegye főispánjának átirata a belügyminiszterhez a felosztatott Szláv Matica alapjának tulajdonát képező részvények hozamának átutalásáról és a belügyminisztérium rendelete az összeg elhelyezéséről

BM eln. 1907–33–3984, ad 3984.

A

(Kézírásos eredeti irat)

Turóc vármegye főispánjától
50. sz.
bizalmas

Nagyméltóságú Magyar Királyi
Belügyminiszter Úr!

A felosztatott *szláv Matica* alapjának tulajdonát képező turócszentmártoni takarékpénztár részvénytársaság 230. és 231., – s a tsztmártoni könyvnyomda részvénytársaság 392., 882–886. számú részvényeinek folyó évi május hó 1-én esedékes szelvényeiért befolyt 110 koronányi összeget Nagyméltóságodhoz a mai napon, postautalványon felterjesztettem.¹

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem nyilvánítását Turócszentmártonban, 1907. évi június hó 14-én

(Turócz Vármegye Főispánja
körpecsétje)

Justh Ferenc s. k.

B

(Kézírásos fogalmazvány)

ad 3984

Tárgy: 110 K. – f. bevételeztetett a belügyi letét napló 2172 cikke alatt. – M. kir. központi állampénztár. – Budapest, 1907. június hó 17.

I.

A m. kir. központi állampénztárnak, Budapest
Rendelet
Belügyi letétek

Utasítom a (címet), hogy az 1907. évi belügyi letétnapló 2172 cikke alatt őrzött (:110:) egyszázötvenkorona készpénzt helyezze kiadásba, és ugyancsak ezt az összeget* a *Sláv-Matica alap* tulajdonát képező és az 1906. évi belügyi letétnapló 231. cikke alatt őrzött Pesti Hazai Takarékpénztár-egyesület 18.680/D₂ számú betétkönyvre folytatólag gyümölcsöztetés végett helyezze el.

Felj: stb.

Bpest, 1907. VII. 25.

Szaplonczay s. k.

v/Barcza s. k.

Sieber s. k.

¹ A postautalványnak a feladót feltüntető szelvénye a B iratra ragasztva található.

* A fogalmazványban áthúzva.

B

1907 febr. 16

Szmrecsányi György felszólalása és interpellációja és Günther Antal igazságügy miniszter válasza a szlovák nemzetiségi sajtó (Slovenský Týždenník) „igazgatásai” és „a külföldi izgató nyomdatermékek terjesztése” tárgyában¹

Képv. Napló, 1906, VI. 411–418. l.

Szmrecsányi György: A következő interpellációt vagyok bátor a belügy- és igazságügy-miniszter urakhoz intézni (*Halljuk! Halljuk! Olvassa*):

1. Van-e a t. igazságügyi miniszter úrnak tudomása arról, hogy a tót túlzó nemzetiségi sajtó, de különösen a Hodzsa Milán országgyűlési képviselő szerkesztésében Budapesten megjelenő „Slovenský Týždenník” című tót nyelvű politikai hetilap minden egyes számában izzó gyűlölettel izgat a magyar nemzet és a magyar faj ellen, s hogy a budapesti királyi ügyészség – egy-két esetet kivéve, nem jár el ezen, s hasonló lapok ellen a kellő és megkívánandó szigorral?

2. Hajlandó-e a t. igazságügyi miniszter úr a budapesti királyi ügyészséget arra utasítani, hogy a nevezett lap és hasonló lapok, valamint egyéb ily nyomdatermékek üzelmeit és hazá-, valamint fajellenes működéseit a legnagyobb figyelemmel kísérje, s hogy ellenük a törvény teljes szigorának alkalmazásával járjon el?

3. Van-e a t. belügyminiszter úrnak tudomása arról, hogy az ország tót nép lakta vidékein a cseh-tót egységet propagáló prágai társadalmi egyesület, valamint egyéb külföldi egyének magyar állam- és fajellenes, valamint pánszlávostó törekvéseket szolgáló és célzó izgató lapokat, röpiratokat és könyveket terjesztenek?

4. Van-e továbbá a t. belügyminiszter úrnak tudomása arról, hogy az Amerikai Egyesült Államokban, nevezetesen New Yorkban fennálló s magát szláv nemzeti szövetségnek nevező egyesület a tót túlzó nemzetiségi irány és pánszlávizmus szolgálatában álló, s ezek között magukat kitüntető magyar egyetemi és főiskolai hallgatók, magyarországi tanítók és magyarországi tót írók jutalmazására stipendiumokat és pénzbeli jutalmakat adományoz, s hogy ezen szándékát Magyarországon pályázati hirdetéseknek hírlapi közzététele útján, s más módon akadálytalanul közhírré teszi?

5. Van-e továbbá a t. belügyminiszter úrnak tudomása arról, hogy Malackán (Pozsony megye) egy dr. Dérer József ügyvéd által gondnokolt Štúr Dénes-féle alapítvány kezeltetik, melynek 200 koronás stipendiumaira – a pályázati hirdetés tanúsága szerint – csakis oly tót születésű és anyanyelvű közép- vagy felső iskolai tanulók pályázhatnak, kiknek ez irányú kérvényét egy ismert nevű, tót nemzetiségi eszméket szolgáló férfiú ajánlja?

6. Szándékozik-e a t. belügyminiszter úr ezen a magyar nemzet létét gyökerében megtámadó ténykedéseket haladéktalanul szigorú vizsgálat tárgyává téve a legerélyesebb eszközök alkalmazásával megakadályozni? (*Élénk helyeslés és éljenzés.*)

Elnök: Az igazságügyminiszter úr kíván szólni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Günther Antal igazságügyminiszter: T. képviselőház! Bizonyára nem fogja várni tőlem a t. képviselőház, hogy az interpelláló képviselő úr beszédének azon részeire is reflektáljak, amelyekben ő az általa itt felolvasott hírlapi szemelvényeket kommentálta. Erről a helyről, t. képviselőház, nekem ilyen kérdésekben a legnagyobb tartózkodást kell tanúsítanom, nehogy az eljárni hivatott fórumoknak és tényezőknek objektivitását, tehát a törvény teljes érvényesülését bármilyen befolyásoljam. (*Helyeslés.*)

A képviselő úr beszédének csupán egyetlenegy részére teszek megjegyzést. (*Halljuk! Halljuk!*) Ez pedig abban áll, hogy teljesen igaza van a t. képviselő úrnak abban, hogy a mi büntető eljárásunk, különösen a sajtó útján elkövetett deliktumok tekintetében, túl hosszadalmas, úgyhogy a büntetésnek hatálya és célja kellően nem érvényesülhet. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon és a középén.*)

¹ Az interpelláció és a miniszteri válasz időpontjában a házelnöki tisztet Návay Lajos látta el. – Az ülés folyamán Hencz Károly koalíciós kormánypárti képviselő támadást intézett Székács Ferenc ellen annak Kristóffyval, majd a Néppárttal való állítólagos kapcsolata miatt. – A kérdés tárgyalása a következő ülésnapon, 1907. febr. 18-án folytatódott Hencz Károly és Hodzsa Milán felszólalásaiban (Uo., 420–422. l.). Hodzsa ekkor kijelenti, hogy Szmrecsányi interpellációja voltaképp „a sajtónak reakcionárius szellemben való megrendszabályozását sürgeti”.

T. képviselőház! Tisztelettel bejelentem, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy azon intézkedések közt, amelyekkel én a büntető eljárásnak ezen részét reformálni akarom – s e tekintetben törvényjavaslattal fogok a t. képviselőház elé lépni –, ezen intézkedések között egyike a legfontosabbnak az lesz, hogy a büntetés nyomon érje a bünt. *(Élénk helyeslés, éljenzés és taps.)*

Ami mármost, t. képviselőház, a hozzám intézett egyes kérdéseket illeti, mindenekelőtt a magam részéről fogok az első két kérdésre egy igen rövid választ adni.

Már államtitkár koromban, értesülvén a nemzetiségi sajtó izgatásairól, kiadtam az illetékes főügyészeknek azt a rendeletet, hogy ezen sajtót figyelemmel kísérjék. *(Élénk helyeslés.)* Nem tételezem fel a budapesti ügyészségről azt, hogy ebben a tekintetben nem a kellő szigorral teljesítette volna kötelességét. Mindenesetre azonban ügyelni fogok arra, hogy amennyiben sajtóügyi deliktum tényleg fennforog, az ügyészség a maga részéről megtegyen mindent, hogy a törvény a maga teljes szigorával érvényesülhessen. *(Helyeslés.)*

Engedje meg mármost a t. képviselőház, hogy a belügyminiszter úr nevében a harmadik, negyedik és ötödik kérdésre szintén igen röviden választ adhassak. *(Halljuk! Halljuk!)*

Ez a válasz abból áll, hogy a belügyminiszter úr természetesen magát a tényállást nem ismerheti. Mindent meg fog tenni azonban arra nézve, hogy a tényállás kideríthessék, és ha a közbelépésre ok van, ezt a kultuszminiszter úrral egyetértőleg, kellő eréllyel és teljes szigorral fogja teljesíteni.

Kérem a válasz tudomásul vételét. *(Élénk helyeslés.)*

Szmrecsányi György: T. képviselőház! Az igazságügyminiszter úrnak interpellációmra adott szíves válaszát, amelynek egy része öexcellenciájának, a belügyminiszter úrnak válaszát is tartalmazza, köszönettel tudomásul veszem, annál is inkább, mert az én célom nem a feltűnési vágy volt, mikor ezeket a dolgokat a magyar közvélemény előtt feltártam, hanem az, hogy minél hamarabb és minél radikálisabb intézkedések érvényesítenek a visszaélésekkel szemben. *(Helyeslés.)*

C

1907 márc. 9

Hodža Milán interpellációja gr. Andrássy Gyula belügyminiszterhez „a felfüggesztett szakszervezetek tárgyában”

Képv. Napló, 1906, VII. 234–238. l.

Az idő nagyon előrehaladott ugyan, de dacára annak, kénytelen vagyok igénybe venni becses türelmüket, mert interpellációm tárgyánál fogva halasztást nem szenvedhet. Igyekezni fogok azonban interpellációm a lehető legrövidebben megindokolni.

A belügyminiszter úr egy ízben azt mondta, hogy a szabadságnak barátja. én azt hiszem, hogy a belügyminiszter úr szabadságszeretetének nagyon silány bizonyítéka az az eset, hogy a mai napon, március 9-én a munkásoknak körülbelül 10–15 szakszervezete egyszerűen fel van függesztve. *(Felkiáltások a jobb- és a baloldalon: Helyes!)*

Előbb méltóztassék meghallgatni, és aztán méltóztassék megítélni, vajon helyes volt-e. Fel van függesztve egyebek között a kávéfőzők szakegyesülete Budapesten, továbbá a kőművesek budapesti szakosztálya, a vas- és rézbútormunkások szakosztálya, a gyöngyösi összes szakegyesületi helyi csoportok, és ezenkívül nem tudom még hány csoport esett áldozatul a belügyminiszter úr szabadságszeretetének.

Simkó József: Rászolgált!...

A miniszteri indoklás szerint a szakegyetek felfüggesztése azért következett be, mert a szakszervezetek pártadót szedtek, gyűjtéseket folytattak, politikai lapok előfizetésére szólították fel tagjaikat és – fő indokként – adott esetben befolyásolták a munkába lépésben a munkásokat. Mindez nem indokolja a belügyminiszternek a szakegyetek ellen intézett „abszolutisztikus” fellépését.

...Egyáltalán kíváncsi volnék arra, mi szüksége van ennek a kormánynak arra, hogy egyrészt a munkásokat, másrészt a nemzetiségeket provokálja? *(Zaj.)* Én biztosítom az urakat, hogy sem mi, sem a szocialisták, különösen a munkások, nem leszünk alkalmas flastrom az önök sebeire, és ha egyszer mégis élni fognak ezzel a flastrommal, az fájalmukat orvosolni nem fogja.

A következő interpellációt vagyok bátor előterjeszteni a t. belügyminiszter úrhoz (*olvassa*):

„Interpelláció a m. kir. belügyminiszter úrhoz, a felfüggesztett szakszervezetek tárgyában.

I. Mivel indokolja a belügyminiszter úr azt az eljárást, hogy a kávéfőzők szakegyesülete, a kőművesek budapesti szakosztálya és egyéb szakszervezetek a vizsgálat befejezése előtt felfüggesztettek?

II. Mivel indokolja a belügyminiszter úr azt, hogy a munkaadók szervezetei egyrészt, a munkásokéi másrészt, merőben ellenkező elbánásban részesülnek?

III. Hajlandó-e a belügyminiszter úr a megejtett vizsgálatról a háznak jelentést tenni, és hajlandó-e a vizsgálat befejezéséig a szakszervezetek felfüggesztett működését biztosítani?” (*Helyeslés a középén.*)

Elnök: Az interpelláció ki fog adatni a belügyminiszter úrnak.

D

1907 márc. 9

Szmrecsányi György interpellációja a trencsényi Pruzsina és Mojthín községek lakosai ellen kiírt-bírói árverésekről az igazságügy- és földművelésügyi miniszterhez, valamint Günther Antal igazságügy- és Darányi Ignác földművelésügyi miniszter válasza az interpelláció tárgyában

Képv. Napló, 1906, VII. 233–234. l.

A felszólaló részletesen vázolta az északi megyék szlovák szegényparasztságának és vándor kis iparosainak sivár anyagi helyzetét, nyomorát és kiuzsorázottságát. Kimutatta, hogy az interpelláció tárgyát képező és hasonló ügyek elidegenítik az északi megyék népét, és ellenséges érzelmeket váltanak ki belőle minden iránt, ami a magyar állammal összefügg. Méltó módon kell megrendszabályozni a hiteluzsoraért felelőseket, és a továbbiakban hatósági beavatkozással kell megakadályozni a földüzerek még ennél is visszataszítóbb üzelmeit. Azt ui., hogy az Amerikából visszatérők a kikiáltási ár tíz- sőt gyakran hússzorosaért vásárolják vissza jórészt terméketlen, kavicsos egykori földjeiket.

...Megengedhetjük-e azt, hogy ezek az emberek, akik úgy szeretik földjüket, akik annyira ragaszkodnak ahhoz a röghöz, ilyenek láttára és hallatára, mint ez a pruzsinai árverési dolog a végső elkeseredésig menjenek, villát, kaszát fogjanak, és még a hatóság erejének is ellenszegüljenek? Elképzelhető-e az, hogy ezekből valaha jó hazafias gondolkodású embereket lehet csinálni? Ha nem mentetnek meg, azt hiszem, az erre való minden igyekezet, sajnos, hiábavaló lesz. Azért én ebben a dologban nemzeti veszedelmet látok, és kérve kérem a kormányt, hogy ezen konkrét bajon, valamint a törvénynek ezen hiányain segítsen, annál is inkább, mert határozott tudomásom van róla, hogy ehhez hasonló esetek nemcsak Trencsén megyében, hanem az ország szegény nép lakta vidékein máshol is előfordulnak. (*Igaz! Úgy van!*)

Karolja fel a kormány szeretettel ezt a tót népet, s ne engedje meg, hogy elkeseredjék, és hogy a magyar államtól, a magyar állameszmétől elidegeníttessék, mert amilyen jó, hazafias egyetértésben és szeretetben éltünk velük ezer esztendőn keresztül, most az ilyen esetek a legalkalmasabbak arra, hogy örökre elidegenítsük őket magunktól.

Azért én a következő interpellációt vagyok bátor az igazságügyi és földművelésügyi miniszter urakhoz intézni (*olvassa*):

„1. Van-e a t. miniszter uraknak tudomásuk arról, hogy az illavai kir. járásbíróóság a Trencsén vármegyei Pruzsina és Mojthín községek több mint 700 lakosa, mint hitelezőjük, Porjesz Náthán volt pruzsinai korcsmáros, jelenleg zsolnai lakos telekkönyvi társtulajdonosai ellen, a dr. Lange Kálmán trencsényi ügyvéd által képviselt Trencsényi Takarékpénztár Részvénytársaság kérelmére az 1881. évi LX. tc. 156. §-a alapján az említett községek határaiban levő ingatlanaira 2833 korona 60 fillér tőke, ennek 1904. évi decembertől járó 6% kamatai, 423 korona 45 fillér eddigi és még felmerülendő költségek erejéig 1989/906. vtk. sz. a. a bírói árverést rendelte el?

2. Ezen eddig példátlanul álló esetből kifolyólag alapos gyanúok merülnek fel aziránt, hogy az említett községek lakosai túlnyomó nagy részének anyagi tönkrementét az elharapózott uzsora és a törvényileg meghatározott korcsmai hitel túllépése okozza.

3. Hajlandó-e tehát a t. igazságügyminiszter úr az 1883. XXV. tc. 10. §-a értelmében Trencsén vármegye közigazgatási bizottságát arra utasítani, hogy az ügyállást megvizsgálva, arról a miniszter úrhoz felterjesztést intézzen?

4. Hajlandó-e a t. igazságügyminiszter úr az 1881. LX. tc. módosításáról a törvényhozás elé oly javaslatot terjeszteni, hogy abból az ilyen, a nép teljes anyagi romlását okozó rendelkezések kihagyassanak?

5. Miután a jelen interpelláció tárgyát képező esetből kifolyólag kétséget kizáró módon beigazoltak veendő, hogy Trencsén vármegye szóban levő vidékén a nép túlnyomó nagy része lelketlen egyének által a teljes anyagi tönkbe sodortatott, s miután közismert tény, hogy a vármegye egyéb vidékein is az általános elszegényedés már oly mérveket öltött, hogy egész községek néptelenednek el: megállapítható, hogy Trencsén vármegyében oly állapotok következtek be, mint amelyek Máramaros, Bereg és Ung vármegyékben még évekkal ezelőtt a földművelésügyi kormány erélyes intézkedéseit és beavatkozását tették elkerülhetetlenül szükségessé.

6. Szándékozik-e ennél fogva a t. földművelésügyi miniszter úr a jelen eset megvizsgálására saját közegeit kiküldeni, s a már úgyszólván a teljes tönk szélén álló nép baján saját hatáskörében segíteni, a végül szándékozik-e az ország északkeleti részén eredményesen működő hegyvidéki akció hatáskörét egész Trencsén vármegye területére is kiterjeszteni?" (*Élénk éljenzés.*)

Elnök: Az interpelláció kiadatik az igazságügyi s a földművelésügyi miniszter uraknak. Az igazságügyminiszter úr kíván szólni.

Günther Antal igazságügyminiszter: Az interpellációra, amennyiben az én hozzám intéztetett, rögtön megadom a választ. A t. képviselő úr csak egy esetet említett. Nekem nemcsak erről az egy esetről, hanem az esetek egész sorozatáról van tudomásom, (*Igaz! Úgy van!*) és minthogy tudomásom van, már körülbelül 2–3 héttel ezelőtt egy hozzám intézett interpelláció kapcsán megadtam azt a biztosítást, hogy egyik legelső dolgom lesz a végrehajtási törvény hézagait, hiányait orvosló novelláris törvényjavaslattal lépni a t. képviselőház elé. (*Élénk helyeslés.*)

Ami az általánosan elterjedt uzsora eseteiben tehető, igazságügyi kormányzati úton, biztosíthatom a t. képviselő urat, hogy mindent megteszek, amire a törvény alapján módom van. (*Élénk helyeslés.*) De hozzá kell ehhez fűznöm azt, hogy nemcsak a végrehajtási törvénynek, hanem az uzsoratorvénynek novelláris módosításával is foglalkozom. (*Hosszan tartó, élénk helyeslés.*)

Elnök: A földművelésügyi miniszter urat illeti a szó.

Darányi Ignác földművelésügyi miniszter: T. ház! Miután t. képviselőtársam az interpellációt hozzám is intézte, vagyok bátor azonnal válaszolni. Ami a hegyvidéki akciónak Trencsén vármegye némely részeire való kiterjesztését illeti, ezzel a kérdéssel már foglalkoztam. Meg kell azonban jegyeznem, hogy a hegyvidéki akció kiterjesztésének első feltétele az, hogy a költségvetésben megfelelő fedezetről gondoskodás történjék. Arról azonban biztosíthatom a t. képviselő urat, hogy az előmunkálatokat megteszem arra, hogy Trencsén megye bizonyos részeire is ez az akció kiterjeszthető legyen, és annak idején a törvényhozás felhatalmazását erre kérni fogom. (*Élénk helyeslés.*) Egyébként kijelentem, hogy azon tömeges végrehajtásokról, amelyekről a t. képviselő úr szólott, már napok óta tudomásom van, és azonnal megbíztam megfelelő osztályomat, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozzék, és remélem, találunk is olyan módozatot, hogy a konkrét eseten lehetőleg segítve legyen. (*Élénk helyeslés.*)

Elnök: Az interpelláló képviselő urat illeti a szó.

Szmrecsányi György: T. képviselőház! Az igazságügyi és földművelésügyi miniszter urak hazafias és méltányos gondolkozásból eredő válaszait köszönettel veszem tudomásul. (*Élénk helyeslés.*)

Elnök: Méltóztatik a háznak az igazságügyi és földművelésügyi miniszter urak válaszait tudomásul venni, igen vagy nem? (*Igen!*) A ház a választ tudomásul vette.

A közölt országgyűlési felszólalások idején éles küzdelem folyt a kormánysszubszenciós és az ellenzéki fővárosi szlovák sajtó, a *Pechány* Adolf szerkesztette *Slovenske Noviny* és *Hodža* Milán *Slovenský Týždenník* című politikai hetilapja között. (A kérdés vizsgálatához l. *Pechány* Adolf, a *Slovenske Noviny* szerkesztője (1897–1938 között) *Ábrányi* Kornél miniszteri tanácsoshoz, a miniszterelnökségi sajtóosztály vezetőjéhez intézett 1907. máj. 16-i levelét és annak egyidejű mellékletét: ME 1906–V–2392 (ad 2750/907).

E

1907 máj. 25

*Gr. Andrásy Gyula belügyminiszter válasza Hodža Milánnak „a Nyitra megyei képviselőválasztási névjegyzékek tárgyában” előterjesztett interpellációjára*¹
Képv. Napló, 1906, IX. 290–291. l.

T. képviselőház! Hodzsa Milán képviselő úr a következő két pontból álló interpellációt intézte hozzám (*olvassa*): 1. „Van-e a belügyminiszter úrnak tudomása arról, hogy Nyitra vármegye egyes választókerületeinek képviselőválasztói névjegyzékeiben az egyes hivatalosan kiadott eredeti példányokban sok választó neve különféleképpen el van ferdítve? 2. Ha erről a belügyminiszter úrnak tudomása nincs, hajlandó-e eziránt a vizsgálatot elrendelni, és kideríttetni, hogy a választók neveinek elferdítése kinek a mulasztása, esetleg kinek az utasítása folytán történt?”

T. ház! Én ilyen vizsgálat elrendelését nem láttam szükségesnek. Nem láttam szükségesnek azért, mert a t. képviselő úr egyáltalában nem tudta beigazolni, hogy vádja alapos, és alapos ok nélkül ilyen vizsgálatot megindítani óriási hiba volna. Hiszen miről van szó? 23.000 választó van abban a névjegyzékben. Ennyit kellene végigvizsgálni, hogy kiderüljön, vannak-e ott tévedések. Hiszen megvolt az idő, amikor az illetők panasszal élhettek volna; hiszen a Curia dönt ebben, és végeredményben nekem jogom sincs, hatásköröm sincs azt felülvizsgálni, abba beavatkozni, és csak fegyelmi vizsgálat alapján nézhetném meg, hogy van-e itt valami visszaélés. De hogy meggyanúsítsa valaki a központi választmányt, erre kellenének adatok. Azok, amelyeket a képviselő úr felhozott, teljesen tévesek, úgyhogy meggyőztek engem arról, hogy a következők valószínűleg szintén tévesek lennének.

A t. képviselő úr úgy akarta előadni, hogy a választások eredményét ezek a hamisítások befolyásolták, és azt állította, hogy a szenici választásnál 450, Verbón pedig 650 választó utasított vissza azért, mert rosszul volt beírva a nevük.

Ez tényleg olyan nagy szám lett volna, hogy talán megokolta volna azt, hogy megvizsgáljam a dolgot. De ezek az állítások teljesen légből kapottak. (*Felkiáltások: Mint rendesen!*) Mint rendesen. Szenicen 83, Verbón 8 utasítottatott vissza, A képviselő úr azt állította, hogy a visszaütasítás a többséget befolyásolta. Szenicen a többség 141 volt, Verbón 178, úgy, hogy ha csakugyan mind jogtalanul utasítottak volna vissza a visszautasítottak, és ha minden tót választó lett volna is, abban az esetben is meglelt volna a többség. Úgy, hogy mondom, ilyen félrevezetett képviselő úr vádja alapján egy megyét meggyanúsítani, a közigazgatást nagy vizsgálatnak kitenni, nem tartottam szükségesnek.

Kérem a t. házat méltóztassék válaszomat tudomásul venni.

Elnök: Kíván az interpelláló képviselő úr nyilatkozni?

Hodzsa Milán: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Felajánlottam volt annak idején, midőn ezen interpellációmát előterjesztettem, és megindokoltam, a bizonyítást abban az irányban, hogy meg fogom nevezni azokat, akik velem ezen interpelláció anyagára vonatkozó adatokat közölték, továbbá, hogy megnevezem azokat, akik hajlandók lesznek útbaigazítást adni, és esetleg a további tanúkat megjelölni. Igazán sajnálom, hogy a belügyminiszter úr erre nekem módot nem adott. Nem fogadhatom el a miniszter úrnak azt az érvelését, hogy ő az én állításai-

¹ Hodža Milán interpellációja 1906. júl. 25-én hangzott el (Képv. Napló, 1906, II. 346–347. l.). – A belügyminiszteri válasz elhangzása után Szkicsák Ferenc intézett interpellációt a belügyminiszterhez egyes, évtizedek óta Árva megyében élő bevándorolt külföldi lakosok indokolatlan kiutasítása miatt. Andrásy válaszában kijelentette, hogy az ügy nem a Ház, hanem az illetékes közigazgatási szerv elé tartozik. (Képv. Napló, 1906, IX. 296–298. l.) – 1907. jún. 3-án Hodža felszólalt „a koronázási évforduló megörökítéséről” szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor (Uo., 461. l.) – Az év júl. 6-án pedig újabb interpellációt intézett a belügyminiszterhez „a verbói választási visszaélések ügyében indítandó vizsgálat tárgyában (Uo., XII. köt. 61–62. l.). – Röviddel előbb, 1907. júl. 3-án, Szkicsák Ferenc ugyancsak Andrásy belügyminiszterhez interpellált a jablonkai szlovák bank alapítási értekezlete feloszlata tárgyában. (Képv. Napló, 1906, XI. 403–405. l.) – Az időszak egyik figyelmet érdemlő, szlovák gazdasági érdekeket érintő felszólalása volt a Horváth József (marosújvári, függetlenségi és 48-as képv.) 1907. júl. 6-án az Árva megyei gyolcsnálással üzőtt állítólagos visszaélések tárgyában, mellyel kapcsolatban Kossuth kereskedelemügyi miniszter válaszában – Szkicsák-ellenes éllel – az északi megyékben folyó hálózó kereskedelem ellenőrzésének megszigorítását helyezte kilátásba. (Uo., 56–59. l.)

mat alaposaknak el nem ismerheti. (*Felkiáltások balfelől: Senki sem ismeri el!*) Nem fogadhatom ezt el, mert ezeknek az állításoknak alapos vagy alaptalan volta éppen csak a vizsgálat során derülhetne ki.

Azt mondja a t. belügyminiszter úr, hogy én meggyanúsítottam a vármegyét. Én felolvastam itt egy levelet, amelynek szerzőjét megnevezni hajlandó vagyok, illetőleg lettem volna, hogyha a vizsgálat elrendeltetik, és újból kijelentem, hogy értesüléseim szerzője igenis velem szemben is hangsúlyozta arra való hajlandóságát, hogy vizsgálat esetén ő a további tanúkat ugyancsak megnevezi. Midőn azonban a belügyminiszter úr szerintem teljesen indokolatlan módon e vizsgálatot nem rendelte el, csak sajnálatomnak adhattam kifejezést afelett, hogy ezen adatokat a maguk teljességében be nem bizonyíthatom.

Ami a t. belügyminiszter úr által a szenici és verbói választásokra nézve felhozott számadatokat illeti, azt hiszem, hogy egészen precízen lehet konstatálni, hogy hány szavazat utasított vissza, s azt hiszem, hogy én jobban megközelítettem a visszautasított szavazatok számát, mint az informátorai nyomán a miniszter úr. (*Mozgás és ellenmondások a baloldalon.*) Ezen választások egyike a m. kir. Curia előtt elbírálás tárgyát is képezte...

Szmrecsányi György: El is utasították a petíciót!...

Hodža Milán a belügyminiszter válaszát nem veszi tudomásul. – A Ház többsége Andrássy belügyminiszter válaszát tudomásul vette.

F

A szlovák nemzetiségi sajtó tudósításai az 1907. szept. 17-ére bejelentett rózsahelyi szlovák politikai népgyűlés hatósági betiltásáról és a szlovák néppárt hetilapjának (Národný Hlásník) sajtópöréről

1

1907 szept. 12

Tudósítás az 1907. szeptember 17-i rózsahelyi népgyűlés betiltásáról¹

Rózsahely szept. 10.

Az 1907. szept. 17-ére bejelentett népgyűlést nem engedélyezték a következő határozat kíséretében:

4680 p. (90.) Ifj. Makovický Péter és társai, rózsahelyi lakosok bejelentik, hogy szeptember 15-én Rózsahelyen politikai népgyűlést akarnak tartani. Határozat: Ezt a bejelentést nem veszem tudomásul, mert az az izgalom, amely Rózsahely és környéke lakosságát elfogta a Hlinka András és társai ellen indított politikai per következtében, még ma sem aludt ki annyira, hogy feltételezhetnők: egy politikai gyűlés nem hatna ártalmasan a nép lelkületére, valamint a vagyon- és személybiztonságára; továbbá a tervezett népgyűlés szónokai között van dr. Šrobár is, aki ellen büntető eljárás folyik izgatás miatt; minthogy ez a per a mai napig sem fejeződött be jogerősen, a hatóság nem nyújthat alkalmat arra, hogy bármely vádlott a nyilvánosság előtt szerepelvén, személyét bármiféle ünneplés tárgyává tegye a nyugalom és a közrend számlájára, Végül a bejelentett népgyűlés másik szónoka Hodža Milán lenne, aki a „Slovenský Týždenník” utolsó számában erről a gyűlésről írva olyan hangnemet használt, hogy teljes joggal feltételezhetjük; az ő beszéde is hasonló hangnemben hangzana el, minek következtében a lassan elcsituló izgatottság és nyugtalanság újból erőre kapna, amit a hatóság közérdekből semmilyen feltétellel nem engedhetne meg.

Erről a bejelentő ifj. Makovický Pétert és társait értesíteni azzal a megjegyzéssel, hogy a határozat ellen 15 napon belül Liptó megye alispáni hivatalához fellebezhetnek.

Rózsahely szept. 10. ifj. Andaházy Pál főszolgabíró helyett dr. Ahlmann János tb. főszolgabíró.

Fellebbezést nyújtottunk be a belügyminiszterhez és az alispánhoz is.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Zakázané shromáždenie* – Betiltott népgyűlés. – Národné Noviny 1907. szept. 12; 107. sz. 1–2. 1.

1907 okt. 15

Beszámoló a szlovák néppárt turócszentmártoni hetilapjának a budapesti törvényszék mint sajtóbírótság előtt lefolyt nemzetiségi sajtópöréről¹

Budapest, október 13

Tegnap tárgyalták az itteni esküdtbíróság előtt a „Národny Hlásnik” sajtópörét a Szlovákok politikai üldözése című cikk miatt, amely 1906. dec. 5-én a 21. számban jelent meg, és amelyben az ügyész „a magyar nemzet elleni izgatást” látott. A számot még a néhai szerkesztő, Ambro Pietor szerkesztette, aki éppen akkor halt meg, amikor a számot a nyomdába adták. A nyomda kérésére a számot az ő legidősebb fia, Miloš jegyezte, aki atyja holtteste fölött bizonyára nem gondolt „izgatásra”. A szerkesztést fiú kötelességből vette át, éspedig annál inkább, mert a lap atyja tulajdona, és így a fiú öröksége volt. Ezt a körülményt a vádlott mindjárt a nyomozásnál felhozta ellenvetéseiben, hivatkozva a nyomda üzemvezetőjére és a szedőre mint tanúkra, hogy a szám még néhai Ambro Pietor szerkesztése alatt kész volt. A tanács azonban az ellenvetéseket elutasította és a vádat Miloš Pietor ellen fenntartotta.

A tárgyalás reggel 9 órakor kezdődött. Elnök: dr. Sárkány Lajos, szavazóbírák: dr. Duszár István és Baumann J. A vádat Balázs Elemér képviselte, a védő dr. Ivánka Milán volt.

Az elnök az általános kérdések után megkérdezte a vádlottól, hogy volt-e már büntetve. Pietor azt felelte, hogy igen, éspedig két verséért, amelyek az ő szerkesztésében egy népszerű könyvsorozatban jelentek meg, éspedig a magyar nemzetiség elleni izgatás címen. A versikék azonban már azelőtt is többször megjelentek különböző naptárakban és iratokban, sőt mi több, a kormány lapjában, a „Slovenské Noviny”-ban is. A bíróság akkor három napi államfogházra és 80 korona pénzbüntetésre ítélte.

Az elnök felolvasta az inkriminált cikket. A cikkben a szlovákok legutóbbi politikai sérelmeit sorolják fel, úgymint szlovák papok üldözését Párvy püspök és Vaszary hercegprímás által, továbbá Zohort, Juriga, Fridrich Gizella, Porubský Dušan, Czambel Samu elítélését és a rózsahegyi pert. Ezekre az üldözésekre rámutatva azt mondja a cikk, hogy hát ez az a híres magyar szabadság és egyenjogúság! Felhívja a népet, hogy tartson ki a szlovák nyelv, az ő igazi vezetői mellett, mert a szabadságot és egyenjogúságot áldozatok, szenvedés és börtön árán kell kiharcolni!

Az elnök az inkriminált cikket oly szigorúan olvasta fel a vádlott ellen, ahogy azt eddig egy elnök sem csinálta. A szó szoros értelmében – szónokolt olvasás helyett. Az élesebb kifejezéseket hangsúlyozta, és csaknem minden mondat után gúnyosan azt kérdezte a vádlottól, vajon ebben a mondatban sem lát izgatást? Pietor tagadó válaszára az elnök egy kézmozdulattal fejezte ki nemtetszését, és ez így ment az egész tárgyalás alatt. Az elnök hangulata teljesen átragadt az esküdtekre, és a hallgatóság mindjárt tisztában volt azzal, hogy milyen lesz az ítélet. A vádlott kihallgatása utáni kis szünetben több ügyvéd beszélgetett az udvaron, és mint rendesen, prognózist állítottak fel. Egyöntetűen elítélték az elnök szigorú magatartását, és egy, sőt a pesszimisták két esztendei fogházat is jósoltak, nevezetesen azért, mert Pietor Milošt már hasonló vétség miatt államfogházzal büntették.

Ilyen kilátások és benyomások között kezdődtek meg a beszédek.

Az ügyész mérsékelt volt. Az egész vád nyolc percig tartott és teljesen tárgyilagos volt. Az ügyész említette, hogy az elnök úr szájából már úgyis hallották, milyen izgató volt a cikk tartalma. Miloš Pietor az idézett szám felelős szerkesztője, és ezzel az ő felelősségét a cikkért a sajtótörvény értelmében feltétlenül meg kell állapítani. Amikor az elnök feltette a kérdést az esküdtek előtt, vajon Miloš Pietor bűnös-e a magyar nemzetiség elleni izgatásban, az ügyész semmisségi panaszt jelentett be, mert a kérdést a magyar *nemzetiség* és nem magyar *nemzet* elleni izgatásért tették fel.

A védő mintegy háromnegyed óra hosszat először azt bizonyítgatta, hogy a cikkben nincs izgatás a magyar nemzetiség ellen és ha lenne is, Pietort ezért büntetni nem lehet, mert bizo-

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Tlačová pravota „Národného Hlásnika”* – A „Národný Hlásnik” sajtópöre – Národné Noviny 1907. okt. 15., 121. sz. 1–2. l.

nyított tény, hogy az idézett számot tényleg Ambro Pietor szerkesztésében és felelősségével készítették, ebből kifolyólag az atya bűneiért nem lehet a fiút büntetni.

A cikk Párvy, Vaszary, a törvényszékek, szolgabírák, jegyzők és alispánok ellen irányul, és ezek nem jelentik – a magyar nemzetiséget! Hiszen Párvy és Vaszary nem csak magyarokat képviselnek, hanem szlovákokat, németeket stb, is, főleg azonban a katolikus egyházat, mindamelllett az ügyész úr nem emelt vádat az egyház elleni izgatás miatt. A bíróságok és a hivatalok ugyancsak nem kizárólag a magyar nemzetiség bíróságai és hivatalai, hanem az egész politikai magyar nemzet intézményei. Lehet, hogy a cikk túl élesen bírálja a püspököket és a bíróságokat, de ha ebben igazságtalanság lenne, akkor a büntető törvény szerint az ügyésznek az illető közegek rágalmozása vagy megsértése miatt kellett volna vádat emelnie, nem pedig a magyar nemzetiség elleni izgatás miatt.

Miloš Pietor semmi esetre sem büntetendő, mert ahogyan a nyomozás megállapította, ő a „Národny Hlásnik” kérdéses számára semmiféle befolyást nem gyakorolt, tartalmáról nem tudott, és ezért büntetendő cselekményt nem is hajtott végre. Felelőssége csak formális, ami nem elég ahhoz, hogy mint vétkest büntessék. A védő felhozott egy esetet, amikor a Népszava egyik cikke alatt egy cipészszegéd nevét mint annak szerzőjét nyomatták ki; a tárgyaláson az illető szóval is elismerte, hogy a cikket ő írta; azonban kiderült, hogy ez a szerző írni sem tud, ezért a bíróság mint szerzőt nem fogadta el, hanem a szerkesztőt vont felelősségre. Így állunk Miloš Pietornak mint felelős szerkesztőnek nevével is a „Hlásnik” inkriminált számával kapcsolatban. Az igazi szerkesztő Ambro Pietor volt, minthogy azonban ez 1906. dec 3-án meghalt, a „Hlásnik” már kész számára az elhunyt fia, Miloš engedélyezte nevének mint felelős szerkesztőnek ki nyomtatását.

A védő beszéde nagy hatást gyakorolt az esküdtekre, mert az ügyész több mint félórás replikájában bizonyította Miloš Pietor felelősségét.

A védő Vargha Ferenc koronaügyész véleményére is hivatkozott, aki a sajtótörvény anketáján a közelmúltban azt mondta, hogy a szerző, szerkesztő és a nyomdász fokozatos felelőssége *elavult* és *igazságtalan* intézmény, hogy a büntetőjogi törvény értelmében csak a kihágás *tényleges* elkövetőjét kellene büntetni, senki másét.

Az összefoglalás és az esküdtek kitanítása után az elnök még szigorúbbnak mutatkozott, mint addig! A szó szoros értelmében a védő valamennyi fejtegetését és nézetét cáfolta. Pontról pontra reflektált a védelem minden passzusára, és figyelmeztette az esküdteket, hogy ne hagyják magukat megtéveszteni se a kuria döntvényeivel, melyeket a védő felolvasott, sem Vargha véleményével, hanem csak a sajtótörvény értelmében ítélnének, hiszen arra tettek esküt, hogy *a törvény szerint* fognak ítélni! Az elnök formálisan éles vádbeszédet mondott, ami annál végzetesebb volt, mivel a védő arra már nem reflektálhatott. Az elnök a védőbeszéd alatt is állandóan beleavatkozott a védő beszédébe és vitatkozott vele.

Az esküdtek visszavonultak, és rövid idő múlva elnökük, Hagara Viktor nyug. főispán felolvasta az ítéletet, hogy Miloš Pietort több mint hét szavazattal bűnösnek ismerték el a magyar nemzetiség elleni izgatásért.

Dr. Ivánka védő azt követelte, hogy a bíróság enyhítő körülménynek tudja be a vádlott lelki megrendülését, amikor átvette a számért a felelősséget, és az ügyész súlyosbító körülménynek nevezte, hogy a vádlott már büntetve volt.

Negyedórás tanácskozás után a bíróság meghozta az ítéletet, hogy Miloš Pietort a büntető törvény 172. §-a alapján a magyar nemzetiség elleni izgatás miatt *4 hónapi államfogházra* és *400 K pénzbírságra* ítélik.

A vádlott és védője az ítélet ellen semmisségi panaszt jelentett be.

II.

Björnson-vonatkozások a magyarországi, kivált a szlovák nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban

G

1907 szept. 17

Björnsterne Björnson válaszelevele az A Hír fővárosi független balpárti hírlap szerkesztőjének a nemzetiségi kérdésben hozzá intézett levelére¹

Aulestad, 1907. szeptember 17.

Uram,

Gyermekkorom óta szerettem és csodáltam a magyart, de később, amikor közlelrol láttam Ausztriában, és fölvilágosítottak, micsoda igazságtalanságokat követnek el a magyarok a velük egy államközösségben élő népeken, – *meggyűlöltem a magyar sovinizmust.*²

¹ A fenti levélszöveget magyarul és franciául közlő cikk címe és lelőhelye: *Björnson levelet írt A Hírnek.* – A Hír 1907. szept. 24., 24. sz. 4. l. – A levelet bemutató cikkben a lap kommentálja a nagy norvég író válaszelevelét. Ebből megtudjuk, hogy a fővárosi független balpárti („disszidens”) napilap szerkesztője azután fordult levélben *Björnson*hoz, hogy ez az 1907. évi müncheni békekongresszushoz intézett levelében éles bírálatban részesítette Apponyi kultuszminister nemzetiségi politikáját. A szerkesztő Björnsterne *Björnson* norvégiai otthonába, az itteni Aulestadban levő kastélyába címezte levelét, amelyben tiltakozott Björnsonnak a müncheni békekongresszushoz intézett t nyílt levele általánosításai miatt. „Megírtuk – hangzik a lap kommentárja – hogy a magyar sohasem volt elnyomó, hogy egész ezredéves történelmében *a szabadságért és a jogért vért, hogy mennyire, fáj nekünk, magyaroknak, akik féltékenyen örökölünk nemzeti becsületünk fölött, az ő bizonyára téves adatok alapján mondott ítélete, megírtuk a folytonos rágalmakat, amelyek a szomszédból, de innen hazulról is, fekete hollócsapatok módjára krákgóják tele a világot a mi gyalázatunkkal. Kértük, írja meg egyenesen a szemünkbe, az-e a véleménye a magyarokról, amit abban a levélben kifejtett, és hogyan formálódott meg benne az az ítélet, kitől, honnan kapta a vádoló anyagot.*” A francia nyelvű válaszelevelét, („anélkül, hogy germán anyanyelvű küldője elírásain, apró nyelvtani hibáin egy vonást is változtatnánk” – szellemeskedik a kommentátor) a magyar fordítással együtt közli a lap, majd hozzáfűzi, hogy a levélben említett, nemrég indult osztrák (pontosabban: német, müncheni) folyóiratban, a Märsz-ben közölt Björnson levél „nem egyéb, mint részletesebb kifejtése a müncheni békekongresszushoz intézett levélnek. Röviden – hangzik a kommentár – az a tartalma, hogy békekongresszushoz nem vehetnek részt politikusok, akik odahaza az elnyomásnak a képviselői. Mint ezeknek a hamis békebarátoknak a típusát említi *Apponyit*, a szláv nemzetiségek elnyomóját és a szlávokat elnyomó magyar minisztert.” Összegezeként az *A Hír* hírmagyarozója megállapítja, „Björnson véleménye rólunk tehát szilárd és megtörhetetlen. Azok közé az emberek közé tartozik, akik nehezen vállalnak valami meggyőződést, de aztán vaskarommal kapaszkodnak hozzá. Hogy a meggyőződését Ausztriában, tehát *ellenségeinknél* [így!] szerezte, de hogy megkapta azután a felvilágosítást lelkiismeretes magyar kézből is, mindez nem tudott változtatni az agg norvég író konokságán.” Mindebből azt a következtetést vonja le: „Bele kell nyugodnunk, hogy *politikánkat ezentúl csak magunknak, és nem a külföldnek csináljuk.* Látjuk, hogy az Ausztriából szétáradó rágalmak annyira befeketítettek bennünket, hogy *elvették a külföld tiszta látását*, megromtották még az olyan szellemi tekintélyek ítéletét is, amilyen Björnson. Meg kell elégednünk azoknak a külföldieknek a becsülésével, akik *hozzánk fáradnak* és igyekeznek megismerkedni a mi viszonyainkkal. Az olyan előkelő idegenek rágalmaival, akik, mint Björnson, *ellenségeink információjából formálnak vádatat*, a leghatározottabban és a legnagyobb méltatlansággal vissza kell utasítanunk”. – Érdemes az elfogult és öntelt, híradást a lap néhány nappal előbbi egyik közleményével egybevetnünk. A „*Björnson tótja*” című hasonló szellemi színvonalon mozgó közlemény (A Hír 1907. szept. 19; 20. sz. 10. l.) emlékeztet arra, hogy jóllehet a szabadelvű ellenzék sajtója (a cikkben „a darabont sajtó”, feltehetően a *Budapesti Napló*) szerint Björnson a, közelmúltban járt az északi megyékben, ez alaptalan feltevés, mert a norvég író még egyáltalán nem járt Magyarországon. Nincs is erre szüksége – véli tudni a lap riportere – hiszen informátora *Brandes* György, a neves dán esztéta és kritikus nemrég járt Budapesten, s nyilvánvalóan tőle, illetve ennek magyar informátorától meríti értesüléseit. *Brandes* – a cikkíró szerint – a skandináv irodalom afféle külügyminisztere – „informálja, tanítja az északi közönséget és az írókat az európai kultúráramlatokról, irodalmi irányokról. *Brandes*nek pedig a pesti tanácsadója, akivel állandó levelezésben áll, és akitől az adatait, irányításait Magyarországról kapja, egy olyan tudós, aki a régi rendszerek politikai vezéreinek protezsáltja, és most a hirtelen és váratlan rendszerváltozást, meg nem sejtve, „reményeiben csalódott. hoppon maradt! Ezért

Azt hiszem, Magyarországon kívül nincs senki, aki nem ugyanígy érez. Azt hisszük, ez az igazságtalanság előbb-utóbb szerencsétlenségbe dönti Magyarországot.

Ha ennél jobban kívánja ismerni véleményemet arról a kérdéstről, szíveskedjék uram elolvasni a *März* szeptember 17-i számában és ugyanekkor a *Courrier Européen*-ben, valamint más folyóiratokban megjelent *A béke és a békeapostolok*³ című cikkemet. Folytatása a jövő számban jelenik meg. Támadások, fenyegetések meg nem akaszthatják ennek a szerencsétlen és fontos kérdésnek a vitatását.

Fogadja, uram, megkülönböztetett nagyrabecsülésem kifejezését.

Björnstjerne Björnson

H

1907 szept. 26

*A szlovák nemzetiségi sajtó vezércikke Björnsonnak az A Hír budapesti politikai napilap szerkesztőjéhez intézett válaszleveléről*¹

A Hír című magyar napilap szerkesztősége nagyon kíváncsi volt azokra a motívumokra, amelyek arra indították a híres író, hogy szigorúan és elmarasztalóan ítélkezzék Magyarország és a nem magyar nemzetiségek ellen folytatott magyar politika fölött. Björnson, aki Aulestad városban lakik, így válaszolt.²

Számunkra az a fontos, hogy a mi szlovák nemzeti ügyünk valamilyen fórum elé kerüljön, amilyen fórum eddig nem volt. Ha ügyünk a bíróság elé került, akkor összefüggésben volt egy vádlott személyével és újságírói működésével, amiben persze a kákán is lehet csomót találni, és ezt ügyészeink tenyerükön is megtalálnák, ha nemzetiségről van szó. Magyar gondolkozású ügyész, bíró, esküdt ítélkezett szlovák gondolkozású ember fölött, róka a tyúk, macska az egér, pók a legyek fölött. Az emberek emberek és nem istenek.

A fórum létrejött a híres író szilárd kezében, aki olyan messze áll mind a két féltől, hogy szó sem lehet bármiféle pártosságról. Ő pert indított az egész művelt világ fóruma előtt, hála az ő írói világhírének. Az a szó, hogy „világhírű” nem túlzás, hanem tény. És az író hírneve, ha az megérdemelt, hatalommá válik a művelt világban. Jaj annak a nemzetnek, amely az Isten által adott ilyen erőket fel nem használja egyenjogúsítása számára, közönyösen, hanyagsággal és tompa aggyal veti el magától a lélek és a lelki igazság éles fegyverét.

Jó, hogy nekünk és ügyünknek semmiféle fórumtól, semmiféle bíróságtól nem kell félnie, hogy számunkra a bíróság örömet, üdvözölt jelenséget, fájólag várt momentumot jelent. Méreg, gyalázkodások, fenyegetések, sértegetések röpültek Björnstjerne Björnson fejéhez az egész magyar sajtóból, nem a mienkből. Aki haragszik, annak nincsen igaza, mi nem haragszunk, hanem ők haragszanak. A haragnak mély okai lehetnek, amikor még az Az Újság is kivonta herélőkését az általa annyira gyűlölt gróf Apponyi Albert védelmére.

A mi pörünk, amelyet Björnson a művelt és olvasó világ fóruma elé hozott, nem is nagyon szövevényes, mert a mi követelésünk alapja nagyon egyszerű, magától értetődő, úgyhogy a pusztá magyar negáció, a „tagadom” nemcsak hogy nem árt neki, hanem használ annak. Már abban a „tagadom” szóban megmutatkozik a mi igazságunk és az ő szemérmetlen hazugságuk.

Le lehet-e tagadni azt, hogy élünk? Nem akar-e ez „mala fide” tagadás lenni? Hiszen saját magukat képelik fel, saját statisztikájukkal, saját törvényeikkel és egész harcukkal és dühöngé-

az egész új iránynak mint a „nem európai, rövidlátó sovinszta” politikusok uralmának és különösen Apponyinak szinte személyes ellensége. Brandesnek ez a pesti levelezője az a tót, akitől Björnson a dán kritikus révén az információt Apponyiról és a magyarokról kapta.”

² Björnson szlovák kapcsolatai a függetlenségi koalíció kormányra jutása után alakultak ki. Björnson egész akciója elválaszthatatlan Björnsonnak a müncheni békekongresszushoz intézett, Apponyi kultúrpolitikáját bíráló levelétől. Külön kutatás tárgyát képezi Brandes György szlovák irodalmi informátorának megállapítása. Feltételezhető azonban, hogy közvetve vagy közvetlenül, a pesti szlovák hetilap (Slovenský Týždenník) szerkesztőjének, Hodža Milánnak az üggyel valamiféle információs kapcsolata lehetett.

³ Pontosabban: *A béke és a béke barátai*.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Björnsonov list* – Björnson levele. – Národnie Noviny 1907. szept. 26., 113. sz.

² Björnson válaszlevelét I. szövegközlésünkben.

sükkel. Ha mi nem lennénk, ha nem élnénk, minek az a nagy zaj és pukkadás a képviselőházban és a zsurnalisztikában? Egy parlamenti ülés, egy pesti újság sem tud meglenni nélkülünk és a nemzetiségi kérdés nélkül.

A mi követelésünk a vádiratban igaz és helyes, ezenkívül csak egy tulajdonsága lehet, hogy nekik nem kedves. Erről mi nem tehetünk. Arról sem tehetünk, hogy mi vagyunk a vádlók, és ők a vádlottak. Persze ellenvádat emelnek, és az az ellenvád nemhogy meggyöngítene a mi súlyos követelésünket, hanem megerősíti azt. Az összes „pánszlávizmusok”, „hazaárulások”, „centrifugális törekvések” csak megszilárdítják e perben a mi helyzetünket és győzelemre kell vezetessenek. Nincs a világon olyan eszköz, olyan segítség, módszer, amely ne lenne jogosult, ha az életedet akarod megmenteni. A törvény és a büntetőjog a gyilkosságot is megengedi, ha e legszélsőségesebb eszköz nélkül nem lehet az életet megmenteni.

Jelentéktelen és okatlan dolgokat felhozhatnak ellenvádjukban, de semmiféle egyenértékűt és egyenlőt a vád tényével szemben. A praetor belsők fölé nem ítélkezik. Nem is kell ítélkeznie: mi magunk elismerjük, hogy belül keserűséggel vagyunk eltelve, amely olyan messze van a kedvességtől, mint a gyűlölet a szeretettől.

Persze, ennek a fórumnak, legyen az bármilyen magas és fellebbezhetetlen, nincs végrehajtó ereje, de az egész művelt világ véleménye sokat jelent és kétségtelenül – előbb vagy utóbb – végrehajtandó, mint ahogy azt védőnk Björnstjerne Björnson mondja.

I

1907 okt. 1 és 3¹

Björnstjerne Björnson cikke a müncheni März politikai folyóiratban a nemzetiségi elnyomás európai és magyar kormányzati formája ellen: A béke és a béke barátai²

I.

A római *Sergi* professzor³ éles kritikát küldött a Le Courier Européen című lapnak a hágai békekonferenciáról: azt írja, hogy az tiszta humbug.

Ezzel a megrovással bizonyosan milliók értenek egyet; e tekintetben nem jött váratlanul. Az olyan szabályok megalkotása, amelyek szerint a nemzetek a mai naptól kezdve gyilkolni fogják egymást, nem javítja meg a világbéke kilátásait. S azok az előírások, amelyeket a megtámadott nyomorúságos provinciáknak adnak, hogy miként szabad védekezniök, a vadállatok dühére emlékeztet, amikor zsákmányuk el akar illanni. Azok a kis nemzetek, amelyek ezeken a tanácskozásokon részt vesznek, ezt félelemmel teszik, mert bizonyosan először ők kerülnek terítékre.

Hja, így vándorolnak az eszmék országokon keresztül. S mégis ezek a hivatalos államközi tárgyalások hasznosak lesznek. Nem is annyira azon mechanizmus útján, amelynek a háborút kell rendeznie és a béke nagyobb lehetőségeit megteremtenie, inkább azáltal, hogy összejönnek. Ha játszol a szeretettel, hozzád ragadhat.

Valamennyien érezzük, hogy az urak Hágában nem hozzák meg nekünk a békét. Éppúgy, mint ahogy a törvények sem oltják a szomjúságot a gonosztettek után, úgy a háború szabályai sem oltják ki a harci kedvet.

Ezt csak a béke erkölcsének fejlődése végezheti el. Lépésről lépésre hátráltatja el a háború erkölcsét azzal, hogy beárnyékolja. Ehhez a béke barátai hatalmasan hozzájárultak. Ha Hágában diplomaták vesznek részt, akkor ez az ő művük. És ha végül kialakul a világon egy háborúellenes közvélemény, az is a béke barátainak érdeme.

Minden szellemi dolog az idő előrehaladásával változtatja lényegét. Lehetséges, hogy

¹ A Národnie Noviny-ban két folytatásban közölt szöveg időpontja. Megjelent a März müncheni folyóirat 1907. szeptemberi számaiban.

² A közölt szöveg címe és lelőhelye: *Mier a priatelja mieru.* (A béke és a béke barátai.) – Narodnie Noviny 1907. okt. 1–3., 115. és 116. sz. A cikket szlovákra Svetozár Hurban Vajanský fordította.

³ Giuseppe *Sergi* (1884–1916), a római egyetem tanára, antropológus és filozófus, szociológiával és szociálpolitikával is foglalkozott.

béke barátainak szellemét is meg kell újítani. Az ébredés korszaka már bizonyosan elmúlt; a béke barátainak sok ünnepélye már untat minket. Mélyebben tudunk már beletekinteni a béke-erkölcs filozófiájába (Friedensmoral).

Az ember azt kérdezi, van-e abban valami bizonyosság, amikor ezek az államok képviselőket küldenek Hágába, hogy talpra állítsák a békeerkölcsöt, amikor ezek az államok odahaza majd a katonai erkölcs szerint cselekszenek. Valóban azt hiszik-e a békének ezek a barátai, hogy az ő sok-sok írásuk, beszédjük, ünnepségeik hasznosak, amikor maguk azokhoz az államokhoz tartoznak, amelyek minden békeerkölcsöt arcul ütnek? Itt érvényes az: ne csináld azt másoknak, amit nem akarsz magadnak.

Semmi sem növeli úgy a bizalmat a tisztaság apostolával szemben, mint ha saját házában is tisztaság van. Semmi sem tömöríti annyira az embereket a béke apostola körül, mint ha saját hazájában ő is az igazságtalanság és a farizeizmus ellen harcolt, és esetleg szenvedett is ebben a harcban.

Most, ezek helyett, így járnak el:

A lengyellakta porosz területen megtiltják, hogy az Istent anyanyelvükön tiszteljék. A kisgyerekeket megbüntetik ezért, és a szülőket megbüntetik a gyerekek miatt. Egy testvérbátyát a gimnáziumból is kikergettek, mert húga nem akart németül imádkozni Istenhez. A poroszok leköpi a gyerekeket, mert lengyelül beszélnek. A lengyeleket kikergetik szűkebb hazájukból, minden lehetőt megtesznek, hogy lelküket agyonüssék.

Es ezután a poroszok ott szerepelnek a békekonferenciákon, nem azért, hogy testvérek között ezek ellen tiltakozzanak, nem azért, hogy azt kiabálják: „Erőszak, erőszak, segítség, segítség!” Nem azért, hogy részt vegyenek a béke munkájában.

A magyarok a leglelkesebbek, ha a béke művéről van szó. Általában a leglelkesebbek, ha a humanitásról és a jogtudatról van szó, De odahaza, náluk hárommillió szlovákot nyomnak el. Megtiltják nekik, hogy lelkük nyelvén beszéljenek, és gyalázzák szeretetüket történelmi adottságaikkal szemben. Becsukják múzeumaikat, elkobozzák azokat az eszközöket, amelyekkel a szlovákok kapcsolatokat tudnának fenntartani elődjük életével. A parlamentben „disznóknak” nevezik őket, ledobják őket a lépcsőkön, köpnek rájuk az újságokban. Az a férfi, aki a maga miniszteri minőségében intézi ezt a gyalázatoságot, egyidejűleg a kereszténység harcosa is. Úgy hívják, hogy Apponyi gróf, és valamennyi békekonferencián valamennyi szónok közül ő fecseg a legtöbbit.

Es azután azok a lengyel urak! A nép utódai, akik hazájukat és ezt a tehetséges, jólelkű lengyel népet szerencsétlenségbe sodorták! Még ma is elnyomók ott, ahol ahhoz hatalmuk van. Csak gondoljunk arra, hogy mit csinálnak a galíciai ruszinokkal! Csak gondoljuk el azt a vakmerőséget, ahogy a parlamentben és az újságokban hazudnak és titkolják cselekedeteiket. És emellett milyen nagy békebarátok a lengyel urak. Hivalkodnak a nemzetközi kongresszuson. S milyen magas hangnemben tudnak énekelni, hogy csak a béke hozhat áldást! A szeretetre méltó, vidám osztrákok, akiknek más nemzetek előtt az a küldetésük, hogy megmutassák a világnak, hogy egy jogar alatt különböző nemzetek és nyelvek boldogan élhetnek együtt – ez egy olyan példa, hogy ha az fennállna, és ha azt utánoznák, a veszély fele megszűnne –, de ők ahelyett valamennyi néppel veszekszenek. Az ő otthoni katonai pokluktól – csak az ő parlamentükre kell gondolni! – eljönnek a nemzetközi békekongresszusra, és itt a legvittezebbeknek mutatják magukat a bátrak között. Hát mehet ez így tovább?

II.

Meg kell kezdeni az egész békemunkát, hogy ne birkózzunk a háborúval, hanem a katonai erkölccsel.

És ezt minden békebarátnak saját hazájában kell megkezdenie. Odahaza érdemelje ki az elismerést, és odahaza legyen méltó a nemzetközi kongresszusra való részvételre és felszólalásra.

Kiválasztom közülük azokat, akik az ébresztés szolgálatában megöszültek; ők nem tudják megváltoztatni természetüket és munkamódszerüket. Alázatosan meghajlok előttük.

Most azonban valóban előre kell haladni. Ha a békebarát olyan nemzet fia, amely más nemzeteket elnyom, be kell bizonyítania, hogy otthon ezen elnyomás ellen harcolt. Ha olyan nemzet fia, amely nem nyom el másokat, annak dolgoznia kell a katonai erkölcs ellen más téren. Az egész világon elterjedt béketestvériességnek lesz sikere. Ilyen cselekedettel a békebarátok újból tekintélyt szereznek, amelyet részben már elvesztettek.

Sergi professzor javaslata az, hogy bizalmatlanságot szavazzunk a béke barátai ellen.

A forradalomhoz kell folyamodnunk, mondja Sergi professzor. A népnek szembe kellene szállnia a katonai szolgálattal. Semmi más egyéb nem vezet el a békéhez.

Vajon célra visz ez?

Mi más ez, mint háború más formában? A háborút háborúval akarja kiirtani, a katonai erkölcsöt szembe akarja állítani a katonai erkölccsel. Ez sehova sem vezet; ezt már a názáreti Jézus is tudta. Azt mondta: „Te nem tudod Belzebubot Belzebubbal kikergetni.”

Sergi professzornak az az állítása, hogy igazi haladás csak vértanúk és forradalom révén képzelhető el, – nem felel meg a valóságnak. A haladás legjobb vívmányai csendben, a tapasztalat útján, a tudomány munkája révén értek be. Ha akadtak is e mellett vértanúk, ezek nem a háborús erkölcs vértanúi voltak.

Ha a múlt drágán megfizette a haladást, ha Oroszország ezt ma is drágán fizeti, mert a felülről jövő erőszak erőszakot szül alulról is, nem gyönyörű eredményei a jelennek, hogy szilárd alkotmányaink vannak, amelyek az általános választójog útján lehetlenné teszik a reakciót és a forradalmakat? A kettő ugyanis elválaszthatatlan egymástól, és eddig mindkettő fékezte a haladást.

Ami a vértanúkat illeti, nem tagadom, a háborús erkölcsnek is megvannak a maga vértanúi. A békeerkölcsnek azonban ezerszer több vértanúja van. Gondoljunk a názáreti Krisztusra. Ha a katonai erkölcsöt nem lehet megsemmisíteni vértanúk nélkül, akkor lépjen föl egy német pap vagy politikus Jézus szellemében, és állíttassa a porosz királyt bíróság elé a lengyelek elnyomása miatt: csakhamar vértanú lesz belőle.

Nem, Sergi professzor és mások, akik elégedetlenek a béke barátaival, veszedelmes útra kerültek. Gondolnunk kellene arra, hogy az engedelmesség a törvényekkel szemben és a béke testvérek. Ahogy testvérek a törvénytelenység és a háború is.

III.

Eközben a béke barátainak ebből tanulságot kell levonniok. A felvilágosítás már nem elég, tettekre van szükség. Már megmondtam, hol kellene ezt kezdeni. *Egy gyengébb nemzet elnyomása egy erősebb nemzet által a legundorítóbb barbarizmus a régi világból.* Az „államkonszolidálás” ezen politikája ellen fel kellene lázítanunk az egész közvéleményt. Nagy-Britannia Transzvaalban már meghajolt az előtt. Ha a béke barátai ezen az úton fognak haladni, csakhamar észreveszik, hogy az egy csodálatos országba vezet, amelyben a világbéke uralkodik. És most egy példát hozok fel arra, hogy ez a valódi út.

Példa

Mi volna azonnal természetesebb, mint ha a Germánia körüli teuton fajhoz tartozó kisebb nemzetek: a skandinávok, hollandok, belgák, luxemburgiak, svájciak egy semleges védelmi szövetségben egyesülnének? És ha azután ez a szövetség egyesülne Germániával és azután Ausztriával is?

Ha ilyen szövetség jönne létre, csatlakozna ehhez Britannia is, az Amerikai Egyesült Államok is.

Ez volna a háború vége. Nemzetek nagy szövetségei a háború végét jelentenék. A következmény ugyanis az lenne, hogy a többi nemzet egyesülne. Ezek a szövetségek olyan nagyok lennének, hogy nem merészelnének háborút indítani: a kockázat túl nagy lenne. A valóságban a civilizált világ akkor egyetlen békés szövetséggé válna, döntő bírósággal olyan viszályoknál, amelyeket más úton nem lehetne megoldani.

Vajon nem igazolja-e a béke barátainak hamis taktikáját és tehetetlenségét, hogy üléseiken eddig nem nyújtottak be ilyen javaslatot? Hogy nem alakult meg semmilyen bizottság, semmilyen egyesület, amely ezt propagálta volna? És mégis a kis államok számára, a nemzetek nagy szövetségei jelenthetnek egyedül üdvöt, az egyedüli utat a világbékéhez.

A kezdeményezés a kis nemzetekre hárul, mert az ő életük forog veszélyben. Talán már meg is lett volna az első lépés ehhez: 25 millió ember szövetezése egy semleges és védelmi szövetségben, ha a második lépés is lehetséges lenne: szövetezés Németországgal. Amíg azonban a németek más nemzetek egyes részeit oly szörnyen elnyomják, mint ahogyan azt a lengyelekkel teszik, az ilyen szövetezésre irányuló gondolat borzadályt és undort kelt. A német kormányzat

bürokratikus, rendőri, katonai formája ugyancsak elrettent. Az egyik lehetővé teszi a másikat, és mindez lehetővé teszi a zsarnokságot mások fölött a németiség nevében.

Ha más lenne a helyzet, ha Németország parlamentárisan igazgatott nemzetek szövetsége lenne, és ha ők nemes szándékot mutatnának kisebb nemzetekkel szemben, a szövetség lehetséges lenne.

Ezt kellene mérlegelniük a béke barátainak, ha valóban világbékét akarnak.

Ez a példának az egyik fele. – Áttérek a másik felére:

Fiatal koromban nevetséges volt – Itálián kívül – beszélni az egyesült Olaszországról. Ugyanúgy – Németországon kívül – az egységesített Németországról. Ma mindkét hatalom egységes. Ez azt a tanulságot hozza magával és meg kellene értenünk, hogy sor kerül a szlávok egyesülésére is. A hatalmas fiatal Oroszország tíz-húsz év alatt kész lesz a maga forradalmával, és előttünk lesz a szlávok egyesülése egészen Nyugat-Csehorszáig. És ez a szláv egység képes lesz mindent eltaposni, ami közbe esik.

„Képes lesz”. Ez a németek, osztrákok és magyarok politikájától fog függni. Ez a politika, ha okos és liberális lesz, testvéreket csinálhat azokból a szlávokból, akik a németek, osztrákok és magyarok között élnek. Biztonságban fogják magukat érezni, és megelégedettek lesznek. Ezután szívesen csatlakoznak a teuton szövetséghez. Ezek az államok azonban ezekből a nemzetekből óriási veszélyt nevelhetnek Európa számára.

Különösen a szlovákok ellen irányuló mostani magyar politika a legdurvább azok között, amit ez idő szerint ismerek. A magyarok egy kicsiny, hétmilliós szigetecskét alkotnak idegen fajok tengerében. Most elnyomni kezdik azon fajok részeit, amelyekkel egy államban élnek. Ilyen értelmetlen módon akarnak megerősödni. És egyidejűleg ellenségesen kezdenek viselkedni szövetségeseikkel szemben; ilyen ostoba módon akarják biztosítani jövőjüket. Nyilvánvaló az a veszedelem, amely az ilyen politikában rejlik Európa számára. Bizonyosan nagyobb, mint a munkáskérdésé, és nagyobb, mint az agrárkérdésé. Ez utóbbi alatt a földtulajdon igazságtalan elosztását értem, és ez a kérdés csakhamar tárgyalásra kerül.

Még egyszer megkérdem a béke barátaitól: értitek, hogy min kell munkálkodnotok? Azaz csakugyan kívánjátok-e a világbékét!

Még ha a szervezet fel is bomlana, itt kell kezdeni a dolgot.

Testvériséget kell teremtenünk, hogy a nemzetek békében éljenek. A békeerkölcs lovagiaságát a törvényesség alapján gyakorlatilag kell megvédenünk: ne tégy olyat másoknak, amit magadnak nem kívánsz. (A Märsz folyóirat nyomán. S.H.V.)

J

1907 okt. 20

Björnstjerne Björnson Apponyi személyével és nemzetiségi politikájával foglalkozó, a bécsi „Neue Freie Presse”-ben közölt hírlapi nyílt levele¹

Apponyi gróf „emelt fővel” válaszolt nekem. Biztosít arról, ha legközelebb megjelenik az interparlamentáris békekonzferencián, meg lehetek róla győződve, hogy „emelt fővel” jelenik meg.

Ki kételkedne ebben? Mikor mutatkozott másképp egy nemzet elnyomója?

A magyar parlamentben legutóbb is, amikor a szlovák képviselőket nyomorgatták és kidobálták², láttuk fellépni Apponyit, aki azt hirdette, hogy mit kell csinálni, hogy a szlovák nemzetet még jobban el lehessen nyomni. Olyan iskolai törvényt fogadtak el, amilyent sehol sem lehet látni, mert legfontosabb rendelkezései guttaperchából vannak. Úgy ki lehet azokat szélesíteni,

¹ A nyílt levelet a szlovák nemzetiségi sajtó szöveggözlése nyomán adjuk. – A közlemény címe és lelőhelye: „S podzvihnutou hlavou” Prípis Björnstjerne Björnsona – Emelt fővel. Björnstjerne Björnson levele. (Neue Freie Presse 1907. okt. 20., 15 504. sz.) – Národnie Noviny 1907. okt. 22., 124. sz. 1. l. – Az 1864–1938. megjelent Neue Freie Presse a dualizmus korában az egyik legtekintélyesebb – polgári liberális – napilap, a monarchia félhivatalosa.

² A hamis propagandától félrevezetett Björnson minden reális alapot nélkülöző kitétele. A magyar országgyűlésen soha nemzetiségi képviselőt: nem inzultáltak, nem „dobtak ki”. Egyedül Vajda Sándort távolították el valóban helyteleníthető módon, de ez Vajda nevezetes naplóhamisítási ügyével kapcsolatban történt. (Vö. 25. sz. irat.)

hogy azokban valamennyi nemzetiség megfullad. *A gyermeket elszakítani anyanyelvétől annyi, mintha az éhes gyermeket anyja kebeléről szakítanák le.* És ez az, amit Apponyi gróf ezzel a törvény-nyel „emelt fővel” parancsolt. E törvény karjai között fokozatosan járomba lehet hajtani a németeket, románokat, a horvátokat, az oroszokat és a szlovákokat a magyar szellem és a magyar akarat jármába, mert ez a szellem és ez az akarat a legősibb, a legnemesebb, a legkulturáltabb az egész világon; ez tudja legjobban felemelni a nemzeteket ezen a világon.

E törvény uralma alatt a rongyos kivándorlókat még nagyobb számban tömhetik be a vasúti marhavagonokba! Közöttük fog állni Apponyi gróf *emelt fővel!*

Ez vigasztalja őket!

Ez vigasztalhatja a távozókat és az otthon maradottakat a búcsúzás könnyes pillanataiban!

Ki törődik azzal, hogy az otthon maradt gyerekek nem tudják megtanulni a magyar nyelvet, mert az nehéz nyelv, és ennek következtében semmit sem tanulnak meg, úgyhogy tulajdonképpen analfabéták maradnak! Apponyi gróf közéjük áll „emelt fővel”! Az üres templomokat, amelyek azért üresek, mert oda magyar prédikációkat nyomnak (az arisztokrata püspökök, papok kényszerítik ezt a népre), az üres templomokat Apponyi fogja betölteni emelt fővel! Amikor bezárták a szlovák Maticát és elkobozták tőkéjét (a király adományát is), legyen arról mindenki meggyőződve, hogy nem messze ettől egy dombon ott áll a magyarok új szelleme és védelmezője: a gróf, „emelt fővel”

E védelmező szellem becsületéhez gyűjtök most tanúkat és vallomásokat a magyarok által elnyomott nemzetektől! Nem kell sietni, mert mindnyájan tudjuk, Apponyi gróf „emelt fővel” várja őket.

K

1907 okt. 26

Mocsáry Lajos levele Kmet' András szlovák kultúr politikushoz, a Szlovák Múzeum Egylet elnökéhez Björnson nemzetiségpolitikai nézeteiről¹

Igen tisztelt Elnök úr!

Eszem ágában sincs Apponyinak vagy Kossuth Ferencnek „védelmére kelni”, mint becses levelében mondani méltóztatik. Éppen Apponyinak! aki népiskolai törvényével a vízbe ismét egy nagy követ dobott. Úgy kell neki, ha a két világhírű író Björnson és Tolsztoj élesen megtámadta, személye szerént erre teljesen rászolgált. Ő is ott van már, hogy sovénkodással akarja kifoldozni függetlenségi reputációjának rongyos köpönyegét, mint egykor Tisza Kálmán, s azóta oly sok más. Ez éppen egyike azon okoknak, melyek a nemzetiségi kérdést elmérgesítik. Én mint már említettem, csak azon esetben szólalnék fel, ha Björnson szabadságot venne magának egyenesen a magyar nemzet színére adresszálni inzultusokat. Ezen esetben mondanám oda neki Zrínyi Miklóssal: ne bánts a magyart! Mert éppen azért, mivel én tisztelem minden más nemzetbelinek fajához és nyelvéhez való igaz ragaszkodását, hanc veniam damus petimusque vicissim², s ahhoz, hogy nemzetet inzultáljon, senkinek sincs joga, ha százszor Björnsonnak vagy Tolsztojnak hívnák is. De éppen ez kitelik különösen az öreg norvég profétától; mind a ketten az egész európai olvasó közönségnek valóságos elkényeztetett gyermekei, kik azt hiszik, hogy nekik mindent szabad; ők amúgy ex tripode³ szoktak diskurálni és ítélni elevenek és holtak fölött. Ismerem már különösen az öreg norvégnek sajátos heveskedő modorát, valamint azon bebizonyított gyengeségét, hogy minden kritika nélkül fogad el bármely hazugságot, ferdítést, ami epéjét felkavarni alkalmas.

¹ Eredeti kéziratát I. Szlovák Irodalmi Múzeum (Martin). Közli: Kemény G. Gábor [szerk.]: Mocsáry Lajos Vál. Írásai. Bp. 1958, Bibliotheca. 579–580. l. – L. N. Tolsztoj nemzetiségpolitikai kapcsolataihoz – a párizsi *Le Courier Européen*-ben és másutt, megjelent Apponyit támadó nyilatkozatain kívül – l. még 1903-ban Rózsahegyen, K. Salva kiadásában megjelent röpiratát (*Ohlas k duchovenstvu* – Felhívás [szó szerint: Visszhang] a papsághoz), valamint az annexiót elmarasztaló, 1908. Évi – németül is (Berlinben!) megjelent – írását. (*Die Annexion Bosniens und der Herzegovina*. Ford. Edmund Rot. Berlin 1908, 48 l.)

² „Megadjuk ezt a szabadságot, és viszonzásul kérjük is” (Horatius: *Ars poetica* II.)

³ (A delphi-i jósa székéből.)

Sok efféle van tagadhatatlanul abban a prágai levélben is. Elhiszem, hogy az emberek ki vannak keserítve, cseh emberre nézve ez azonban kevésbé képezhet mélységet, mert csak prókátoroskodik, nem közvetlen tapasztalatokból és benyomásokból merít. Hazugságok világgá bocsátása és ferdítés, nagyítás, szintén csak fokozatos hazudozás – ez ismét a nemzetiségek részéről gyakran elkövetett hiba, és ez szüli azután a magyaroknál az elkeseredést. Például a román képviselő Vajda Sándor valóban aljas stiklije. Pedig nincs szükség a valótlanosságokhoz való folyamodásra, fájdalom, bőven vannak igaz tények, pl. az egész 1868-iki nemzetiségi törvény kiforgatása, melyek tárgyilagosan előadva hangosan kiáltanak, és súlyos vádat képeznek a gyászos magyar politika ellen.

Ezeket voltam bátor, félreértés elkerülése végett, megjegyezni, változatlanul kiváló tisztelettel maradván alázatos szolgája

Mocsáry Lajos

III.

A csernovai sortűz egykorú visszhangjának irataiból¹

L

1907 okt. 30

Hodža Milán szlovák nemzetiségi és Beniczky Ödön rózsahelyi, koalíciós kormányzati képviselő interpellációja, gr. Andrássy Gyula belügy- és Günther Antal igazságügyminiszter válasza a csernovai sortűz magyar képviselőházi vitájában
Képv. Napló, 1906, XIII. 108–110 l.

Hodzs Milán (olvassa): „Interpelláció a m. kir. belügyminiszter úrhoz a csernovai vérengzés tárgyában: 1. Hajlandó-e a belügyminiszter úr a csernovai templomszentelés erőszakos megkísérlésénél... (Zaj.)

Ugron Gábor: Hazugság!

¹ Az 1907. okt. 27-én eldőrdült csernovai csendőrsortűzzel forduloponhoz érkezett a magyarországi nemzetiségi kérdés válsága és bomlási folyamata. Felismerte ezt: *Hodža Milán* is, amikor a csernovai sortűz tárgyában mondott: 1907. okt. 30-i képviselőházi beszédében és a belügy- és igazságügy miniszterhez intézett: interpellációjában (L) a nemzetközi közvéleményt, „az egész emberiséget” érdeklő ügyről beszélt. Ebben a pattanásig feszült légkörben elhangzott, beszédben a szlovák nemzetiségi politika korabeli hangadó képviselője részletesen vázolja a „csernovai ügy” fejleményeit. *Hodža* elmondotta, hogy a Rózsahelyi szomszédos Csernova helység népe a maga erejéből, minden külső és főként minden állami támogatás nélkül *építette* fel templomát. Ennek felszentelését az illetékes egyházi tényezőre, az időközben az egyházi felsőbbség (*Párvy* szepesi püspök) által felfüggesztett és a rózsahelyi törvényszék előtt „nemzetiségi izgatás” címén lezajlott perében kétévi fogházra ítélt *Hlinka* András rózsahelyi plébánosra akarta bízni, amihez *Párvyék* nem járultak hozzá. A *Párvy–Hlinka* ellentét, mely a szepesi püspök szűk látókörű kultúrpolitikája és felelőtlen ceszaroniája következtében forradalmasította a Rózsahely és környéki felekezeti és nemzetiségileg egyaránt fanatizált szlovák népet, döntő módon közrejátszott *Hlinka* egyházi funkcióiból történt felfüggesztésében és a btk. hírhedt 172. szakasza alapján („nemzetiségi gyűlöletre való izgatás” címén) történt elítéléséhez.

A két egyaránt elvakult felekezeti–nemzetiségi nacionalizmus összecsapásának, de nemkülönben a helyi karhatalom eléggé el nem marasztalható brutalitásának következtében bekövetkezett felelőtlen vérontást európai visszhangja támadt. Ha párhuzamot vonunk a századelő éveinek másik nagy csendőratrocitásával, a Bihar megyei élesdi sortűzzel (1904 ápr. 24), megállapíthatjuk, hogy a feleannyi ártatlan áldozatot követelő csernovai vérontás nemzetiségtörténeti jelentőségében, nemzetközi politikai következményeiben hatványozottan felülmúlta az előbbit. Csernován – a *Národnie Noviny* első oldalas egykorú híradása szerint a helyszínen kilencen, a következő napon négyen, majd ketten, összesen 15-en haltak meg, míg az élesdi sortűznek harmincnál több halálos áldozata volt. Kihatásaiban azonban már Csernova lép minden tekintetben előtérbe. Míg Élesden összesen 23 és fél évi szabadságvesztésre (11 és fél évi fogház, 12 év börtön) ítélik a vádlottakat, a csernovai pör 55 vádlottja közül negyvenet összesen 37 évre ítélnék. A csernovai ügynek tehát több az elítélte, jóllehet – érdemleges vád híján – az egy személyre eső büntetések a nemzetiségi pörök kétéves átlagához viszonyítva aránylag nem oly magasak. Lényegesen

Hodzsa Milán: ...történt vérengzés tárgyában megejtett vizsgálat alkalmából odahatni, hogy a vizsgálat a közbenjáró közigazgatási közeg ténykedéseire is terjesztessék ki?

2 Hajlandó-e a belügyminiszter úr addig is, míg a vizsgálat befejezést nyert, az eddig már kétségkívül megállapítható tények állása alapján a vérengzésnél a közbenjáró közigazgatási közeget hivatalától felfüggeszteni? (*Zaj és ellenmondás.*)

3 Hajlandó-e a belügyminiszter úr a Csernovára rendelt fegyveres erőnek a községből való visszarendelése iránt intézkedni? (*Mozgás és zaj.*)

eltérő azonban a két esemény nemzetiség- és nemzetközi politikai kihatása. Az élesdi sortűznek – a kétségkívül számottevő romániai sajtókampányon kívül – nem volt európai visszhangja. A „csernovai ügy” azonban európai, sőt világviszhangot kapott. Különös tekintettel arra a körülményre, hogy a véres atrocitás időben egybeesett a *Björnson* és *Tolsztoj* keltette, a magyar hivatalos nemzetiségi politikát elmarasztaló, a *März*, a *Neue Freie Presse*, a *Le Courier Européen* és más orgánumok hasábjain zajló publicisztikai polémia kiéleződésével. Ennek a végső kicsengésében indokolatlanul és jogosulatlanul általánosító, hosszabb ideje tartó külföldi sajtókampánynak nemcsak új lendületet, de valósággal robbanó töltetet adott az újabb csendőratrocitás. (Emlékezetes, hogy még Björnson is nem a koalíciós kormány, vagy az uralkodó osztályok nemzetiségi elnyomó politikájáról, hanem általában „magyar sovinizmus”-ról szól az *A Hír* szerkesztőjéhez intézett levelében – Vö. 20/II. G. sz. irat.)

Éppen ezért – a történelmi távlat birtokában és a feltárt adatok ismeretében – nem éreztelen felvetni a kérdést, vajon nem volt-e Csernovának olyan háttere és indítéka, melynek ismeretében a tragikus ügy megítélése bizonyos mértékig differenciálódik, ha nem módosul. És ez a vérontás szándékos kirobantásának feltehető indítéka, az ügy értelmi szerzőségének kérdése.

Van ugyanis a csernovai ügynek egy eddig figyelembe nem vett bizalmas nemzetiségpolitikai fővonala, mely kétségkívül további beható feltárára vár. Ez *Hlinka egykorú cseh, a cseh nemzeti függetlenségi mozgalommal való politikai kapcsolatainak kérdése.*

Ismeretes, hogy *Hlinka* a magyar katolikus néppárttal való rövid és eredménytelen frigy után szövetségeseiket keresett a „magyarokkal” (az ő tudatában az elnyomó kormányzati nemzetiségi politika és a magyarság elleni harc motívuma már 1902 után végzetesen összekapcsolódik) való leszámolóshoz. Ebben a törekvésben kapóra jött a szocialistákkal rokonszenvező, radikális demokrata *Šrobár*tal való 1906. évi választási és korábbi politikai kompromisszuma, mely egyébként *Hlinka* élesen jobboldali, nacionalista klerikalizmusával nem lett volna összeegyeztethető. *Šrobár* – felismerve *Hlinka* nem mindennapi politikai talentumát – mindent elkövetett, hogy a cseh nacionalista körökkel már a századvégtől, a „Hlas” indulásától rendelkezésre álló kapcsolatait a legkirívóbb felekezeti demagógia eszközeivel fanatizáló, kétségtelen tömegsikereket elérő *Hlinka* rendelkezésére bocsássa. Vitathatatlan tény, hogy a szabadelvű párt 1905 eleji összeomlásától a csernovai sortűzig terjedő több mint két és fél éves szakaszon Nyugat-Szlovákiát, ellepik a cseh nacionalista körök beküldött, összekötői. A cseh nacionalista politika ez idő tájt kettős játékot űz. Egyrészt látszatkapcsolatot teremt az ifjú-cseh mozgalom felé tájékozódó *Kovács* Ernő függetlenségi csoportjával, mely kapcsolatból éppen azért, mert kezdettől az őszinteség hiánya és a taktikai tekintet jellemezte, semmi nem lett, s csupán az akció fő vonalától való eltérítés volt a szándéka. Másrészt fokozatosan megszervezi és befolyási körébe vonja a szlovák közélet nem egy jelentős politikusát, akik mint *Hodža* és mások, a függetlenségi koalícióból végleg kiábrándulva maguk is külső támogató után néztek.

Hlinka korabeli cseh nacionalista kapcsolatainak feltárása még időt vesz igénybe. Az viszont nyilvánvaló, hogy e kapcsolatok nélkül *Hlinka* a Csernovát követő napokban nem kerülhetett volna a cseh politikai közvélemény érdeklődésének előterébe, mint éppen ekkor, e körök vendégeként Brünnben és Prágában szereplő „nemzetiségi mártír”. Egyéb történelmi forrásokból is köztudott az a csernovai ügy egyik mai cseh megemlékezésében (*Hübl*, M.: *Brutalita a solidarita. Černová, 27 října 1907.* – Prága (Prah) 1967. okt., 27. sz.) említett adat, hogy *Hlinka* már 1907. okt. 31-én felszólalt, a cseh–szlovák politikai szolidaritás jegyében a brünni kultúrotthonban tartott gyűlésen. Másnap, nov. 1-én pedig egy minden eddiginél hatalmasabb, cseh–szlovák manifesztáció középpontjába került a prágai Sofianumban rendezett tiltakozó nagygyűlésen, melyen az egybegyűltek a cseh nemzeti dalok mellett a *Nad Tatrou sa blýska* (A Tátra felett villámlik) kezdetű szlovák nemzeti himnuszt is elénekelték. A Sofianumot megtöltő tömeg ezután az akkori Ferdinánd úton (mai Nemzeti út) végig egészen a Prikopy-ig hömpölyögve, diadalmenetben vitte *Hlinka* kocsját, amelyből a lovakat kifogták.

Mindez nem következhetett volna be, ha *Hlinkának* nem lett volna mélyreható és jelentős politikai kapcsolata a cseh politikai körökkel, ha egyik tömegbázisa ez idő tájt nem az élesen magyarellenes, a szlovákoknak a magyar állammal és a magyar néppel való szakítását nyíltan hirdető cseh nacionalista mozgalom lett volna.

Továbbmenve a kérdés vizsgálatában, napjainkban már az is nyilvánvaló, hogy *Hlinkának* a magyarellenes nemzetközi politikai publicisztikában való propagálása ennek a cseh jobboldali nacionalista, tábornak a révén következhetett, be. Bizonyítja ezt a bécsi birodalmi gyűlés cseh képviselőinek „Csernovavitája”, *Hlinka* képeinek a *Seton-Watson* (Scotus Viator) Racial problema in Hungary-jében (London, 1908) cseh aláírással megjelenő és antagonisztikus érzelmek felkeltésére kiválóan alkalmas módon való közlése, s ugyanennek az amerikai szlovákság körében sokezer példányban való elterjesztése, amiről az egyik

*Elnök*¹: Az interpelláció kiadatik a belügyminiszter úrnak.

Gr. Andrassy Gyula belügyminiszter: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*)

Legyen szabad az interpellációra lehető röviden és tölem telhetőleg objektív és nyugodt választ adni. (*Felkiáltások: Nehéz!*)

A t. képviselő úr megengedi, hogy kijelentsem... (*Mozgás és zaj. Halljuk! Halljuk!*)

Elnök: Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak helyeiket elfoglalni.

Gr. Andrassy Gyula belügyminiszter: ...hogy igen csodálom, hogy Hodzsa Milán képviselő úr elég merész volt ebben a kérdésben interpellálni. (*Élénk helyeslés. Zaj.*) A felhozott tragikus esetről több jelentést kaptam a mai napon. Ezen jelentések egybehangzóan látszanak bizonyos tényeket konstatálni, amelyeket itt előadni bátor leszek. (*Halljuk! Halljuk!*)

Ezek a jelentések mind azt bizonyítják, hogy először is nem áll a t. interpelláló képviselő úrnak az az állítása, mintha azért ment volna el a kanonok a templomba, hogy azt felszentelje. A felszentelés gondolatától letettek, letettek azért, mert ismerték azt a hangulatot, látták azt az izgatottságot, és nem akartak erőszakkal, nem akartak csendőri segéllyel templomot felszentelni. (*Helyeslés.*) Tehát ez az állítás – úgy látszik – nem felel meg a valóságnak. Hanem azért jött ez a kanonok oda, hogy megnyugtassa a népet, hogy kifejtse előttük azt, hogy lemondtak a felszentelés szándékáról – egyelőre.

A nép természetesen, félrevezetve és felizgatva, nem adott alkalmat arra, hogy ezt kifejtse, hanem azt híván, hogy azért jött, hogy a felszentelést foganatosítsa, nem akarta beereszteni a községbe.

Az az álláspont egyáltalán, amelyet ott elfoglaltak, és amely a tulajdonképpeni vérengzésnek az oka, az az álláspont, hogy nem akarták megengedni, hogy más szentelje fel ezt a templomot, mint Hlinka, már maga lázadás az állam rendje ellen s lázadás az egyház rendje ellen. (*Zajos helyeslés és taps.*)

Vlád Aurél: (*Közbeszól. Zaj.*)

Elnök: Vlád képviselő urat rendreutasítom. (*Helyeslés. Nagy zaj. Halljuk! Halljuk!*)

Gr. Andrassy Gyula belügyminiszter: Hogy az egyházi férfiút, aki állásától felfüggesztett, azért, mert, amint hallom, egyházi vétséget követett el... (*Úgy van! Úgy van!*)

Szmrecsányi György: Szimoniát!

Gr. Andrassy Gyula, belügyminiszter: ...aki, anélkül, hogy ezen részletért jót állanék, mert ezt nem tudom, de úgy hallom legautentikusabb helyről, hogy szimonia miatt lett felfüggesztve, (*Úgy van!*) hogy azt az egyházi férfiút, aki ugyancsak állam elleni bűntények miatt már két ízben elítéltetett, kényszerítsék, hogy ő szentelje föl a templomot, az az állam és a vallás törvényeibe ütköző dolog. (*Élénk helyeslés és taps.*)

T. ház! Sajnálom az esetet, sajnálom annál is inkább, mert egészen bizonyos, hogy azok, akik ott elvéreztek, jóhiszemű, tisztességes fanatikus emberek, akiket félrevezettek. (*Úgy van! Úgy van! Taps. Zaj a közép hátsó padjain. Halljuk!*)

Magáról az esetről a jelentések egybehangzólag a következőket mondják:

Amikor megérkezett a fogat, amelyben a szolgabíró, azután két pap volt, akkor a nép elébe állt és nem akarta beereszteni a községbe. A jelentések szerint – amint eddig áll a dolog – a nép a lovakat megfogta, a csendőröket támadta, a fegyverekhez nyúlt, és közáporral fogadta a papokat. (*Nagy zaj.*) Ez az eddigi jelentések egybehangzó állítása.

Mikor pedig a csendőrök fegyvereit megragadták, akkor nem a szolgabíró, hanem a csendőrtiszt elrendelte azt, hogy lőjjenek azokra, akik őket támadják. Nem sortűz rendeltetett el, hanem egyenként lőttek a csendőrök azokra, akik ott az első sorban voltak, és őket megtámadták. (*Zaj.*)

Így áll az eddigi tényállás. Nem tudom, hogy a vizsgálatnak, amely máris folyik, minden

egykorú miniszteriális irat kapcsán másutt megemlékezünk. – Mindez semmit sem von le a csernovai sortűz történeti felelősségében döntő módon részes nemzetiségelnyomó koalíciós kormány és csendőr-apparátusa bűnösségéből. Az újabb kutatás azonban ugyanakkor a vádlottak padjára ülteti azokat a cseh és szlovák sovinizta-nacionalista köröket s kivált az előbbieket kezdeményezésére jelentkező, gátlástalanul magyarellenes nemzetközi propagandagépezet irányítóit is. Ezek a tényezők ugyanis a nacionalista és a vallási fanatizmus összekapcsolásával, a közhangulatnak pattanásig való feszítésével éppoly perdöntő szerepet játszottak, mint a nemzetiségi kérdéseket és azok összefüggéseit lényegében nem ismerő, tájékozatlan, felkészületlen, vagy éppen nacionalista elfogultságból a rosszhiszeműségig elsodródó vezető koalíciós kormánypárti politikusok. A *csernovai csendőrsortűz* előzményeinek vizsgálatát ezért kell kiterjeszteni a külső nacionalista összeköttetések vizsgálatára is, amelyek a végleges szakítás tudatos meggyorsításával közreműködtek a csernovai vérontás értelmi előkészítésében.

¹ Rakovszky István.

részlete így fog beigazolódni vagy nem. Ha így fog beigazolódni, akkor vállalom a csendőrség eljárásáért a felelősséget; (*Helyeslés.*) akkor az nem hibáztatandó, mert másként nem tehetett. (*Igaz! Úgy van!*) Az állam rendjét tartozik megóvni, ez szigorú kötelessége. (*Igaz! Úgy van!*) és ha megtámadják akkor, mikor a mások életét védi, köteles fegyverhez nyúlni. (*Igaz! Úgy van!*) Minden visszaélést szigorúan meg kell büntetni ebben az esetben is és más esetben is. Hanem a fegyver jogos használatát meg kell védeni, meg kell engedni, mert másképp az állam rendjét fenntartani lehetetlen. (*Igaz! Úgy van!*)...

...Ezek után azt hiszem, röviden megadhatom a választ. Ez abban áll, hogy ámbár a vizsgálatot szigorúan fogom folytatni, és amennyiben a vizsgálat más eredményre vezetne, amiatt ezen mostani jelentések adatai, a megtorlástól természetesen nem fogok visszariadni, de amiatt most áll a dolog, semmi szükségét nem látom annak, hogy azokat a tisztviselőket felfüggeszsem, akik résztvettek ebben a dologban, mert a szolgabíró ott volt ugyan, de sem ő el nem rendelte a tüzelést, sem semmi más beleavatkozás a tisztviselők részéről nem történt. Így tehát a t. képviselő úrnak sem ezt, sem többi kívánságait teljesíteni nem fogom. (*Általános helyeslés és taps.*)

Elnök: Az interpelláló képviselő urat illeti a szó.

Hodzsza Milán: T. képviselőház! (*Mozgás.*) Mindig rosszul jár az a politika, mely azt tételezi fel, hogy akármily felfogás, akármily izgatás... (*Zaj. A szónok szavai nem hallhatók.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Hodzsza Milán: Ezt a szót töröljük ki a politikai szótárból. Ott, ahol eszmékről van szó, izgatásról szó nem lehet. (*Zaj.*)

Ugron Gábor: Ez is eszme? Ez útonállás!

Hodzsza Milán: Kötelességem utalni arra, hogy az izgatásnak sehol a világon gyümölcse nem lehetne, ha az elégedetlenségnek nem volna meg az oka. (*Nagy zaj.*)

Tudja azt a miniszter úr, tudja a képviselőház minden tagja, tudják a képviselő urak ellenzéki korukból, hogy a közigazgatás Magyarországon annyira szükségeli a reformot, hogy ha meg nem reformáltatik, akkor további bajok kútforrása lesz. (*Zaj.*)

Elnök (csenget): Méltóztassék a tárgyhöz szólni.

Ugron Gábor: Lelketlen izgatókról van szó!

Hodzsza Milán: A belügyminiszter úr válaszából tudomásul veszem azt a részt, amely az információ kiigazításáról szól.

Ugron Gábor: Nem arról szól! A vizsgálat folytatásáról szól!

Hodzsza Milán: Amely a bevezetésben arról szól, hogy a célzata annak az invázióknak (*Zaj.*) Csernovára nem az volt... (*Folytonosan tartó zaj.*)

Védekezni kellene itt, t. képviselőház, azzal szemben, hogy a belügyminiszter úr felhozta az én lapom egy cikkének egyes részeit, és miután a lapon a nevem rajta van, azokat nevémmel hozta kapcsolatba. És a saját dolgaimért, amelyeket én írok, megszenvedek, (*Nagy zaj.*) megfelelek, megfeleltem és a jövőben is meg fogok felelni. (*Zaj.*) Nem bújok ki a felelősség alól még kritikus momentumokban sem. Mikor pl. tőlem függött, hogy nagy vérengzést akadályozzák meg, saját életem kockáztatásával tettem meg. (*Zaj.*)

Elnök: Méltóztassék a tárgyhöz szólani.

Hodzsza Milán: Tetteimért vállalom a felelősséget: ott az esküdtbíró, az majd végez velem. (*Zaj.*)

Ha pedig lehet katasztrófális politikáról beszélni, akkor, csak akkor, az a politika lehet az, amely nem számol a nép akaratával.

Szmrecsányi György: Amely megtűri az ilyen embereket!

Hodzsza Milán: Semmi önmegtagadásba se a püspök úrnak, se a tisztelendő úrnak nem került volna, és mégis szembehelyezkedtek a nép óhajával.

Ugron Gábor: Az egyházi hatóság! Tisztelje azt!

Hodzsza Milán: Annál sajnálatosabb, hogy egyházi hatóságról van szó, és mégis csendőröknek kellett közbelépni. (*Zaj.*)

Én tehát csak azt vehetem tudomásul a belügyminiszter úr válaszából, amit megjelöltem, a többiek nem veszem tudomásul, mert feltétlenül szükségesnek tartom, hogy ott a közigazgatási közegek okvetlenül másokkal helyettesíthessenek. (*Folytonos zaj. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.*) Azt hiszem, fognak olyan közigazgatási közegek rendelkezésre állni, akik nincsenek érdekelve.

Elnök: Következik a határozathozatal. Felteszem a kérdést: tudomásul veszi-e a ház a belügyminiszter úrnak Hodzsza Milán képviselő úr interpellációjára adott feleletét, igen vagy nem? (*Igen! Nem!*) Kérem azokat, akik a választ tudomásul veszik, méltóztassanak felkelni. (*Meg-történik.*) Többség.

A Ház az interpellációra adott választ tudomásul vette. (*Folytonos zaj.*)

A továbbiakban *Beniczky* Ödön, a rózsashegyi kerület koalíciós kormánypárti képviselője szólalt fel. Az 1906. évi helyi „nemzetiségi botrány” (értsd: *Hlinka* és *Šrobár* szereplése az ez évi választásokon és az elítélésük nyomán keletkezett itteni izgatott közhangulat) folyamán tartja az ügyet. Megállapítja, hogy ez idő szerint az északi megyékben, de különösen a rózsashegyi kerületben „valóságos fogalom lett a Hlinka András neve, amellyel izgatnak”. – Elleninterpellációt intéz a belügy- és az igazságügy-miniszterhez. Ebben a „nemzetiségi izgatók” felelősségre vonását, „egyes külföldieknek kétségtelen célzatú járáskezelését a magyarországi nemzetiségi vidékeken” eltiltását, az amerikai szlovák sajtótermékektől az érvényben levő postai szállítási kedvezmény megvonását, és a *Hodža* Milán szerkesztette budapesti szlovák hetilap (*Slovenský Týždenník*) elleni erélyes eljárás megindítását kéri. – Az interpellációra a kormány nevében válaszoló *Günther* Antal igazságügy-miniszter karhatalmi és sajtórendészeti intézkedéseket helyez kilátásba, elsősorban *Hodža* Milán lapja ellen. Részvétel van az áldozatok iránt, de „ezekért az eseményekért és a kiomlott, vérért való felelősség – mondotta befejezésül – az izgatók lelkét terheli”. – Az interpelláló képviselő (*Beniczky*) és a képviselőházi többség az igazságügy-miniszter választát tudomásul vette. – Ezzel lezárult a „csernovai ügy” képviselőházi vitája.

M

1907 okt. 30

T. G. Masaryk felszólalása az osztrák képviselőház „kiegyezési” vitájában a szlovákok helyzetéről a magyar kormány magyarosítási politikájának tükrében

Osztrák Képv. Napló, XVIII. 1907, 30. ülés¹

(Fordítás)

Dr. Masaryk képviselő: ...Számunkra, akik Csehországból, Morvaországból és Sziléziából vagyunk itt, csehek számára a kiegyezésnek politikai, nemzeti jelentősége is van. Ezt ma hallották a rózsashegyi eseményekről szóló interpellációban, ezt mondta az agráriusok szónoka is. A dolog egészen egyszerű. Magyarországon kétmillió szlovák él, akik a mi nemzetiségünkhöz tartoznak:² egy nyolcmillió népet nem fogja egyszerűen átengedni a magyar nemzeti sovinizmusnak kétmillió honfitársát. (*Helyeslés és taps.*)

Kötelességünk itt és minden alkalommal e Háznak, Ausztriának és az egész nyilvánosságnak kijelenteni, hogy amit a magyarok a mi szlovákjainkkal tesznek, az már egyszerűen nem emberies. (*Élénk helyeslés és taps.*)

Magyarországot és a viszonyokat meglehetősen pontosan ismerem. Évekig éltem Magyarországon, minden vidékén hosszabb ideig. Eléggé jártas vagyok a magyar birodalom egész közigazgatásában, és gondosan figyeltem a magyarosító politikát.

Ha ezt a politikát nemzeti rablásnak minősítenénk, még nem is neveznénk helyesen. Nem szabad elfelejteniük, hogy ez a magyarosító politika attól eltekintve, hogy minden tekintetben demoralizál, gazdaságilag is a pusztulás örvényéig viszi a népeket.

A szlovákok, rutének, románok, akik nem képezhetik ki magukat – nos, hogyan haladjanak gazdaságilag? És ha most Önök elgondolkoznak a magyar pénzügyeknek, nem akarom azt mondani, összeomlásán, de rossz helyzetén, eszükbe kell jutnia, hogy a magyarosító politika milliókat s milliókat nyel el.

Képzelnék el egy kis szlovák helységet, amelynek polgármestere [bírája] nem tud magyarul; minden iratot magyar nyelven kap meg. Mit tegyen a szegény ember? Semmit sem tesz, mert van egy tisztviselő, akire néhány falu tartozik, s aki faluról falura jár, és az előljárók helyett hivataloskodik.

Ezt a tisztviselőt fizetni kell. Természetesen rosszul fizetik, ezért igyekszik a reá bízott

¹ Lelőhelyének eredeti címe: Haus der Abgeordneten. Stenographisches Protokoll. XVIII. Session. 1907, 4. köt. 2346. l. – *Masaryk*, Tomáš Garrigue (1850–1937), pozitívista szociológus, államférfi és politikai publicista, 1914-ig a prágai cseh egyetem tanára. Ekkori tevékenységét az önálló cseh állam érdekében fejtette ki. 1900-ban liberális polgári néppártot alapított, a világháború alatt a cseh-szlovák emigráció egyik vezetője, 1918–1935 között Csehszlovákia államelnöke.

² *Masaryk* tehát – akárcsak *Beneš* 1916. évi párizsi röpirata (*Détruisez l’Autriche-Hongrie*) első mondatában – miközben a szlovák ügy védelmére vállalkozik –, nem ismeri el a szlovák nép nemzeti egyéniségét, azt egyszerűen a cseh nemzet részének nyilvánítja.

falvakból jogosan és jogtalanul sok pénzt kisajtolni. Nem is képzelik, milyen rosszul gazdálkodnak itt.

Ez a magyarosítás gazdasági oldala. Nézzenek meg egy szlovák iskolát, ahol magyar nyelven tanítanak! Ezt én mind láttam, a saját családomban kellett átélnem, oly dolgokat, amelyek egyszerűen leírhatatlanok.

Ezt jelenti tehát számunkra a magyar sovíniszta politika. Es a magyar kormány – nem beszélhetek róla másképp mint a magyarok, de nem Magyarország kormányáról³ – mindezt helyesli és erőszakolja. Az irodalomból, ahogyan némely emlékiratban szerepel, meg saját olvasmányaimból is sok éven át gyűjtöttem egy csokornyit a magyar nemzetiségi alapelvekből.

A *Pesti Napló* például ezt mondja 1889-ben: Magyarország vagy magyar lesz, vagy elpusztul; egy kormánylap, a *Nemzet* így szól (1885): győzni vagy meghalni; máskor meg (1891): a nem egységes nemzetiségű államoknak – Oroszország példáját kell követniök. Hallják Önök, a magyarok Oroszországról vesznek példát.

Talán elhangzott itt Kostenszky⁴ neve. Ha nem, emlékeztetek reá. Megjelent ettől az embertől egy politikai röpirat, amelyben azt mondja: tabula rasa-t kell csinálnunk a konvencionális hazugsággal, hogy nem akarjuk megfosztani a nemzetiségeket nemzetiségüktől. Igenis meg akarjuk fosztani őket nemzetiségüktől, és kell, hogy ezt akarjuk. (*Halljuk! Halljuk!*)

Így írta a nemes lovag, és a belügyminiszter köszönetet mondott neki érte.

Így tekintjük nemzeti és politikai szempontból a kiegyezés kérdését, és természetesen egyáltalában nem lelkesedhetünk ezért a magyar gondolatért, a magyar állameszméért. És ha akadnak emberek, akik a magyar állameszmében nagyszerű imperializmust vélnek látni, az politikai naivitás. Egyet azonban el kell ismerni a magyaroknál: értenek hozzá, hogy a lapokban mind Ausztriában – nemcsak Magyarországon – mind egész Európában reklámot csináljanak állameszméjüknek. (*Helyeslés.*) Ez így van. Mégis nagy meglepéssel állapíthatom meg, hogy nemcsak itt Ausztriában, hanem külföldön is, bárholonnan jövök, mindenütt megértették már a politikusok, amit Björnson és Tolsztoj a szlovákok érdekében írtak. Csendben, amint eddig tettük, mind nagyobb sikerrel fogunk eljárni a magyarok bitorlása ellen. (*Helyeslés.*)⁵

N

1907 okt. 30

Huszonhat cseh képviselő interpellációja az osztrák képviselőházban dr. Beck Miksa miniszterelnökhöz „a csernovai véres események” tárgyában

Osztrák Képv. Napló, XVIII. 1907, Függelék II., 1150/I.¹

(Fordítás)

Vasárnap, 1907. október 27-én kellett volna Cernován az új katolikus templom felavatásának megtörténnie.

Ezt a templomot a szegény katolikus nép gyűjtéséből Hlinka András tisztelendő, rózsahegyi plébános úr kezdeményezésére és támogatásával építették.

³ A szó szerint lefordíthatatlan megkülönböztetés az eredetiben így hangzik: „...die magyarische Regierung – ich kann von ihr nicht anders als von der magyarischen, nicht von der ungarischen Regierung sprechen –...”

⁴ Értsd: *Kostenszky* Géza ultrasovíniszta publicista, a *Nemzeti politika a Felvidéken* című politikai pamflet (Bp. 1893, Singer és Wolfner. 95 l.) szerzője.

⁵ A továbbiakban (2347. l.) elismeri: nagy előny, ha egy államalakulat ilyen eszmével rendelkezik, és felteszi a kérdést, mit állíthatnak a magyar állameszmével szembe; ellenszerűl a német-cseh kiegyezést ajánlja, mert amíg nincs egyetértés köztük, nem járhatnak el energikusan és sikeresen a magyarok ellen. – Egyébként az osztrák-magyar kiegyezés meghosszabbításáról szóló munkálatnak a bizottságba való utalására szavaz. – A beszéden, mint a többi egykorú osztrák képviselőházi cseh politikai megnyilatkozáson végigvonul az a motívum, hogy a dualizmus magyar kormányai elfogult nemzetiségi politikáját a magyarság egészének tulajdonítja.

¹ Az osztrák képviselőház XVIII. ülészakájának 30. ülésén 26. sz. a. elhangzott interpelláció a Napló (Stenographisches Protokoll) Függelékének (Anhang II.) 3179. lapján cseh nyelven, 3180. lapján hiteles német fordításban az alábbi címmel szerepel: „Interpellation der Abgeordneten Šilinger, Hruban und Genossen an Seine Exzellenz den Herrn Ministerpräsidenten Baron Beck wegen blutiger Vorfälle in Cernová bei Rosenberg in Oberungarn.”

Černova lakossága azt óhajtotta, hogy felszentelés napja, a kiengesztelődés napja legyen Hlinka plébános és az egyházmegye püspöke, Párvy őszentsége között. Utóbbi ugyanis Hlinkát csak azért függesztette föl, mert a magyarországi képviselőválasztások alkalmával Šrobár szlovák nemzetiségi jelölt érdekében dolgozott és reá szavazott.

A felfüggesztés azonban nem vonatott vissza. Ezért a černovaiak azt kívánták, hogy a templomot azalatt ne avassák fel.

Tekintet nélkül erre Párvy püspök elrendelte, hogy a templomot mégis felszenteljék, és vasárnap Černovára érkezett négy magyar pap Pereszlényi szolgabíróval és egy egész szakasz csendőrrel.

A nép azonban nem akarta a hívatlan vendégeket a községbe beereszteni. Pereszlényi szolgabíró állítólag anélkül, hogy a népet szétoszlásra felszólította volna, négyszer tüzeltetett, és tizenkét halott és 50 sebesült fetrengett vérében.

Tekintettel e szörnyű és borzasztó esetre, és figyelembe véve, hogy éppen az osztrák–magyar kiegyezés áll tárgyalás alatt, és ez az eset a cseh képviselők állásfoglalását kétségtelenül a kiegyezés ellen hangolhatná, *kérdezik* az alulírottak:

„1. Hajlandó-e Excellenciád, akár közvetlenül, akár közvetve a külügyminiszter úr őexcellenciája útján hivatalos jelentést bekérni és nekünk bemutatni arról, hogyan történt ez a szomorú eset, és vajon a vétkesek kivizsgáltattak és megbüntettetettek-e?

2. Hajlandó-e Excellenciád megkeresni a magyar kormányt mint az osztrák–magyar kiegyezés másik szerződő felét, szüntesse meg végre a magyarországi szlovák nép és nem magyar népek hasonló szorongatását?”

Prokop	Markow	Sabata	Šilinger
Kuchyňka	Tresič	Krek	Hruban
Záruba	Dr. J. Myslivec	Klofáč	Tvarůžek
Horskýj	V. Myslivec	Jaklič	Valoušek
Pišek	Kadlčak	Buržival	Šrámek
Demšar	Šachl	Mandič	Thun
	Pillich	Stojan	

O

[1907 okt. 31]¹

Miniszterelnökségi átirat-fogalmazvány br. Beck Miksa osztrák miniszterelnökhöz

a csernovai ügyben, 1 melléklettel

ME 1907–XLI–5257

(Német nyelvű kézírásos fogalmazvány fordítása)

Az osztrák képviselőház tegnapi üléséről szóló jelentések szerint Schillinger cseh–morva képviselő interpelláció formájában és Zahradník klerikális cseh képviselő a jegyzőkönyvhöz tett megjegyzés formájában a tényekkel teljesen ellentétesen kifejezve hozta szóba a múlt vasárnap a Liptó megyei Csernova helységben történt sajnálatos eseményeket; a képviselőház elnöke pedig a Zahradník képviselő beszédében foglalt kérdésére – bármi említése nélkül annak, hogy e tárgy teljesen Magyarország belügyére vonatkozik, s így az osztrák képviselőház illetékességétől teljesen távol kell esnie – oly értelemben válaszolt, ami felér az ismételten említett képviselő által mondottak elvi helyeslésével.

Ez az illetéktelen, oly rendkívül ellenséges módon és oly igen sértő kifejezésekkel történt beavatkozás a magyar államnak egy teljesen belső ügyébe annál is inkább heves visszautasítást és nagyfokú izgalmat váltott ki itteni parlamenti körökben – amelyeket az osztrák képviselőházban az utóbbi időben elhangzott rosszakaratú szidalmak és támadások már amúgyis felingereltek –, mert az említett képviselők beszédeinek fejtegetései alaptalan feltételezésekre és hazug

¹ A hivatali láttamozás időpontja. – Beck, Max Wladimir (1854–1943) 1906-ig osztrák földművelésügyi miniszter, 1906-tól 1908-ig tartó miniszterelnöksége idejére esik az osztrák választójogi reform (1906); utóbb húsz évig a legfelső számvevőségi elnöke. *Ferenc Ferdinánd* tanára és naplójának szerkesztője.

híresztelésekre épültek, ahogyan azt Excellenciád a valódi tények mellékelt feljegyzéséből ki-
veheti, s amazok forrásai félreismerhetlenül az itteni semmilyen eszköztől vissza nem riadó
agitátorkörök.

Úgy hiszem, teljesen felesleges részletesebben kitérnem arra, milyen vészhozó lehetne éppen
a mostani körülmények között, ha a hasonló támadások folytatódna, és azokat kompetens
részről nem utasítanak kategorikusan vissza.

Excellenciád tehát különös hállára kötelezne, ha az osztrák képviselőház egyik legközelebbi
ülésén kegyes volna határozottan állást foglalni a kérdéses illetéktelen beavatkozás ellen a magyar
államnak tisztán belső ügyeibe, és ha szíves volna – hogy valótlán hírek megfelelő cáfolatban
részesüljenek – esetleg² helyesbíteni az osztrák képviselőházban hangoztatott hamis magyará-
zatokat.

Fogadja stb.

Bpest, 1907. X.

Márffy Albin

X. 31.

Melléklet:

[1907 okt. 31]¹

*A br. Beck Miksa osztrák miniszterelnöknek szóló miniszterelnökségi átírat-fogalmazványhoz csatolt
megjegyzések a csernovai események lefolyásáról*

ME 1907–XLI–5257

(Német, nyelvű kézírásos fogalmazvány fordítása)

ad 5257/M. E. 902.

A Csernova községi zavargások tényállását illetően van szerencsém Excellenciád tájékozta-
tására a következőket megjegyezni.

1-szor: valótlán, hogy a papság a szomszédos városból a templom felavatása végett jött a
községbe; miután a templom felszentelése a lakosság nyugtalan viselkedésére tekintettel már elő-
zőleg elhalasztott², a papság megjelenésének célja csak³ a nép izgatott kedélyének megnyug-
tatása volt.

2-szor: bár tény, hogy a volt plébános, Hlinka, két ízben izgatásért bíróilag³ elítéltetett,
azonban papi hivatalától való felfüggesztése nem politikai okokból, hanem kizárólag egyházi
vétségért történt.

3-szor: valótlán, hogy a szolgabíró csendőrök kíséretében jelent meg; a csendőrség már az
előző napon rendeltetett ki a községbe a rend fenntartására.

4-szer: nem a szolgabíró adott parancsot lőfegyver használatára, ezt egyébként a csendőrségi
szabályzat egyenesen ki is zárja. Csak akkor tüzeltek egyébként⁴, éspedig ez irányú vezényszó
nélkül, amikor a nép rátámadt a csendőrségre, s ez kénytelen volt a támadás elhárítására fegyverét
használni.

Végül bátor vagyok még megjegyezni, hogy a vizsgálat folyamatban van, de már most
minden körülmény arra utal, hogy az adott esetben jól megfontolt, agitátorok által előkészített
zendülésről van szó.

² E szó ceruzával, más írással beszúrva.

¹ A hivatali láttaozás időpontja.

² A pontosvesszőtől ceruzabeszúrással más kéztől, „jobban mondvá” helyett.

³ Közbeszúrt szó más kéztől.

⁴ Áthúzott szó.

P

1907 nov. 2

*Vajanský cikke a „csernovai ügy” tanulságairól a „Pester Lloyd” cikke kapcsán*¹

Már a „Pester Lloyd”-nak is elege van a sovinizmusból. Vezércikkét írván a csernovai gyilkosságról ezt mondja:

„Minket nem érdekel Hodža és az ő lapja, mi tudni akarjuk, hogy a miniszter milyen politikát akar folytatni a nemzetiségekkel szemben. *Maga az üldözés még nem politika*, csak annak nagyon alárendelt eszköze. Az igazságügy-miniszter a csernovai tragédiával kapcsolatban legalább az emberi együttérzés szavait találta meg. De a rossz sokkal mélyebben gyökerezik. Meg kell találni ősforrását, ha meg akarjuk szüntetni. A frázisok széttagolt útján, *a belső valótlanosság útján* a romlásnak megyünk neki. *Magyarország általános politikájának alapvetően meg kell változnia*. Vannak még más eszközök is, hogy a hivatásos izgatókat elkülönítsük a nem magyar lakosságtól. *Ezek a kultúra erkölcsi javai, ezek a jogállam áldásai, az érzelmek tiszteletben tartása, amelyek együtt születnek az emberrel* (a nemzeti érzés, az anyanyelv szeretete). Legyünk polgártársaink barátai, *akármilyen nyelven is beszéljenek*. Ez volt Deák politikája, amely persze nem a sovinizmuson alapult. Fordulatnak kell bekövetkeznie! Akkor külföldön is barátokat fogunk szerezni.”

Rendben van! Abban a percben, amikor a mi szlovák nemzetünknek megadják *a kultúra erkölcsi javait, a jogállam áldását*”, amikor *„kímélni fogják azokat az érzelmeket, amelyek velünk mint szlovákokkal együtt születtek*”, abban a percben egy nemzetiségi *„izgató”* sem lesz és aki izgatni próbálna, azt mi magunk fogjuk szájon ütni, úgyhogy megnémul és visszavonul egy sötét sarokba. Nekünk sincs örömünk a handabandázókból és karrieristákból: mi termékeny alkotó dolgozókat kívánunk, akik a nemzetet szellemileg és anyagilag gazdagítani fogják. De az apponyiskodás, népünk gyilkolása, a magyarosítás, akár az olvasókönyvvel, akár csendőrgolyókkal történik, feljogosít minket, sőt kényszerít a harcra, amelyet nem kerestünk, de amelyet végig fogunk vinni. Mi mást akarunk mi? Ha a mi szlovák nemzetünknek nem teszik lehetővé, csak megengedik a kulturális felemelkedést, szigorúan tiszteletben fogják tartani, szigorúan kímélik és szerveiket is utasítják arra, hogy kíméljék *a nemzeti érzéseket*, amelyek az emberrel együtt születnek, én leszek az első, aki a politikai tollat a Vág habjai közé vetem és rövid hátralevő éveimet arra fogom felhasználni, hogy a szlovák nemzet szellemi kertjét a költészet és művészet őszi virágaival felékesítem.

Vajanský

¹ Közli: *Pester Lloyd o šovinisme*. (A „Pester Lloyd” a sovinizmusról) – Národné Noviny 1907 nov. 2. 130. sz. – Az ügy ekkori történetéhez l. még a lap *Černová na rakuskom sneme* (Csernova az osztrák parlamentben), uo. 1907 nov. 2., 130. sz. és *Černovska masakra* (Csernovai vérfürdő) uo. 1907 okt. 28., 127. sz. című cikkeit.

Q

1907 nov. 2

Jekelfalussy Lajos honvédelmi miniszter átírata gr. Andrássy Gyula, belügyminiszterhez a „csernovai fegyverhasználatról” kapott csendőrségi jelentés megküldése tárgyában, 1 melléklettel¹

BM eln. 1907–26–6597
(Gépirásos eredeti irat)

10.747 szám

Bizalmas

eln.

Nagyméltóságú Gróf Miniszter Úr!

A magyar korona országaihoz tartozó csendőrség felügyelőjének a csernovai fegyverhasználat tárgyában hozzám intézett jelentését van szerencsém Nagyméltóságodnak szíves betekintés és tudomásvétel végett visszakérőleg megküldeni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1907. évi november hó 2-án

Jekelfalussy s.k.
honvédelmi miniszter

Melléklet:

[1907 nov. 2]¹

„A magyar korona országaihoz tartozó csendőrség felügyelője” jelentése a, csendőrség részéről 1907. október 27-én Csernován történt „fegyverhasználat” tárgyában (Részlet)

BM eln. 1907–26–6597
(Gépirásos eredeti irat)

1245. szám

cs. f.

Tárgy: Csernovai fegyverhasználatról részletes jelentés

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Budapest, 1907. évi október hó ...n.

A csernovai fegyverhasználat alkalmából a helyszínre kiszállva, az eddigi vizsgálatok eredménye alapján jelentésemet a következőkben teszem meg:

Folyó hó 27-én, vasárnap délelőttre a közigazgatási hatóság tervbe vette azt, hogy a rózsahegy és környéki hazafias papság közbenjöttével a Csernován, amely nem önálló község, hanem Rózsahegynek egy tartozékát képezi és, ettől 5 km távolságra fekszik, a lakossággal tárgyalást folytat, hogy az ott épült templom felszentelése iránt megállapodjanak. Miután a lakosság a hosszabb idő óta folytatott izgatás következtében ezen aktussal szemben nyílt ellenszenvet tanúsított, szükségesnek látta a főszolgabíró megfelelő csendőrségi karhatalmi segédletről gondos-

¹ „Magyar Királyi Honvédelmi Minister” feliratú címeres íven. – Az irat hátlapján a következő olvasható: „Iráttárba teendő – Budapest, 1910 febr. 2 Stolzenberg sk. – K. II. 4. Oláhnak”. [Oláh Ödön csendőr-alezredes, honvédelmi minisztériumi osztályvezető.] – Amint a belügyminisztériumi útszámlaelszámolásból kitűnik, „Államtitkár úr öméltóságának szóbeli utasítására Mészáros Tivadar szolgáltatételre berendelt államrendőrségi tanácsos, Szabó László miniszteri tanácsos mellé a csernovai esetből kifolyólag megindított bűnügyi rendőri nyomáshoz” a jelentős vételét követően, 1907 nov. 6-án kiküldett. (BM res. 1907:885.) – Jekelfalussy Lajos (1848–1911) tábornagy, 1906–1910 honvédelmi miniszter, a delegációkban már előzőleg e minisztérium kiküldöttje; a zólyomi kerület alkotmánypárti képviselője.

¹ Az irat hátlapján a következő szövegű beérkezési bélyegző található: „M. Kir. Honv. Ministerium Elnöksége – sz. 10 747 Érck.: 1907 nov. 2”. – Alatta zöld íróú kézírással „A/K azonnal”.

kodni, és intézkedése folytán 15 főnyi legénység lett Rózsahegyén összpontosítva. Minthogy az előző éjjel egy ellopott kulccsal a templom felnyitott, és az abban dolgozó munkás, nehogy a templomba bezárassák, a zárat leverte, és így a templom nyitva állott, az ellenszegülő lakosság egy része a templomba behatolt, és onnan a még fel nem szentelt két zászlót és hat aranyozott gyertyatartót elvittek. Ezen esemény hatása alatt Ladiczki János járásörmester, rózsahegy-i járásparancsnok, már 26-án este kirendelt 3 járőrt Csernovára; ő maga pedig 27-én reggel $\frac{1}{2}$ 7 óra-kor csendőrrel ugyanoda útba indult.

Útközben egy járőrrel találkozott, mely jelentette neki, hogy Csernován a hangulat nagyon izgatott, és a nép nagyobb tömegekben csoportosul. Ezen jelentés vétele után a járásörmester 6 csendőrt előreküldött, maga pedig 1 csendőrrel a középúton fekvő fonógyárba tért be, és onnan távbeszélőn tett jelentést a főszolgabírónak, kérve katonai karhatalom kirendelését. Miután azon választ kapta, hogy a főszolgabíró a katonai karhatalom kirendelése iránt intézkedik, Ladiczki járásörmester folytatta útját Csernova felé. Rövid menetelés után az út mellett fekvő fűrészgyárnál már mintegy 100 embert talált csoportosulva, kik azon véleményben lévén, hogy a papság a templomfelszentelést erőszakkal vagy csellel keresztül akarja vinni; megakadályozni akarták azt, hogy Fischer rózsahegy-i plébános és kísérete Csernovára bevonuljon. A járásörmesternek sikerült a népet rábeszéléssel arra bírni, hogy szétoszoljanak, és már akkor figyelmeztette őket, hogy egy ellenszegülésnek mily gyászos következményei lehetnek. A község bejáratához érve, az örmester már mintegy 4–500 embert talált ott, kiket 5 csendőr lecsillapítani és az érkező kocsiknak utat nyitni igyekezett. A járásörmester csendőrével ezen 5 csendőrhöz csatlakozott, míg 6 csendőr a templomot őrizte esetleges erőszakoskodások ellen, 2 csendőr pedig a tanácsnok házáat őrizte, mert a nép dühe főképp ez ellen irányult. Az ismételt figyelmeztetések és a szétoszlásra való felszólítások sikertelenek maradtak, s így a 7 főből álló csendőrosztal csak arra szorítkozhatott, hogy az érkező kocsiknak utat nyisson, és a bizottságot az erőszakoskodások ellen megvédje.

Délelőtt 10 óra után 2 kocsi érkezett a község bejáratához; az elsőt Pereszlényi szolgabíró, egy hajdú, Szudi állatorvos, ki mint tanú szerepelt és a kocsis ült; a másodikon Fischer rózsahegy-i plébános, Ileczkó, rózsahegy-i káplán, a lizskófalvi esperes és a kocsis. Hogy voltak-e a papságnál templomi felszerelések, azt eddig megállapítani nem lehetett.

A nép minden oldalról a kocsik felé tolt az kiabálással: „agyon kell ütni”. A mellékutcák-ból és a házakból előtört népség a lovak szerszámaikat megragadta, és nem engedte a kocsikat továbbmenni. A jelen volt 7 csendőr szuronyszegezve körülvette a kocsikat, és ismételt rákiáltások által tót nyelven figyelmeztette a népet, hogy az ellenszegüléssel hagyjon fel, mert különben kénytelenek lennének a löfegyvert használni. A nép erre ködöbálásokkal felelt és egy Uhlina nevezetű, most kiszolgált tisztiszolga kiabálta: „ne féljete, mert a csendőröknek csak vaktöltésük van”; ezen időben, egyesek állítása szerint, egy pisztolylövés is esett, de ez teljes bizonyítást még nem nyert. Az asszonyok és férfiak, akik valószínűleg a követeket már magukkal hozták, minden figyelmeztetés dacára, közáport zúdítottak a kocsik és az azokat körülvevő csendőrök felé. Egy csendőr lábán lett egy kő által megdobjva, egy csendőr halántékán kapott botütéstől egy jelentéktlenebb sérülést, míg Pereszlényi szolgabírót és Fischer plébánost több ködöbás érte. Asztalos csendőr szuronyát egy egyén megragadta, míg Dobor csendőrt egy egyén hátulról fogta át. Ilyen válságos helyzetben Ladiczki járásörmester harsány hangon elrendelte, hogy minden csendőr a kővel dobálózót vegye célba, és egyes tűzzel lőjjön. Erre a legénység célozva lőtt, és 24 lövést adott le. Ezen lövések eredménye 9 halott és 14 sebesült volt, kik közül időközben még 4 elhalt. Az iskola falában 3, míg egy szemben levő szérű falában 1 lövés nyoma látszik, mely nyomok azonban arra mutatnak, hogy már átlőtt lövedékektől származnak, ennél fogva feltételezhető, hogy minden lövés talált, és levegőbe lövésről szó sem lehet. Ezeken kívül vannak valószínűleg könnyebb sebesültek is, kik azonban eddig megállapíthatók nem voltak...

A jelenlés záró részében beszámolt a sortüzet követő rendészeti intézkedésekről, előállításokról. A jelentés közli, hogy összesen 18 személyt, állítottak elő; Hlinkát, akit a jelentés „föbujtogatónak” mond, nem sikerült előállítaniuk, mert „ismeretlen helyre [értsd: a csehországi propagandaútra] távozott”. A jelentés hangsúlyozza, hogy „a fegyvert használt 7 csendőrségi egyén közül a járásörmester és 4 csendőr tót nemzetiségűek”, s hogy a politikai tömegtüntetésben jelentős szerepe volt az Amerikát járt szlovák s a rózsahegy-i textil- és papírgyárakban dolgozó Csehországból ideköltözött munkásoknak is. A jelentést tevő végül a beszercebányai csendőr-„parancsnokság” szigorú felelősségre vonását kéri, amiért az esettel szemben közömbösen járt el, és a helyszíni kiszállást is elmulasztotta.

Panajott² tábornok s. k.

² Panajott Sándor tábornok, a csendőrség felügyelője.

R

1907 nov. 3

Gyárfás Elemér cikke az erdélyi sajtóban az 1907. évi csernovai sortűzről¹

Dicsőszentmárton, 1907. november 3.

Gyászos esemény színhelye volt múlt vasárnap egy Liptó megyei kis falu, a Rózsahegyhez közel fekvő Csernova, amelyben alig ezerháromszáz ember lakik. A kis falut utóbbi időben Hlinka András rózsashegyi plébános révén emlegették, aki izgatásra használta fel papi állását, s mikor emiatt elítélték kétesztendei államfogházra, megszökött. A konkoly azonban, melyet elhintett Rózsahegyen és környékén, felburjánzott, s meghozta szörnyű gyümölcsét egy zendülésben, melynek elfojtása alkalmával a csendőrök tizenkét embert agyonlőttek s még többet megsebesítettek.

Íme, véres virága az izgatásnak! Ez lett eredménye annak a műnek, melyet Hlinka és társai Isten nevében, az egyházzal kapcsolatban, a vallás örve alatt végbevittek, mert immár világos dolog, hogy összes nemzetiségeinket nem nemzeti, nem faji, nem gazdasági kérdésekkel bolondítják el. Ezek iránt a naiv nép nem fogékony. Hanem vallásukkal, templomukkal viszik őket örjögésbe, s papjuk áll az izgatás élén.

Ez a sajátos eset ismét előnkbe tárja a nemzetiségeknek a felekezetekkel való szoros kapcsolatának problémáját. Ez a csernovai eset igen komoly gondolatokat ébreszthet bennünk. Íme, milyen féktelenségekre ragadtatja magát a nemzetiségi izgatás a vallás leple alatt ott is, ahol a vallás nem képez válaszfalat a nemzetiségek és a magyarság között, és ahol a felettes egyházi hatóság magyar érzelmű, színmagyar gondolkodású.

Képzelnék mármost el, hogy micsoda veszedelmes izgatásokat lehetne elkövetni felekezeti alapon vármegyénkben, ahol a két nemzetiség, a szász és a román, vallási szempontból teljesen izolálva van a magyarságtól s amellet rá támaszkodik ha nem is magyarelles, de nem is magyarbarát felettes egyházi hatóságaira.

Újra kibontakozik előttünk a maga egész súlyával az a nagy egyházjogi probléma, melyet a magyar törvényhozás 1867 után megkísérelt ugyan megoldani, de igen kevés sikerrel. Mert ma már társadalmi, egyházi és nemzetiségi bajaink orvoslása közben minduntalan beleakadunk ebbe a szerencsétlen rendszerbe, mely szoros szervi kapcsolatba hozta majdnem mindenütt hazánkban az egyes nemzetiségeket egy vallásfelekezettel, hogy a külön vallás hatása alatt annál jobban elszigetelhesék magukat egymástól.

Tessék csak körülnézni az országban. Minden nemzetiségnek, a felvidéki tótokat kivéve, megvan a maga külön vallása, vagy legalább is egyháza. S ott, ahol két nemzetiség között nincsenek sem dogmatikus, sem egyházszerkezeti különbségek, megteremtette azokat a magyar államhatalom azáltal, hogy külön szervezetet adott a görög-keleti románoknak és szerbeknek, és teljesen függetlenítette az erdélyi szász luteránusokat magyar hitrokonaiktól.

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *Érzelmű közösség*. – Kis-Küküllő, 1907. nov. 3. sz. – Gyárfás Elemér: Erdélyi problémák 1903–1923. Cluj-Kolozsvár 1923. Erdélyi Irodalmi Társaság. (102–104. 1.) – Gyárfás Elemér ügyvéd (1884–1945) erdélyi, majd romániai magyar politikus és publicista. A cikk megjelenésekor a kolozsvári egyetem jogi karának hallgatója. 1917–18-ban Kisküküllő megye főispánja. 1919 után a romániai Magyar Párt képviselője, majd szenátor, a romániai *Katolikus Népszövetség* alelnöke majd elnöke. Kisebbségi politikus korában is foglalkozott nemzetiségi tárgyú kérdésekkel. (*Erdélyi problémák*, Kolozsvár 1923. *Az erdélyi románok uniója*, Dicsőszentmárton 1925., *Az erdélyi szászok és a katolicizmus*, uo. 1925.) – Gyárfás Elemér Csernova-cikkét nyilvánvaló egyoldalúsága és tárgyi elírásai ellenére közlendőnek tartottuk. *Hlinka* ugyanis – a cikk híradásával ellentétben – nem szökött meg, hanem kitöltötte a reá kirótt fogházbüntetést; a csernovai sortűznek nemcsak a felekezeti elfogultság volt a kiváltója, s nem is elsősorban az. Mégis Gyárfás megállapítása a felekezeti elkülönülés következtében is előállott érzelmi elzárkózásról a maga idején figyelemre méltó és jórészt helytálló volt. Gyárfás egyébként még kolozsvári jogászokdája idején több cikket írt a nemzetiségi kérdésben tanúsítandó békülékenyebb politikai álláspont érvényesítése érdekében. 1908 elején elismeréssel nyilatkozott a több nemzetiségű megyékben szolgálatot teljesítő közigazgatási tisztviselők nemzetiségi nyelvtudását igénylő (a gyakorlatban sajnos alig érvényesülő) belügyminiszteri rendeletről (*A közigazgatás és a nemzetiségek*. – Kis-Küküllő, 1908. jan. 5. sz.) és arról a „román mérsékelték” nevében indított nemzetiségi békeakción, amelyet *Argus* (Babes Emil) kezdeményezett „Nemzetiségi politikánk hibái és bünei” című munkájában. (*Nemzetiségi dolgok* – Kis-Küküllő 1908. márc. 22. sz.)

Ezeket a dolgokat nem szabad és nem lehet lekicsinyelni, semmibe venni. Csak egy-két lelkiismeretlen ember szükséges hozzá, hogy véres következményei legyenek, ha nem törődünk velük.

Nálunk szeretik az emberek ilyesminek hallatára vállukat vonogatni, s azt mondani, hogy Küküllő megye oly messze van az eszmék ütköző vonalától, hogy ide még zaja sem hallatszik el a nagyvilágban folyó küzdelmeknek.

Noshát, mi tényekre fogunk rámutatni, és tényekkel fogjuk beigazolni, hogy aludnunk nem szabad.

Ismeretes vármegyeszerte a falvi keresztügy. Ez év tavaszán a falvi gör. katolikusok a község határában, egyik gör. katolikus hívő telkén fészületet állítottak fel, s azt egyházi szertartással felszentelték. Pünkösöd vasárnapján délután kivonult a falu református lakosságának apraja-nagyja, kiásták a keresztet, s gúnydalok és szidalmazások közben diadalmenetben körülhordozták a községben.

A hivatalos apparátus megmozdult. A közigazgatási hatóság mosta kezeit, nem akart semmit sem tudni az előzményekről, s nem tartotta magát illetékesnek a döntésre. Az ügy a bíróság elé került. A vallás elleni kihágásért indult bűnügyi perben a vádlottakat bizonyítékok hiányában felmentették. A birtok háborításáért indult polgári perben a keresetet elutasították.

A falvi reformátusok a legmerevebb álláspontot foglalták el ebben a kérdésben. Kijelentették, hogy ők a kereszt felállításában a magyarság sérelmét látják, mert az a község oláh jellege mellett bizonyít. Éppen ezért nem fogják a keresztet határukban megtúrni soha, amint ez alkalommal is egyértelműleg határozták el és vitték végbe annak eltávolítását.

A románság szellemi vezetői tehetetlenségük érzetében csak annyit jegyeztek meg, hogy az ügy aktái nincsenek lezárva, s hogy erről még beszélni fogunk. Más szóval: Cine mintye.

Mi nem beszélünk arról, hogy a kereszténység szent jelvényét egyik nemzetiség sem foglalhatja le a maga külön érdekei jelképezésére. Nem beszélünk arról, hogy ebben az országban, melyet Szent István alapított, Krisztus keresztjét joggal megilleti a védelem minden támadással, minden bemocskolással szemben.

Mi csak rámutatunk arra, hogy ez az ügy mennyire megzavarta azt az érzelmi közösséget, melynek a magyarság és a nemzetiségek között fenn kell állania.

S

1907 nov. 6

Br. Beck Miksa osztrák miniszterelnök átirata Wekerle Sándor miniszterelnökhöz a csernovai ügyben
ME 1907–XLI–5257 (5330)

(Gépelte német nyelvű eredeti irat* fordítása)

4040/M.P.

Wien, 1907 november 6-án

Excellenciás Uram!

Van szerencsém Nagyméltóságodnak leghálásabb köszönetemet kifejezni 1907 október 31-i Z.5257/M.E.I. nagybecsű átiratáért és az abban foglalt szíves közlésekért a csernovai eseményekről. Természetesen tökéletesen elismerem, hogy e tárgy teljesen Magyarország belső ügyét illeti, és így az osztrák képviselőház illetékességétől teljességgel távol kell állania, amint hogy élénken sajnálom az ügy tárgyalásakor képviselők részéről Magyarország ellen tett kirohanásokat. Ily irányú álláspontomat a képviselőházban is ismertetni szándékozom, erre azonban nem az interpelláció megválaszolásának módját választom, és pedig azon megfontolásból, hogy az interpellációra adott válaszban foglalt nyilatkozat fölött vita indulna, ami több okból nagyon alkalmatlannak tűnik. Ezzel szemben úgy gondolom, hogy legközelebb, a budget első vagy második olvasásának tárgyalásakor szólalok fel, és ezt az alkalmat használom föl arra, hogy a szóban forgó ügyre visszatérjek. Remélem, hogy a fentiekben jelzett megfontolást Excellenciád helyeselni fogja.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló nagyrabecsülésem kifejezését.

Beck s. k.

* K. K. Minister Praesident feliratú, színtelen dombornyomású címeres íven.

SZ

1907 dec. 9

A Bécsben tanuló nemzetiségi egyetemi hallgatók tiltakozó felirata a magyar kormányhoz és az országgyűléshez a kormányzat nemzetiségellenes intézkedései tárgyában

ME 1907–XLI–6054

(Német nyelvű nyomtatvány¹ fordítása)

Magas magyar kir. Minisztérium!
Nagytekintetű Magyar Országgyűlés!

A Bécsben tanuló román, szlovák, rutén, szlovén, szerb, horvát, orosz és cseh nemzetiségű ifjúság afölötti mérhetetlen fájdalomtól hajtva, amit a magyar zsarnokság a nemzetiségeknek okoz, 1907. december 9-én nyilvános tiltakozó gyűlést tartott a „Zöld kapuhoz” címzett vendéglő termeiben és ott a következő határozatot hozta:

I. A kétezernyi számban összegyűlt főiskolai ifjúság, amelynek fájdalmát az egész művelt és humánusan gondolkodó világ osztja, a *panádi*, *pécskai*, *crístiani*², *satulungi*³, *csernovai* véres események és a többi sokszor ismétlődő vérfürdő miatt egyhangúan jogos felháborodását fejezte ki azon magyar rémtetteken.

II. A gyűlés elítéli a magyar igazságszolgáltatást, amelynek egész tevékenysége arra irányul, hogy a nem magyarok gondolatszabadságát akadályozza és elnyomja; elítéli továbbá a magyar államügyészek magatartását, akik minden ravaszságukat felhasználják, hogy a szegedi és váci börtönöket a nemzetiségi sajtó mártírjaival töltsék meg, szöges ellentétben a sajtószabadsággal, amelyet 1848-ban Budapesten kiáltottak ki.

III. A nemzetiségek diákifjúsága a legélesebben elítéli a magyar parlament önkényét és törvénytelenységét, amellyel a nemzetiségek képviselőit a börtönöknek kiszolgáltatja, amint azt a legfeltűnőbben mutatja *Juriga* és *Petrovici* esete, akik évekig sínylődtek börtönben, s voltak így képviselői tevékenységüktől elvonva. Nagyon is nyilvánvalóan látszik ebből a magyar hatalmasok szándéka, hogy megfosszák képviselőiktől a nemzetiségeket, jog és védelem nélkül kiszolgáltatandó őket a magyar barbárságnak.

IV. A gyűlés tiltakozik a magyar kormány törvénytelen magatartása ellen, amelyet a *horvát–szlavón* királyságra rákényszerített kiegyezés óta beiktatott. Tiltakozik a magyar koalíciós kormány ellen, amely *Rakodczay* útján drákói törvényekkel uralkodik *Horvát–Szlavonországon*.

V. Felháborodással utasítja vissza a diákság a magyar sajtónak azt a gyanúsítását, hogy tiltakozó gyűléseit a nemzetiségi képviselők sugalmazzák; mintha nem volna elegendő a magyar terror okozta nyomorúság, amely naponta végigvonul a nemzetiségi lapokon, a nemzetiségekkel telt börtönök, hogy minden kultúrember szívében a legnagyobb felháborodást élessze.

VI. Utoljára intézi a nemzetiségi ifjúság intő szavát a magyar törvényhozók alvó lelkiismeretéhez: váltsák be évek óta adott ígéretüket, és ne fosszák meg tovább Magyarország népeit az általános, közvetlen és titkos választójogtól.

VII. Teljes egyetértéssel nyilatkoztatja ki az egybegyűlt nemzetiségi ifjúság, hogy elvárja, most vagy soha, jogos követeléseit kielégítését – követel, most vagy soha, fordulatot az önkényben, amely a *budapesti* parlamenttől a legapróbb falu községéig honol.

Mától kell fordulópontnak bekövetkeznie a nemzetiségek szenvedéseinek történetében, mert különben ugyanazon eszközökkel harcolunk a magyarok zsarnoki uralma ellen, mint amelyekkel eddig a nemzetiségeket sújtották. Mielőtt az ifjúság a döntő harcra felkészül, Európát fogja tanúul hívni, hogy Magyarországon törvénné vált egy *Apponyi*-javaslat, amely az 1868. évi nemzetiségi törvény leggyalázatosabb megcsúfolása, és a nemzetiségeket legszengébb gyermekkorukban megfosztja saját anyanyelvüktől, s kényszeríti őket egy idegen – a magyar nyelv megtanulására. Európát fogja továbbá tanúul hívni az ifjúság, hogyan garázdálkodik Magyarországon a *Darányi*-féle cseléd- és földkisajátítási törvény, és kényszeríti az ország őshonos lakosait otthonuk elhagyá-

¹ Kiadója, (az impressum szerint): „Verlag Nieu Mintencu, V., Wehrgasse 23.” — A sovinszta kitételekben és tárgyi elírásokban bővelkedő röpirat terjesztése ellen hozott osztrák belügyminiszteri intézkedésről nem tudunk.

² Keresztényfalva, Brassó m.

³ Kővárhosszúfalva, Szatmár m.

sára, hogy tengerentúl keressenek új hazát. Az egész művelt világnak el fogja panaszolni, hogy a magyar sovinizmus a legbűnösebb eszközöket használja a nemzetiségek elnyomására, úgyhogy azok a nemzetiségiék, akiknek volt bátorságuk magukat nyíltan népükhöz tartozónak vallani, ezért az elmúlt tíz évben 65 év, 10 hó, 22 nap börtönbüntetésben és 278.454 korona pénzbírságban részesültek, és [a magyar sovinizmus] számtalan gyilkossággal örökre magára sütötte a nemzeti türelmetlenség Káin-bélyegét.

Nyomatékosan hangsúlyozzuk, hogy a főiskolai ifjúság tiltakozása nem irányul sem a magyar nemzet tagjai, sem a magyar nép mint olyan ellen, hanem csakis és kizárólag a hatalom és erőszak birtokosai ellen Magyarországon, akik az egész nemzet nevében bitortlón terjesztik ki bűnös hálójukat az egész országra és lakosaira.

A nemzetiségi ifjúságot semmilyen hatalom a világon nem akadályozhatja meg abban, hogy népe legszentebb javaiért harcoljon, és ha most jelentéktelennek és kicsinynek tűnik is, igen gyorsan fenyegetően nagygyá fog növekedni elnyomói számára.

Wien, 1907 december 9-én

A gyűlés megbízásából az elnökség:

Mintencu Nicu
szigorló mérnök

Suczek Jindřich
joghallgató

von Kniehynicky Demeter
joghallgató

Sužnejvić Georg
szigorló orvos

Hammerlitz Max
szigorló jogász

T

1907 dec. 11

Sonkup František birodalmi gyűlési képviselő felszólalása az osztrák képviselőház „kiegyezési” vitájában a magyar kormányzat nemzetiségi politikájáról és a csernovai „vérfürdőről”
Osztrák Képv. Napló, XVIII. 1907. 45. ülés¹

Dr. Soukup képviselő: ...A leghatározottabban tiltakoznom kell itt Andrássy Gyula magyar miniszter és koalícióbeli barátainak a nézete ellen, hogy nekünk nem szabad Magyarország belső ügyeibe avatkoznunk, és hogy mi bármiféle beavatkozással a nemzetközi jogot sértjük meg. Nem, uraim! Amivé Magyarország az 1867. év óta vált, nem akarom azt mondani, hogy nagymértékben, csak annyit mondok, bizonyos mértékben a mi segítségünkkel, a mi közgazdaságunk révén, a mi hiteleinkkel, a mi adózásunkból lett.

Ezért fel is vagyunk jogosítva arra, hogy e kiegyezési kérdésben igent vagy nemet mondjunk, a jót helyeseljük, de el is ítéljük a rosszat, arra rámutassunk és nyomatékosan követeljük kiküszöbölését.

A birodalomnak ebben a felében is megvannak a magunk fény- és árnyoldalai, mi nem tiltakozunk a magyar parlament bírálata ellen, de nem is engedjük megkötni a kezünket, és a nemzetközi jog skolasztikus, betű szerinti magyarozatával a passzív szemlélő szerepére ítéltetni ott, ahol kivétel nélkül mindazon nemzetek egész fejlődésmenetéről és legéletbevágóbb érdekeiről van szó, akik a Duna területének nagy közép-európai körében élnek, és nem halni, hanem növekedni és virágozni akarnak.

És itt jutok el, uraim, a puszta tényekhez. Egyórányi vasútútnyira tőlünk olyan események történnek és olyan viszonyok uralkodnak, amelyek szinte hihetetlenek, amelyeknek híre már Európára terjedt és azt a meggyőződést keltik, mintha Marchegg vagy a lajtai Bruck közvetlen közelében határvonal volna állítva Európa és a Kelet között. (*Tetszésnyilvánítás.*) A puszta tényeket fogom először sine ira et studio megállapítani.

Magyarországon, amint tudják, hét nemzetiség él: magyarok, szlovákok (csehek), románok,

¹ Lelőhelyének eredeti címe: Haus der Abgeordneten. Stenographisches Protokoll. XVIII. Session. 1907; 5. köt. 3231–3236. l. (Generaldebatte über die gesamten Ausgleichsvorlagen.)

németek, horvátok, szerbek, rutének. (Dr. Korošec² képviselő: *És szlovének!*) Kis számban szlovének is.

Magyarország tehát nem egységes nemzeti, hanem polyglott, soknyelvű állam...

Beszéde itt következő részében izzó elfogultsággal elemzi az ún. *magyar állameszme* „más népeket elnyomó”, „imperialista” jellegét. Részletesen foglalkozik a kiegyezést követő évtizedek nemzetiségi és törvényellenes, az 1868:XLIV. tc. rendelkezéseit semmibevevő, elnyomó célzatú közoktatásügyi intézkedéseivel, melyek szerinte az *Apponyi* vallás- és közoktatásügyi miniszter által benyújtott törvényjavaslatban (később „lex Apponyi, l. 22. K. sz. irat) mutatkoznak legkifejezöbben. Ez az elnyomó kultúrpolitika – Soukup szerint – a legsúlyosabban a szlovák népre nehezedik. „Fejtegetései” soron következő – a „Matica-ügy” s a szlovák közép- és felsőoktatásban fennálló tényleges visszasságok jogos bírálatán túlmenő, mint a szlovák nyelv állítólagos társadalmi üldözéséről, szlovák iskolai könyvtárak állítólagos elégetéséről stb. szóló – része kifejezően mutatja milyen messzire ment már ekkor a cseh szociáldemokrácia (a maga polgári függetlenségi mozgalmával szoros fegyverszövetségben) a magyarelles antagonizmus terén.

A magyar nemzetiségi törvény kimondja, hogy az állam gondoskodjék arról, hogy a képzés anyanyelven akadémiai fokozatokig lehetséges legyen. A szlovákoknak azonban, egy hárommillió népnek nincs egyetlen középiskolájuk, nincsenek szakiskoláik, nincs ipariskolájuk, egyetemről nem is szólva.

A 16 szlovák megyében van 33 gimnázium, 6 reáliskola, 16 tanítóképző, 4 jogakadémia, 14 teológia, 143 szakiskola – mind magyar, egyetlen egy sem szlovák intézet.

Amint a szlovák diák első lépését teszi a középiskolába, be kell iratkoznia a magyar névsorba. Szlovák anyanyelve ezekből az iskolákból teljesen száműzött. Tanítják a németet, a franciát, az angolt, csak a szlovákot nem.

Szlovákul beszélni vagy szlovák verseket olvasni felségsértés elkövetését jelenti.

A szlovák – magyarul úgy mondják: pánszláv – propagandával gyanúsított tanítókat felüggesztik.

Apponyi gróf maga mondta 1907 januárjában a magyar parlamentben: „Azokat a tanítókat, akik nem hajlandók az ifjúságot jó magyarokká nevelni, egyszerűen meg fogom fosztani állásuktól.” (*Halljuk! Halljuk! – Közbekiáltások.*)

Azokat a diákokat, akik szlovákul leveleznek, Magyarország minden középiskolájából kicsapják. Az utcán nem szabad saját édesanyjukkal sem egy szót is szlovákul beszélniök, nem szabad szlovák dalokat énekelniök, máskülönben megkapják a „consilium abeundi”-t.³ Az egyes középiskolák vagy tanítóképzők szlovák könyvtárát elégették. Ez olyan barbárság volt, amely csak a legdurvább középkorra, az inkvizíció idejére emlékeztet.

A magyar történelemkönyvekben mindenfélét írnak az avarokról és hunokról, egy szót sem a szlovákokról, ők egyáltalában nem léteznek a világon.

A hatvanas években a szlovákok saját költségükön létesítettek három szlovák gimnáziumot.

1874-ben és 1875-ben Tisza Kálmán bezáratta ezt a három gimnáziumot, vagyonukat elkobozta és a növendékeket kiűldözte a világba. (*Közbekiáltások.*)

A szlovákok alapítottak egy nem politikai egyesületet, a „Slovenská Matica”-t, a nemzeti műveltség és irodalom emelésére szolgáló egyesületet. Tisza Kálmán ezt az egyesületet is megsemmisítette, a magyar kormány elkobozta ennek az egyesületnek körülbelül 200.000 K összegű vagyonát, ebben I. Ferenc József császár 2000 K összegű ajándékát is. (*Halljuk!*)

Az egész több ezer kötetes könyvtár az egereknek és a tűzvésznek esett áldozatul, és a kíméletlen, nyers cinizmus odáig ment, hogy abban az épületben, amely azelőtt a szlovák kultúra és irodalom vára volt, szlovák szerkesztők és írók börtönét rendezte be. (*Halljuk! Halljuk!*)⁴

Az 1899. év költségvetésében az iskolaügy céljaira 7.654.754 forintot állapítottak meg. Ebből 300 forintot szántak a szlovák múzeumtársaságnak.⁵

² *Korošec*, Antun (1872–1940) szlovén kat. lelkész, az ebben az évben alakult szlovén parasztszövetség szervezője. Később a Délszláv Klub elnöke, 1917-ben a szerb-horvát-szlovén Nemzeti Tanács elnöke, 1918 után jugoszláv kormányok tagja, majd szenátusi elnök.

³ Eltanácsolás, kicsapatás.

⁴ Soukup mindkét megállapítása minden tárgyi alapot nélkülöz.

⁵ *Soukup* újabb tudatos történelemhamisítása. Egyrészt a Szlovák Múzeum Egyesület századvégi alapításának ténye a magyar és a szlovák haladó kultúrpolitikusok, *Mocsáry* Lajos, *Zsilinszky* Mihály, illetve *Kmet'* András közös fegyverténye volt, másrészt az új egyesület nem is kért, ilyen jellegű segítyt, tehát nem részesülhetett abban.

Ez volt az egész állami hozzájárulás a szlovák nemzet kulturális céljaira a szlovákok adóinak milliójából.

Ennél véresebb szatírárt nem lehet írni. Pedig nem alsóbb rendű népről van szó, amely itt kiirtassék. Ellenkezőleg. A szlovákok harmadrészét képezik a nagy kultúrájú cseh népnek, vér a vérünkéből, test a testünkéből...⁶

És most az öreg norvéget, Björnsont is meg akarom említeni, aki ezt írta (*olvassa*):
„Könyvvel és korbáccsal, törvénnyel és fegyverrel vezetik be a magyart.”

A magyarok ilyen viselkedésének nagyon egyszerű az oka: nincs elég magyar. A magyarok saját országukban kisebbségben vannak. A termelés nem különösen nagy, a jóisten tudja az okát. Így tehát gyártani kell magyarokat.

Isten a nagymagyaroknak tulajdonukul adta e többi népeket, és ők magyarokat gyártanak belőlük. Mi jobbat tehetnének? Két és fél millió németből, négyemillió horvát és szerbből, szlovák, rutén és románból, együtt még többől.

Ez tehát a magyarok legnagyobb ipara, a maga nemében azonban a legnagyobb a világon.”

Hozzáfűzöm még, uraim, a világon a legnagyobb analfabétaipar is (*Helyeslés*): 80 százalék analfabéta a románoknál, 45 százalék a szlovákoknál, 43 százalék a magyarországi németek közt (*Halljuk! Halljuk!*) és így tovább, és – még megmondom – 44 százalék maguknál a magyaroknál. Ezek ennek az Apponyi-féle kultúrának a praktikus eredményei (*Élénk tetszés és taps*) Magyarországon, ahol 10.000 lélekre egyetlen apró iskola jut...⁷

Soukup itt részletesen foglalkozik a közigazgatás és a törvényszékek tolmácsolásában kétségkívül fennállott visszasságokkal. Ezután rövid áttekintést ad a szerinte az ipar és kereskedelem vonalán is érvényesülő asszimiláló törekvésekről.

...Iparban és kereskedelemben ugyanezek a magyarosító tendenciák uralkodnak. A cégjegyzékbe például csak magyar nyelven történnek a bejegyzések. Kocsmajogot csak a magyarosítóknak adnak. Három vagy öt kivétellel semelyik vendéglőben nem található horvát lap. Az emberek persze féltik az engedélyüket.

A millenniumi kiállításon 1896-ban minden szlovák nevet meghamisítottak.

1902-ben egy szlovák cseh részvénytársaság 1 millió korona tőkével cellulózgyárat akart alapítani Túróc-Szentmártonban. De ehhez megtagadták az engedély kiadását. Indokul azt hozták fel, hogy a gyár szennyvizétől megdögölnének a halak a folyóban. A társaság kénytelen volt eladni a vállalkozást. Megvette egy budapesti magyar bank, amelynek élén Pallavicini őrgróf állt, és az engedély táviratilag jött meg. (*Közbeiktatások*.) A részvénytőkét rögtön fölemelték 1. millió koronáról 2.500.000 K-ra, a gyárat felépítették, és egy hal sem döglött meg a folyóban.⁸ (*Halljuk! Halljuk!*)...

Miután kijelenti, hogy az egész országban erőszakos névmagyarosítás folyik, és ehhez az egyházak tevőleges segítséget adnak, a Hlinka- és a Šrobár-pör kapcsán rátér a csernovai sortűz és előzményei egyetemesen elfogult elemzésére.

...Uraim! Emlékeznek a csernovai vérfürdőre. Hogyan jutottak idáig? Párvy püspök, egy homoszexuális, szellemileg züllött egyén, Karlsbad üdülőhelyről írt Hlinka plébánosnak, hogy ne avatkozzék a választási küzdelembe, és ne támogassa a szlovák jelöltet, dr. Šrobár Lőrincet. Hlinka azt válaszolta, hogy ő engedelmes fia az egyháznak és a püspöknek, de egyben állampolgár is, és joga van polgári kötelességének eleget tenni. A püspök azonnal *ab officio* felfüggesztette, és bizonyos templomi funkciók ellátását is megtiltotta neki. Akkor azután következett a szimonia újabb aljas vádja Hlinka ellen.

Vizsgáló bizottság jött Rózsahegyre, itt csak a jegyzőt és a községi bírót hallgatta meg.

Hlinkát azután berendelték a püspökhöz, aki őt nemcsak *ab officio*, hanem *ab ordine* is felfüggesztette, és a szegény plébános teljeseen tönkre volt téve.

⁶ Ez František Soukup felszólalásának lényege. Mint E. Beneš kilenc évvel később, Párizsban kiadott „Détruisez l’Autriche–Hongrie” című politikai pamfletje bevezető soraiban, ő is kétségbe vonja a szlovák nép nemzeti egzisztenciáját. Soukup tehát a szlovák nemzet történeti egyéniségének elakadása árán kínált kétes értékű segítséget a szlovákságnak a „magyar elnyomás”-sal szemben.

⁷ Soukup minden tárgyi, statisztikai alapot nélkülöző propagandakitételei. Különösen visszatetsző a magyarországi német analfabetizmusról kiöltött százalékaránya.

⁸ Vö. A túrócszentmártoni cellulózgyár század eleji alapításának ügye. Iratok III. 350–357. l.

Ez a népet nagyon felizgatta, Hlinkát visszatértekor ovációkkal fogadta, és ennek az volt a következménye, hogy letartóztatták Hlinkát, és politikai vétkekért vizsgálatot indítottak ellene, mint forradalom idején, a pesti detektívek az egész járást felkutatták és izgalomba hozták, és akkor történt az az eset a templommal.

A csernovai új kis templom céljára minden fillért a szegény szlovákok gyűjtöttek. A templomot fel kellett volna szentelni, de azt kérték, hogy megvárhassák, amíg saját papjuk jelen lehet. De a nagymagyar püspök éppen azt akarta, hogy a templom legyen felszentelve, mielőtt a pap jelen lehet. Négy magyar lelkész utazott oda egy szolgabíró és csendőrök kíséretében. A nép összehúzóulódik a templomuk előtti szűk utcában; meg akarták akadályozni, hogy oda bejőjenek. Ekkor egy magyar lelkész kéri a kocsiat, hajtson nekik! Azután a szolgabíró parancsot adott a lövésre; előzetes tárgyalás nélkül! És a rettenetes következményeket most tudja egész Európa: 16 agyonlőtt, 8 súlyos sebesült, egyesek még haldokolnak, és több mint 100 könnyebb sebesült. Amikor azután a magyar parlamentben szóvá tették az esetet, ott rögtön a szlovákok támadására változtatták a hatóság ellen. (*Közbeiktáltások*). Ebben a teremben minden magyar és az elnök egyetértettek, az ügyet elutasították, és az interpellálókat egyszerűen kigúnyolták és összeszidták, és Andrassy miniszter cinikusan, egy orgyilkos cinizmusával jelentette ki büszkén a magyar parlamentben: Felelősséget vállalom a csendőrségért. (*Kiáltások: Hanba! [Gyalázat!] – Közbeiktáltások.*)

Uraim! A csernovai vérfürdő azonban nem kivételes eset, ellenkezőleg: ilyen vérfürdők és tömeggyilkosságok Magyarországon napirenden vannak,⁹ a magyar rendőrség, a magyar csendőrség és a magyar kormány mindennapi kenyerévé váltak. Ami most Csernován történt, az történt szeptemberben a román Pánádon, az történt Pecicán, Cristianán, Satulungon, az történt Tisza idején Élesden, Bánffy alatt Sučanban¹⁰ stb.

És hogy mit hoz a legközelebbi jövő ezen a téren, nem tudjuk. A magyarosítás nevében gyilkolnak és az egyház áldását adja hozzá.

A szlovák elmegy Budapestre, és ott arca veritékével pompás palotákat épít a magyar Andrassyknak és a magyar Andrassyk otthon legyilkolják szüleiket és gyermekeiket, ólmot és vasat küldenek nekik cserébe és szétzúzzák ennek a koldusnépnek utolsó hajlékát is. (*Közbeiktáltások.*)

Most, uraim, fölötte érdekes dologra térek át, az igazságszolgáltatásra...¹¹

⁹ *Soukup* célzatosan elfogult, hiszen ha ugyanakkor felsorolta volna a színmagyar területen lezajlott csendőratrocitásokat, kitént volna a történeti tény, hogy ezek nemzetiségre való tekintet nélkül sújtották az ország egész akkori választójogért küzdő népességét.

¹⁰ Pecica, Cristian, Satul-Lung (Ópécska, Keresztényfalva, Hosszúfalu) Erdélyben; Élesd (Aleşd); Sučan = Sučany (Szucsány) Túróc megyében.

¹¹ A beszéd folytatásában (3237–9. l.) *Soukup* képviselő a sajtó ügyével foglalkozik Magyarországon, a szlovák nyelvű sajtó lévén – szerinte – nemzeti létük egyetlen megnyilatkozása. Felemlíti, hogy – adatai szerint – az elmúlt nyolc évben mintegy ötvenezer korona pénzbüntetést róttak ki szlovák újságkiadókra és újságírókra, s majdnem ötven sajtóper van éppen függőben szlovák újságírók ellen. Kitér a közigazgatási visszaélésekre, említi az abszolutisztikus autonómiát, a munkások egyesülési jogának megvonását, a választási visszaéléseket, a hátrányos adórendszert; végül a kivándorlást, mely a „féktelen reakció”, a teljes jogtalanság, a minimális bérek, a munkanélküliség, a tűrhetetlen közterhek, a lakás és élelem drágulásának eredménye. – Összefoglalóan az a véleménye, hogy nem szabad a kiegyezésben a magyar kormánynak szabad kezét engedni „a szocializmus, Horvátország és a nemmagyar nemzetiségek kiirtásának véghezvitelére”, mert – „La révolution est en marche.”

U

1907 dec. 12

Br. Beck Miksa osztrák miniszterelnök válasza az osztrák képviselőházban Soukup birodalmi gyűlési képviselőnek a csernovai ügyben elhangzott felszólalására

ME 1907–XLI–5257 (6049)

(Fordítás az osztrák birodalmi gyűlés képviselőházi naplójából)¹

Engedjék meg, hogy egy legutóbbi példát említsek, amikor egy magyarországi esemény alkalmából azt a kérdést intézték hozzám, hajlandó vagyok-e arról hivatalos jelentést kérni és a Ház elé terjeszteni.

E kérdésre és egyúttal a dr. *Soukup* képviselő úr fejtegetéseire legyen szabad az ellenkérdést feltennem: mély határozottan utasítanók mi vissza, ha más oldalról ellenünk engedtetnék meg olyan eljárás, mint amelyet ez esetben Magyarországgal szemben kívánnak? Ausztria parlamentje, kormánya és közvéleménye, úgy remélem, egyöntetűen elhárítaná az ilyen kísérletet, még annak tudatában is, hogy az inkább az érzelmek kisugárzása, semmint komoly szándékú akció. (*Közbeszólások.*) Azt a jogot azonban, amelyet magunknak követelünk és amelyet minden idegen államnak megadunk (*Élénk közbekiáltások.*), szomszédunk irányában is respektálni fogjuk.

Ez a felfogásom nemcsak a jogi helyzetnek felel meg, hanem azon igyekezetemnek is, hogy viszonyunkat Magyarországhoz az évek során ráakódott elhomályosítástól és félreértésektől megszabadítsam, és ez alkalommal szeretném előterjeszteni azt a kérésemet, hogy a tisztelt Ház értékes támogatását ezen igyekezettől ne vonja meg. Feltétlenül szükséges, hogy más hangulatra és más hangnemre térjünk át.

Szinte, mondhatnám, mesterségesen beástuk magunkat egy oly ingerültségbe, mely valósággal természetellenes két állam között, amelyek ezerféleképpen egymásra szorulnak, amelyeket a történelem, természet és nagy érdekeik kötnek egymáshoz. Ideje felismerni, hogy a tiszteletteljes bizalom kapcsolata, ahogyan az a két állam tárgyalásainál fennállott, legjobban megfelel a kölcsönös érdekeknek, és ezért a két állam mindennemű összeköttetésében kifejezésre kell jutnia. A legszélesebb néprétegekbe kell hatolnia annak a felismerésnek, hogy Magyarországhoz való viszonyunkat szenvedélyektől mentes, ésszerű és korrekt alapokra szükséges fektetnünk, és ily értelemben talán szabad azt mondanom, hogy mindkét kormány valóban hasznos munkát végzett Ausztria és Magyarország népessége számára. Hogy a műhöz népességet is teremtsünk, erre persze nem képes a kormány.

Önökön múlik azonban, Uraim, hogy a lakosság idejekorán, az eljárás lehető megrövidítésével jusson hozzá, hogy e művet élvezhesse. (*Élénk tetszésnyilvánítás és taps. A miniszterelnököt üdvözlök.*)

V

1907 dec. 16

Br. Beck Miksa osztrák miniszterelnök válaszlevele Wekerle Sándor magyar miniszterelnökhöz a csernovai ügygel kapcsolatban az osztrák képviselőházban elhangzott magyarelles kitételek

visszautasítása tárgyában

ME 1907–XLI–5257 (6049)

(Eredeti német nyelvű gépelt irat* fordítása)

Kérem fogadja legőszintébb köszönetemet azokért a szíves szavakért, amelyeket Excellenciád f. é. december 14-i beszédében nekem szentelni kegyes volt. Ez alkalommal nem mulaszt-hatom el azon való csodálkozásom kifejezését, hogy f. é. december 12-i beszédemben Excellenciád hiányolta a magyar királyi kormány ellen felhozott vádak határozott visszautasítását.

¹ Az eredeti szöveg lelőhelye: Stenographisches Protokoll. Haus der Abgeordneten. XVIII. ülősszak. 46. ülés. 1907 dec. 12., 3324–5. l.

* *Der k. k. Ministerpräsident* feliratú levélpapíron.

Amint a gyorsírt Napló csatolt kefelevonatából (3324 l.) kivehető, teljes nyomatékmal állást foglaltam a csernovai eseményeket szóvá tevő Dr. *Soukup* képviselő kijelentéseivel szemben, és minden beavatkozást részünkről a Monarchia másik államának belügyeibe oly határozottsággal utasítottam vissza, ahogyan az a kormánypadból azelőtt ritkán eshetett meg. Ezzel a magyar királyi kormány köszönetét, és nem bíráló megjegyzését véltem kiérdemelni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló nagyrabecsüléseim biztosítását.

Wien, 1907. december 16-án

Beck s. k.

Z

1907 dec. 19

Br. Beck Miksa osztrák miniszterelnök újabb levele Wekerle Sándor miniszterelnökhöz a Soukup-féle felszólalás következményeiről és az osztrák kormány álláspontjáról

ME 1907–XLI–5257 (6049)

(Gépelte, német nyelvű irat* fordítása)

4715/M. P.

Wien, 1907. december 19-én

Excellenciás Uram!

F. hó 17-i Z. 5.955/M.E.I. becses jegyzékére válaszolva mindenekelőtt hangsúlyozni szeretném, hogy én is élénken sajnálom az osztrák képviselőházban az utóbbi időben Magyarország ellen elhangzott kijelentéseket.

Ami dr. *Soukup* birodalmi gyűlési képviselőnek Nagyméltóságod által említett beszédét illeti, már f. hó 16-i levelemmel volt alkalmam Excellenciádhoz eljuttatni az említett képviselő kijelentéseire a képviselőházban előadott feleletemet, amely a magyar királyi kormány ellen emelt vádak megfelelő elutasítását tartalmazza.

Amint Excellenciád a képviselőház gyorsírt jegyzőkönyvének mellékelt kefelevonatából láthatja, f. hó 17-i beszédemben, amely a képviselőház f. hó 16-i ülésében elfogadott határozattal foglalkozik a magyar nemzetiségi törvény végrehajtásának tárgyában, ugyancsak állást foglaltam minden beavatkozás ellen Magyarország belügyeibe és hangsúlyoztam, hogy a kormánynak nincs módjában a határozatban foglalt felhívásnak eleget tenni; felkértem a képviselőházat, tartózkodjék a jövőben a beavatkozástól Magyarország belső ügyeibe.

Azt hiszem, hogy ezzel a most megvitatott eseményekre nézve teljesítettem az Excellenciád jegyzékében kifejezett óhajt, és azt sem habozom kijelenteni, hogy a jövőben is az eddigi, az én felfogásom szerint is tárgyilagosan helyes álláspontot fogom képviselni. Hasonlóképpen kérem, legyen meggyőződve, hogy hasonló támadásokat a magyar királyi kormány ellen, mint amelyek az utóbbi időben bekövetkeztek, a cs.k. kormány szükség esetén a jövőben is megfelelően vissza fog utasítani. Magától értetődően azonos magatartást várok el a magyarországi mérvadó tényezők részéről.

Nem szabad azonban átsiklanom afölött, hogy a Magyarország ellen irányzott támadások, bármennyire is helytelenítem azokat, bizonyos fokig visszahatásai annak a sokszor gyűlölködő agitációnak, amely a magyar közéletben évek óta Ausztria és különösen a pragmatikus közösség ellen folyik. Bizonyos szimptomatikus értelemben ide sorolnám magyar politikusok olyan kijelentéseit is, mint *Batthyány* Tivadar grófé az „összmonarchia” kifejezés használatáról. Anélkül, hogy annak vizsgálatába bocsátkoznék, mennyiben felelnek meg nevezett képviselő úr kifejezései a törvényes helyzetnek, mégis biztosítanom kell Excellenciádat, hogy közvéleményünk az efféle kisugárzásokat a pragmatikus közösség fenntartása elleni nyilatkozatoknak fogja fel, pedig e közösség tiszteletben tartására Ausztria teljességgel igényt tart s az Magyarországnak is igen nagy érdeke. Bizonyára világos, hogy ilyen kijelentések megnehezítik Ausztriában a kölcsönös kapcsolat egészségesebb alapokra fektetésére irányuló fáradozásokat.

Ehhez járul még, hogy az utóbbi időben mérvadó magyar politikai körökben is több ízben

* K. K. *Minister-Praesident* feliratú, színtelen dombornyomású íven.

olyan hangot ütöttek meg, amelynek ausztriai visszhangja semmiképpen sem örvendetes. Legfőképpen azt nem titkolhatom, hogy osztrák politikai körök ismételten felfigyeltek Excellenciádnak a magyar képviselőház f. hó 13-i ülésén Bizony képviselő kérdésére tett nyilatkozatára, amely a közös ügyek esetleges megszűnésével foglalkozik az éppen kikötött tízéves egyezmény tartama alatt és nyílt elismerése a függetlenségi párt álláspontjának e kérdésben; meg kell sajnos állapítanom, hogy ez közösségünk szempontjából egyáltalában nem kívánatos benyomást keltett.

Amidőn osztozom Nagyméltóságod óhajában, hogy a két állam kölcsönös viszonyát, amely most már a kiegyezéssel egyetértő és szilárd alapra helyeztetett, minden megzavarástól megóvjuk, azzal a sürgető kéréssel fordulok Excellenciádhoz, nyújtsa nekem nélkülözhetetlen támogatását fáradozásaimhoz e feladat érdekében, amelynek nehézségét az adott politikai viszonyokra tekintettel bizonyára nem szükséges Excellenciádnak közelebbről kifejtennem.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló nagyrabecsülésem kifejezését.

Beck s.k.

22

Iratok az 1907:XXVII. tc. („lex Apponyi”) történetéhez¹

A

1907 márc. 4

Az erdélyrészi szász evangélikus konzisztórium felirata Wekerle Sándor miniszterelnökhöz az Apponyi-féle népiskolai törvényjavaslat tárgyában²

664/1907. sz.

Excellenciás Uram!

Mélyen tisztelt Miniszterelnök Úr!

A magyarországi ág. ev. országos egyház tisztelettel alulírt erdélyrészi konzisztóriumuk kötelességének tartja, hogy tiszteletteljesen a magas minisztérium elé terjessze aggályait a képviselőházban benyújtott, a nem állami népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól szóló törvényjavaslattal szemben.

A törvényjavaslat kiinduló pontja a népiskolai tanítók illetményének kérdése, és az a célja, hogy ha nem is mindjárt megszüntesse, de legalább lényegesen csökkentse egyrészt az állami, másrészt a felekezeti és községi [nép]tanítók illetménye között fennálló különbséget. Ez oly módon

¹ Az 1907:XXVII. tc. (a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól szóló törvények) tárgyalása előtt a Ház Apponyi előbbi, ezzel összefüggő, a tanítók illetmény szabályozására vonatkozó törvényjavaslatát tárgyalta. A későbbi 1907:XXVI. tc. (az állami elemi népiskolai tanítók illetményeinek szabályozásáról és az állami népiskolák helyi felügyeletéről szóló törvényjavaslat) képviselőházi vitájában több jelentős felszólalás hangzott el. Ilyen Vajda Sándor csaknem az egész ülést kitöltő, 1907. márc. 11-i (Képv. N. 1906, VII. 245–261. l.), Vlád Aurél és Hodža Milán 1907. márc. 13-i (Képv. Napló, 1906, VII. 289–297. l.) felszólalása. Figyelmet érdemel Pető Sándor 1907. márc. 12-i beszéde, melynek bevezető részében kifejti, hogy megítélése szerint Apponyi mint kultuszminiszter „kevésbé belátó” most, mint volt ellenzéki politikus korában. Pető Sándor bátor hangvételű hosszabb beszédben elemezte a törvényjavaslatot, hangsúlyozva az illetmény szabályozás célzatos nemzetiségpolitikai jellegét (Uo., 279–287. l.)

Az 1907:XXVII. tc. (közkeletű nevén: „lex Apponyi”) „a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól” című népiskolai törvény képviselőházi vitája a koalíciós kormány egyik legjelentősebb nemzetiségi vitát kiváltó eseménye volt. A nagy vita voltaképp az eredeti javaslat, és indokolásának 1907. febr. 1-én a két ház irományaiban történt közzétételével kezdődött. (Főrend. Ir., 1906–11, VII. 369–384. l.)

A törvényjavaslat a nem állami, tehát a túlnyomórészt felekezeti iskolák magyar nyelvtanítását szabályozta. Előírta, hogy minden nem állami iskolai néptanítónak záros határidőn belül az önálló oktatás fokán kell tudnia és oktatnia az államnyelvet, tekintet nélkül az illető iskola tanítási nyelvére. – A törvényjavaslat ezzel a kikötésével határozottabb és kíméletlenebb jellegű volt az 1904. évi Berzevics-törvényjavaslatnál, és kiváltotta a nemzetiségi képviselők és a korabeli nem magyar közvélemény elutasító álláspontját.

Elsőként az erdélyi szász ev. konzisztórium valamint a gyulafehérvári és fogarasi gör. kat. román érseki egyháztartomány fordult tiltakozó felirattal a főrendiházhoz (A.–B), majd Polit Mihály és nemzeti-

történne, hogy törvény állapítsa meg a felekezeti tanítók fizetését is, és ha a felekezetek nem tudják előteremteni ezeket az új illetményeket, az esetben az állam nyújt segítséget.

Noha ez ellen elvi kifogás nem emelhető, sőt önmagában véve az egyházaknak köszönettel kellene elismerniök, hogy az állam a maga gazdag eszközeivel az egyik fő kulturális területen támogatja a szegény egyházakat, mégis egészen más kell legyen az állásfoglalásunk, ha azokat a feltételeket mérlegeljük, amelyekkel kapcsolatban ez történik, ha a törvényjavaslat egész tartalmát nem egyedül az egyházak, hanem a közjog és a közjólét szemszögéből is vizsgálat tárgyává tesszük.

Ekkor pedig arra az eredményre jutunk, hogy a törvényjavaslat félreteszi a jog és méltányosság, a pedagógia és a kultúra alapvető követelményeit.

A törvényjavaslat elsősorban erősen korlátozza, sőt részben a fennálló jogállapothoz képest megsemmisíti az egyház önkormányzatát.

Már az 1. §-ban benne foglaltatik ez a korlátozás, amennyiben az kimondja, hogy az ebben közhivatalnokoknak nyilvánított felekezeti tanítók javadalmait igazgatásilag³ kell biztosítani. Igazgatás alatt aligha lehet mást érteni, mint az állami, ill. megyei közigazgatási hatóságot, amelynek hatalmába adják a felekezeti iskolák egyházi alkalmazottait. Az ilyfajta beavatkozás az egyházi önkormányzat lényeges korlátozását jelenti.

Az egyház önkormányzatát azonban megzavarja és szinte megsemmisíti egy sor más súlyos, az állami segélyhez kapcsolt rendelkezés. Ezeknek a feltételeknek az a céljuk, hogy az egyházat lassanként teljesen kirekesszék az iskola tulajdonából – a terhek legnagyobb részét azonban rajta hagyják. Már a csekély 200 koronás állami támogatás esetén is a minisztériumtól függ a felekezeti tanító választásának vagy kinevezésének jóváhagyása; ha két ízben nem felel meg

ségi képviselőtársai határozati javaslatával megindult Apponyi törvényjavaslatának nemzetiségi opponálása. (C) A törvényjavaslattal szemben fenntartással élő magyar képviselők álláspontját konkrétan juttatta kifejezésre a néppárti *Molnár János* a Ház 1907. ápr. 4-i ülésén. (D) A *Molnár* és *Apponyi* között kialakult vita érdekes szint adott a kiszélesedő polémiának (E). – A következő napokon számos nemzetiségi határozati javaslatot nyújtottak be. Az egyik, a törvényjavaslat fogadtatására jellemző érvelésű nemzetiségi határozati javaslatot *Goldis László* terjesztette be (F). *Vajda Sándor* és képviselőtársai 1907. ápr. 8-án benyújtott további határozati javaslatában hangzik el először a javaslat napirendről való levételének kívánalma (G).

Az egyre viharosabbá váló vita nagyobb lélegzetű nemzetiségi felszólalásai közül *Mihali Tivadar* (1907. ápr. 6, Képv. Napló, 1906, VIII. 73–80. l.), *Kollár Márton* (1907. ápr. 10, uo. 143–148. l.) s a kormánytámogató programja mellett is a törvényjavaslat ellen nyilatkozó erdélyi szász *Melzer Vilmos* (1907. ápr. 12., uo. 159–162. l.) beszédeit érdemes kiemelniük.

A vita nemzetiségi álláspontját – megítélésünk szerint – leghatásosabban *Pop Cs. István* román nemzetiségi képviselő (H, 1907. ápr. 9., uo. 132–133. l.) és a zárászó jogának címén felszólaló szerb *Polit Mihály* foglalta össze (I).

A képviselőházi többség 1907. ápr. 16-án elutasította a nemzetiségi képviselők határozati javaslatait (J) és mind általában, mind részleteiben megszavazta a törvényjavaslatot. – A főrendiházban lezajlott vitában a szerb és román egyházfők, illetve vezető egyházi személyek: 1907. máj. 8-án *Bogdanović Lucian* későbbi patriárka, ekkor budai szerb püspök, *Mejtanu János* gör. kel. román érsek metropolita, *Pap J. János* aradi gör. kel. püspök, *Hosszu Vazul* lugosi román gör. kat. püspök, illetve 1907. máj. 10-én *Mihali Viktor* gyulafehérvári gör. kel. érsek metropolita (Főrend. Napló, 1906–11. 177–189., illetve Főrend Ir., 1906–11, 190–196. l.) egységesen a törvényjavaslat ellen szavaztak. A javaslatot ennek ellenére a felsőházi koalíciós többség is megszavazta, s az a fenti címen az 1907:XXVII. tc. alakjában törvényerőre emelkedett. (Szöveget l. K. irat.)

Az új törvény végrehajtása tárgyában, (1907. júl. 1-én bekövetkezett hatályba lépése után) Apponyi körrendeletet adott ki (76.000/907–VKM), mely 1907. július 29-én a Magyarországi Rendeletek Tárában (l. ott, 1144–1152. l.) is megjelent. – Az 1907:XXVII. tc. az első világháború alatt bekövetkezett felfüggesztéséig (l. ott) érvényben volt és a kiélesedő nemzetiségi politikai válság egyik jelentős okozója lett. – Az 1907:XXVII. tc. részletes történeti elemzését l. *Dolmányos István*: A „Lex Apponyi” c. tanulmányában. (Századok 1968. 102. évf. 484–535. l.).

² A közölt iratszöveg eredeti címe és lelohelye: *Vorstellung des Landeskonsistoriums*, betreffend den vom k. ung. Minister für Kultus und Unterricht, Grafen Albert Apponyi im ungarischen Abgeordnetenhaus eingebrachten Gesetzentwurf in Sachen der Volksschulen. – Az országos konzisztórium felirata a gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter által a magyar képviselőházban betervezett népiskolai törvényjavaslattal kapcsolatban. – Közli *Brandsch, Heinz* (Direktor der evang. Lehrerinnenbildungsanstalt in Schässburg): Geschichte der siebenbürgischen Volksschule. [Schässburg-Segesvár] 1926, Markusdruckerei. 135–142. l. – A szövegek közlés végén ezzel az utalással: „Entnommen der Verhandlungen der dreiundzwanzigsten Landeskirchenversammlung 1907, Drotleff. S. CIX. ff.”

³ Az eredetiben: administratív.

neki az előterjesztés – az teljesen tetszésére van bízva – akkor ráhárul a tanító kinevezésének joga (21. §). Nem magyar tannyelvű iskola csak akkor kaphatna támogatást, ha a közoktatásügyi miniszter engedélyezte a tankönyveket és taneszközöket (20. §), és ha azok „hazafias tartalmúak” – mintha eleve feltételeznék, hogy ezek az iskolák hazafiatlan tartalmú tankönyveket használnak!

Teljesen figyelmen kívül hagyják azonban az egyházi önkormányzatot a fegyelmi rendelkezések (23–30. §), habár ezek élén az az elv áll, hogy a felekezeti hatóság fegyelmi jogköre fennmarad. Az egyes rendelkezések viszont éppen az ellenkezőjét mondják ki. Hiszen minden ítéletet a miniszter elé kell terjeszteni jóváhagyásra, akinek joga van új vizsgálatot elrendelni!

Es hol marad az egyház joga, ha a miniszter minden tanító ellen fegyelmi vizsgálatot indíthat a törvényhatóság közigazgatási bizottsága által, amikoris tehát nem egyházi hatóság tapos bele az egyház jogába! Ehhez járul még, hogy a fegyelmi eljárás elrendelhetőségére felsorolt öt eset többsége oly általánosan megfogalmazott és oly kevésbé pontosan körülírt, hogy ennek elmaradhatatlan következményei üldöztetések és zaklatások lesznek.

A 24. § 1. pontjában mindenekelőtt kifogásolnunk kell, hogy az fegyelmi vétségnek minősíti a magyar nyelv tanításában a kítűzött cél el nem érését. Úgy véljük, fegyelmi vétség csak akkor következik be, ha valamely hiba az illető terhére róható fel. Aki általában az iskola, különösen a népiskola menetét ismeri, annak tisztában kell lennie azzal, hogy egy tancél elérésének hiánya, a tanulók részéről bizonyos mértéknek meg nem tanulása a legritkább esetben róható fel a tanító hibájául. És ha a tancél meghatározása a magyar nyelvben oly általános és bizonytalan, mint a 19. §-ban, akkor ezek a rendelkezések lehetőséget adnak arra, hogy minden tanítót fegyelmi bíróság elé állítsanak. És ha mármost a tanítót elítélik, akkor a miniszternek joga lenne az *iskolát* felfüggeszteni, amely pedig semmit sem követett el, és a felekezeti büntetné, amelynek autonómiája egyáltalában kizárja az ilyen beavatkozást. És ha a 27. § alapján egyszerűen be lehet zárni egész iskolacsoportokat és az iskolafenntartó (tehát az egyház is) elvesztené a jogot ottani iskolák fenntartására, ha részese a tanító eltávolítása vétkének, úgy az ilyen rendelkezés megfelel oly alkalmazás megteremtésére, mely a felekezeti iskolát teljesen kiszorítja.

Nekünk is az a véleményünk, hogy büntetendő az államellenes irányzat, ha az iskola köpönyegével burkolózik. De amit a törvény államellenességként felsorol, megint csak olyan általánosságban tartott, hogy kizárt annak igazságos alkalmazása, legfőképpen a mi államunkban, ahol annak megítélése, mi agitáció az alkotmány és az állam nemzeti egysége stb. ellen, – pártállás szerint igen különböző.

Az egyházi önkormányzatok korlátozásával és megsemmisítésével még más is együtt jár: a beterjesztett törvényjavaslat további lépés a népiskolák magyarosításának útján. Az 1868-i 44. törvénycikk 14. §-a szerint az egyházközségek határozzák meg iskoláik tanítási nyelvét, de már itt is rögtön megállapítatik a kivétel, hogy ott, ahol az államnyelv van tannyelvként bevezetve, ez az állapot többé meg nem változtatható (19. §), ami egyben ismét az egyház autonómiájának súlyos károsítását jelenti. Most pedig a közoktatási bizottság olyan záradékot hozott, amely újabb igazságtalanságot és egyenlőtlenséget jelent. Eszerint magyar legyen a tanítási nyelv, ha a felekezeti népiskolába beiratott tanulóknak legalább fele magyar anyanyelvű vagy magyarul beszél, míg az iskolafenntartó csak „lehetőség szerint” gondoskodik arról, hogy a nem magyar növendékek is anyanyelvükön kapjanak oktatást. A rendelkezés elveszi az iskolafenntartótól a jogot, hogy a tanítás nyelvét maga határozza meg, és ez az egyházi autonómia szempontjából megengedhetetlen.

Azonban ettől eltekintve is: hogyan osszák be az ilyen oktatást? A másik felét nem magyar anyanyelven külön órákon vagy külön osztályokban tanítsák?

Ugyanez a kérdés merül fel a további szigorító rendelkezésre vonatkozólag is: olyan felekezeti népiskolákban, amelyekben az összes beiratkozott tanulóknak legalább húsz százaléka magyar anyanyelvű vagy magyarul beszél, a magyar nyelvet *is* tannyelvül kell alkalmazni. Vajon itt a magyar anyanyelvű tanulók számára a tanítás ezen a nyelven külön órákon vagy külön osztályokban történjék? És eltekintve az ilyen kétnyelvű oktatás nehézségétől – miért nincs ez így a fordított esetben is, a nem magyar kisebbség nem érdemel ugyanolyan tekintetbevételt?

A legsúlyosabb elnyomásnak és igazságtalanságnak azonban azt a közoktatási bizottság által hozzáfűzött rendelkezést kell nyilvánítanunk, hogy az ismétlődő iskolában kizárólag a magyar nyelvet legyen szabad tanítási nyelvként használni. Ez igazságtalan eljárás az egyházi önkormányzattal szemben, amelynek joga van a tanítási nyelvet meghatározni, ez támadás egy emberi jog ellen, amelyet itt a legszentebb érzéseket sértő és sebző módon szüntetnek meg.

De a legsúlyosabb aggályokat kelti a törvénytervezet a nem magyar nemzetiségek, amelyeknek egy része egyházunkba tartozik, népművelése szempontjából is.

Felsorakozik azokhoz a rendszabályokhoz, amelyek 1808, a liberális népiskolai törvény megteremtése óta – amelynek valóban a népművelés emelése volt a szándéka – a népiskolai politika célját mind odébb és odébb tolták, amennyiben a népiskolát a magyarosítás egyik eszközévé akarják átalakítani. Az 1879. évi 18. törvénycikk indokolása még hangsúlyozta: „Kényszeríteni az állam más nyelvű polgárait, hogy anyanyelvükön kívül az állami nyelvét is elsajátítsák, céltalan törekvés volna”⁴, mert annak a törvénynek a megalkotói tudták, hogy az élet parancsára két-, sőt háromnyelvűség áll elő ott, ahol különböző népcsoportok a mindennapos közlekedésben és munkában együtt és egymás mellett élnek, de hogy az iskola a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudja soha elérni, amit az élet játszva megvalósít. A jelen törvény azonban a kényszer kemény talajára lép: az iskola minden gyermeket – azt is, aki környezetében ritkán vagy soha sem hall magyar szót – el kell hogy juttasson addig, hogy gondolatait életcéljának megfelelően magyarul ki tudja fejezni (19. §). Még ha a minimumra csökkentik is a követelményeket, akkor is annyi marad, hogy a gyermekek legnagyobb része nem *tudja* elérni ezt a célt.

E cél kedvéért mármost minden más szoruljon háttérbe.

Az eszközök, amelyeket e cél elérésére az új törvény szabállyá emel, újabb aggályok kifejezésére indítanak bennünket. Az államilag támogatott iskoláknak ezentúl kizárólag azokat a tankönyveket és taneszközöket legyen szabad használniok, amelyeket a miniszter engedélyezett, aminthogy egyáltalában fennáll az a szándék, hogy minden taneszköz használatát a miniszter hozzájárulásához kössék. Eltekintve attól, hogy ez ismét az autonómia súlyos megkárosítása, a tanítás megkárosítása az ilyen központilag eszközölt gyámkodás az iskolák fölött, amelyeknek különböző rétegeket teljesen eltérő körülmények között kell szolgálniok; a megszorítás, hogy kizárólag hazai könyveket és taneszközöket szabad használni, még jobban elzárja szellemi életünket, amely nem dicsekedhetik rendkívüli saját belső erővel, a művelt világnak nem egyetlen nemzetre korlátozott szellemi életétől, az ilyen elszigetelés pedig semmilyen országnak és népnek nem hozott szerencsét.

És mit szóljon vajon a pedagógus a 17. § érthetetlen rendelkezéséhez, mely szerint a tantermekben elhelyezett taneszközöknek „idegen történelemmel és földrajzzal semmiféle kapcsolatban nem szabad lenniök”? Ezentúl tehát nem szabad Görögország és Róma, Anglia és Amerika térképét kiakasztani, a strassburgi és a kölni dóm képét, Kaulbach festményét Jeruzsálem pusztulásáról vagy a népvándorlásról a falra tenni stb. Nem vonjuk kétségbe, hogy a paragrafusnak nem ez a célja, de ki áll jól azért, hogy stréber szellemek nem így magyarázzák-e majd: szövegezése valósággal unszol erre!

Egyáltalában fájdalmas az a benyomás, melyet legyűrni nem tudunk, hogy a törvényjavaslat úgy véli, törvényben kell a felekezeteknek intézkedéseket rögzíteni, hogyan oktassák iskoláikban a hazafiasságot. – Ami az emberben a legszentebb és a legbensőbb, azt nem lehet oktatni és belevetni, a vallást éppoly kevéssé, mint a hazaszeretetet. – Mi azzal dicsekszünk, mi bizonyítjuk azt a hűséggel és munkával, amit a hazának nyújtunk, de nem fojthatjuk el aggodalmunkat, hogy minden kísérlet a hazafiságra nevelésre sablonosan és paragrafusokkal az ellenkezőjébe csap majd át. Egy iskolatörvénynek nem szabad rendőrtörvénynek lennie, különben önmagát végzi ki. Márpedig az előttünk fekvő tervezet ilyen. Paragrafusokba foglalja a felekezeti iskolák iránti bizalmatlanságot, megalázza és lealacsonyítja munkájukat.

Ez néhány rövid kifogás a tervezett törvényjavaslat ellen, azért is ily rövidre fogva, mert sürget az idő, látván azt a sietséget, amellyel ezt a fontos kérdést kezelik, és ami aligha teszi lehetővé aggályaik előterjesztését azoknak, akiknek a törvény húsukba vág.

Az indoklásban az áll, hogy a tervezett törvény nem korlátozza a nem magyarokat abban, hogy gyermekeik alapvető neveléséről anyanyelvükön gondoskodjanak – a mi megítélésünk szerint a törvény azt nagy részben lehetetlenné teszi. Az eredmény az lesz, hogy a nem magyar polgárok művelődése ezáltal súlyosan károsodik, és ezzel új sebeket ütnek a hazán. Következménye a kivándorlás növekedése lesz.

Ezért tartjuk lelkiismereti kötelességünknek, hogy ünnepélyesen tiltakozást jelentsünk be ez ellen a törvénytervezet ellen, amely súlyosan megkárosítja egyházunk önkormányzatát.

Nagyszében (Hermannstadt), 1907. március 4-én

A magyarországi ágostai evangélikus országos egyház erdélyrészi konzisztórium

Dr. Teutsch Fr[igyes] s. k.

Püspök

Fritsch Károly s. k.

titkár

⁴ (Trefort.) L. Iratok... I. 593. l.

B

1907 márc. 8

A gyulafehérvári és fogarasi gör. kat. román érseki egyháztartomány kérvénye a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól szóló törvényjavaslat ellen

1906–11. évi Főrend Ir. VI. 441–444. l.

1710/1907. sz.

Méltóságos Főrendek!

A gyulafehérvári és fogarasi érseki egyháztartomány püspökei és meghívott tanügyi tanácsosai folyó 1907. évi március hó 7. és 8. napjain megtartott tanácskozásukban megvitatták a jelenleg parlamenti tárgyalás alá bocsátott „nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és felekezeti néptanítók járandóságairól” szóló törvényjavaslatot, és azt az általuk kormányzott és képviselt egyházra nézve sok tekintetben sérelmesnek találták.

Miután a fent nevezett javaslat a hazai egyházak képviselőinek előzetes meghallgatása nélkül lett közvetlenül parlamenti tárgyalás alá bocsátva, és minekutána alkalmunk és módunk sem volt a javaslat szövegét megismerni, és ennél fogva még kellő időben észrevételeinket a magas vallás- és közoktatásügyi kormányhoz juttatni: – kényszerítve vagyunk ezen az úton fordulni most már egyenesen az országgyűlés mindkét házához, azon reményben, hogy felszólalásunk meghallgatásra fog találni, és annak értelmében a kérdéses javaslat megfelelő átdolgozás végett vissza fog adatni a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztériumnak, mit ezennel tiszteletteljesen kérünk is.

Előterjesztésünk a következő:

A benyújtott és tárgyalás alatt levő javaslat célja a néptanítók fizetésrendezése, azonban ezen javaslat nem szorítkozik ezen cél megvalósítására, hanem ezzel kapcsolatban oly mélyreható intézkedések tervezetnek, amelyek népiskoláink jelenleg fennálló jogviszonyait megváltoztatják, és végeredményükben a nem állami elemi népiskolák megszüntetését is jelentik.

Mint a gyulafehérvári és fogarasi gör. katolikus egyháztartomány törvényes képviselői az előadandónkban főleg egyházunk szempontjából kívánjuk a tervbe vett intézkedéseket megbírálni és megvilágítani, miután ezt hivatalos és felelősségteljes állásunk kötelességünké teszi, melynek teljesítése elől kitérnünk nem szabad.

1. Az 1868. évi XXXVIII. tc. biztosította és törvénybe iktatta azon helyes és a katolikus egyház tanainak is megfelelő elvet, mely szerint a tanítás és nevelés joga és hivatása elsősorban a családot, másodsorban pedig és az egyház isteni alapítójának rendelkezése szerint főképpen az egyházat illeti meg. Nevezett törvény biztosította tehát a hazai egyházaknak azon jogát, hogy híveik részére nyilvános népoktatási intézeteket állítsanak föl, azokban a tanítókat és tanárokat maguk válasszák, azoknak fizetését maguk határozzák meg, a tankönyveket maguk szabják meg, s a tanítási rendszer és módszer iránt is intézkedjenek. (1868. évi XXXVIII. tc. 11. §.)

A tárgyalás alatt levő, a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és felekezeti néptanítók járandóságairól szóló javaslat anélkül, hogy egyenesen kimondaná a fentebb említett intézkedések hatályon kívül való helyezését, tényleg azonban azokat megszünteti.

Ugyanis ezen javaslat:

a) Az egyházaknak népoktatási intézetek felállítási és fenntartási jogát bizonyos esetekben megszünteti, tehát a törvényben levő és hatályon kívül nem helyezett intézkedés dacára megfosztja az egyházat azon hivatásszerű és szent jogától, amelyről az egyháznak lemondania semmi körülmények közt sem szabad. (L. a javaslat 13., 22., 27., 28. §§-ait.)

b) Korlátozza az egyházak a tanítók alkalmazása és elmozdítása körül biztosított jogát (lásd e javaslat 21–31. §§-ait).

c) Hatályon kívül helyezi az egyháznak azon jogát, hogy az iskolában alkalmazott tanítók fizetését maga állapítsa meg,

d) Megszünteti vagy megnehezíti az egyháznak azon törvényes jogát, hogy a tankönyveket maga szabja meg, és a tanítási rendszer és módszer iránt szabadon intézkedjen.

És ezen, az egyházat tanítói és nevelői jogával oly mélyen sértő intézkedéseket mily címen indokolja a javaslat? Egyszerűen azzal, mert az állam által az egyházra diktált tanítói fizetéshez államsegéllyel járul hozzá. Márpedig az 1848. évi 20. tc. 3. §-a azt rendeli, hogy: minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fedeztessenek, mely

elv végrehajtása iránt a minisztérium utasítottatik „az illető hitfelekezetek meghallgatásával” terjeszteni elő törvényjavaslatot, ami jelen esetben nem történt meg.

Sérelmes tehát az egyházra ezen javaslat, és végeredményében nem más, mint az egyházi iskolák államosítása az eddig iskolafenntartó egyházak tetemes segítségének igénybevétele mellett.

2. Az 1868. évi 44. tc. 14. §-a biztosítja az egyházközségeknek azon jogát, hogy iskoláikban az oktatás nyelvét tetszés szerint határozzák meg.

Az 1868. évi 38. tc. 58. §-a pedig azt rendeli, hogy minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást.

Egyházunknak ezen joga különös fontosságot nyer azért, hogy egyházunkban a liturgikus, illetve az egész isteni tiszteletnek nyelve azonos a híveknek anyanyelvével, amely a román. Es éppen ennek következményeképpen lett egyháztartományunk felállítását deklaráló pápai bullában egyházunk román jellege megállapítva, megkülönböztetésül a hazában élő más nyelveket beszélő görög katolikusoktól.

Ezen szempontból világosan érthető, hogy egyházunk fennmaradása és fölvirágzása érdekében legelső sorban egyházi érdek, hogy az ezen egyház által létesített s fenntartott népiskolákban tanítási nyelvül a román nyelv használtassák, mert az fűzi a hívőket az egyházhoz, ez érteti meg velük az egyes isteni tiszteletek mélységes jelentőségét, ez bírja csak őket az egyházhoz fűzni, és annak szeretetében megőrizni.

Ezen kijelentések által távolról sincsen szándékunkban az állam nyelvének törvényes tanítását korlátozni; – ellenkezőleg, valamint a múltban tettük, úgy a jövőben is minden tőlünk telhetőt el fogunk követni, hogy iskoláink az állami iskolák mögött a tanítás szempontjából a nemes verseny érdekében el ne maradjanak.

Azonban a fentebb említettek kötelességünkbe teszik, hogy iskoláinkban a román tanítási nyelvhez ragaszkodjunk, mert különben nem bírjuk megvalósítani egyházunk magasztos célját, hogy a hazai románság körében az igaz vallásosság, erkölcsösség, testvéri szeretet és a haza összes intézményeihez való hű ragaszkodás ápolója maradjon.

Hazánk ezeréves múltja tanúság arra, hogy az egyház vezetése alatt híveink, karöltve az ország többi honpolgárával, meg tudták őrizni és védeni a haza fennállását, habár akkor nem voltak még állami népiskolák. Hogy ezután mi fog bekövetkezni arra az esetre, ha a jövőben nemzedék nevelése és a tanítók feletti örködés az egyház irányító befolyása és gondos gyámkodása alól felszabadulna, ha aránytalan fizetéssel és kongruarendezéssel bevitetik a nép két legelső-sorban hivatott vezetője, a pap és tanító közé a féltékenység, irigység és egyenetlenség, ha mindezek által az egyház eddigi befolyása meggyengül: eziránt nyilatkozunk igen nehéz, mert alapos azon aggodásunk, hogy az egyház irányító befolyásának csökkenése mértékében növekedni fog az ellenkező, a törvényjavaslat által éppenséggel nem óhajtott irányzat.

A tárgyalás alatt levő javaslat egyházunknak a tannyelv szabad meghatározása iránti jogát lényegesen megszorítja, és méltánytalan is, amennyiben azon intézkedés által, mely szerint 50 százalék magyar vagy magyarul tudó gyermek kedvéért egyházunk iskoláiban tanítási nyelvül az állam nyelvét határozza meg, oly iskolákban azonban, ahol például a román ajkú gyermekek teszik ki az 50%-ot, a gyermekek anyanyelvét tanítási nyelvül nem állapítja meg, holott ezt az 1868. évi 38-ik tc. értelmében megtennie kötelessége volna.

Az ilyen intézkedések meggyőződésünk szerint nem alkalmasak a gyermekek fogékony elméjében és szívében a testvéri szeretetet ápolni, a szülőkből pedig az iskola iránt csak ellen-szenvet támasztanak, ami semmi esetre sem alkalmas az iskola üdvös céljainak megvalósítására, köztudomású lévén, hogy az iskola a család támogatása és nevelő közreműködése nélkül eredményt felmutatni nem képes.

3. Ezúttal nem szándékunk részletesebben kiterjeszkedni a törvényjavaslat azon intézkedéseire, melyek a tanítók iránti fegyelmi eljárást szabályozzák. Főntebb az 1. pont *b*) alpontjában reámutattunk általánosságban, hogy azok korlátozzák az egyháznak a tanítók és kántortanítók alkalmazása és elmozdítása körül biztosított jogát.

Ezen intézkedések által a tanítók végeredményben kivétnek egyházunk főhatóságának jogköre alól.

Nem hallgathatjuk el azonban azon intézkedéseit, amelyek a tanítói fizetés rendezése alkalmából a kormánynak az egyházak lelkészei, sőt ami több, az egyházi főhatóságok fölött diszkrecionális jogot helyeznek kilátásba (§ 27., 29.). Ezen intézkedések tanítói fizetésrendezés alkalmából a papságot is különböző büntetéseknek, bírságolásoknak, kongruaelvonásnak, a hitoktatástól való eltiltásnak teszik ki, holott mindennek ezen törvényben helye nem lehet, el-

tekintve attól, hogy a papság fölötti minden néven nevezendő rendelkezés legfőképpen a hitoktatást illetőleg csak az egyházi főhatóságot illetheti meg.

Ez az egyházakkal szemben és különösen azok főhatóságaival szemben oly nagymérvű bizalmatlanság, amelyet azok meg nem érdemeltek azon óriási áldozatok ellenében, amelyeket a népnevelés érdekében hoztak. Ezt a bizalmatlanságot tőlünk tiszteletteljesen elhárítani kötelességünk.

4. Nem térhetünk hallgatással napirendre a törvényjavaslatnak azon nézetünk szerint túlszigorú intézkedései fölött sem, melyeket az iskolaszékek, azok tagjai, a tanítók és a lelkészek ellen megállapíttatni kíván.

Ezen rendelkezések, azoknak alkalmazása körüli tág hatáskör igen sok esetben zaklatásokra, súrlódásokra, büntetésekre, ebből támadó elkeseredésre fognak vezetni. Annál inkább, mert hiszen azon eredmény elérésének meghatározása, amely ezen törvényjavaslatnak végcélja látszik lenni, tudniillik, hogy vajon a nem magyar anyanyelvű gyermek az ő életcéljainak megfelelően gondolatait magyarul érthetően ki tudja fejezni (§ 19.), egy egyén – legyen az bármily képesített is – elbírálására nem bízható.

Az előadottakat összegezve, azt hisszük, hogy kimutattuk, mennyire sérelmes ezen törvényjavaslat egyházunknak a fennálló törvényekben a népnevelés körül biztosított jogaira nézve. Sérti ezen javaslat egyházunknak isteni alapítójától nyert jogát és szabadságát a népnevelés körül, mely jogról lemondani, mely szabadságát feláldoznia nem lehet anélkül, hogy egyszersmind létjogosultságáról mondana le, és saját tekintélyét alacsonyítaná le, különösen ezen nehéz időkben, amelyekben fájdalommal tapasztaljuk a minden téren jelentkező felforgató irányzatok érvényesülését.

Méltóságos Főrendek!

Valljuk mi is a javaslatot betervező Nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi Miniszter úrral együtt azt az igazságot, hogy „minden iskola és minden tanító, tekintet nélkül az iskola jellegére és arra, hogy állami segínyt élvezett vagy sem, a gyermekek lelkében a magyar hazához való ragaszkodás szellemét tartozik kifejleszteni és megerősíteni.”

Valljuk ezt az igazságot és fogadjuk, hogy tekintet nélkül az államsegélyre, ezen cél megvalósítására fogunk törekedni fennhatóságunk alá tartozó iskoláinkban, azonban ezen célra közreműködni csak akkor bírhatunk, ha az iskolák vezetését és a tanítók nevelését, megválasztását, alkalmazását és elmozdítását a kezeinkben hagyják, mert különben az általuk terjesztendő szellemért felelősséget nem vállalhatunk, annál kevésbé az ilyen az egyház befolyása alól kivont iskolákból kikerülő jövőző nemzedék szelleme iránt.

Éppen ezért a tárgyalás alatt levő törvényjavaslatot nem fogadhatjuk el, habár a Miniszter úrnak a tanítók anyagi helyzetének javítása érdekében kifejtett buzgóságát elismeréssel üdvözöljük.

Kérjük tehát tiszteletteljesen a Méltóságos főrendeket, ezen törvényjavaslatot jelen előterjesztésünk értelmében való átdolgozás végett visszaadni kegyeskedjék.

Mély tisztelettel lévén

Balásfalva, 1907. évi március hó 8-án
Radu Demeter s. k.
nagyváradai gör. kat. püspök

Dr. Hosszu Vazul s. k.
lugosi püspök

Georgiu János s. k.
szamosújvári káptalani kanokok,
általános püspöki helynök
és egyházmegyei tanfelügyelő

Mihályi Victor s. k.
gyulafehérvári és fogarasi érsek
és metropolita

Dr. Szmigelski Victor s. k.
gyulafehérvári és fogarasi főkáptalani kanonok
és főegyházmegyei tanfelügyelő

Nyes Mózes s. k.
nagyváradai gör. kat. székesegyházi kanonok
és egyházmegyei tanfelügyelő

Boros János s. k.
lugosi káptalani kanonok
és egyházmegyei tanfelügyelő

C

1907 ápr. 4

Polit Mihály és nemzetiségi képviselőtársai határozati javaslata „a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól” szóló törvényjavaslat (későbbi 1907:XXVII. tc. „lex Apponyi”) tárgyalásakor
Képv. Jkvei, 1906, I. 741–742. l., 131. ülés, 2721. sz.

Napirend szerint következett: „a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól” szóló törvényjavaslat tárgyalása, melynek során Polit Mihály a következő határozati javaslatot ajánlja elfogadásra:

„Határozati javaslat.

Tekintettel arra, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól szóló, a képviselőháznak előterjesztett törvényjavaslat előkészítése alkalmával tökéletesen mellőzte a hitfelekezetek egyházi törvényes képviselőit, a püspököket – tekintettel különösen arra, hogy nevezetesen a szerb és román görög-keleti, illetőleg görög-katolikus püspököket előzetesen meg nem hallgatta, és tőlük a szükséges információkat be nem szerezte –, tekintettel arra, hogy a nevezett törvényjavaslat mélyen sérti a mindeddig törvény által biztosított egyházi és iskolai önkormányzatot, nevezetesen megsérti a görög-keleti hitvallású román, illetőleg szerb nemzeti egyházaknak az 1868:IX. törvényekben biztosított autonómiáját, – tekintettel arra, hogy a nevezett törvényjavaslat a felekezeti néptanítókat elvonja saját törvényes egyházi hatóságuk fegyelmi fennhatósága alól, és őket minden fegyelmi ügyben a politikai hatóságoknak rendeli alá, mely tény nemcsak hogy tényleges, szentesített és mindezideig jogérvényes törvényekben ütközik, de egyszersmind azon jogilag lehetetlen állapotot teremti meg, hogy nevezett törvények által a felekezeti iskolák részére biztosított és érvényben levő autonómiáját ugyancsak és egyidejűleg törvény által semmisíti meg, azon esetben, ha a jelenleg tárgyalás alatt álló törvényjavaslat törvényerőre találna emeltetni, – tekintettel arra, hogy a nevezett törvényjavaslat ezen intézkedéseinek elfogadása és szentesítése által a Magyarországon törvényileg és történelmileg a felekezeteknek biztosított egyházi és iskolai önkormányzata megsértetnék és megsemmisítetnék, anélkül, hogy az ezen önkormányzatot biztosító törvények hatályon kívül helyeztetnének, – a képviselőház elhatározza, hogy: a vallás- és közoktatásügyi miniszter által benyújtott, a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól szóló törvényjavaslat a napirendről levétetik, és utasíttatik a vallás- és közoktatásügyi miniszter, hogy a hitfelekezetek törvényes és erre első sorban hivatott képviselőinek, a püspököknek, nevezetesen a szerb és román görög-keleti nemzeti, illetőleg a román görög-katolikus egyház püspökeinek meghallgatásával és azoknak tanácsai értelmében egy új törvényjavaslatot dolgozzon ki és nyújtson be, de oly tartalommal, hogy az csakis a néptanítók járandóságaira vonatkozzék.”

Dr. Polit Mihály s. k., Dr. Mihali Tivadar s. k., Dr. Novacu Aurél s. k., Goldis László s. k., Damian Vazul s. k., Dr. Popovics György s. k., Dr. Vajda Sándor s. k., Mrksity Jása s. k., Kollár Márton s. k., Dr. Musitzky Döme s. k., Dr. Pop István s. k., Szkicsák Ferenc s. k., Dr. Manojlovits János s. k., Dr. Vlád Aurél s. k., Dr. Maniu Gyula s. k.”

A napirend tárgyalására szánt idő elteltével elnök javaslatára a Ház a tanácskozást félbeszakította és annak folytatását legközelebbi ülésére halasztani rendelte.¹

¹ A Ház többsége a Polit Mihály és nemzetiségi képviselőtársai által benyújtott határozati javaslatot az 1907 ápr. 16-i ülésen elvetette. (Képvh. Jkvei, 1906, J. 763. l.)

D

1907 ápr. 4

Molnár János¹ beszéde a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és felekezeti néptanítók járandóságairól szóló törvényjavaslat tárgyalásakor

Képv. Napló, 1906, VIII. 11–12., 17. l.

T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Mindenekelőtt ki kell jelentenem azt, hogy az előttünk fekvő törvényjavaslatot nem fogadom el, (*Mozgás a baloldalon.*) elsősorban is politikai okokkal kívánom megindokolni, amihez úgy vélem, jogom és szabadságom is van. (*Halljuk! Halljuk!*)

Midőn alig egy évvel ezelőtt a darabont-kormány alatt a vezérlőbizottságban, amelynek egyik szerény tagja voltam, egy koalíciós kormány eszméje felmerült, a magam részéről is legmelegebben üdvözöltem ezt az eszmét, s ami csekély tehetségemtől kitellett, megtettem, hogy az meg is valósuljon. Ezen koalíciós kormánynak feladata lett volna először az, hogy a parlamenti rendet helyreállítsa, s a dolgok menetét a rendes mederbe terelje; másodsor, hogy az ún. alkotmánybiztosítókat megszigorítsa, megerősítse és megszorítsa; harmadszor, hogy az új választási reformot megalkossa. E célok elérése volt általában a koalíció létrejöttének is indoka és célja, hiszen ezen feladatok megvalósítására vállalkoztunk akkor, midőn a koalícióba bementünk.

Midőn azonban, t. képviselőház, a tervezett koalíciós kormány megalakult, és itt a házban bemutatkozott, az említettem hármas koalíciós programpontra felül oly pontokat, oly teendőket is belefoglalt programjába, amelyekkel én nem egészen rokonszenveztem, mert más volt a nézetem, más a meggyőződésem, úgyhogy midőn a program elhangzása után a koalált pártok vezérszónokai egyenként felállottak és hűséget, ragaszkodást ígértek a kormánynak akkor elhangzott programjához, én azonnal fel akartam szólalni, és kijelenteni, hogy én csak a koalíció eredeti programjához ígértem tántoríthatatlan hűséget, és azt meg is tartom, de mindazokkal a pontokkal szemben, amelyek a t. kormány programjában a koalíciónak eredeti programján felül vannak, teljesen fenntartom magamnak az akció szabadságát.

De akkor mégsem szólaltam fel, mert nem akartam félreértésekre, esetleg rosszakaratú félremagyarázásokra okot vagy legalább ürügyet adni a koalíció ellenségeinek, és mert azt tartottam szem előtt, hogy qui tacet, consentire csak videtur.

Azok ellen a javaslatok ellen tehát, amelyeket a kormány programjában nem helyesltem, passzíve, negatíve viselkedtem, vagyis meg nem szavaztam azokat, amint a jövőben sem fogom megszavazni. De ennél már pozitíve is ki kell lépnem a porondra, mert el nem hallgathatom azokat a veszélyeket, amelyeket ez a törvényjavaslat egyházamra és egyáltalán minden hitvallásos iskolára nézve magában foglal. (*Mozgás balról.*) Annál inkább kell pedig felszólalnom, mert ezt a törvényjavaslatot gróf Apponyi Albert úr nyújtotta be a háznak, az a gróf Apponyi Albert úr, aki – bocsássa meg, hogy szemébe mondom – oly fényes tulajdonságokkal, oly varázserővel rendelkezik, hogy képes elkápráztatni, elbűvölni, hipnotizálni még azokat is, akik egyébként éles kritikai szemmel nézni szokták a dolgok folyását.

Mikor a t. kultuszminiszter úr szíves volt programbeszédében a hitvallásos iskola tanítóiról, illetve azok fizetésemeléséről megemlékezni, valóban engem is örömmel töltött el az a tudat, hogy az a nemes, önfeláldozó, oly régen kálváriát járó, hazafias hitvallásos tanítóóság végrehalására jobb sorsban fog részesülni, s hogy a csendőrökéhez és a falusi bírákéhoz hasonló ezüst érdemkereszteske-féle kitüntetések felül, tisztességes anyagi ellátásban fog részesülni ifjú- és öregkorában egyaránt. De már akkor timui Danaos et dona ferentes, vagyis már akkor aggodalom szállta meg lelkemet, hogy nem fogja-e a miniszter úr is oly feltételekhez kötni a segélyeket, amelyek vagy oly sérelmesek, mint aminők az 1893:XXVI. tc.² szakaszai, vagy amily sérelmesek lettek volna a Berzeviczy-féle törvényjavaslat³ vagy memorandum intézkedései, ha törvényerőre emelkedtek volna.

Meg is kérdeztem abban a konyhában, amelyben a törvényjavaslatokat készíteni szokták,

¹ Molnár János (1850–1919) esztergomi kanonok, Eszterháza néppárti képviselője, a Néppárt korábbi elnöke, a magyar delegáció tagja. Az *Alkotmány* katolikus napilap alapítója és szerkesztője.

² „A községi és bitfelekezeti népiskolai tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről”.

³ 1904 okt. 18. „A népiskolai közoktatásról szóló 1868:XXXVIII. és a népiskolai hatóságokról szóló 1876: XXVIII. tc. módosítása tárgyában”: I. Iratok TV. 383–426. l.

hogy mily borsokkal és savakkal lesz az az Apponyi-féle törvényjavaslat elkészítve. De azt mondták nekem, ott, hogy sem bors, sem semmiféle csípős szer nem lesz benne, hanem csak egy éltető só, hogy ti. a kultuszminiszter úr az ő segélyének feltétlenül egyedül csak a magyar nyelv intenzív tanítását fogja kikötni.

Megnyugodtam tehát és újra örülni kezdtem, mert melyik magyar ember ne örülne annak, ha hallja, hogy a magyar nyelv ismerete terjedni, a magyar nemzeti eszme erősödni, a magyar nemzeti kultúra fejlődni fog, és hozzá még a hitvallásos tanítók anyagi jóléte is fellendül.

De örömöm nem tartott sokáig, mert midőn a t. kultuszminiszter úr törvényjavaslata nyilvánosságra jutott, azt láttam, hogy az én aggodalmam nem volt alaptalan.

Lássuk csak a törvényjavaslatot. Célja valóban nemes, és benyújtójának fenkölt szelleméhez egészen méltó, vagyis az, – és itt a t. miniszter úr szavaival élek – hogy minden iskola kifogástalanul hazafias állampolgári nevelést adjon, és pedig úgy, hogy ne csak az államellenes irányzatokat kerülje, hanem a hazafias szellem pozitív ápolásának is tért nyisson.

És ezt a célt annyi bölcsességgel, annyi körültekintéssel és kímélettel állította bele az ő javaslatába, hogy valóban nem sérti a nemzetiségeknek az ő nyelvükre vonatkozó féltékenykedését, mert teljesen távol áll a túlhajtott sovinizmustól, mely, mint a régi rómaiaknál volt, minden más ajkú, nem az ő nyelvét beszélő honpolgárban barbárt, idegent lát, s annak nyelvét minden áron, minden módon, erőszakkal is kiirtani törekszik. A t. miniszter úr ugyanis csak azt kívánja, azt sürgeti és azt követeli, hogy a haza minden államilag segélyezett hitvallásos iskolájában tanítsák, s meg is tanulják az államnak föltétlenül uralkodásra hivatott nyelvét, a magyart, legalább anynyira, hogy a nem magyar ajkú gyermekek gondolataikat magyarul értelmesen kifejezni tudják. Megtartja tehát a t. kultuszminiszter úr a kellő egyensúlyt a modern nacionalizmus és az internacionalizmus között, amelyek közül az első, minden más nyelvű polgárt asszimilálni, úgy mondom, felfalni iparkodik; míg a másik, az internacionalizmus, sem külön hazát, sem nemzeti különbséget nem ismer; mindkettő pedig csak féltékenységet, egyenetlenkedést, felfordulást eredményez.

Másik célja a törvényjavaslatnak szintén valóban nemes, és benyújtójának altruizmusára keresztény emberszeretetére mutat, mert azt óhajtja, hogy a hitvallásos iskolák tanítóinak anyagi sorsa fellendüljön.

A célok tekintetében tehát nemcsak nincs semmi kifogásom a törvényjavaslat ellen, hanem inkább csak elismerésem, magasztalásom. Ami azonban a célok megvalósításának eszközeit illeti, itt már nem vagyok egy nézetben a t. kultuszminiszter úrral, mert erősen meg vagyok győződve arról, hogy ezen javaslat, eredeti szövegében különösen, de a tanügyi bizottság szövegezésében is, megnyirbálja, megszorítja, majdnem semmivé teszi a hitvallásoknak az iskolák felett való autonómiáját, rendelkezését, és ekként, valamint egyéb módon is csak egy újabb lépés az iskolák államosításához, amelynek, tudom, ezen házban sok barátja van, pl. a t. előadó úr is, melyet azonban én perhorreszkálok, nemcsak azért, mert azt jogtalanságnak, sőt jogfosztásnak tartom, (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) – amit az is mutat, hogy rendszeren csak forradalmi áramlatok szokták a hitvallásos iskolákat elsöpörni – hanem azért is, mert úgy tanulmányaim, mint az élet azon tapasztalatra juttatnak, hogy nemzeti szempontból is egész embert, egész hazafit csak hitvallásos iskolák nevelhetnek, nem azért, mintha az állami iskolákból kiküszöbölnék a vallásoktatást, – amint például ez nálunk sem történik – de azért, mert – mint a külföldi példák mutatják – nagyon hamar ez is bekövetkezhetik, és mert nevelni, márpedig az iskolának nemcsak a tanítás, de főleg és elsősorban a nevelés a hivatása, nevelni mondom, csak egy és ugyanazon irányzatok szerint lehet, márpedig ez az állami iskolákban, hol a tanítók különféle elvűek és vallásúak, meg nem történhetik...

Kifogásolta, hogy a törvényjavaslat már a 200 forintot meghaladó állami segély esetében kiköti, hogy a tanító kinevezése illetve megválasztása a miniszter jóváhagyásától függjön. Bírálja, hogy a javaslat rendkívüli mértékben megszorítja az „államilag segélyezett hitvallásos iskolák fenntartóinak fegyelmi jogát”. Apponyi kijelentette, hogy „nem barátja az iskolák államosításának”. Ha így van, – vonja vissza törvényjavaslatát, mert az – a felszólaló szerint – valójában az iskolák államosítását szolgálja. Végül sérelmezi, hogy a kántortanító kántori fizetését beleszámítja a tanítói fizetésbe, – állami segély esetén. Az elmondottak miatt nem fogadja el a törvényjavaslatot.

...És ezzel végeztem beszédemet. Tudom nagyon jól, hogy talán itt is, e házban, de különösen a Lapokban erősen fognak támadni, hazafiatlansággal vádolni, (*Úgy van! balfelől.*) vádolni azzal, hogy a nemzeti törekvések kerékkötője vagyok, hogy én csak a nemzetiségek malmára hajtom a vizet e beszédemmel; (*Felkiáltások balról: Úgy van! Szomorú!*) de azt is tudom, hogy ahol csak

a hitvallásos iskolának egészben vagy részben való államosításáról van szó, mindig és mindenütt ilyen vádakkal illették azokat, akik az örök elveket hirdetni s az államosítást ellenezni merészelték, mert mindenütt, ahol az államosítást foganatosítani akarták, azt mondták, hogy az nemzeti érdek, és aki az államosítás ellen van, az a nemzet érdeke ellen is van, (*Úgy van! balfelől.*) vagyis hogy a hazafiatlanság és a nemzetietlenség gyanújába esik.

Azt is tudom, hogy azt fogják mondani: Hiába beszéltem, mert a törvényjavaslatot úgyis el fogják fogadni; de azt is tudom, hogy az igazságnak értéke és mértéke attól függ, hogy sokan vagy kevesen követik-e azt. (*Úgy van! a középén.*) És végül, tudom nagyon jól, hogy népszerűbb lett volna hallgatnom, mint beszélnem, de mégis elmondtam azt, amit elmondtam, mert az volt és most is az ezen törvényjavaslatról a hitem, a meggyőződésem. (*Helyeslés jobbfelől.*)

E

1907 ápr. 4

Gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter válasza Molnár János felszólalására és Molnár János viszontválasza a nem állami népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól szóló törvényjavaslat általános vitájában

Képv. Napló, 1906, VIII. 17–18.

T. képviselőház! Nem szándékozom az előttem felszólalt t. képviselő úr beszédének érdemével foglalkozni; ezt fenntartom magamnak arra az alkalomra, midőn a vita már némileg kifejlődött és annak egész anyagával fogok tőlem telhetőleg leszámolni; azonban kötelességemnek tartom mégis, hogy egy körülményt kiemeljek és hangsúlyozzak, nehogy hamis benyomások alatt induljon meg ez a vita. Hamis benyomások alatt, nem annyira itt ebben a házban, ebben az országban, ahol talán nagyobb mérvű tájékozottság létezik, mint inkább az ország határain kívül, az idegen országokban, amelyek sajtója hetek óta hemzseg ezen törvényjavaslatnak úgy tartalmára, mint az annak benyújtását és tárgyalását kísérő mellékkörülményekre vonatkozólag a valótlan értesülésektől. Nem óhajtom, nem kívánom, hogy e valótlan értesülések még eggyel szaporodjanak, s hozzá még az igazságnak némi látszatával.

Én nem kicsinylem t. képviselőtársamnak állásfoglalását, mert én minden egyéni meggyőződésnek tisztelettel adózom, akármennyire ellenkezzék az enyémmel, akármennyire izoláltan álljon, és nem tagadom ezen egyéni meggyőződés megnyilatkozásának jogosultságát. De azzal a látszattal szemben, amelyet a t. képviselőtársam úgy tekinté, mint egyházi állása előidézhette és melyet – ha ezzel szemben nem hangzik fel már előre is a helyreigazítás – mindenesetre felhasználnának elleneseink a külföldi sajtóban, mintha az ő állásfoglalása, az ő felszólalása annak az egyháznak állásfoglalását jelentené, amelyben ő kiváló állást foglal el; ezzel szemben egész határozottan ki kell emelnem, hogy az ő felszólalása tisztán egyéni természetű, és hogy azok a tényezők, amelyek elsősorban hivatva vannak, hogy képviseljék annak az egyháznak álláspontját, amelyhez a t. képviselőtársam is tartozik, és amelyben ő kiváló állást foglal el, ti. Magyarországnak katolikus püspöki kara...

Egy hang (a nemzetiségek padjain): Szégyéljék magukat! (Nagy zaj balfelől.)

Somogyi Aladár: Majd Szkicsáktól vesz leckét. (Zaj.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter: Általában senkinek a nézetnyilvánítására nem szoktam azt mondani, hogy magát azért szégyelje. Én a türelmességet egy igen kicsiny minoritással szemben is elvül vallom, de talán attól a kicsiny minoritástól szerénytelenség nélkül kívánhatjuk mi is, hogy türelmességet tanúsítson. (Élénk helyeslés.) Különben mentül többet extravagálnak ebben az irányban, az annál előnyösebb a mi érdekünkben. (Derültség.)

Tehát konstatálni kívánom, hogy ez a tényező, amely leginkább hivatva van annak az egyháznak álláspontját képviselni, melyhez a t. képviselőtársam is tartozik, ti. a római katolikus püspöki kar, melynek e törvényjavaslatra vonatkozó észrevételei már kezeimben vannak, egészen más álláspontot foglal el, mint t. képviselőtársam; a törvényjavaslat ellen elvi kifogásokat nem emel, és csak olyan részleges kívánságoknak ad kifejezést, amelyek harmóniában vannak ennek a törvényjavaslatnak alapelveivel. Teljesen hasonló felfogást tapasztalok mindazon többi egyházaknak és felekezeteknek körében, amelyek tisztán vallási és nem egyszersmind nemzetiségi alapon akarják az ő igényeiket, az ő kívánságaikat érvényesíteni. (Élénk helyeslés.)

Ezt minden lekicsinylése nélkül t. képviselőtársamnak, minden bántó célzás nélkül ő rá, szükségesnek tartottam itt konstatálni, nehogy hamis benyomásoknak terjesztése mellett indulhasson meg ez a vita. Érdemleges megjegyzéseimet egy későbbi alkalommal fogom megtenni. (*Hosszantartó, élénk helyeslés, éljenzés és taps balfelől.*)

Molnár János: T. ház!

Elnök: Milyen címen kíván a képviselő úr szólni?

Molnár János: Személyes megtámadtatás címén. (*Felkiáltások balfelől.*) Bocsánat, maga a miniszter úr, beszédének végén, szinte tiltakozik az ellen, mintha ő engem sérteni óhajtana; tehát akkor azt hiszem, hogy méltán találhatom magamat megtámadva. (*Élénk derűtség. Halljuk! Halljuk!*)

Hogy csakugyan meg voltam támadva a t. miniszter úr által, azonnal kiviláglik, azonnal megfejttem. A t. miniszter úr ugyanis azt mondta, hogy én teljesen magánosan állok az én nézetemmel. (*Felkiáltások balfelől: Vlád is ott van! Szkicsák is! Zaj.*)

Egy hang (a baloldalon): A miniszter azt mondta, hogy az az ön egyéni nézete!

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Molnár János: Egyéni nézetem igen. Csakhogy van szerencsém kijelenteni, hogy az, amit elmondtam, nem csupán az én egyéni nézetem, hanem – meggyőződésem szerint – az én katolikus egyházamnak is az elve. Amikor t. képviselőház, az elkeresztelési rendeletről volt szó, akkor is az egész országban azt mondták, hogy én túlzó vagyok, hogy ilyen meg olyan vagyok, és az egyház legfőbb tekintélye, Róma mégis nekem adott igazat. Ezzel csak azt akarom bizonyítani, hogy az nem csupán az én egyéni nézetem volt, hanem az egyház nézete, az egyház tanítása is. Ami a tisztelt püspöki kart illeti, hogy az más véleményt adott a t. miniszter úrnak e javaslatra nézve, ebből nem az következik, hogy nincsen azon a nézetem, amelyen én vagyok, hanem a püspöki kar mindenféle körülményekre való tekintetből adta át azt a jegyzéket, amelyet a t. miniszter úrnak a kezéhez juttatott...

F

1907 ápr. 5

Goldis László felszólalása és határozati javaslata a nem állami népiskolák jogviszonyairól és a községi és felekezeti néptanítók járandóságáról szóló törvényjavaslat általános vitájában

Képv. Napló, 1906, VIII. 52. l.

Beszéde bevezető részében bírálja *Vertán* Endre előadói beszédének azt a megjegyzését, hogy „a felekezeti iskolák mind ez ideig az állam céljai irányában nem teljesítették kötelességüket”. Az előtte szóló *Meczner* Béla téved, amikor mindenben egyenlőségi jelet tesz a nemzetiségi párt és a görögkeleti román püspököknek a tárgyalás alatt levő törvényjavaslattal felterjesztett emlékiratának álláspontja között. Hibáztatja, hogy a törvényjavaslat értelmében a felekezeti tanítók kisebb fizetést kapnak majd, mint az állami tanítók, mert „ez igen sok súrlódásnak lesz okozója, kútfeje...” A törvényjavaslat legnagyobb hibájának azt tartja, hogy nem őszinte: „...az az elv, amelyen a törvényjavaslat alapszik, teljesen hamis, nem állhat fenn, mert az államsegélynek nem szabad arra szolgálni, hogy a felekezetek jogait megcsorbítsa.” A törvényjavaslatnak a több nép békés együttélését biztosító irányban kellene előrehaladnia, figyelembe véve az ausztriai, belga és svájci példákat, s nem ellenkezőleg. A törvényjavaslat végül ellentétben áll az anyanyelvi iskolázást biztosító korábbi népiskolai törvénnyel (1868: XXXVIII. 58. §), Deáknak, Eötvösnek, id. Andrássy Gyulának (1861-ben), Mocsárynak a nemzetiségek iskolaügyéről és általában a nemzetiségi kérdéstről szóló elvi nyilatkozataival is.

...Ez a törvényjavaslat... nem elégíti ki a népnevelés érdekét. E mellett különösen a felekezetek autonómiáját nemcsak csorbítja, hanem egyes esetekben hatályon kívül is helyezi azt; ellenkezik a neveléstudománynak alapprincípiumaival, és – higgyék el nekem, erősen meg vagyok erről győződve – politikailag is nem azt a célt fogja elérni, amit önök nyíltan hirdetnek, hogy ti. a különböző népeknek hazafias érzésben való összeforradását eredményezi, hanem konkolyt fog hinteni közűjük, mert féltékenységet kelt és súrlódásokat idéz elő a felekezeti és az államhatalom között.

Mindezekből kifolyólag ezt a törvényjavaslatot – sajnálatomra bár – nem fogadhatom el, és kérem a t. házat, hogy a következő határozati javaslatot méltóztassék elfogadni. (*Halljuk! Halljuk! Olvassa.*)

„Határozati javaslat. A nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és felekezeti néptanítók járandóságairól szóló törvényjavaslat a napirendről levéttetik, s utasítatik a kormány' hogy az egyes egyházak törvényes képviselőinek meghallgatása után egy újabb törvényjavaslatot terjesszen be, mely szerint: a nem állami népiskolák tanítóinak illetményei, amennyiben ezeket az iskolafenntartók törvényes mérvben kiszolgáltattani nem képesek, állami hozzájárulással fognak kiegészíteni, és pedig az egyházak által fenntartott iskolák tanítói illetményeinek kiszolgáltathatása céljából szükséges, az egyházi hatóságok közreműködésével megállapítandó állami hozzájárulás összege a közoktatásügyi költségvetés terhére fog évenként az illető egyházak rendelkezésére bocsáttatni az egyházi autonómiák sérelme nélkül.” (*Helyeslés a középén.*)

G

1907 ápr. 8

Vajda Sándor és nemzetiségi képviselőtársai határozati javaslata „a nem állami népiskolák jogviszonyairól” stb. törvényjavaslat (későbbi „lex Apponyi”) tárgyalásakor
Képv. Jkvei, 1906, I. 750. l., 134. ülés, 2750. sz.

Következett napirend szerint „a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól, a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól” szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása és az ezzel kapcsolatos kérvények tárgyalása, melyhez felszólal Vajda Sándor, s beszéde végén betejeszti a következő határozati javaslatot:

„Tekintettel arra, hogy a tárgyalás alatt levő, „a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és felekezeti néptanítók járandóságairól” szóló törvényjavaslat az ország alaptörvényeinek legnagyobb részét s különösen azok sarkalatos intézkedéseit hatályon kívül helyezi, ezen törvényjavaslat elfogadása esetén utasítja a Ház a vallás- és közoktatásügyi minisztert egy oly törvényjavaslat elkészítésére és betejeszítésére, melyben tüzetesen jelöltessenek meg az ország alaptörvényeinek még nem abrogált intézkedései.”

Dr. Vajda Sándor s.k., Polit Mihály s.k., Dr. Mihali Tivadar s.k., Maniu Gyula s.k., Damián Vazul s.k., Dr. Popp István s.k., Dr. Ivánka Milán s.k., Goldis László s.k., Dr. Musitzky Döme s.k., Dr. Manojlovits János s.k.

H

1907 ápr. 9

Pop Cs. István felszólalása a nem állami népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól szóló törvényjavaslat általános vitájában
Képv. Napló, 1906, VIII. 132–133. l.

Beszéde előbbi részében *Pop Csicsó* István annak a véleményének ad kifejezést, hogy az egykori „kritikus és nehéz viszonyok” között nem volt helyén való a törvényjavaslatot betejeszteni és a körülötte örvénylő nemzetiségi vitát elindítani. *Apponyi* törvényjavaslata törést, nyílt szakítást jelent minden eddigi – a nemzetiségi iskolai ügye, egyházi-iskolai önkormányzata, művelődési érdekei szemszögéből pozitívumot tartalmazó – törvénnyel szemben: nyílt szakítást az 1861. és 1868. évi országgyűlés szellemével, közfelfogásával. Súlyosan elhibázottnak és keresztülvihetetlennek tartja a törvényjavaslat határidős tanítási nyelvi előírásait, akárcsak a végrehajthatatlan előírások biztosítását szolgáló jogalap nélküli fegyelmi rendszert. „Kérem, t. Ház – mondotta ezután – kell-e nagyobb igazságtalanság, mint az, hogy ha a törvényben körvonalozott fegyelmi vétségekért egy tanítót megfosztanak állásától, akkor magát az iskolát is becsukják?” (Képv. Napló, 1906, VIII. 129. l.) Különösen helytelen és retrográd fegyelmi határozat az, hogy „az elmozdított tanító egyúttal eltiltható öt évre attól, hogy állást kapjon.” (Uo. 131. l.)

...T. képviselőház! Igazi aggodalommal olvastam ezt a törvényjavaslatot. Bevallom őszintén, hogy mint gr. *Apponyi* szellemének termékét elfogadom, elfogadom, hogy gr. *Apponyi* szelleme van benne; azonban annyira körmönfont egyes intézkedéseiben, hogy azt csak egy rossz fiskális csinálhatta. Mert én megértem, ha azt mondja kategorice, hogy ott, ahol én állítok iskolát, ott néked, hitközségnek nincs jogod felállítani, ahol én néked azt megtiltom, vagy ahol

nem bírsz megélni, ott én állítom fel az iskolát. Mindezt értem. De mit fog csinálni az állam a hegyvidékeken, ott, ahol harmincon alul van az iskolásgyermek száma? Ott, ha nem ad segítyt, a község pedig nem képes eltartani a tanítót, majd iskola nélkül fog állani az a vidék, mert az állam a törvény értelmében az alapfizetést nem adja ki, hanem csak beszámítja. Én hússzor is elolvastam ezt a törvényjavaslatot, és mindig újabb és újabb hibákat fedezek fel benne.

Mindazt, amit előttem szólott t. képviselőtársaim elmondottak, magamévá teszem; magam is kijelentem, hogy mi a magyar állam nyelve ellen állást egyáltalában nem foglalunk. Mi mindig az összekötő kapcsokat keressük, önök pedig mindig azt, ami szétrobbant.

Ha a t. Ház méltányolta volna a felirati vita alkalmával általunk beterveztett felirati javaslatot, akkor abból meggyőződhetett volna, hogy mi sem Magyarország, sem a magyarság, sem a magyar állam irányában ellenszenvvel nem viseltetünk. Meggyőződhetett volna arról, hogy mi igazán reprezentáljuk azt a fenséges elvet, hogy neminem laedere, suum cuique tribuere, honeste vivere.¹ Nekünk csak az a kívánságunk, hogy mint nemzetiség, szabadon élhessünk és fejlőd-hessünk, és hogyha ehhez a jogunk tényleg megvan, ha ez valóság, akkor nemcsak olyan mértékben kell az állami költségvetésnek iskoláink fenntartásához hozzájárulni, amint itt céloztatik, hanem sokkal fokozottabb mértékben, hogy saját kultúránkban is elősegítsen. Ilyen szempontból ismerem én nemzeti egységet. De olyan nemzeti egységet nem értek, amikor a nemzetnek csak egy alkatrésze, a felső rész, a magyarság táplálják, minket azonban elhanyagolnak. Ez soha sem lesz egységes nemzeti egység.

Én csak felirati javaslatunkra hívom fel a t. Ház figyelmét, amely teljesen kvadrál létező törvényeinkkel. Ha önök meg akarják oldani az összes kérdéseket ilyen alapon, akkor valamennyi nemzetiséget egy csatasorban fogják találni maguk mellett.

Felirati javaslatunkban ezt mondtuk (*olvassa*): „A poliglott Magyarország...”

Elnök: Kérem, mit méltóztatik felolvasni?

Pop Cs. István: Egy részt felirati javaslatunkból.

Elnök: A képviselő urak felirati javaslatát egyszer már a Ház szavazás útján elvetette. Hárszabályaink szerint pedig oly határozati vagy felirati javaslatokat, amelyeket a Ház már elvetett, ugyanabban az ülészakban vita tárgyává tenni nem szabad. (*Zaj a középén. Elnök csenget.*) Én ragaszkodom a hárszabályok rendelkezéseihez. (*Úgy van! balfelől.*) Tessék önöknek is alkalmazkodni hozzájuk. (*Helyeslés.*)

Pop Cs. István: T. képviselőház! Beszédem bevezető részében a legnagyobb súlyt fektettem arra, hogy ily nagy fontosságú törvényalkotást a szükség ötletéből, novelláris úton alkotni nem szabad. Azt mondja ugyan az indoklás, hogy nem támadja az autonómiát. Ámde nem az autonómia van-e megtámadva akkor, amikor a kormány azt mondja, hogy még akkor is, hogyha teljes lehetetlenség, hogy az alapfizetést kiutalványozhassa, elveheti az iskolajogot? Az 1868: IX. tc. 3. §-a van itt megsértve, amely a következő jogokat adja a gör. keleti román egyháznak (*olvassa*):

„Mután e szerint a gör. kel. vallásúaknak egymástól független két egyháztartományra lett elválása az 1848: XX. tc. 8. §-ban biztosított önkormányzati joguknak külön leendő gyakorlását teszi szükségessé, fenntartván Ő felségének alkotmányszerűen gyakorlandó legfelsőbb felügyelési joga, fentnevezett két metropolitának hívei jogosítva vannak egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapítványi ügyeiket az ország törvényeinek korlátai között, külön-külön és az illető metropoliták által Ő felségének teendő előleges bejelentés mellett időszakonként egybehívandó egyházi gyűléseikben (kongresszusaikban) önállóan intézni, rendezni és ezen kongresszusokon alkotandó és Ő felsége által jóváhagyandó szabályok értelmében saját közegeik útján önállóan kezelni és igazgatni.”

Nincs-e a törvény megsértve azáltal, hogy elveszik az iskolafenntartási jogot, kiveszik a tanítót az egyház fegyelmi hatósága alól; nincs-e megsértve akkor, mikor úgyszólván a kormány dirigálja, hogy milyen óraszám, tankönyv és módszer szerint és milyen nyelven tanítsanak? Mindezt azért mondom, mert úgy a bizottsági jelentésben, mint a javaslatban azt olvasom, hogy abszolút nem akarják megtámadni az autonómiát. (*Zaj.*)

Ezzel szemben azzal az ellenvetéssel találkozom itt, hogy egy későbbi törvény derogál az az előbbinek. De itt sem mi, sem gr. Apponyi Albert nem akarja a törvényt megváltoztatni, ő inkább azt mondja, hogy ki akarja terjeszteni és nem megtámadni, hanem bővíteni és erősíteni akarja az autonómiát. Nagyon nehéz tehát ilyen okoskodás mellett eligazodni!

¹ Senkit sem sérteni, mindenkinek megadni a magáét, becsületesen élni. (A „mindenkinek a magáét” [Cicero] jelszó a poroszok jelszava 1701 óta.)

Aztán ugyancsak ennek az egyháznak megvannak a maga szervezeti szabályzatai, amelyekre vonatkozólag előttem szolt t. képviselőtársam kimutatta, hogy azoknak majdnem a fele helyeztetik hatályon kívül ezen törvényjavaslat intézkedéseivel. Hát akkor mi marad meg? én úgy tudom, hogy ha akármelyik autonómiából, akármelyik intézményből nem az alapköveket, hanem csak egyes oszlopokat veszünk is el, akkor is veszélyeztetjük azt az épületet, és összeomlásnak tesszük ki. A népoktatásról szóló 1879-iki törvény bevezeti a felekezeti elemi népiskolákba a magyar nyelvet, azonban semmi szankciót nem fűz hozzá, s az állam ekkor maga mondotta, hogy tovább nem fog menni – ezzel nyugtatta meg a nemzetiségeket –, csak alkalmat akar adni arra, hogy aki magyarul akar tanulni az tanulhasson. Most ez a törvényjavaslat kötelezővé teszi nemcsak azt, hogy a gyermekek ekként taníttassanak, hogy magyarul írni és olvasni tudjanak, hanem hogy esetleg úgy beszéljenek is magyarul, hogy az egyetemre kerülhessenek.

Egy hang (balfelől): Nagyon helyes. (*Ellentmondás a nemzetiségi padjain.*)

Pop Cs. István: Erre csak azt jegyzem meg, hogy frázisokkal nem fogjuk boldogítani ezt az országot.

Szász József: Tehát tessék leülni!

Pop Cs. István: Mert azt az állítást, hogy mi azért nem akarjuk ezt a törvényjavaslatot elfogadni, mert féltünk attól, hogy nem magyar ajkú polgártársaink, a mi véreink szintén megtanulnak magyarul, s akkor talán konkurrenciát csinálnak nekünk, egyáltalán nem lehet komolyan venni. (*Derültség a nemzetiségi padjain.*) Biztosíthatom a t. Házat, hogy a nem magyar ajkú polgárok között magyarul perfekt tudó, a magyar irodalmat művelő nagyon sok proletár van, akik tudnak jól magyarul beszélni, sőt írnak is gyönyörűen, s kénytelenek mégis elmenni máshová kenyeret keresni, mert különösen a tanári pályán, amelyre nagyon szívesen mennek a románok, igazán kálváriát járnak, míg valamely állami gimnáziumhoz kinevezik. Van nekünk tehát proletárunk elég, s abból a parasztemberből, aki csak népiskolákat végzett, mi aligha fogunk nevelni olyan magyarul tudó embert, aki az életben azután tolmács nélkül is boldogul.

Én igyekeztem gyenge tehetségem szerint kimutatni azokat a hiányokat, amelyeket felfedeztem; azokra a hiányokra pedig, melyeket társaim fedeztek fel, nem is terjeszkedtem ki. Indokolni akartam tiszta lelkiismeretem szerint azt, hogy miért nem vagyunk hajlandók ezt a törvényjavaslatot általánosságban sem elfogadni, igyekeztem önmagmértőségének becses figyelmét arra az agitációra, arra a sok ellentétre, arra az ellenséges érzületre felhívni, amelytől ő is mint minden igaz hazafi, félti hazáját, és igyekeztem megkérni, hogy ezt a törvényjavaslatot így, amint van, ne engedje törvényerőre emelkedni, mert amellet, hogy végrehajthatatlan, igen sok keserűséget fog okozni a nemzetiségeknek, s meg fog győződni a mélyen t. miniszter úr arról, hogy azt a sokat kívánt egyetértést ezzel elérni nem lehet.

Mindezek következtében a törvényjavaslatot nem fogadom el. (*Helyeslés a nemzetiségi padjain.*)

I

1907 ápr. 15

Polit Mihály zárszó címén elhangzott felszólalása a nem állami népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól szóló törvényjavaslat általános vitájában

Képv. Napló, 1906, VIII. 223., 228–229. l.

T. képviselőház! (*Halljuk!*) Fájdalommal és mély szomorúság érzetével élek a zárszó jogával. (*Derültség és felkiáltások balfelől: Ne éljen vele! Halljuk! a nemzetiségi padjain.*)

T. ház! F. év április 29-én lesz 28 éve annak, hogy a magyar képviselőházban a mostanihoz nemcsak hasonló, hanem ezzel, mondhatni egészen azonos nemzetiségi vita folyt le,¹ amely később 1879:XVIII. tc.-ké vált törvényjavaslatra vonatkozott. Fordulópontot képezett az a törvényjavaslat a magyarországi kormányoknak a nemzetiségekkel szemben a magyar nyelv egységének kérdésében követett politikájában. Azok közül, akik azon nagyszerű vitában részt vettünk, csak ketten vagyunk itt: Madarász József és én. (*Élénk felkiáltások a baloldalon: Éljen Madarász! Éljenés balfelől.*) Kérem a t. Házat, tessék csak végighallgatni szavaimat.

¹ L. Iratok I. 598–604, 607–614. l.

Madarász József akkoriban egy nagyszabású és hosszú beszédet tartott, nem a nemzetiségek, hanem Mocsáry Lajos ellen,² akinek érdekes és nagyszerű beszéde dacára, Madarász Józsefnek volt bátorsága olyan férfiú ellen, aminő Mocsáry Lajos volt akkoriban, aki a függetlenségi pártnak az elnöke volt, és a legnagyobb auktoritás volt itt Magyarországon, mégis felszólalni és azon érveknek, amelyeket Mocsáry Lajos hangoztatott a nemzetiségek mellett, meggyengítésére kísérletet tenni.

Szomorú, hogy most 28 év után még mindig nem tudjuk egymást megérteni. Hiszen ennek a hazának a fiai vagyunk, mindnyájunknak érdekében áll, hogy egymást megértsük, és olyan sok kulturális és politikai érdek fűz össze bennünket Magyarországon, hogy nem kellene veszekednünk, hanem mint testvéreknek egyetértésben kellene eljárunk Magyarország érdekében. Szomorú, hogy 28 év után nemcsak, hogy nem közeledtünk egymáshoz, hanem az ellentétek minden nap még nagyobbak lesznek közöttünk...

Emlékeztet arra, hogy az 1879. évi Trefort-féle első iskolatörvény (1879:XVIII. tc.) teljes országgyűlési vitáját annak idején – nemzetiségi részről – németül kiadták okulásul „a művelt Európa” számára. „Ez volt a mi első diadalunk Európában – mondotta –, mert, az európai közvélemény nekünk adott igazat.” Meglepőnek tartja, hogy az országgyűlési többség protestáns és katolikus képviselői még kifogást is alig emeltek Apponyi javaslatával szemben: annyira alárendelték felekezeti érdekeiket a törvényjavaslat leplezetlen főcéljának: a nyelvegység terjesztésének. Rámutat, hogy egyes helyeken, mint a teljesen szerb lakosságú délvidéki Gospodince helységben, egy türelmetlen törtető pedagógus már a javaslat betervezésének a hírére nem volt hajlandó csak magyarul tanítani, amiből a tanulók természetesen semmit sem értek, míg végül a szülők ez ügyben küldöttségileg mentek Zomborba, az illetékes törvényhatósági székhelyre, s az alispáni hivatal megrovásban részesítette a tanítót. Erre azonban a törvényjavaslat elfogadása után többé nem lesz lehetőség. – Ne ringassa azonban magát illúziókban a vallás- és közoktatásügyi miniszter, s az iskolai úton elérendő beolvasztás célkitűzése hiú ábránd, semmi reális lehetősége nincs: a törvényjavaslat csupán az ellentétek további kiéleződésére alkalmas. – Sajnálkozásának ad kifejezést, hogy vele, a régi képviselővel és az öreg emberrel (74 éves volt ekkor) szemben a nacionalista szenvedélytől fűtött; fiatalabb képviselőtársak, akik bizonyára nem tudják, hogy közel fél századdal ezelőtt a horvát; országgyűlés tagjaként ő a Reichstagba való menetel ellen küzdő csoport tagja volt – tiszteletlenül, sőt, sértő módon viselkednek. Fájdalommal látja, hogy időközben mennyire más irányt, vettek az események. 1879-ben és most, is olyan viták színhelye a képviselőház, amelyek a népek közötti megértés elmélyítése helyett annak az ellenkezőjét szolgálják.

...T. Ház! Mondtam, hogy mint az 1879-ik évben az a törvényjavaslat volt a fordulópont a magyar politikára nézve a nemzetiségek és a felekezetek iránt, úgy éppen ez a törvényjavaslat is, mai napon e tekintetben nemcsak az elégületlenséget, hanem az elkeseredést is felkelti a nemzetiségekben és a felekezetekben. Éppen azért téves az a felfogás, téves az premissza, hogy Magyarország homogén nemzetté válhatik, és ha ezen premisszából indulva ki, azt gondolja az állam, hogy jogosítva van oly törvényjavaslattal lépni a képviselőház elé, mint ez, ez mégis erős, mert nincs tekintettel az állam a nem magyar ajkú honpolgárok millióira.

De még egy megjegyzést kell tennem az igen tisztelt közoktatásügyi miniszter úrnak; majd elfelejtettem. Azt mondja, hogy van kétnyelvű iskola nemcsak a homogén államokban, hanem Svájcban, Belgiumban is. Amikor ezt hallottam, úgy tetszett nekem, hogy valamikor, most 28 éve, hallottam már a képviselőházban ily argumentációt; utána néztem és azt találtam, hogy bizonyos Molnár Aladár – nem tudom, tanár volt, talán egyetemi tanár – szintén így argumentált, mint a közoktatásügyi miniszter úr, hogy Svájcban kétnyelvű iskola van, Belgiumban is. De egyet a t. közoktatásügyi miniszter úr elfelejtett: hogy Svájcban vajon imperatív-e a két nyelv vagy fakultatív. Hát biztosíthatom a t. közoktatásügyi miniszter urat, hogy ez fakultatív, és hogy ott nincs kényszer a nyelvre nézve.

Még említette Belgiumot. Ott teljes szabadság van, ami a két nyelvet – a flamandot és a franciát – illeti; és Belgiumban a francia civilizáció oly erős, hogy elborítja az egész állami életet, az egész kulturális életet. De mit tesz ott Belgiumban a kormány? Nem akarja a francia kultúrát, a francia politikát segíteni; ellenkezőleg, a belga kormány, legyenek ott bár liberálisok vagy klerikálisok a miniszterek, legyenek bár flamandok vagy vallonok, elősegítik a flamand nyelvet, a flamand kultúrát, a flamand literatúrát.

De hogyan állunk mi Magyarországon? Vajon a kormány segíti-e, támogatja-e a nemzetiségek kultúráját? Ellenkezőleg, azt mondják, hogy minden nemzetiségi kultúra a magyarok ellen van irányozva, és azért a kormány nem érzi magát kötelezve arra, hogy ezt támogassa.

² Uo., 604. l.

Meghívott a t. közoktatásügyi miniszter úr egy sétára a Svájcba. Hát én is azt hiszem, hogy nagyon tanulságos volna ott Svájcban meglátni, hogyan áll a nemzetiségi vagy a nyelv-kérdés. Csak egy vagonba kell ülni, nem is kell kiszállni, és megtudunk mindent. Genfben csupán francia ajkúak vannak, hisz egész közel van Franciaországhoz, ahova kirándulást lehet tenni onnan úgy, mint innét a Városligetbe. Mégis az a francia ajkú polgár büszke arra, hogy svájci honpolgár. Szeretném, ha Magyarországon is büszke lenne mindenki arra, hogy magyar állampolgár, ámde ennek az az előfeltétele, hogy a kormány támogassa minden állampolgárnak kultúráját, nyelvét. Svájcban a vasúti kocsikon is látjuk, hogy a felírások ott kezdetben franciák, később franciák és németek, azután csak németek. Így fogják fel ott a nemzetiségi egyenlőséget. Persze önök azt mondják, hogy Magyarország homogén nemzeti állam. Ezen premissza mellett azonban megszűnik minden diskusszió. Volt alkalmam egyszer a svájci követtel beszélni, akitől különböző adatokat kértem.

Ez azt mondta, hogy nem foghatja fel, miképpen lehet a nyelvet erőszakolni valamelyik országban? Belgiumban is azt mondták nekem egyszer, mikor a minisztériumban adatokat kértem, hogy képtelenség valakit más nyelv megtanulására kényszeríteni. De hát van erre nézve példa Magyarországon. Egy nagyon híres magyarországi kálvinista pedagógus, Comenius Amos kétszáz évvel ezelőtt azt mondta, hogy képtelenség az, hogy a népiskolákban más nyelven tanítsák a gyermeket, mint anyanyelvén, mert ez azt jelentené, hogy valakit lovagolni tanítsanak meg, mielőtt járná tud. *(Zaj.)*

Nem akarom folytatni a diszkussziót, mert ez lehetetlen az ilyen hibás premissza mellett. Önök most abban a nézetben vannak, hogy Magyarország homogén nemzeti állam, és úgy lát-szik, nagyon érzik a magyar fajnak ezt az erejét, de feledik, hogy ha mi szerbek és horvátok akkor, midőn Erdélyország a Reichsratban képviselve volt, nem küzdöttünk volna olyan erősen Bécs ellen, az októberi diploma és a februári pátens érvényesült volna.

Elnök: Kérem a képviselő urat, méltóztassék a tárgyhöz szólni!

Molnár Jenő: Ne menjen vissza a kétszáz esztendő előtti időkre!

Elnök: Ha továbbra is el méltóztatik térni a tárgytól, akkor kénytelen leszek a képviselő úrtól a szót megvonni. *(Helyeslés.)*

Polit Mihály: Befejezem beszédemet, mert belátom, hogy a t. elnök úrnak igaza van, és hogy az elmondottak már nem tartoznak egészen a tárgyhöz. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* De mégis hangsúlyozni akarom, hogy egy nemzetnek, egy népnek, amely nemzeti politikát akar üzni, mindenkor tekintettel kell lennie a múltra is.

Molnár Jenő: Azért nem kell olyan messzire elkalandozni.

Polit Mihály: Ezen törvényjavaslat alkalmából a magyarság közvéleménye az, hogy hiszen nem a nemzetiségek, hanem csak a nemzetiségi agitátorok ellentállásáról van szó. *(Felkiáltások jobbfelől: Úgy is van! Igaz! Úgy van! a baloldalon. Zaj.)* Mi nemzetiségi képviselők már olyan-forma szerepet játszunk ebben a kérdésben, mint a középkorban a boszorkányok *(Derűtség bal-felől. Halljuk! a nemzetiségiek padjain.)*, mert hiszen kétségtelen, hogy boszorkányok nem léteztek és mégis hosszadalmas eljárásokat folytattak le ellenük, míg Kálmán király ki nem adta a rendeletét, hogy „de strigis vero, quae non sunt, nulla quaestio fiat”. *(Helyeslés a nemzetiségiek padjain.)*

Arra kérem a t. képviselő urakat, ne méltóztassék azt gondolni, hogy mi boszorkányok vagyunk, és hogy csak az agitáció eredménye az ezen törvényjavaslat elleni állásfoglalásunk. Nem, t. Ház, ez a millió és millió főre menő nem magyar ajkú fajok, népünk állásfoglalásának a kifejezése.

Azért mondtam, hogy régi képviselőtársamnak gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatás-ügyi miniszter úrnak *(Élénk éljenzés.)*, több óvatossággal kellett volna eljárni, és nem kellett volna megkockáztatnia ezt a törvényjavaslatot. Vannak más fontos feladatok is, amelyek e téren megoldandók, és ha ezt a törvényjavaslatot csak a tanítók fizetésének javítására korlátozta volna, semmi kifogásom sem volna ellene, csak hogy nem ez, hanem a nyelvegység kiterjesztése a javaslat főcélja. És miben áll ez az egész törvényjavaslat? Olyan valami ez, amelyhez fogható egyetlen egy európai államban sem fordult még elő; olyan furfangos és ravasz, hogy ez alig elképzelhető. *(Ellentmondások balfelől.)*

Azt mondják, hogy az államnak érdeke követeli, hogy Magyarországon államiak legyenek az iskolák, és hogy a népiskolákat államosítani kell. Ez nagyon szép dolog volna, de nincs hozzá pénz, s így ezt a célt olyan egyszerűen megvalósítani nem lehet. Olyan törvényt kellett tehát teremteni, amely mellett ez a cél csekély áldozat árán elérhető. A felekezeti iskolák fenntartatnák magukat, úgy mint eddig, s az állam csak egy kis összeggel járulna hozzá, de ezen kis

összeggel biztosíthatná magának a fegyelmi hatalmat, ami által ezen felekezeti iskolák tulajdonképpen teljesen államiakká lennének. Ezt a célt tehát nagyon olcsón elérhetné az állam. (*Zaj.*)

Még csak egyet, és befejezem beszédemet. Legyenek meggyőződve, hogy én, aki 40–50 év óta küzdök már Magyarország és Horvátország önállóságáért, ezt a hazát szeretem. Szeretem nyelvünket is és nagyon bánt, ha itt a képviselőházban engemet inzultálnak. (*Ellenmondások.*)

Európában a faj- és az osztályuralom ideje megszűnt már. Ezt el kellene ismerni a mi testvéreinknek, a magyaroknak is – mert mi őket testvéreknek tekintjük, és azoknak kell őket tekintenünk.

Egy hang (a haloldalon): Mert muszáj!

Polit Mihály: Muszáj? Ne méltóztassék azt gondolni. A szeretetet nem lehet erőszakolni, mert az az érzelemnek spontán megnyilatkozása.

Ha pedig elismerjük, hogy a faj- és osztályuralomnak ideje lejárt, akkor a magyar fajnak és nemzetnek politikája is oda kell hogy irányuljon, hogy a nemzetiségi honpolgárokat magához simítsa, kultúrájukat és őket magukat is szeresse.

Mondtam az igen t. miniszterelnök úrnak, hogy Horvátországban sikerült az egyetértést megteremteni. Persze Magyarországon a nemzetiségek állása más, ott döntő a közjog. Lehet, de valamit mindenesetre kell tenni, hogy a nemzetiségek és a magyarok között a közeledés létrejöjjön. Meggyőződésem szerint, ha Magyarország fenn akar állani, mindenkor keresnie kell az egyetértést a nemzetiségekkel.

Végeztem. Kérem, méltóztassék ezt a törvényjavaslatot mellőzni és elfogadni azt a határozati javaslatot, melyet a magam és elvtársaim nevében benyújtani bátorkodtam. (*Élénk helyeslés a nemzetiségi képviselők padjaiban.*)

A tiznél több aláírással ellátott határozati javaslatot benyújtó nemzetiségi képviselők közül *Goldis* László, *Mihali* Tivadar, *Szkicsák* Ferenc és *Vlád* Aurél szólaltak még fel a zárszó címén a későbbi „*lex Apponyi*” képviselőházi általános vitájában.

Goldis felemlíti (Képv. Napló, 1906, VIII. 229–236. l.), hogy a javaslatot pártoló többség részéről milyen kevesen szólaltak fel a vitában, és szinte érdektelenül szemlélték a vitát, melyet az állam jövőjére sorsdöntőnek tart. A törvényjavaslat elérhetetlen célja a nyelvi egység; ilyen eszközökkel szerzője az ellenkező eredményt éri majd el. – *Mihali* Tivadar (no. 237–240. l.) alapjában elhibázottnak, sovinszta indítékúnak tartja a javaslatot, A betérjesztő vallás- és közoktatásügyi miniszter, és a javaslat nem kevésbé elfogult előadója (Vertán Endre) nem ismerték fel azt a kormányzati alapelvet, hogy a „politikai egységhez és a kölcsönös megértéshez nem okvetlen szükséges a nyelvegység”. (Uo. 239. l.)

Szkicsák Ferenc (uo. 240–244. l.) szerint az alapvető különbség abban mutatható ki a javaslat hívei és ellenzői között, hogy utóbbiak a felekezeti önkormányzatok tiszteletben tartásán kívül az *anyanyelvi* oktatás elsőrendű szükséglete mellett foglaltak állást. Ezek tehát demokratikus alapjogokat kívánnak átültetni a gyakorlatba, és ezért harcolnak az 1868. évi nemzetiségi törvény életbelépéséért is.

J

1907 ápr. 16

A képviselőházi többség elutasító határozata „a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól” stb. szóló törvényjavaslatra (a későbbi „lex Apponyi”) vonatkozólag benyújtott kérvények tárgyalásakor
Képv. Jkvei, 1906. I. 763. l., 140. ülés, 2795–2796. sz.

A megállapított napirend szerint áttért a Ház „a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól” szóló törvényjavaslat s erre vonatkozólag beadott kérvények tárgyalásának folytatására.

Miután mindazok, akiket a házszabályok 213. §-a értelmében a zárszó joga megillet, és jelen voltak, beszédeiket elmondták, az elnök a kérdés föltételére nézve megtette javaslatát, amelyhez a Ház hozzájárulván, az elnök a kérdést a következően tette föl: „Elfogadja-e a Ház a tárgyalás alatt álló törvényjavaslatot általánosságban, a részletes tárgyalás alapjául, szemben *Polit Mihály*, *Goldis* László, *Mihali* Tivadar, *Vajda* Sándor és *Szkicsák* Ferenc és társaik határozati javaslataival, igen vagy nem?”

Az ezen kérdés fölött elrendelt és foganatosított egyszerű szavazás eredményéhez képest az elnök kihirdeti a határozatot, mely szerint,

a Ház „a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti nép-

tanítók járandóságairól” szóló törvényjavaslatot általánosságban, a részletes tárgyalás alapjául elfogadja, és ezzel a Polit Mihály, Goldis László, Miháli Tivadar, Vajda Sándor és Szikcsák Ferenc képviselők által benyújtott határozati javaslatokat elveti.

Felolvastatván a Vlád Aurél által benyújtott határozati javaslat, az elnök fölteszi a kérdést:

„Elfogadja-e a Ház a Vlád Aurél képviselő által benyújtott határozati javaslatot, igen vagy nem?”

A Ház az ezen kérdés fölött megejtett egyszerű szavazás útján létrejött határozatával, Vlád Aurél határozati javaslatát elveti.

K

1907 jún. 2

1907:XXVII. tc.

*a nem állami elemi iskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságáról*¹

1 § A községi és hitfelekezeti elemi népiskolák tanítói köztisztviselők; és törvényesen megállapított járadóságaik közigazgatásilag biztosítatnak.

2 § A községi és a hitfelekezeti rendes tanítóknak alapfizetése az első és második polgári lakbérosztályba sorozott községekben legalább évi 1200 koronában, a harmadik lakbérosztályba sorozott községekben legalább évi 1100 koronában, a negyedik lakbérosztályba sorozott vagy lakbérosztályba nem sorozott községekben legalább évi 1000 koronában állapítandó meg.

Az iparos- és kereskedő-tanonc-oktatásért, továbbá a gazdasági ismétlőiskola vezetéséért nyert tiszteletdíj ezen alapfizetésbe be nem számítható.

A segédtanítók önállóan külön osztályt csak a közigazgatási bizottság engedélye folytán, mégpedig csak ideiglenesen s legfeljebb 1 évig vezethetnek, és legalább évi 800 korona tiszteletdíjban részesítendőek. Egy és ugyanazon állomáson segédtanítók egy évnél tovább nem alkalmazhatók.

Minden rendes tanítót a fizetésén kívül még természetben tisztos lakás (legalább két padolt szoba, konyha, kamra és a legszükségesebb mellékhelyiségek), továbbá legalább egy negyedholdnyi kert, vagy kert nem léte esetében ennek ellenértéke gyanánt 20 korona készpénz illet meg; természetben tisztos lakás hiányában pedig minden tanítónak az I. lakbérosztályba sorozott községekben évi 600 korona, a II. lakbérosztályba sorozott községekben évi 420 korona, a III. lakbérosztályba sorozott községekben évi 360 korona, a IV. lakbérosztályba sorozott községekben évi 300 korona és a lakbérosztályokba nem sorozott községekben évi 200 korona lakásbér jár. Több tanítóval bíró iskoláknál a nőtlen tanítók és a tanítónők természetben való lakását, illetőleg lakásbérét a helyi iskolai hatóság a fennebbiektől eltérőleg is rendezheti. Ez a jog megilleti akkor is, ha az ugyanazon iskolánál alkalmazott tanító és tanítónő házastársak.

Az 1868:XXXVIII, tc. 139. és 140. §-ainak rendelkezése, mely szerint a megürült tanítói állomás legfeljebb félév alatt betöltendő és ezen idő alatt az iskolában segédtanító (tanítójelölt) alkalmazandó, továbbá, hogy a tanító halála esetén özvegye és árvái a halálozásnak napjától számított félévig az egész fizetést és lakást élvezik, végre az ugyanazon törvénycikk 138. §-ának első pontjában foglalt rendelkezés, mely szerint a tanítók élethosszig választatnak, a hitfelekezeti elemi népiskolákban működő rendes tanítókra is kiterjesztetik.

Államsegélyes iskoláknál a rendes tanító halála esetén, ha a tanító özvegyet vagy árvát hagy hátra, az alkalmazott segédtanító fizetéséhez, a halálozásnak napjától számított félévig, az állam is hozzájárul abban az arányban, amely arányban az elhalt rendes tanító fizetését kiegészítette.

3 § A községi és a hitfelekezeti elemi népiskoláknál alkalmazott rendes tanítók korpótléka a következőképen állapítatik meg:

¹ A törvénycikk szövegének leőhelye: Magyar Törvénytar, 1907. évi törvénycikkek. Bp. 1908, Franklin, 370–394. l. – A törvénycikk szövegét a kísérő jegyzetek, a törvényjavaslat miniszteri indoklása és a képviselőházi közoktatásügyi bizottság korábbi jelentése elhagyásával (a von. szövegeket l. a Magyar Törvénytar jelzett helyén) közöljük. – A törvénycikk szentesítést nyert 1907. jún. 2-án. – Megjelent az Országos Törvénytar 1907. jún. 6-i, 10. számában.

5 évi szolgálat után	200 K
10 évi szolgálat után további	200 K
15 évi szolgálat után további	100 K
20 évi szolgálat után további.....	100 K
25 évi szolgálat után további	200 K
30 évi szolgálat után további	200 K

Ezen korpótlék az alapfizetésbe be nem számítható.

A korpótlékokra azon szolgálati idő ad igényt, amelyet a rendes tanító szabályszerű képesítéssel az állomás végleges elfoglalásától, legfeljebb azonban 1893. évi október hó 1-től megszakítás nélkül eltöltött: a jelen törvény hatályba lépte után alkalmazott rendes tanítóknál pedig az a szolgálati idő, amelyet a tanító a 32. §-ban előírt eskü letétele és állomásának véglegesen történt elfoglalása után megszakítás nélkül eltöltött.

A szolgálat igazolt megszakításának tekintendő az a körülmény, ha a tanító betegség vagy egyéb tőle nem függött körülmény miatt volt kénytelen tanítói működését abbahagyni, és ezt a körülményt távozása alkalmával a kir. tanfelügyelő előtt igazolta.

Egyes iskolafenntartóknak a korpótléokra vonatkozólag már fennálló vagy ezután alkotandó szabályzatai érvényben maradnak, ha azok a tanítókra nézve legalábbis az ezen §-ban megállapított kedvezményt biztosítják.

A jelen törvény életbeléptétől kezdve minden községi és hitfelekezeti rendes tanító, aki a megkívánt törvényes képesítéssel bír, és a törvény feltételeinek megfelel, az itt megszabott korpótlék élvezetébe lép. Ennélfogva mindazok a tanítók, akik a jelen törvény életbeléptének idejében az 1893:XXVI. tc. 2. §-a alapján már az első vagy a második 100–100 K-ás évötödös korpótlék élvezetében vannak, a jelen törvény életbeléptétől kezdve még 100, illetőleg 200 K korpótlék kiegészítésében részesítendők.

4 § A vallás- és közoktatásügyi miniszter a községi és hitfelekezeti elemi népiskoláknál egy és ugyanazon helyen huzamosabb időn át alkalmazott és a népnevelés terén kiváló érdemeket szerzett néptanítók részére, az állami költségvetésben e célra megállapított hitel keretében, a közigazgatási bizottság és a kir. tanfelügyelő javaslatára, hitfelekezeti intézeteknél az illetékes egyházi főhatóság véleményének meghallgatásával, évi 200 K fizetés természetével bíró személyi pótlékot engedélyezhet.

5 § A községi és hitfelekezeti rendes tanító alapfizetése, a jelen törvény 7. és 8. §-aiban foglalt megszorítással, készpénzen kívül természetben szolgáltatott járadóságokból vagy földbirtok jövedelméből, vagy szolgálmányokból is állhat.

6 § A községi és hitfelekezeti elemi népiskolai rendes tanító készpénzfizetését az iskolafenntartó köteles havonként vagy évnegyedenként mindig előlegesen kiszolgáltatni.

7 § A községi és hitfelekezeti rendes tanítói fizetés egy részének terményekben való kiszolgáltatása csak oly feltétel alatt engedtetik meg, ha ezen terményeket az iskolafenntartó a tanító közbejötté nélkül szedeti be, és előre megállapított mennyiségben szolgáltatja a tanítónak; mégpedig úgy, hogy az évi utolsó részletet legkésőbb az év november hava végén átadja.

Ha az iskolafenntartó a tanító terménybeli járadóságát nem szolgáltatná ki a megszabott módon és meghatározott időben, vagy ha az a termény átlagos minőségének meg nem felelne, akkor a termény helyett annak értékét készpénzben köteles fizetni.

A községi és hitfelekezeti rendes tanítói fizetés részét képező szolgálmányok kellő időben teljesítendők, s amennyiben ezek ily időben nem teljesítenének, vagy ha a tanító az iskolai főhatóság jóváhagyásával a gazdálkodással felhagy, e szolgálmányok értéke készpénzben s a jelen törvény 6. §-ában előírt időben szolgáltatandók ki.

8 § A tanítói fizetés kiegészítő részét alkotó iskolai ingatlan haszonélvezetének pénzbeli egyenértéket – nem értve ide a természetben nyújtott lakás és házikert haszonélvezetét – minden egyes tanítói állomásra nézve külön-külön kell megállapítani.

E megállapítás alapjául – az összes adók levonásával – az ugyanazon községben hasonló minőségű ingatlanért elérhető haszonbér szolgál, és ehhez hozzáadandó még a községi (hitközségi) lakosok által az ingatlan megművelése körül netalán teljesített szolgálmányok pénzbeli értéke.

Ugyancsak községenként, az utolsó öt évi (1902–1906) átlagárak alapján állapítandó meg a tanító által élvezett terményjáradóságok (ételneműek, fa, jószág, tartás stb.) pénzbeli egyenértéke.

Az értékmegállapítások ellen az érdekelt fél 30 napon belül felszólalással élhet a közigazgatási

bizottsághoz, melynek határozata ellen, az 1896:XXVI. tc. rendelkezéseinek szem előtt tartásával, a m. kir. közigazgatási bíróság előtt panasznak van helye.

Az 1893:XXVI. tc. alapján már megtörtént megállapítások, amennyiben azok alapján a tanító már állami fizetéskiegészítést nyert, érintetlenül maradnak.

9 § A jelen törvény hatályba lépte után bármilyen elemi népiskolákban önálló tanítói teendők ellátására csak rendes tanítói állások rendszeresíthetők, és a tanítói állások csak érvényes tanítói oklevéllel bíró egyénnel tölthetők be. A rendes tanítói állásra, a jelen törvény 2-ik §-ának 3-ik és 5-ik bekezdésében, továbbá 28-ik §-ában említett eseteket kivéve, segédtanító nem alkalmazható.

10 § A községi és a hitfelekezeti elemi népiskolák fenntartói kötelesek a tanítók összes járandóságairól, fizetésekről egyénenként nyilvántartást vezetni. Az ennek alapján kitüntetett hátralékok az iskolafenntartót illetik, s az egyes hátralékos adósoktól az iskolafenntartó javára közigazgatási úton hajtandók be. Az iskolafenntartó azonban köteles a tanító összes javadalmának esedékessé vált részleteit pontos időben kiszolgáltatni, tekintet nélkül a hátralékokra és az ezek behajtására irányuló eljárásra.

A végrehajtás módozatait a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a belügyi és pénzügyi miniszterekkel egyetértőleg, rendeleti úton állapítja meg.

11 § Ha a hitfelekezeti elemi népiskola tanítója az 1868. évi XXXVIII. tc. 141. §-ának harmadik bekezdése értelmében kántori teendőt is végez, a tanítói alapfizetés megállapításakor a jelen törvény 2. §-ában megállapított legkisebb alapfizetés erejéig a tanítói és kántori járandóságok, ez utóbbiak jellegének érintése nélkül, együttesen fizetésnek számítandók, s ennél fogva a nyugdíjjogosultság megállapításánál is az ekként együttesen számított fizetés veendő-alapul.

12 § Úgy a községi mint a hitfelekezeti elemi népiskolák fenntartói kötelesek az iskoláikban alkalmazott rendes tanítóknak járandóságait, ha arra azonnal képesek nem volnának, a jelen törvény életbeléptétől számított 3 éven belül, vagyis 1910. június hó 30-ig, a jelen törvény 2–3. §-ában megállapított legcsekélyebb összegekig biztosítani. Amennyiben erre a 15. § rendelkezései szerint megállapított szegénységük miatt nem képesek, tartoznak legkésőbb 1910. szeptember hó 30-ig az alább meghatározott módon a hiányt pótló állami segélyért a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordulni. Olyan község folyamodványa, mely az 1868:XXXVIII. tc. 35. §-a által engedélyezett 5%-os iskolai adót ki nem vetette vagy ki nem merítette, tárgyalás alá nem vehető.

Ezt az állami segélyt az iskolafenntartók jelen törvény életbelépte után mindjárt, bármikor igénybe vehetik minden oly iskola tanítóira nézve, mely e törvényben megállapított feltételeknek megfelel. Már létező iskolák, ha fenntartóik a fent említett határidőn belül segélyért nem folyamodtak, ilyent később csak akkor nyerhetnek, ha anyagi helyzetüknek időközben beállott rosszabbodását a 15. §-ban körülírt eljárás útján kimutatják.

Ha az állami valamely községben oly állami iskolát tart fenn, vagy állít fel a jövőben, mely az ott levő összes, (5–12 éves tanköteleseket befogadni képes, az ott létező más jellegű és akár tanítói alapfizetés, akár korpótlék kiegészítése címén az állami segélyt már élvező iskolák tanítóitól az államsegély csak akkor vonható el, illetőleg azoktól, akik azt még nem élvezték, csak akkor tagadható meg, ha azt fontos állami érdekek kívánják, és az iskola főhatóságához intézett figyelemztetés után az állami segély megtagadásának oka meg nem szűnik.

Hogy forognak-e fenn fontos állami érdekek, annak mérlegelése a közigazgatási bizottság véleményének meghallgatása után a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez tartozik. Amennyiben az államsegély elvonása folytán az iskolafenntartó az iskolát egy éven belül megszünteti és a fizetéskiegészítésben részesült tanító az iskola megszűnését követő egy fél év alatt alkalmazást nem nyert, illetve nem nyugdíjaztatott; az állását elvesztett tanítót az államtól addig élvezett egyévi államsegély összege illeti meg.

Újonnan szervezett községi és hitfelekezeti tanítói állásokon alkalmazott tanítók pedig az alapfizetés és korpótléknak állami kiegészítésére csak az esetben tarthatnak igényt, ha az új állás szervezése a vallás- és közoktatásügyi miniszter előzetes beleegyezésével történt.

Az előbb említett és igénybe vett 3 évi átmeneti idő alatt az iskolafenntartók az iskoláikban alkalmazott tanítóknak csupán az 1898. évi XXVI. tc.-ben meghatározott járandóságokat tartoznak biztosítani, amelyek kiegészítése céljából ezen idő alatt az 1908. június hó 30-ig engedélyezett állami segélyek élvezetében 1910. szeptember hó 30-ig meghagyatnak. Az államsegély kiutalása ez esetben is a jelen törvény 31. §-ában körülírt módon történik. A jelen törvény határozataiban azonban, a 2., 3. és 20. §-ok kivételével, ezekre az iskolákra is kiterjednek. Új állami segély az átmeneti idő alatt is csak a jelen törvényben meghatározott alapfizetés és korpótlékok kiegészí-

tésére és olyan iskoláknál alkalmazott tanítóknak adható, melyek e törvény összes feltételeinek eleget tesznek.

13. § Ha a hitfelekezeti iskolafenntartók az előző szakaszban megállapított határidők alatt nem biztosítanak tanítóik legkisebb fizetését és korpótlókat, de iskolájukat mindamelllett fenntartani kívánják, az ezen törvényben megállapított legkisebb tanítói fizetés az iskolafenntartó hitfelekezet terhére biztosítottak tekintetik. Ha pedig a tanítói fizetés behajthatatlan, és az iskolafenntartó e körülmény megállapítása után mégsem veszi igénybe az államsegélyt, az az iskolafenntartó abban a községben elveszti iskolafenntartási jogát, mely azonban föléled, ha az iskolafenntartó később az államsegély igénybevételével akarja iskoláját újból fölállítani.

14 § A községi és hitfelekezeti tanítói fizetéseknek, illetőleg a kántortanítói egész javadalomnak eddig megállapított és az iskolafenntartók által saját anyagi forrásaikból okmányszerű díjlevél alapján szolgáltatott mennyisége továbbra is csonkítatlanul kiszolgáltatandó, illetőleg államsegély igénybevétele céljából le nem szállítható.

Jogában áll azonban az iskolafenntartó községnek, illetőleg hitfelekezetnek az államsegéllyel kiegészített tanítói javadalmazást az állami tanítók fizetése arányában saját erejéből felemelni anélkül, hogy ennek következtében a már megállapított államsegély megvonható vagy leszállítható lenne.

Ha valamely tanítói állásnak államsegéllyel kiegészített jövedelme az iskolafenntartó által el nem hárítható állandó természetű körülmény következtében csökken, az illetékes iskolai hatóság a közigazgatási bizottság útján a vallás- és közoktatásügyi minisztertől az államsegély felemelését kérheti.

Ha azonban a tanítói állás jövedelmének a 3. bekezdésben írt csökkenése a tanítói javadalmazásnak az állami tanítók fizetése arányában történt felemelése után következnek be, az államsegély felemelése csakis a jelen törvény 2. és 3. §-aiban megállapított járandóságok erejéig kérhető.

15 § A vallás- és közoktatásügyi miniszter a törvényhozás által ezen célra engedélyezett összegből az arra utalt községek és hitközségek népiskolai tanítóinak alapfizetését és korpótlékát, az illetékes iskolai főhatóság hozzájárulásával és értesítése mellett, a törvényhatósági közigazgatási bizottság útján, a jelen törvény 2. és 3. §-ában megállapított összegekig, a jelen törvény 16., 17., 18., 19. és 20. §-aiban foglalt feltételek mellett, államsegéllyel kiegészíti.

Az államsegély összegének meghatározását megelőzőleg a közigazgatási bizottság megállapítja:

a) a községnek, illetve a hitközségnek, továbbá az iskolának szabályszerű költségvetése, a tanítói díjlevél és a hitközség anyagi helyzetét igazoló, a járási főszolgabíró (polgármester) által láttamozott helyhatósági bizonyítvány alapján, a népiskolai hatóságok által bejelentett tanítói járandóságoknak, illetőleg kántortanítói egész javadalomnak és az ezek fedezetéül szolgáló jövedelmeknek mennyiségét;

b) a tanító törvényes képesíttségét, magyar állampolgárságát, valamint azt, hogy magyar nyelven helyesen beszélni és írni, valamint tanítani is tud, és hogy a jelen törvény 32. §-ában előírt esküt tettette;

c) azt a körülményt, vajon az illető iskola megfelel-e az 1808:XXXVIII. te. 27. és 28. §-iban követelt feltételeknek;

d) megvizsgálja továbbá a közigazgatási bizottság azt is, hogy az illető iskola tanítási terve és tanulmányi rendje, valamint felszerelése megfelel-e a törvényes kellékeknek, s különösen a jelen törvény 16., 17., 18., 19. és 20. §-ai rendelkezéseinek, és azt, hogy az illető tanítónak osztályába, akinek járandóságaihoz az iskolafenntartó állami kiegészítést kér, hány mindennapi (6–12 éves) tanköteles lesz utalva.

Amennyiben az illető iskola tanköteleseinek összes száma 30-on alul maradna, a vallás- és közoktatásügyi miniszter csak kivételes esetekben engedélyezhet államsegélyt, de olyan iskolától, mely eddig is élvezett államsegélyt, vagy amely az illető községben az egyedüli magyar tannyelvű iskola, amennyiben a jelen törvény követelményeinek megfelel, a segély e címen meg nem tagadható.

Üresedésben levő tanítói állásokra vonatkozólag az államsegély a jelen § 2-ik bekezdésének a), c) és d) pontjaiban foglaltaknak megállapítása alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kilátásba helyezhető, de az csakis a b) pontban foglalt feltételek beigazolása után lesz kiutalványozható.

16 § Alapfizetés- vagy korpótlék-kiegészítés címén államsegélyt csak olyan községi vagy hitfelekezeti iskolák tanítói nyerhetnek, melyekben az 1868:XXXVIII, tc. 11. és 55. §-aiban, valamint a jelen törvény 1. és 20. §-aiban felsorolt köteles tantárgyak a mindennapi iskolában,

az illető egyházi főhatóság, illetőleg a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kiadott tanterv szerint 6 évre felosztva, faluhelyen legalább 8 havi, városokban legalább 9 havi szorgalmi idő alatt taníttatnak.

17 § Minden iskola és minden tanító, tekintet nélkül az iskola jellegére és arra, hogy állami segélyt élvez-e vagy sem, a gyermekek lelkében a magyar hazához való ragaszkodás szellemét és a magyar nemzethez való tartozás tudatát, valamint a valláserkölcös gondolkodást tartozik kifejleszteni és megerősíteni. Ennek a szempontnak az egész tanításban érvényesülni kell; külső kifejezéséül minden iskolában, jellegkülönbség nélkül, úgy a főbejárat fölött, mint megfelelő helyen a tantermekben Magyarország címere helyezendő el; a tantermekben a magyar történetből vett falitáblák alkalmazandók, nemzeti ünnepeken pedig az épületen a magyar nemzeti címeres zászló tűzendő ki. E jelvényeken kívül csak a törvényhatóság és a község címere és az iskola községi, illetőleg felekezeti jellegét a törvényesen megállapított kitételekkel megjelölő magyar nyelvű külső felirat és a tantermekben az illető hitfelekezet egyházi főpásztorainak arcképei, vallási jelvények, valláskegyeleti képek és az oktatáshoz szükséges tanszerek alkalmazása van megengedve, melyek azonban idegen történeti vagy földrajzi vonatkozásokat nem tartalmazhatnak, és csakis hazai készítmények lehetnek. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a tárcája terhére gondoskodik arról, hogy az összes iskolák a magyar címerrel és zászlóval, valamint az iskolafenntartó hatóság meghallgatásával megállapítandó magyar történeti képpel elláttassanak. E történeti képek a tantermekben kellő módon elhelyezendőek, és a tanító tartozik jelentőségüket a nyelv- és értelemgyakorlatok, továbbá a földrajz és történelem tanítása során a gyermekeknek megmagyarázni.

Ezen szakasz azon rendelkezéseinek végrehajtása, amelyek nem a tanító működési körébe esnek, az iskolaszéknek feladata és érette elsősorban az iskolaszék elnöke felelős. Ezen rendelkezéseknek szándékos elmulasztása kihágást képez, mely felett azon közigazgatási hatóságok illetékesek bíraskodni, melyeket az 1891. évi XX. tc. kijelölt. Az ilyképp megállapított kihágás büntetése 500 koronáig terjedhető pénzbüntetés, mellyel a mulasztás elkövetője sújtandó. A befolyó pénzbüntetés az országos tanítói nyugdíj- és gyámalap céljaira fordítandó; egyéb tekintetben az 1879:XL. tc. általános határozatai irányadók.

18 § Az 1868:XLIV. tc. 14. §-ának az a rendelkezése, mely szerint az egyházközségek iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg, akképp értelmezendő, hogy szabadságukban áll oktatási nyelvül vagy az állam nyelvét, vagy a gyermekek anyanyelvét megállapítani, fennmaradván természetesen ez utóbbi esetben a magyar nyelvnek tanítására vonatkozó törvényes intézkedések feltétlen érvénye és hatálya. Ahol magyar tannyelvű iskola nincs, ott az olyan hitfelekezeti elemi iskolákban, amelyekben állandóan vannak magyar anyanyelvű növendékek vagy olyan nem magyar anyanyelvűek, akiknek magyar nyelvű oktatását atyjuk vagy gyámjuk kívánja: a vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelheti, hogy ezek számára a magyar nyelv használtassék mint tannyelv; ha pedig a magyar anyanyelvűek száma a huszat eléri, vagy az összes beírt növendékeknek 20%-át teszi: számukra a magyar nyelv mint tannyelv okvetlenül használandó. Ha pedig a beírt tanulóknak legalább fele magyar anyanyelvű, a tanítási nyelv a magyar; de az iskolafenntartók gondoskodhatnak arról, hogy a magyarul nem beszélő növendékek anyanyelvükön is részesüljenek oktatásban.

Minden oly népoktatási tanintézetekben azonban, amelyekben az állam nyelve van egyedüli tanítási nyelvül bevezetve, ez az állapot többé meg nem változtatható.

Az összes elemi népiskolák ismétlő tanfolyamában a tanítás nyelve a magyar.

Ezek az intézkedések érvényesek a községi elemi népiskolákban is.

19 § A nem magyar tanítási nyelvű elemi iskolákban, akár részesülnek állami segélyben, akár nem, a magyar nyelv a mindennapi tanfolyam valamennyi osztályában a vallás- és közoktatásügyi miniszter által a hitfelekezeti iskolafenntartó meghallgatásával megállapított tanítási terv szerint és kijelölt óraszámában oly mérvben tanítandó, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul élőszóval és írásban érthetően ki tudja fejezni.

20 § Nem magyar tanítási nyelvű községi és hitfelekezeti elemi népiskoláknál alkalmazott tanítók alapfizetés- vagy korpótlék-kiegészítésben a 10. §-ban megszabott feltételeken kívül csak a következő további feltételek teljesítése mellett részesülhetnek:

1. ha az illető iskolákban a magyar nyelv, a számolás, a hazai földrajz és történelem, továbbá a polgári jogok és kötelességek tanítása községi iskolákban a vallás- és közoktatásügyi miniszter által megállapított tanterv szerint és óraszámában, kizárólag az általa is engedélyezett tankönyvek és tanítási segédeszközök használatával, hitfelekezeti iskolákban pedig a vallás- és közoktatás-

ügyi miniszter által is jóváhagyott, vagy amennyiben az iskolafenntartó részéről fölterjesztett tanterv jóváhagyható nem volna, általa megállapított tanterv szerint és óraszámban kizárólag az általa is engedélyezett tankönyvek és tanítási segédeszközök használatával történik.

2. Ha az illető iskolában kizárólag a vallás- és közoktatásügyi miniszter által is helybenhagyott hazafias tartalmú olvasókönyvek és tanszerek használatnak.

21 § Ha az állam valamely községi vagy felekezeti iskolai tanító alapfizetésének kiegészítéséhez 200 koronát meghaladó államszegéllyel járul, a tanító alkalmazása a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásától függ.

Ha ezen tanítói állomásokra oly egyén választatnék, illetőleg oly egyénnek megválasztása terjesztetnék fel jóváhagyás végett, aki ellen a vallás- és közoktatásügyi miniszter törvény alapján vagy állami szempontból kifogást emelhet, a miniszter 60 napra terjedhető záros határidő kitűzése mellett más egyén választására és újabb felterjesztés tételére szólítja fel a tanító alkalmazására jogosultakat; ha pedig a felszólítás eredménytelen maradna, vagy ha az új felterjesztés a fentebbi szempontokból másodízben is kifogásra szolgáltatna okot: az esetben a tanítót az iskolafenntartó további meghallgatása nélkül a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki, a hitfelekezetek által fenntartott népiskolákat illetőleg azonban oly korlátozással, hogy a kinevezendő tanító ugyanahhoz a vallásfelekezethez tartozzék, mint az illető iskola és hogy e tanító személyére nézve az illetékes egyházi főhatóság előlegesen, záros határidő alatt nyilatkozattételre hívassék fel. Oly egyén, aki ellen az egyházi főhatóságnak valláserkölcsi szempontból indokolt kifogása van, az illető hitfelekezeti iskola tanítójává nem nevezhető ki.

Az államszegélyben részesülő községi elemi népiskoláknál az 1876:XXVIII. tc. 13. §-ának 1. pontjában körülírt tanítóválasztási eljárás a jelen § rendelkezéseinek megfelelően módosítottatik.

A 200 koronát meghaladó államszegélyt élvező községi elemi iskolák tanítóinak választása körül felmerült vitás ügyek végérvényes elintézése a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe tartozik.

22 § Az 1876:XXVIII. tc. 7. §-ának 3. és 4. pontja a községi elemi népiskolai tanítók tekintetében a következőleg módosítottatik:

1. A községi elemi népiskolai tanító fegyelmi vétséget követ el:

a) ha a magyar nyelv tanítását elhanyagolja, vagy azt nem a jelen törvény 16., 19. és 20. §-ában felsorolt rendelkezések szerint, illetőleg saját hibája vagy mulasztása folytán nem az ott kitűzött célnak megfelelő átlagos eredménnyel tanítja, vagy ha a 16. és 17., illetve 20. §§. meghagyásainak nem tesz eleget;

b) ha az iskolában a kormány által eltiltott vagy a 20. § esetében a miniszter által nem engedélyezett tankönyveket vagy ilyen taneszközöket használ;

c) ha államellenes irányt követ; államellenes iránynak tekintendő különösen minden cselekedet, amely az állam alkotmánya, nemzeti jellege, egysége, külön állása vagy területi épsége, továbbá az állam nyelvének törvényben meghatározott alkalmazása és az állam címere, jelvénye és zászlója ellen irányul;

d) ha hitfelekezetek vagy egyes társadalmi osztályok ellen, úgyszintén, ha a tulajdon vagy a házasság jogintézménye ellen izgat, vagy ha a törvény ellenére magán- vagy köztulajdon felosztásával ámit, vagy növendékei vallását sértő nyilatkozatot tesz;

e) ha az 1903:IV. tc. 18. §-ának tilalma ellenére kivándorlási ügyekkel foglalkozik;

f) közbotrányt okozó erkölcstelen magaviselet által;

g) a növendékekkel való durva bánásmódja által;

h) a felettes hatósággal szemben tanúsított engedetlenség vagy durva tiszteletlenség által;

i) egyáltalán tanítói és nevelői kötelességének vétkes elmulasztása vagy azzal ellenkező minden cselekedete által.

A felsorolt fegyelmi vétségek egyaránt megtorlandók, történetek legyen azok akár a tanhelyiségben, akár azon kívül vagy más állam területén, élőszóban, írásban vagy nyomtatvány, képes ábrázolat, tankönyv vagy egyéb taneszközök közreadása avagy terjesztése által.

2. Mindezen fegyelmi vétségek alapján a közigazgatási bizottság községi elemi népiskolában alkalmazott, akár rendes, akár segédtanító ellen az iskolaszék vagy ennek valamely tagja, úgyszintén valamely növendék törvényes képviselőjének vagy gondozójának följelentésére, vagy hivatalból is fegyelmi vizsgálatot rendelhet el, a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletére pedig elrendelni köteles.

A közigazgatási bizottság azt a tanítót, aki ellen bűnvádi vagy fegyelmi eljárás indított, indokolt esetben állásától felfüggesztheti. Ha a tanító ellen büntett vagy hivatalvesztéssel is büntendő vétség miatt indított meg a bűnvádi eljárás, vagy ha ellene büntett vagy ugyanilyen

vétség miatt a büntető bírósági jogerős vád alá helyező vagy ezzel egyenlő hatályú határozatot (főtárgyalást vagy közvetlen idézést elrendelő határozatot) hozott, a közigazgatási bizottság a felfüggesztést mindenesetre köteles kimondani.

Ha a tanító ellen indított fegyelmi eljárás tárgyává tett cselekmény a fegyelmi vétség tény-álladékan kívül büntetendő cselekmény (büntett, vétség vagy kihágás) ismérveit is feltünteti: akkor, amennyiben a fennforgó fegyelmi vétség már tisztán fegyelmi szempontból is az állásról való elmozdítás kimondását teszi szükségessé, a fegyelmi eljárás a büntető eljárásra való tekintet nélkül folytatandó és befejezendő, de a büntetendő cselekményről a kir. ügyészséget vagy a büntető eljárásra hivatott közigazgatási hatóságot, a büntető eljárás megindítása végett szükséges adatok közlése mellett, értesíteni kell. Ha pedig a fennforgó fegyelmi vétség az állásról való elmozdítást tisztán fegyelmi szempontból nem indokolja, az iratok a kir. ügyészséghez vagy a büntető eljárásra hivatott közigazgatási hatósághoz azonnal átteendő, mely esetben a további fegyelmi eljárás a bűnügynek jogerős befejezéséig függőben tartandó.

3. A fegyelmi vizsgálatot kis- és nagyközségekben a főszolgabíró, rendezett tanácsú és törvényhatósági joggal felruházott városokban a polgármester teljesíti. A vizsgálat foganatosításának idejéről a tanfelügyelő értesítendő, aki a vizsgálatnál személyesen vagy megbízottja által jelen lehet. Az iskolaszék a vizsgálatnál mindig meghallgatandó. A tanító az ellene indított fegyelmi eljárás folyamán védő segítségét is igénybe veheti. Az e célból megnevezett védőnek nem kell szükségképp az ügyvédi karhoz tartoznia.

A vizsgálat befejeztével a fegyelmi bíráskodást a közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya gyakorolja. Az ítélet a tanítóval való közlésétől számított 15 nap alatt a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fellebbezhető: az állásról való elmozdításra történt elítélés pedig felülvizsgálat végett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez hivatalból fölterjesztendő. A fellebbezés a közigazgatási bizottság elnökénél nyújtandó be.

4. A község elemi népiskolai tanító ellen foganatosított fegyelmi vizsgálat alapján, a vizsgálat eredményéhez és a fegyelmi vétség fokozatához képest, a következő fegyelmi büntetések szabhatók ki:

a) dorgálás;

b) pénzbírság, amely a tanító nyugdíjába beszámítható illetményeinek 10%-áig terjedhet;

c) a korpótléknak bizonyos időre való megvonása; a megvonás csak határozott időre szólhat, amely azonban két évnél hosszabb nem lehet; a meghatározott idő a legközelebbi korpótlókra nézve irányadó szolgálati évekbe nem számítható be;

d) állásától való elmozdítás.

Azon ítéletben, melyben a tanító állásától való elmozdítása a jelen szakasz 1. c) pontjában írt fegyelmi vétség miatt mondatott ki, az is kimondandó, hogy a tanító a fegyelmi ítélet jogerőre emelkedésétől számított bizonyos időn belül, mely idő azonban 5 évnél tovább nem terjedhet, tanítói állásra sehol sem alkalmazható.

23. § A hitfelekezeti illetékes hatóság a fegyelmi eljárást saját szabályai szerint foganatosítja.

Minden hitfelekezeti illetékes hatóság köteles fegyelmi szabályait a vallás- és közoktatásügyi miniszternek tudomás végett előzetesen bemutatni.

A hitfelekezeti illetékes iskolai hatóság olyan felekezeti tanító ellen, akinek alapfizetés vagy korpótlék-kiegészítés címén bármilyen összegű államsegély van engedélyezve, a vallás- és közoktatásügyi miniszter felhívására a fegyelmi eljárást megindítani köteles minden oly esetben, amelyben a jelen törvény 22. §-a értelmében fegyelmi eljárásnak van helye. Ha a fegyelmi eljárás a jelen törvény 22. §. 1. a)–c) pontjaiban felsorolt fegyelmi vétségek miatt indítatik meg, a vallás- és közoktatásügyi miniszter kívánságára a tanító állásától mindenesetre felfüggesztendő, aminek ha az illetékes egyházi hatóság eleget nem tenne, a felfüggesztést a vallás- és közoktatásügyi miniszter közvetlenül rendeli el.

Ha a hitfelekezeti hatóság a fegyelmi eljárást a rendelet vételétől számított 30 nap alatt meg nem indítaná, vagy ha azt kellő igazolás nélkül három hó alatt be nem fejezné, vagy pedig ha az ítéletet annak meghozatalától számított 15 nap alatt a miniszterhez fel nem terjesztené, mindez esetben a fegyelmi ügyet a jelen törvény 22. §-ában körülírt eljárással és az ebben felsorolt büntetési fokozatok alkalmazásával a közigazgatási bizottság látja el.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a jelen törvény 22. §. 1. a)–c) pontjaiban felsorolt vétségek fennforgása esetében, a fegyelmi eljárás megindítása iránt a hitfelekezeti hatósághoz intézett felhívással egyidejűleg vagy az eljárás folyamán is, az államsegély kiszolgáltatását bár-mikor felfüggesztheti.

Ha az egyházi főhatóság valamely hitfelekezeti iskolai tanítót, aki akár fizeték-kiegészítés,

akár korpótlék címén államsegélyt élvez, fegyelmi úton hivatalvesztésre ítélt: ítéletét a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez 15 nap alatt felterjeszteni köteles.

A miniszter a határozat vételétől számított egy hónapon belül a közigazgatási bizottság küldött tagjának közreműködésével új eljárást s ennek alapján újabb határozathozatalt rendelhet el.

Ha a miniszter az említett időn belül nem nyilatkozik, a határozat végrehajtható.

24 § Hitfelekezeti, valamint magánosok és társulatok által fenntartott elemi népiskolánál alkalmazott tanító ellen, tekintet nélkül arra, vajon van-e alapfizetésének vagy korpótlékának kiegészítésére államsegély engedélyezve vagy sem, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a jelen törvény 22. §-ában megszabott módon és az ott megállapított fegyelmi büntetések alkalmazásával foganatosítandó fegyelmi eljárást rendel el a jelen törvény 22. §-ának 1. a)–e) pontjaiban felsorolt esetekben, ha ezt az e pontokban megjelölt állami érdekek biztosítása szempontjából szükségesnek tartja.

E szakasz intézkedései azonban nem szüntetik meg az iskolafenntartók azon jogát és kötelességét, hogy az abban érintett nemzeti szempontok fölött saját hatáskörükben is őrkdjenek. Fegyelmi jogukat tehát ezekre nézve is érvényesíthetik, de ily esetekben tartoznak a vallás- és közoktatásügyi minisztert a fegyelmi eljárás megindításáról haladéktalanul értesíteni, az ő kívánására a tanítót állásától felfüggeszteni és ítélethozatal után az ítéletet az összes fegyelmi iratokkal a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felterjeszteni. A miniszter, ha ezt a jelen § első bekezdésében megjelölt okból szükségesnek látja, 15 napon belül a jelen törvény 22. §-ában megjelölt hatóságok által és szabályozott módon foganatosítandó új fegyelmi eljárást rendelhet el, és ez esetben a más hatóság által hozott fegyelmi ítélet az új eljárás befejezéséig függőben marad. Ha a miniszter e határidő leteltéig új eljárást el nem rendel, a fenntartó hatóság ítélete végérvényes.

Egyáltalán a miniszternek jogában áll minden más hatóság által a jelen szakaszban felsorolt fegyelmi vétségek címén megindított fegyelmi eljárás bármely szakában az ügyet, ha ezt a jelen § első bekezdésében megjelölt okból szükségesnek tartja, a 22. §-ban megállapított fegyelmi eljárásra áttérni, mely esetben ama fegyelmi eljárás megszűntnek tekintendő.

A fegyelmi eljárásból eredő költségek viselése tekintetében a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletileg intézkedik.

A fegyelmi vizsgálatnak a jelen szakasz alapján hitfelekezeti tanító ellen történt elrendeléséről az illetékes hitfelekezeti hatóság értesítendő; ugyanazzal közlendők a fegyelmi eljárás iratai és a fegyelmi ítélet is.

25 § Ha valamely iskolának tanítója állásától a 22. § 1. a), b), e) pontjában felsorolt okok valamelyikéből és azon szakaszban körülírt eljárással mozdított el, az új tanító alkalmazása tekintet nélkül arra, hogy élvez-e az illető iskola állami fizetékiegészítést vagy nem, csak a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyása mellett történhetik a jelen törvény 21. §-ának határozatai szerint; második hasonló alapon és módon történt elmozdítás után pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter az iskolát megszüntetheti, és helyébe állami iskolát állíthat. Ha pedig a fegyelmi eljárásból kiderül, hogy az előfordult hibában az iskolaszék cselekvőleg, azaz utasítás, rendelet vagy tilalom útján részes, a miniszter akkor is, ha a tanító ellen hozott ítélet nem szól hivatalvesztésre, az illető iskolát már az első esetben vagy bezárja, vagy fennmaradását új iskolaszék megválasztásától teszi függővé.

Amennyiben új iskolaszék nem választatnék, vagy hasonló eset azután ismétlődne, az iskolafenntartó az illető községben elveszti iskolafenntartási jogát.

26. § Ha a 22. § 1. a), b), c) pontjai alapján történt fegyelmi eljárás során kiderül, hogy az előfordult hibában olyan nem állami iskolai hatóság, melynek rendelkezési joga több népiskolára kiterjed, cselekvőleg, azaz utasítás, rendelet vagy tilalom útján részes: a vallás- és közoktatásügyi miniszter az illető hatóság alatt álló összes iskolák megvizsgálása iránt haladéktalanul intézkedik; a vizsgálat eszközésére külön miniszteri biztost is küldhet ki. A vizsgálat eredményéhez és az eset súlyos voltához képest a miniszter első ízben vagy kellő biztosítékot szerez hasonló hibák ismétlése ellen, vagy az illető iskoláktól az állami segélyt megvonja; súlyosabb esetekben azokat be is zárja. Ismétlés esetén ezek az iskolák feltétlenül bezárandók, és megszűnik az illető iskolafenntartónak az a joga, hogy ugyanazokban a községekben iskolát állíthasson.

27. § Ha a fegyelmi eljárás vagy az előző szakasz értelmében megejtett vizsgálat során kiderül, hogy a 22. § 1. a), b), c) pontjai alatt felsorolt hibák valamelyikében a lelkész is részes, a vallás- és közoktatásügyi miniszter erről az illetékes egyházi főhatóságot értesíti, és az 1898. évi XIV. tc. rendelkezései által szabályozott eljárással az illető lelkésztől az állami kongrua-kiegészítést, az eset súlyos voltához képest meghatározott időre vagy mindenkorra elvonhatja. Ha az illetékes

egyházi főhatóság a helyzet orvoslása iránt egy félév alatt kellő biztosítékot nem nyújt, a vallás- és közoktatásügyi miniszter az illető iskolát bezárhatja és helyébe állami iskolát állíthat.

Súlyosabb esetekben a miniszter kimondhatja, hogy az illető lelkész állami iskolákban hitoktatással meg nem bízható. A más hitoktató kirendelésével esetleg összekötött többköltségnek megtérítéséhez a miniszter az illető hitfelekezet részére törvényhozásilag engedélyezett javadalmak terhére méltányosan megállapítandó összeggel járulhat.

28. § Ha a fegyelmi vizsgálat során megállapítatik, hogy a magyar nyelv tanításában tapasztalt eredménytelenségnek nem a tanító szándékos mulasztása, hanem képességének fogyatékos volta az oka, ezen esetben az illető tanító, a mennyiben az orsz. tanítói nyugdíjintézetnek tagja, nyugdíjazandó, illetőleg végkielégítéssel látandó el. Ha pedig nem volna tagja az orsz. tanítói nyugdíjintézetnek, az iskolafenntartó köteles a tanító mellé törvényes képesítéssel bíró segédtanítót alkalmazni.

29. § Ha az iskolafenntartó a 28. §-ban foglalt rendelkezések folytán üresedésbe jött tanítói állásra a jelen törvény 15. §-ának a) pontjában megkívánt kifogástalan képesítéssel bíró tanítót az állás üresedésbe jöttétől számítandó 60 nap alatt nem alkalmaz, ezt a közigazgatási bizottság előtt nem igazolja, vagy a tanító alkalmazására a közigazgatási bizottságtól, illetőleg 15 napon belül beadandó fellebbezés folytán a vallás- és közoktatásügyi minisztertől halasztást nem nyer; ez esetben az illető iskolához a vallás- és közoktatásügyi miniszter az iskolafenntartó további meghallgatása nélkül, a közoktatási tárca terhére nevez ki tanítót, a hitfelekezetek által fenntartott népiskolákat illetőleg azonban oly megszorítással, hogy a kinevezendő tanító ugyanahhoz a vallásfelekezethez tartozzék, mint az illető iskola.

Az iskolafenntartó tanítóválasztási joga ezen tanítói állásra nézve csak akkor éled föl, mikor a vallás- és közoktatásügyi miniszter az általa alkalmazott tanítót elhelyezi.

A 28. és 29. §§. rendelkezései csak 1912. év végéig maradnak érvényben.

30. § Az iskolafenntartók, illetőleg az iskolaszékek elnökei kötelesek a tanítói állomásokon történt bármiféle személyi változást vagy a tanítói állások beszüntetését, újak rendszeresítését 15 nap alatt a kir. tanfelügyelőnek bejelenteni. E rendelkezésnek elmulasztása esetén jogában áll a kir. tanfelügyelőnek az illető mulasztó ellen 20 koronáig terjedhető rendbírságot alkalmazni, az országos tanítói nyugdíj- és gyámalap javára.

31. § A jelen törvény alapján a községi és hitfelekezeti népiskolai tanítók részére akár alapfizetés, akár korpótlék-kiegészítés címén engedélyezett államsegély a kir. adóhivatalnál az illető tanító nevére havi előleges részletekben utalványozandó, olyképp, hogy minden évben a január és július havi részletről szóló nyugta az illetékes kir. tanfelügyelőnek láttamozás végett bemutatandó. Az összes nyugták az illető iskolaszék elnöke által is láttamozandók.

32. § Bármilyen jellegű elemi népiskolánál első ízben alkalmazott rendes tanító köteles magyar állampolgárságát a kir. tanfelügyelő előtt igazolni. Továbbá köteles a kir. tanfelügyelő vagy ennek megbízottja és az illetékes iskolai hatóság előtt a következő hivatalos esküt az állam nyelvén letenni:

„Én, N. N. rendes tanító, esküszöm az élő Istenre, hogy Ő Felsége apostoli királyom, magyar hazám és annak alkotmánya iránt tántoríthatatlan és rendületlen hűséggel viseltetem, az ország szentesített törvényeit és törvényes szokásait megtartom, a hazai hatóságok törvényes rendeleteit, valamint a tanítói tisztemmel járó köteleességeket mindenkor lelkiismeretesen, híven és pontosan teljesítem és a gondjaimra bízott ifjúságot a magyar haza szeretetében fogom nevelni. Isten engem úgy segítjen!”

A tanító csak ezen eskü letétele után foglalhatja el állását, az országos tanítói nyugdíjintézetbe csak ezen eskü letételének igazolása mellett vehető fel. A jelen törvény életbeléptekor már alkalmazásban levő mindazon tanítók pedig, akik akár alapfizetés, akár korpótlék-kiegészítés címén már államsegélyt élveznek, kötelesek a jelen törvény életbeléptétől számított három hónap alatt, azok pedig, kik ily államsegélyt nem élveznek, egy év alatt a fennebbi esküt az itt meghatározott módon letenni. A tanfelügyelő a tanító fizetésének kiegészítésére engedélyezett államsegélyről szóló első nyugtát csak úgy láttamozhatja, ha a tanító az eskü letételét előtte okmánnyal igazolja. Bármilyen jellegű elemi népiskolánál alkalmazott olyan tanító ellen, ki az esküt megtagadja, a jelen törvény 22. § l. c) pontja alapján fegyelmi eljárásnak van helye.

33. § Bármilyen jellegű elemi népiskolánál magyar nyelvű és csak olyan nyomtatványminták (iskolai felvételi, előmeneteli és mulasztási naplók, mulasztási kimutatások stb.) alkalmazhatók, amelyek a vallás- és közoktatásügyi miniszter által megállapított összes rovatokat tartalmazzák. E nyomtatványminták magyar nyelven töltendőek ki. A községi iskolák és az államsegélyes hitfelekezeti népiskolák az állami iskolák számára megállapított nyomtatványmintákat kötelesek

használni és szintén magyar nyelven kitölteni. A tanulók számára kiadandó értesítő könyvek és bizonyítványok bármily jellegű elemi népiskolánál magyar nyelven állítandók ki.

Az iskolafenntartónak azonban jogában áll ezeket a magyar nyelv mellett hasábosan a megállapított tannyelven is kitölteni.

34. § A jelen törvénynek 9., 17. első pontja, 18., 19., 24., 25., 26., 33. és 35. §-ainak rendelkezései az 1868. évi XXXVIII. tc. IV. fejezete értelmében a magánosok és társulatok által fenntartott népiskolákra is alkalmazandók.

Ha ilyen iskoláknál alkalmazott tanítók községi vagy hitfelekezeti iskolához átvétnek, a jelen törvény 2. §-ában megállapított alapfizetésen felül, legfeljebb 1893. évi október 1-től kezdve számítható összes szolgálati idejük figyelembevételével, a jelen törvény 3. §-a értelmében megállapítandó korpótlékokra is igényvel bírnak.

35. § A jelen törvényben foglalt rendelkezések a tanítónőkre éppen úgy alkalmazandók, mint a tanítókra, nemkülönbén kiterjednek a hitfelekezeti népiskoláknál működő szerzetesrendi tanítókra és tanítónőkre a jelen törvényben a tanítók képesítésére vonatkozólag megállapított feltételek, továbbá e törvény 16., 17., 18., 19., 20., 30. és 32. §-ai. Ezen tanítók és tanítónők illetményei a törvényes kellékek fennállása esetén, a 14. § intézkedéseinek szemmel tartásával, egyénenként szerzeteseknél 900, szerzetesnőknél 700 koronából álló, további változás alá nem eső összegge egészítettnek ki, ha azt kérelmezik. Az ezen számítási alapon egy-egy iskolára nézve megállapított segély egy összegben az iskolafenntartónak kezeihez utalványoztatik ki. A segélyre való igény megállapításának, valamint az eskütétel körüli eljárásnak módját a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletileg állapítja meg.

Ha ilyen iskolákban a 22. § 1. a)–c) pontjai alatt felsorolt hibák észleltenének, úgy azokra akár élveznek állami fizetékieszítést, akár nem, a jelen törvény 26. §-ában körülírt eljárás alkalmazandó.

36. § Jelen törvény 1907. évi július hó 1-én lép életbe, az abból eredő s az 1907. évre eső költségöbbllet a pénztári készletekből fedezendő, s az 1907. évi állami költségvetés XXI. fejezete 20. címének terhére számolandó el.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmaztatik, hogy a pénzügyminiszterrel egyetértőleg azoknak a községi és hitfelekezeti tanítóknak, akik fizetésük kiegészítésére eddig is állami segélyt nyertek, már az 1907. év első felében is az e törvény alapján ugyanez év második felében nyerhető segély terhére és abba beszámítandó előlegeket adhasson.

37. § E törvény életbeléptével az 1876:XXVIII. tc. 7. §-ának 3. és 4. pontja a községi elemi népiskolai tanítók tekintetében, továbbá az 1893. évi XXVI. tc. egész terjedelmében, valamint az 1879. évi XVIII. törvénycikk 4. §-ának utolsó pontja hatályát veszti.

Az 1893:XXVI. tc. 13. § utolsó bekezdésében megállapított államellenes irány meghatározása helyébe ezen törvény 22. § 1. c) pontjában körvonalazott meghatározás lép.

38. §. E törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a pénzügyminiszter bízatnak meg.

23

Iratok a Magyarországi Német Néppárt és a „magyarországi német ajkú szociáldemokraták” 1907. évi programjaival kapcsolatban

A

1907 márc. 15

A Magyarországi Német Néppárt programja¹

A.

Mi, Magyarország német ajkú polgárai, az állam iránt igazolt hűségünk sérelme nélkül fenn akarjuk tartani nemzetiségünket, és ezért állampolgári jogaink lényeges részeként követeljük az összes nemzetiségek védelmére már létező, de be nem tartott törvények szigorú végrehajtását,

¹ Megjelent: Deutschungarischer Volksfreund (Temesvár) 8. évf. 1907. márc. 15. 11. sz. 1–2. old. Eredeti címe: *Programm der Ungarländischen deutschen Volkspartei*. Közölte még: Südbácskaer Zeitung (Cservenka), Verbász und Umgebung.

és evégett új törvények alkotását; annál is inkább határozottan követeljük ezt, mert hiszen magyar hazánk polgáraiként a reánk háruló kötelezettségeknek mindig hűségesen eleget tettünk, s azoknak a jövőben is hűen eleget óhajtunk és fogunk tenni.

B.

Követeljük a nemzetiségi törvény lelkiismeretes, szigorú betartását: ez a minimális mértéke annak, amire kultúránk szabad kifejléséhez, nemzetiségünk akadálytalan tevékenységéhez, és német anyanyelvünk szabad használatához a nyilvános életben okvetlenül szükségünk van, s elhatároztuk annak elszánt védelmét minden törvényes eszközzel.

C.

Különösen követeljük szabad, egyenjogú polgárokként német anyanyelvünk törvényesen indokolt tiszteletben tartását és szabad használatát a községi és törvényhatósági életben; német nyelvű jegyzőkönyvezést, ahol ahhoz jogunk van és anyanyelvünk szabad használatát a törvényes határok között az állami hatóságokkal való érintkezésben.

D.

Tiltakozunk anyanyelvünk templomi és iskolai használatának minden minduntalan megkísérelt korlátozása ellen, és a bennünket e téren megillető önrendelkezési jog minden megsértése ellen, különösen a kultúránk fenntartásához nélkülözhetetlen német tanyelvű népiskolák tekintetében. Amíg az állam nem teljesíti ma is fennálló törvényes kötelezettségét, hogy Magyarország *minden* lakosának tanyelvén alapítson iskolákat – amit mi fáradhatatlanul követelünk – küzdünk a felekezeti és községi iskolák mindennemű államosítása ellen.

E.

Békében és barátságban óhajtunk élni minden más ajkú polgártársunkkal, és éppúgy tiszteletben akarjuk tartani jogait, valamint az államnyelvre vonatkozó igényeket, amennyire azok a törvény szerint jogosultak, aminthogy megköveteljük a *mi* jogaink tiszteletét, és eltökéltük, hogy azoknak minden törvényes eszközzel érvényt szerzünk.

F.

Követeljük az egyesülési és gyülekezési jog törvényes rendezését és a hatóságok pártatlan, jóakarató állásfoglalását a német és hazánk minden más nem magyar lakosának politikai és kulturális törekvésével szemben, azonkívül törvényes biztosítékot az ily értelemben hozandó törvény pártatlan végrehajtására.

G.

Követeljük a sajtótörvény szabadelvű alkalmazását a nem magyarok lapjaira is, a kaució megszüntetését, az esküdszéki eljárás reformját és az ügyészségek részéről eddig tapasztalt jogtalan üldözések beszüntetését.

H.

Követeljük az általános, titkos, közvetlen, egyenlő választójogot és a községenkénti szavazást a képviselőválasztásoknál, igazságosan és célszerűen beosztott, lehetőleg egységes nemzetiségű választókerületekben, távoltage minden hatósági beavatkozást és választójogi korlátozást, a választások bárminemű anyagi, fuvardíj, megvendéglés és előnyök ígéretével való befolyásolásának legszigorúbb tilalmát és szigorú megbüntetését, és pártatlan közeget a választás vezetésére.

I.

Követeljük a korhadó megyei választási rendszer reformját és a törvényhatósági autonómia fogalmával üzőt visszaélések kiküszöbölését, az alispán és főszolgabíró jelöltetési, a törvényhatósági tisztviselők szavazati jogának felfüggesztését, a megyei nepotizmus megszüntetését, az állami gyámkodás megszüntetését, a városok kiválását a megye gyámságából, egyenjogúságon alapuló valószínű önkormányzatot a törvényhatóságokban és községekben, és a földbirtokok föltétlen hozzácsatolását a községekhez.

K.

Követeljük az államigazgatás egyszerűsítését is, a tisztviselők számának csökkentését és függetlenségüket biztosító szolgálati szabályzatot.

L.

Alapos adóreformot követelünk, pártatlan adókiivetést, progresszív adó bevezetését új, igazságos telekkönyvi felvétellel összekötve, a szövetkezeti törvény reformját és az állami központosítás béklyóitól megszabadítandó szövetkezeti szabad fejlődésének támogatását, továbbá világos illetéktörvény megalkotását.

M.

A parasztság és minden termelő népréteg védelmére és fenntartására településtörvényt követelünk, a vadászati törvény mezőgazdaságra káros intézkedéseinek megváltoztatását, az eladásra alkalmas állami birtokok megváltását a határos község részéről, és az alapítványi jóságok megváltását a bérlők által.

N.

Nemzetiségünknek és nyelvre való tekintet nélkül a magyarországi népek tagjainak minden más jogos követelését, amennyiben az tökéletes polgári és nemzeti egyenjogúság alapján igazi jogállam kiépítéséhez szükséges, igyekszünk bátor harcban a jogért és szabadságért a politikailag egységes, bár különböző népekből álló magyar nemzet állampolgáraiként, töretlen hűségben a király és a haza iránt, mielőbb győzelemre juttatni, hogy megvalósuljanak a legnagyobb magyar szavai:

Magyarország nem volt, hanem *lesz, lesz* teljes értékű tagja az európai államok családjának, szabad és boldog népek lakhelye.

Budapest, 1907 márciusában

A Magyarországi Német Néppárt Központi Bizottsága

Dr. Kremling Lajos
elnök

ifj. Röser János
elnökhelyettes

(Következik mintegy ötezer Pest-Pilis-Solt, Bács-Bodrog, Temes, Torontál, Krassó-Szörény megyei, vasvári, mosoni, soproni, pozsonyi, szepességi választó aláírása, akiknek teljes jegyzékét lapunk mellékletén közöljük.)

*

A fenti programot, mely minden részletében szigorúan a törvényesség keretei közt marad, tizedikén *Billéden* és *Bulkeszin* nyilvános gyűlésen szándékoztunk *felolvasni*, hogy további tagok csatlakozását is lehetővé tegyük a *Magyarországi Német Néppárthoz*. Az illetékes hatóságok sajnos mindkét gyűlést, amelyet *összehívói idejekorán bejelentettek* – feltehetően a délmagyarországi képviselő urak felbujtására – *betiltották*. Azonkívül – bizonyára a sokat magasztalt *gyülekezési szabadság* és az úgynevezett „új érat” átlengő „liberális” szellem nagyobb becsületére – huszonnégy csendőrt rendeltek ki Billédre és Bulkeszire. A Dél-Magyarország minden részéből Billéd felé tartó bizalmi emberek Temesvárra érkezve természetesen nem tehettek mást, mint hogy lakóhelyükre visszatértükig *Temesvárott* maradjanak, s ott a vendéglőkben egy-egy pohár sör mellett fesztelen beszélgetésre gyűljenek össze. Amint értesülünk, a pártvezetőség a gyülekezési szabadság korlátozása miatt panaszt fog benyújtani a belügyminiszterhez.

B**1907 márc. 15***A Magyarországi Német Néppárt tiltakozása a pángermán izgatás vádja ellen*¹

E két, a tények torzításával telített hírlapi közleményre,² amelyekhez méltón sorakozik még több fővárosi és vidéki lap, csak azért térünk vissza, mert meg kell állapítanunk, hogy tudomásunk szerint sem a torontáli, sem a Temes megyei községekben nem terjesztettek Apponyi iskola-törvény-javaslatára ellen izgató tartalmú röpiratokat, és azt, hogy a szóban forgó gyűléseket *Billéden és Bulkeszin* egyaránt *a törvényesen előírt módon 48 órával megtartásuk előtt az illetékes hatóságoknak szabályosan bejelentettük. Aljas rágalom, hogy ezeken a gyűléseken a „magyar” nyelv ellen akartunk volna tiltakozni, ezt a pártvezetőség ragyogóan meghazudtolja a „Magyarországi Német Néppárt” programjának közzétételével.*

A pártvezetőség egyébként ez ügyben a következő nyilatkozatot juttatta el hozzánk:

*

Az alulírott pártvezetőség szükségesnek tartja egyelőre az alábbi nyilatkozat megtételét azokra a teljesen indokolatlan támadásokra nézve, amelyeket több fővárosi és vidéki lap intézett állítólagos törekvéseinkkel szemben azon alkalomból, hogy *Billédre és Bulkeszire* népgyűlést hívtunk össze a már régebben megalapított „Magyarországi Német Néppárt”-hoz való nyilvános csatlakozás végett, amelyet azonban a hatóságok jelentéktelen és tarthatatlan ürügyekkel és az egybehívok és elvtársaik állampolgári mozgásszabadságának megvetésével betiltottak.

A „Magyarországi Német Néppárt”-nak éppen a német parasztok és polgárok körében már *ezekre* menő híve csupán arra törekszik, hogy szigorúan a fennálló törvények keretében érvényre juttassa hazai nemzetsége sokszorosan háttérbe szorított politikai jogait és gazdasági és művelődési érdekeit. A legrövidebb időn belül a sajtóban közzeendő *pártprogram*^{*} minden elfogulatlan embernek be fogja bizonyítani, hogy a reánk zúdított gyanúsításoknak semmi reális alapja nincs. Semmi esetre sem térítenek el ezek bennünket megkezdett utunkról, sem nem tesznek hűtlenné kitűzött célunkhoz.

A billédiek nevében:

Bartzer István és társai

A bulkesziek nevében:

Eidenmüller János és társai

A Magyarországi Német Néppárt Pártvezetősége

Dr. Kremling

Röser J.

¹ Közli: Deutschungarischer Volksfreund (Temesvár) 1907. márc. 15., 8. évf. 11. sz. 3. l.

² *Pángermán izgatás* – Budapesti Hírlap 1907. márc. 10. sz., 10. l. és Pangermanische Wühlarbeit [?] – Südungarische Reform [közelebbi adata további kutatást igényel, mert az Országos Széchényi Könyvtárban levő kötet hiányos].

* (Amelyet ma lapunk élén közlünk.) [A cikk jegyzete.]

C

1907 márc. 22

Rüben Siegfried felhívása a Magyarországi Német Néppártba való belépésre¹

Svábok! Német földijeink!

Harsány örömmel és dobogó szívvel olvastam a „Magyarországi Német Néppárt” programját lapunknak, a „Deutschungarischer Volksfreund”-nak² legutóbbi számában, és természetesen csatlakozom hozzá. Köszönetet akarok mondani mindazoknak a bátor férfiaknak, akik végre megtörték a jeget! Hosszú, sötét téli évek után íme, kitavaszkodott nálunk, dél-magyarországi sváboknál, és úgy remélhetem, többi német testvérünk számára is szeretett hazánkban.

Ó, csodás tavasz, soha többé ne hagyj el bennünket, Magyarország németjeit! Nos, rajtunk múlik, német testvérek, hogy örökre száműzzük a borzalmas, s reánk nézve nem túl megtisztelő fagyos éveket! Ellenfeleink persze rögtön kéznél vannak, és igyekeznek a derék, önzetlen előharcosokat a leghelytelenebb eszközökkel is befeketíteni, és az egész „Magyarországi Német Néppártot” a még közömbös és kevésbé bátor svábfiak előtt hitelüktől megfosztani; ezért kötelességünk és szükséges, hogy minden elvtársunk aláírásával tanúsítsa belépését a „Magyarországi Német Néppártba”, amint azt már ötezer német férfiú megtette. Ezzel egyúttal világosan tudomására hozzuk képviselő urainknak és a kormánynak, valamint minden sovínisztának, hogy nem „nagynémetek”, „pángermánok” – ahogyan azt az urak világgá kürtölik –, hanem Magyarország őshonos, hazafias német lakossága nem tudja és nem akarja tovább tűrni az iskolában és egyházban egyaránt elharapódzó sovínizmust, viszont ragaszkodik a „Magyarországi Német Néppárt” programjában összefoglalt, törvény szerint jogos követelések teljesítéséhez! Csak előre tehát, svábfiak, német férfiak!

Rüben Siegfried

D

A „magyarországi német ajkú szociáldemokraták” 1907. évi budapesti I. országos kongresszusának előzményei és lefolyása

1

1907 ápr. 1

Beszámoló a budapesti XIV. szociáldemokrata kongresszus német nemzetiségű küldöttei itteni külön értekezletéről¹

A pártkongresszuson² részt vett német ajkú küldöttek április 1-én külön értekezletet tartottak.

Az értekezleten részt vett Budapestről 15, Temesvárról 3, Pozsonyból 2, Újsóvból 1, Lugosról 1, Anináról 1, Versecről 1, Soroksárról 1, Szigetújfaluról 1, Budafokról 2, Nagyszebenből 1,

¹ Közli: Deutschungarischer Volksfreund (Temesvár) 1907. márc. 22. 8. évf. 12. sz. 2. l.

² „Német-magyar Néppárt”.

¹ A beszámoló címe és lefolyása: *A pártkongresszusi német ajkú küldöttek értekezlete.* – A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1907. évben. Bp. 1908, Radó Izor ny. 402–403. l.

² Az első magyarországi német szociáldemokrata kongresszuson – a Sachse-Grossmann vita kivételével – aránylag kevés nemzetiségi vonatkozás merült fel. Ilyen volt a kongresszus első napjának, 1907. jún. 29-ike délelőttjén *Pernerstorfer* Engelbert osztrák birodalmi gyűlési képviselő, az osztrák szociáldemokrata párt delegátusának felszólalása, aki bizonyos feszültséget keltett annak az egyébként helytálló ténynek hangsúlyozásával, hogy a szocialista mozgalom, a szociáldemokrata szervezkedés „Magyarországon... először a németek közt hódított tért, és csak ezektől terjedt át a másnyelvű lakosságra”. Ebből következik – fejtegette a továbbiakban az osztrák küldött –, hogy annak a három nemzetiségnek, ahol „az ipari fejlődés kezdetei megtalálhatók”, tehát a németeknek, a szlovákoknak és a magyaroknak önálló szocialista nemzetiségi párttal kell rendelkezniük. – 1907. jún. 29-ike, tehát az első

Zomborból 1, Bajáról 1, Kőszegről 1, Sopronból 1, Nagymarosról 1, Németprónáról 1, Pancsováról 1, Tolnárol 1, Újvidékről 1 és Zombolyáról 1, összesen 40³ küldött.

Az országos szervező bizottság nevében Baumgarten Antal jelenti, hogy a bizottság a múlt év június havában kezdte meg működését, 147 bizalmi férfihoz intézett a bizottság a szervezetre vonatkozó kérdést. Beérkezett és elintéztetett összesen 123 ügydarab. A bizalmi férfiak száma 146-ról 204-re emelkedett. A bizottság 4 esetben összesen 97.500 példány röpiratot adott ki és terjesztett az országban, tartott 21 értekezletet és 18 népgyűlést; hangsúlyozza, hogy a bizottság működése nem volt ugyan teljesen kielégítő, de a viszonyokhoz és a rendelkezésre álló eszközök-höz mérten minden tőle telhetőt megtett.

Freund (Temesvár) azon panaszkodik, hogy Temesvárra csak egyszer kaptak röpiratot, hangsúlyozza a röpiratokkal való agitáció fontosságát. Beszél a „Volkswille” ügyéről, és bírálja a pártvezetőségnek ez ügyben tanúsított eljárását.

Krammer (Szigetújfalu) a jelentéshez szól, szükségesnek tartja, hogy a Volksstimme naponként, de legalább hetenként háromszor megjelenjen. Kívánja továbbá, hogy a pártadóbélyegeken német felírás is legyen.

Redlich (Nagyszeben) egy Nagyszebenben felállítandó titkárság szükségességét bizonyítja. Ismerteti a nagyszebeni viszonyokat, és kéri, hogy az ottani elvtársak kívánságát lehetőleg teljesítsék.

Kalmár (Pozsony) hosszabb beszédben foglalkozik a bizottság jelentésével. A bizottság eddigi működése – úgymond – csak előkészítő munka. Ajánlja, hogy ne válasszanak új bizottságot. Az eddigi bizottság bízassék meg egy szervezeti szabályzat kidolgozásával, amelynek alapján alakítsák meg az autonóm német pártszervezetet. Hangsúlyozza, hogy csak ezen az alapon lehet tervszerű, rendszeres agitációt kifejtetni a német nyelvterületen. Amellett érvel, hogy a „Volksstimme” napilappá változtassék. Végül javasolja, hogy a német ajkú magyarországi szociáldemokraták tartsanak országos kongresszust, és ott alakítsák meg az autonóm pártszervezetet. Nem akarja úgymond – a nemzetiségi szétforgácsolódást, hanem azt akarja, hogy tervszerű munkával a nemzetiségiek a szociáldemokrata táborba bevonassanak.

Auerbach (Lugos) a petrosényi bányászstrájk ügyét hozza szóba. A külön járulékot fölöslegesnek tartja.

kongresszusi nap délutánján megvitatták és elfogadták „a magyarországi német ajkú szociáldemokraták szervezeti szabályzatát,” (*D/2, mell. irat*), mely több ponton hangsúlyozza a hazai német szociáldemokrata szervezet sajátos érdekeit. Ezt követően *Sachse* József „A választói jog és a nemzetiségek” című napirendi pont előadója hosszabb beszédben fejtegette, hogy a szociáldemokrata pártnak az egyes nemzetiségek és ezen belül az egyes magyarországi nemzetiségi munkásmozgalmak elismerésének elvi alapjára kell helyezkednie, és ennek támogatására határozati javaslatot terjesztett elő, amit *Grossmann* Miksa elnök – a limine – visszautasított, kijelentve, hogy „az előadó nem adott, a párt elvi felfogásának kifejezést, hanem csak saját egyéni nézeteit mondotta el”. – 1907. jún. 30-án, a kongresszus második napján folytatódott „A választói jog és a nemzetiségek” napirendi pont vitája. *Schiff* János újvidéki küldött szerint nincs sajátosan magyar, csupán „nemzetiségre való tekintet nélküli kizsákmányolás és elnyomatás”. *Strasser* József (Temesvár) hozzájárult *Sachse* határozati javaslatához, és kérte a pártvezetőséget a német ajkú munkások jogai fokozott védelmére. *Sachse* – „a zárszóval élve”, még egyszer felszólalt. Hosszasan fejtegette, hogy „a nem magyar proletariátust gazdaságilag és nemzetileg egyaránt elnyomják”, s a nemzetiségi proletariátus éppen ezért „nem képes fölismerni a gazdasági elnyomatást sem, hanem azt, nemzeti elnyomatásnak véli”. Elutasította a kiküldött bizottság *Grossmann* Miksa által benyújtott javaslatát, mely szerint a magyarországi szociáldemokrata pártprogram 4. pontja „valamennyi nemzetiségi számára teljes egyenjogúsítást, követel”, nincs tehát szükség külön megkülönböztető nemzetiségi jogokra, ilyen jellegű jogvédelemre. „Mi nem ismerünk ’nemzetiségi elemeket,’ mint az uralkodó osztály – jelenti ki a *Grossmann*-féle határozati javaslat, – hanem egyenlő jogokkal és egyenlő kötelezettségekkel felruházott elvtársakat, mert egységes párt vagyunk”. – *Sachse* elutasítja azt a merev doktriner felfogást is, amit a vitában *Diner-Dénes* József képviselt, – mely szerint „nem is nemzetiségi, hanem tisztán gazdasági kérdésekről van itt szó”, és módosított határozati javaslatot terjeszt elő. E szerint „a magyar nyelvű proletariátus politikai emancipációja nem elégséges, hogy e történelmi hatalmak [é. a magyarországi történelmi uralkodó osztályok] bukását, előidézze, ennek előfeltétele a nem magyar anyanyelvű néptömegeknek az állami életbe való bevonása”. *Grossmann* Miksa *Sachse* felszólalása és módosított javaslatának benyújtása után ismét válaszolt a hazai német nemzetiségi szociáldemokrata álláspont kifejezőjének. „Kijelenti, hogy a sokat bolygatott, nemzetiségi kérdést előadó [é. *Sachse*] belesikkasztotta a jelentésbe, mert a napirendnek ehhez semmi köze.” Szerinte a magyarországi szociáldemokrata párt küzd a kizsákmányolás, „a nemzetiségi, de általában mindenemű elnyomatás ellen, az egységes pártprogram alapján”. – A kongresszus ezután *Sachse* javaslatával szemben a *Grossmann*-féle javaslatot, fogadta el.

³ Helyesen: 39.

Róth (Versec) azon panaszkodik, hogy a vidékről érkező német levelekre a párttitkárságból magyar választ kapnak.

Redlinger (Budapest) azt bizonyítja, hogy a „Volksstimme” naponkénti megjelenése egyelőre nem lehetséges. Kéri, hogy az értekezlet álljon el ezen tervétől és támogassa a pártgyűlésen azt az indítványt, hogy a „Volksstimme” háromszor, de legalább kétszer jelenjék meg hetenként, és az ára számonként 6 fillér legyen.

Wittich (Pozsony) javaslatára a vita bezárattott, és Kittel elnök összegezve az elhangzottakat, szavazásra bocsátotta az indítványokat. Az értekezlet a következő határozatokban állapodott meg: 1. Június hó 29- és 30-ikára országos értekezlet hivatik egybe Temesvárra. 2. A Volksstimme ügyében a pártgyűléshez tett indítvány érdekében Kittel bízott meg a felszólalással. 3. Az országos szervező bizottság két taggal (Sachse és Schwarcz) kiegészítettett.

Az értekezlet ezzel véget ért.

2

1907 jún. 29–30

A „magyarországi német ajkú szociáldemokraták” 1907. évi budapesti országos kongresszusa¹

A pártkongresszus német ajkú küldöttei értekezletének határozata értelmében, a magyarországi német ajkú szociáldemokraták június hó 29-én és 30-án országos értekezletet tartottak – azonban nem Temesvárott, amint azt tervezték, hanem Budapesten.

Napirendje:

1. A szervező bizottság jelentése.
2. Szervezkedés és agitáció.
3. Sajtó.
4. A választói jog és a nemzetiségek.²
5. Az országos szervező bizottság választása.
6. Indítványok.

Melléklet:

1907 jún. 29

A „magyarországi német ajkú szociáldemokraták” szervezeti szabályzata¹

1. A szervezet feladataira és hatáskörére a magyarországi szociáldemokrata párt pártprogramjának és szervezeti szabályzatának határozatai és a pártszervezeti szabályzatnak a nemzetiségekre vonatkozó részei mérvadók.

2. A szervezethez minden német ajkú egyén tartozhatik, aki a magyarországi szociáldemokrata párt pártprogramját elismeri, annak terjesztésére vállalkozik, a pártot tehetsége szerint szellemileg és anyagilag támogatja.

3. A tagok kötelessége egy szakszervezethez tartozni és agitálni, valamint helyi csoportjaik mozgalmában részt venni.

4. A német nyelvű agitáció és szervezkedés célszerű elintézésére a politikai helyi szervezetek német ajkú tagjai nyelvi osztályokat alakítanak, amelyek 50 tagig egy, 300 tagig két, minden 500 tag után három bizalmi férfiút választanak.

5. Az egyes községben levő német ajkú osztályok tagjainak összessége a német ajkú országos szervezet helyi szervezetét képezi.

¹ A kongresszusi beszámoló címe és lelőhelye: *A magyarországi német ajkú szociáldemokraták országos értekezlete.* – A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1907. évben. Bp. 1908, Radó Izor ny. 403–429. l.

² A szerk. kiemelése – K. G. G.

¹ Közli: A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1907. évben. Bp. 1908, Radó Izor ny. 413–416. l.

6. A nyelvi osztályok bizalmi férfiai a helyi szervezet vezetőségét képezik, és annak továbbfejlesztéséről gondoskodnak.

A helyi vezetőség egy levelezőt választ, aki a kerületi vezetőséggel és az országos szervező bizottsággal tartja fenn az összeköttetést.

7. A helyi németajkú szervezet kiépítésének alapjául a községben levő szervezetekkel egyetemben lehetőség szerint az utcai és házi szervezkedés szigorúan keresztülviendő.

8. Több helyi német ajkú szervezet bizalmi férfiai – a magyarországi szociáldemokrata párt pártszervezeti szabályának folytonos szem előtt tartásával – a német kerületi szervezeteket alkotják, amelyek terjedelme a területi viszonyokra való tekintettel a kerületi, ill. az országos konferencia által állapíttatik meg.

9. Ahol a nyelvi vagy helyrajzi viszonyok szükségessé teszik, a kerületi határozatok tekintetbe vétele nélkül agitációs kerületek alkothatók.

10. Egy kerület német ajkú szervezetének ügyei megbeszélésére és elintézésére a helyi német ajkú szervezetek kiküldöttjei az agitációs bizottság meghívására jönnek össze szükséghez képest, évente azonban legalább egyszer.

11. A kerületi szervezet határán belül minden esetben a kerületi értekezlet dönt, az országos konferenciának azonban joga van fellebbezés vagy saját kezdeményezés folytán az így hozott határozatokat hatályon kívül helyezni.

12. Ha a kerületi szervezet agitációs kerületének egyharmada az okok megnevezésével kívánja, szintén egybehívandó a kerületi értekezlet. A napirendre tűzendő tárgy elfogadandó.

13. A helyi és kerületi szervezetek bizalmi férfiainak választásukat lakcímük pontos közlésével az országos szervezet titkárságának azonnal be kell jelenteniük.

Az országos értekezlet

14. A magyarországi német ajkú szociáldemokraták országos értekezlete évente tartatik. Az országos szervező bizottság kötelezve van azt legalább hat hónal előbb a párt központi szervei által egybehívni.

15. A konferencia a nyelvi osztályok kiküldötteiből, az országos szervezet tagjaiból és a magyarországi német pártajtó szerkesztőiből; ezenkívül még a német szaksajtó szerkesztőiből áll, akiknek azonban csak tanácskozási joguk van.

16. Minden egyes nyelvi osztály 100 tagig egy, minden további 500 tag után egy további kiküldöttet választ. Csak azon tagok vetetnek ezen eljárásnál számba, akiknek járuléka a központba legalább három hónap óta rendszeresen beküldettek.

17. Az országos értekezlet feladatai körébe tartozik: *a)* az országos szervezeti titkárságnak, az ellenőrző bizottság és a kiküldöttek jelentéseinek átvétele, valamint a felmentés megadása. *b)* Az országos bizottság és az ellenőrző bizottság újraválasztása. *c)* A magyarországi német ajkú szociáldemokraták mindennemű agitációjára és szervezetére vonatkozó javaslatok feletti döntés a pártprogram és a pártszervezeti szabályzat keretén belül. *d)* Jelen szabályzat megváltoztatása, de az erre vonatkozó javaslatok legalább 14 nappal az országos konferencia előtt a pártlapokban közléteendők.

18. Az országos szervező bizottság jogosítva van szükséghez képest rendkívüli országos értekezlet egybehívására; továbbá egybehívható ilyen a német ajkú kerületi szervezetek egyharmadának indokolt óhajára is.

A központ, illetőleg a magyarországi német ajkú szociáldemokraták országos szervező bizottsága.

19. Az országos konferencia egy héttagú országos szervező bizottságot és egy háromtagú ellenőrző bizottságot választhat, éspedig titkos szavazással és általános szótöbbséggel.

20. Az országos szervező bizottság az országos szervezet központja és üléseit hetenként legalább egyszer tartja. Az üléseken a német központi pártajtó, a „Volksstimme” szerkesztője is részt vehet. Ennek azonban csak tanácskozási joga van. Az országos szervezet összes határozatai ellen az országos konferenciához lehet fellebbezni.

21. Az országos bizottság anyagi eszközei: *a)* A pártszervezeti szabályzat által előírt egy filényi német pártadó bélyeg, *b)* a nemzetiségi szabályzatban előírt anyagi támogatásból áll a központi pártvezetőség részéről.

22. A német pártadó bélyegek elszámolása szigorúan a pártszervezeti szabályzat alapján, szintén az országos bizottság által történik.

23. A két fillérnyi rendes pártadón kívül az országos bizottság beleegyezésével a kerületi szervezetek saját hatáskörükben saját külön pártadót is állapíthatnak meg, mely kizárólag a helyi német ajkú szervezetek előmozdítására szolgál.

Az ellenőrző bizottság

24. Az ellenőrző bizottság három tagból áll és feladata: *a)* A német ajkú országos szervezetek országos bizottságának pénztári kezelését ellenőrizni, az évi pénztári jelentést kinyomatása előtt megvizsgálni és aláírni, *b)* az országos bizottság elleni panaszokat felvenni és azok orvoslása végett az országos bizottsággal érintkezésbe lépni; ha az egyezés nem jön létre, a panasz elsősorban a központi vezetőséghez, másodsorban a legközelebbi országos konferenciához beterjesztendő, *c)* az országos bizottság ülésein az ellenőrző bizottságnak joga van részt venni, de a tagoknak szavazati joga nincs.²

E

1907 ápr. 6

*Vajda Sándor felszólalása és interpellációja a Magyarországi Német Néppárt (Ungarländische Deutsche Volkspartei) programja és betiltott népgyűlései tárgyában*¹

Képv. Napló, 1906, VIII. 86–89. 1.

...Az a megtiszteltetés ért, hogy a magyarországi német néppárt vezetősége azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy egy sérelmét hozzam fel. (*Zaj.*) Le vagyok kötelezve e pártnak, mert kultúrám javarésztét a szászoknál nyertem. Minthogy pedig szász kollégáim a többséghez tartoznak, abban a nehéz helyzetben vannak, hogy nem exponálhatják magukat, és azért a párt hozzám fordult, mert én nem kompromittáló dolognak, hanem igenis megtiszteltetésnek tartom, ha valaki sérelmével hozzám fordul, annál inkább, ha ezt egy párt teszi, mely fiatal még, és kezdetleges stádiumban van ugyan, de amelynek bizonyára nagy jövője van. (*Mozgás és derűtség. Elnök cseppet.*)

Az illető körökben mozgalom indult meg, amelynek eredménye lett a magyarországi német néppárt megalakulása. Ez a párt három helyüti népgyűléseket hívott egybe, és mind a három helyen lehetetlenné lett téve e gyűlések megtartása. (*Felkiáltások: Elég rossz!*)

Többen kinyilatkoztatták, hogy ez helytelen. Rossz is ez, t. Ház, mert ha az a bánáti németség jó akkor, mikor kortes szolgálatokat tesz, ha akkor teljesen elismerik állampolgári jogait, akkor tessék ezeket elismerni akkor is, mikor saját nemzetiségük megvédése tárgyában szervezkednek.

Megtörtént, hogy Bulkesz, Billéd és Versec községekben nem lehetett megtartani ezen gyűléseket. A verseci gyűlés aktái nincsenek kezemben, ezért röviden akarok foglalkozni vele. Ez azon a címen lett betiltva, hogy megóvja a polgárok békéjét és nyugalma a verseci rendőrkapitány. A sváboknak Magyarországra költözködése óta a mai napig senki sem tud mutatni nekem egy esetet, mikor a svábság annyira veszélyes lett volna, mint a románság bizonyos időkben. Ha még velünk szemben alkalmaznak ilyen törvényellenes rendszabályokat, azt meg lehet a félelemmel magyarázni és érteni; de nem lehet egyáltalában megérteni azt, hogy ezek miért alkalmaztatnak éppen a svábokkal szemben.

Bulkesz és Billéd községből kezemben vannak ezen betiltási végzések. A billédi gyűlésre vonatkozólag a fősolgabíró azt mondja (*olvassa*): „Tudomásul nem veszem, és a gyűlés megtartását nem engedélyezem, mert egyrészt a gyűlés tárgysorozatában nincs szabatosan, hanem csak általánosságban megjelölve a gyűlésen megtartandó szónoklatok tárgya, s így a gyűlés tulaj-

² A „magyarországi német ajkú szociáldemokraták szervezeti szabályzata” szövegét a szervezet Budapesten tartott I. országos kongresszusa első napján, 1907. jún. 29-én, a délutáni ülésen elfogadták.

¹ Vajda Sándor egyébként helytálló felszólalásának Bismarck-idézzel záruló provokatív befejezése visszatetszést kellett a Ház többsége körében. Feltehetően ez a körülmény is közrejátszhatott az Apponyi-féle népiskolai törvényjavaslat (a későbbi 1907:XXVII. tc. vagy „lex Apponyi”) általános vitájában két nappal később, 1907. ápr. 8-án elmondott beszéde emlékeztető „vers botránya” előidőzésében. (L. 25. irat.)

donképpen célja nem állapítható meg, másrészt pedig, mert a bejelentést aláírt egyének nem nyújtanak kellő biztosítékot a gyűlésnek teljes rendben való lefolyására.” Ezt benyújtották Bartzter István és társai billédi lakosok. Ezeket meggyanúsítja a főszolgabíró, hogy nem nyújtanak kellő garanciát a gyűlés nyugodt lefolyására. Eltekintve attól, hogy a megoldás többi része is teljesen törvényellenes, csakis ezzel akarok foglalkozni, mert mégis furcsa, hogy egy állampolgárt és annak társait, akik egész életükben csak azt bizonyították be, hogy jó fiai a hazának, mint közveszélyes egyéneket kezel a főszolgabíró, és ezen a címen tiltja be a gyűlés megtartását.

De klasszikusabb a másik eset, a bulkeszi gyűlés esete, amelyet Eidenmüller János és társai bulkeszi lakosok jelentettek be, és amelyre nézve a következőképp határozott a főszolgabíró: „A bejelentést tudomásul nem veszem, s a népgyűlés tartására engedélyt nem adok. Indokok: Bulkesz községben az 1906. évi szeptember hava óta uralkodó vörhenyjárvány még teljesen meg nem szűnt, s miután tudomásom szerint a szomszéd községekből is nagyobb számmal szándékoznak ezen gyűlésen megjelenni, a járvány elhurcolásának veszélye forog fenn. Ezenkívül bejelentők sem tárgyat nem jelöltek meg határozottan, melynek érdekében a gyűlést megtartani óhajtják, sem a pártot meg nem nevezték, melyet szervezni akarnak, de még a szónok személyét sem említik, mi által eljárásuk önkénytelenül is bizalmatlanságot keltvén, nem látok elég biztosítékot a gyűlésnek a fennálló törvények keretén belül való nyugodt lefolyására stb.” stb.”

Erre természetesen mindkét esetben fellebbezéssel éltek az illető felek, bátor leszek azt felolvasni (*olvassa*): „Tekintetes főszolgabíróság! Az 1907. évi 1832. kig. sz. sérelmes véghatározat ellen beadjuk nyílt határidőben a következő fellebbezést: A folyó évi március 10-ikére szándékoltnak népgyűlés meg nem engedélyezése súlyosan sérti meg alkotmányos gyülekezési jogunkat, mert e bejelentés el nem fogadásának indokai fenn nem forognak, illetve jobban mondva nincsenek a törvényben indokolva, hogy ilyformán a magyar polgárok törvényileg biztosított gyülekezési joga egyszerűen megnyirbáltassék.

Ugyanis a vörhenyjárvány indoka ilyen nagykorú állampolgárokkal szemben komolyan meg nem állhat, és komoly elutasítási indokul el sem fogadható, mert A) alatti bizonyítvány szerint Bulkeszen időközben és előzőleg, mikor az állítólagos vörhenyjárvány veszélyessége nagyobb volt, meg lettek engedve és tartva nagyobb számú nép által látogatott nyilvános gyűlések, melyek megtarthatása ellen ilyen elutasítási indok fel nem hozatott; ez tehát velünk szemben az egyenjogúság elvénél fogva sem volt alkalmazható, mert törvény előtt mindenki egyenlő.

Ami a sérelmes véghatározat egyéb indokait illeti, úgy ezek sem felelnek meg a törvény intencióinak – az állampolgároknak a szabad Magyarországon legmesszebbmenőleg a gyülekezést megengedi –, mert a bejelentésben a miniszteri rendeletben előírt tárgysorozat meg volt nevezve; több nem szükséges, sehol sem követeltetik, hogy a szónokok nevei is bejelentessenek, és beszédek tartalma ez legfeljebb Oroszországban vagy pusztán rendőri államban volna helyén, nem pedig Magyarországon –, sem az nem szükséges, hogy miféle pártszervezkedés lesz, mert hisz mindez a népgyűlés határozatától függ, hogy melyik országos politikai párthoz fog csatlakozni, továbbá, hogy mily irányban lesz a határozat hozva, végre, mivel népgyűlésen bárki felszólalhat, a jelentkező szónokok nevei, legkevésbé az ismeretlen szónokok beszédeinek a tartalma sem tudható meg.

Nagyon sajnós az elutasítás azon indoka, hogy a bejelentők bizalmatlanságot keltettek, és állítólag biztosítékot nem nyújthattak a gyűlés nyugodt lefolyására; hát a bejelentők nem ismeretesek a tekintetes főszolgabíró úr előtt? Nem tudja, hogy nyugodt, jómódú német iparosok és gazdák, kik eddig semmiféle kifogás alá nem estek. Szomorú, hogy a közismeretes hazafias konzervatív német lap bizalmatlannak vétetik népgyűlés megtartására, mely népgyűlés eddig minden osztálynak, sőt a legnagyobb osztálynak is megengedtetett.

Ebből kitetszik, hogy törvényes ok nem forgott fenn a német bejelentőknek bejelentését tudomásul nem venni és őket ezáltal jog nélküli polgároknak minősíteni, kik alkotmányos jogaikkal nem élhetnek.

Kérjük a tekintetes főszolgabírótságot:

Méltóztassék fellebbezésünket a tekintetes alispánsághoz felterjeszteni, hol is kérjük miszerint a neheztelt véghatározat megváltoztatása mellett bejelentőknek a népgyűlés megtartását engedélyezni méltóztassék.

Nem akarok terjedelmes lenni, csak azt kívánom konstatálni, hogy ha ezen az úton fog továbbra is haladni a közigazgatás, akkor biztosak lehetnek afelől, hogy megbicsakolja magát az a német-ség, és úgy fog nála tovább fejlődni a nemzeti érzésnek felébredése, amint más körülmények között nem ébredt és nem fejlődött volna. Azt fogják elérni, amit a liberális kormányok elértek azáltal, hogy minket annak idején sikaníroztak és kínoztak.

Sokszor hallottuk a magyar közvéleményben, és olvastuk a sovinszta sajtóban, hogy ezek a németek Alldeutsch- és Grossösterreich-pártiak. Azt hiszem azonban, hogy némely képviselőtársam nincs tisztában azzal, mi az az Alldeutsch és mi az a Grossösterreich?

Molnár Jenő: Ez nem olyan sürgős, hogy a jövő hétig nem várhatott volna!

Vajda Sándor: Tessék ennek megítélését reám bízni; nekem kötelességem ezen interpellációt előterjeszteni. A Grossösterreich-féle mozgalomnak úgyszólván Ausztriában sincs még kellő alapja és kellő szervezete.

Néhány embernek az eszméje ez, de amely nem tisztázódott még olyan formában, hogy párt-ról lehetne beszélni. Ilyen körülmények között tehát, ha még magában Ausztriában sem létezik ilyen párt, hogyan lehet arról beszélni, hogy a bánáti németiség körében léteznék ilyen Gross-österreich-párt? Ez tehát abszurdum, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy milyenek a viszonyok tényleg Ausztriában, ami ezt az eszmét illeti.

Másfelől, ami az alldeutsch-mozgalmat illeti, ezt is nagyon téves színben szokták feltüntetni a napi sajtóban és a sovinszta magyarság körében, mert az alldeutsch-mozgalmat úgy szokták érteni, hogy az szítás a magyarországi németiség körében, hogy egyesüljön Németországgal, hogy legyen egy nép, és ezt mindig akként szokták magyarázni a magyar publikum előtt, hogy az Drang nach Osten, Triest, hogy ti. meg fognak mindent németesíteni Triestig és Ázsiáig. Ez abszurd felfogás, mert az alldeutsch annyit jelent kerek e világon „so weit die deutsche Zunge klingt”,² hogy a német az ő nemzetiségét mint egyes is, mint néptöredék is megtartja, legyen az Magyarországon vagy Dél-Amerikában, vagy Ausztráliában, és amint mi nemzetiségek a magunk részére, a románok részére megköveteljük nemzeti jogainkat, éppúgy megköveteljük a németiség részére is, és ebben az értelemben, ha ők alldeutschok, alldeutschok vagyunk mi is, mert ami nekünk méltányos, méltányos nekik is.

De nem úgy áll a dolog, ahogy t. Markos Gyula képviselőtársam ismét közbeszólt, hanem egész másképp. Tisztán és világosan ki van ez fejezve ennek a pártnak a programjában és a program sarkalatos pontjában, hogy mi ennek a pártnak tendenciája? Ez: a magyarországi német nép érdeke. Ez a német néppárt célja. Ennek a bizonyítására fel fogom olvasni az első pontot a párt-programból (*olvassa*): „Programm der ungarländischen Deutschen Volkspartei. A) Wir deutschsprachigen Bürger Ungarns wollen, unbeschadet unserer bewährten Staatstreue, unser Volkstum aufrecht halten und fordern darum als wesentlichen Rechte die strikte Durchführung der, zum Schutze aller Nationalitäten wohl schon bestehenden, aber nicht eingehaltenen Gesetze und die Schaffung neuer Gesetze zu diesem Zweck und fordern dies ebenso entschieden, als wir die uns als Bürgern unseres Vaterlandes Ungarn obliegenden Pflichten bis jetzt immer treu erfüllt haben und auch in Zukunft treu erfüllen wollen und werden.”³

Ez tehát úgyszólván egy fogadalom, hogy ők épp olyan jó állampolgárai fognak maradni a jövőben is ennek a hazának, mint eddig voltak, ezen program kereteiben...

Egy hang (balfelől): Mint önök!

Vajda Sándor... és amilyenek mi vagyunk! Erre a közbeszólásra azzal felelek, t. képviselőtársam, hogyha így fogják tovább is folytatni, elérkezik a svábságra is az az idő, amikor – épp úgy, amint minket demoralizáltak, mert bennünket sértett kezdetben az, mikor hazaárulóztak, de most közönyösen hagy, – mikor a svábok se fognak hederíteni arra, ha majd később lehazaárulózzák vagy alldeutshozzák őket. Egyáltalában nagyon furcsa a mi hazánkban, hogy pl. a románok ellen ki bocsátották annak idején a Hieronymi-féle papírrendeletet, mert képes-e az a papír, amely a levéltárban is porrá válik, feltartóztatni a fejlődést, az életet? Íme, feloszlattak minket mint pártot Hieronymi miniszter, az egész sovinizmus tapsolt ehhez, mi pedig itt vagyunk megerősödvé és bebizonyítottuk önöknek azáltal, hogy nem mentünk népgyűlésekre, nem írtunk egy levelet sem, és mégis hány népgyűlés tartatott meg az Apponyi-féle javaslat ellen a románság által, hogy ma még nagyobb lelkesedéssel küzdünk nemzeti jogaink kivívásáért mint Hieronymi idejében.

Mi megerősödtünk, dolgoztunk a kulisszák mögött, ha a színtérről leszorítottak. Erre fogják a svábságot is kényszeríteni, és majd eljön az idő, mikor önök, akik most őket mint pártot nem akarják elismerni, kénytelenek lesznek ezzel a német párttal számolni. T. Ház, nagy és nemes tulajdonságai vannak a sváb népnek...

Gr. Batthyány Tivadar: Azok jó hazafiak!

Vajda Sándor: És biztosíthatom önöket, hogy ez a nép elérte már a fejlődési processzusnak azt a stádiumát, hogy nem akar többé Kulturdüngernek odaajánlkozni. Sajnos, hazánkban már

² „ahol németül beszélnek”.

³ Ford. l. 23/A. irat , a) pont.

odáig jutottunk, hogy Oroszországhoz hasonló állapotok közt élünk, sőt ott még jobbak a viszonyok. (*Zajos ellentmondások: Felkiáltások: Besszarábiában!*) Kérem, Oroszországban az, hogy valamely politikai pártot elismernek-e vagy nem, törvényesen van szabályozva; ti. a bíróság vagy elismer egy politikai pártot, s akkor ez működhetik, vagy ha nem, akkor az meg van halva; hogy hogyan van meghalva, azt látjuk és halljuk a bombák recsegéséből. Nálunk pedig a kormány kénye-kedvétől függ, hogy elismer-e egy pártot vagy sem. Éppen ezért jó volna, hogyha mi is odáig fejlődnénk, mint Oroszország, hogy e tekintetben nálunk is törvényes szabályozás lenne. De nem akarom tovább untatni a t. Házat, és fel fogom olvasni interpellációm. (*Olvassa.*)

„Interpelláció. Miután az általam felolvasott és interpellációm szövegéhez csatolt főszebírői végzésekből a belügyminiszter úr tudomást szerzend a folyó évi március hó 10-ikére Bulkesz, illetőleg Billéd községekre egybehívott népgyűlések jogtalan s törvényellenes betiltásáról:

Szándékozik-e a belügyminiszter úr intézkedni, hogy a jövőben az illető főszebírók hivatalos hatalmukkal ne éljenek vissza, és a magyarországi német néppártot ne akadályozzák meg politikai véleménye szabad nyilvánításában?

S ha ezt tenni szándékozik, intézkedni fog-e, hogy a törvénytelen főszebírői végzések megsemmisíttessenek és a nevezett községekben a bejelentett népgyűlések megtartathassanak?

Szándékozik-e a belügyminiszter úr intézkedni, hogy alantás közegei hagyjanak fel azon, csak Oroszországban dívó állapottal, miszerint kényük-kedvük szerint némely politikai pártot mint „hazafias” támogatnak, míg más politikai pártokat vagy nem létezőknek jelentenek ki, vagy mint hazafiatlanokat üldöznék?

Szándékozik-e a belügyminiszter úr az ún. alkotmánybiztosítékokról szóló törvényjavaslat betérjesztése alkalmával egyszersmind oly intézkedéseket magába foglaló törvényjavaslatot is betérjeszteni, melyek az állampolgárok szabad véleménynyilvánítását és politikai pártok szabad, az államhatalomtól független szervezését biztosítják?”

T. Ház! Apellálok a belügyminiszter úr méltányossági érzetére és az ő magyar sovinszta érzelmeire. Hogyha méltányossági érzelmei következtében nem fogja hivatva érezni magát, hogy szabad teret engedjen a magyarországi német néppárt akciójának kifejtésére, akkor mint magyar sovinszta tegyen eleget ennek a kérésnek.⁴ Mert bátorodom felhívni figyelmét arra – és ezt ne tessék elfelejteni –, hogy a bánati németiség is azokhoz a németekhez tartozik, akikben él egy szikra abból a nagy és magasztos érzésből (*Zaj. Elnök csenget.*), amelyet Bismarck úgy fejezett ki, hogy: „Wir Deutsche fürchten Gott, sonst Niemand auf der Welt!”⁵ (*Felkiáltások balfelől: Mi sem félünk!*)

Elnök: Az interpelláció ki fog adatni a belügyminiszter úrnak.

24

1907 márc. 20

*Miniszterelnökségi átiratfoglalmazvány a Hlinka András 1906. évi ügyével kapcsolatos amerikai szlovák rokonszenv tüntetés és az akcióval összefüggő közös külügyminiszteri átirat tárgyában*¹

ME 1907–XXIV–94 (1476/907)

(Kézírásos foglalmazvány)

Bizalmas k. s. k.

Vallás és közoktatásügyi miniszter úrnak

Már múlt évi okt. hó 24-én 4181. sz. a. kelt bizalmas átiratomban volt szerencsém jelezni, hogy Hlinka András tót érzelmű r. kath. lelkésznek Párvy Sándor szepesi püspök úr által történt megrendszabályozása az amerikai tótság körében nagy feltűnést keltett, és hogy 20 amerikai tót lelkész a felfüggesztett Hlinkához meleg hangú részvétíratot intézett. Ezen Hlinka ügy, amely-

⁴ Vajda izgatón provokatív, ugyanakkor értelmetlen foglalmazása.

⁵ Mi németek csak Istent féljük, de kívüle senkit a világon! (Elhangzott a Reichstag-ban 1888. febr. 6-án.)

¹ A kérdéssel részletesen foglalkozik egy 1907. márc. 20-án kelt átirat-foglalmazvány Andrássy belügyminiszterhez, amely a minisztérium szemszögéből elemzi az amerikai-szlovák papság nemzetiség-politikai magatartását. – ME 1907–XXIV–94 (207/907).

hez még egyéb incidensek is járultak, az amerikai tótság körében eddig nem tapasztalt mérvű és hevességű mozgalmat okozott, mely mozgalom a múlt évi Sept. 3-án Wilkes-Barrban tartott kath. tót congressusban culminált. A tót lelkészek ugyanis keserű támadásokat intéztek egyfelől a magyar kormány és magyar püspöki kar, másfelől az amerikai episcopatus ellen, bennünket magyarosítással, az amerikai püspököket pedig a tótság angolosításával vádolván. Támadásaiknak nagyobb nyomatékot adandó, Wilkes-Barrba congressust hittak össze, melyen úgy Magyarország, mint az Egyesült Államok elleni gravamenjeiket meg akarták beszélni. Az amerikai püspöki kar néhány tagjának vagy – ami még valószínűbb – Mgr. Falconio washingtoni apostoli delegátusnak ekkor az a gondolata támadt, hogy a háborgó tót papokkal oly természetű compromissumot kötnek, hogy a wilkes-barri nagygyűlés nem fogja az amerikai episcopatus-t támadni, sőt az ez érdemben tett vádak vissza fognak vonatni, viszont azonban Hoban scrantoni kath. püspök elítélő szavakban fog nyilatkozni a tót nemzetiségnek Magyarországon tapasztalható elnyomatása ellen. Mint Nagyméltóságod a visszakerőleg csatolt hírlapi cikkből látni fogja, a wilkes-barri congressus a compromissumnak megfelelő lefolyású volt, és Hoban püspök magyar-ellenes beszédéhez utóbb Regis Canevin pittsburgi kath. püspök is csatlakozott.

Amerikában híre járt annak is, hogy a szepesi püspök úr ellen több amerikai tót pap az apostoli szentszéknél is panaszt emelt.

A fenti előzmények előrebocsátása után van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy a közös külügyminiszter úrtól most ezen ügy legújabb állására vonatkozólag következő értesülést vettem:

Az amerikai panszlav lapok legújabban azt a hírt terjesztik, hogy Párvy Sándor szepesi püspök urat a romai curia igazolásra szólította föl azon eljárásáért, melyet Hlinka András lelkész és panslav agitator megrendszabályozása alkalmával tanúsított. Hengelmüller báró nagykövet úr súlyt helyez arra, hogy ez a hír úgy a hazai magyar, mint az amerikai tót sajtóban megcáfoltassék, s ezt magam is célszerűnek tartanám. Miután azonban az apostoli szentszék nemzetiségi kérdésekben következetesen a magyar érdekekkel ellenséges álláspontot szokott elfoglalni, és mivel Mgr. Falconio washingtoni apostoli delegátus a wilkes-barri nagygyűlés alkalmából szintén magyar-ellenes álláspontra helyezkedett, sőt mivel nincs kizárva, hogy ilyen irányú jelentést küldött Romába is, mindezen okoknál fogva nem tartom egészen kizártnak, hogy a szepesi püspök úrral szemben az apostoli szentszék a Hlinka ügyet szóvá tette. Mielőtt tehát a nagykövet úr által javaslatba hozott cáfolat iránt intézkednék, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék a szepesi püspök úrtól kiválóan óvatos módon kitudakolni, hogy a romai curia vele szemben bármilyen formában nem érintette-e a Hlinka ügyet. Hogyha ugyanis ez megtörtént volna, úgy a m. kir. kormánynak a püspök urat diplomatai úton a legnagyobb nyomatékkal védelmébe kellene vennie, mert a jövőben magyar püspök alig fogna a nemzeti törekvésekkel szemben erélyesen állást foglalni, hogyha a kormány magyar nemzeti gondolkodásáért nem volna képes őt Romával szemben megvédelmezni.

Lekötelezne Nagyméltóságod, ha nagybecsű válaszát nekem sürgősen méltóztatnék megküldeni, hogy a tervezett cáfolatok kiadása vagy Szécsen gróf vatikáni nagykövet instruálása iránt sürgősen intézkedhessem.

Budapest, III/20 907

Kl[ebelsberg]¹ 907 III/20

Fejér³ László III. 21.

Kazv² [István] s. k.

¹ Min. titkár.

² Min. segédfogalmazó.

³ Ua.